

KISEBBSÉG KUTATÁS

MINORITIES STUDIES AND REVIEWS

21. évfolyam, 2012. évi 2. szám

Alapító és főszerkesztő: Cholnoky Győző

Szerkesztőbizottság: *Pomogáts Béla* (elnök), *Kántor Zoltán*, *Miskolczi Ambrus*, *Szarka László*, *Szász Zoltán*, *Tóth Ágnes*, *Doncsev Toso*, *Péntek János*, *Kocsis Károly*, *Tóth Pál Péter*, *Halász Iván*. Kiadja a Lucidus Kiadó, 1192 Budapest, Gomb utca 7. Telefon: 282-2250. Szerkesztőségi titkár: *Vágó Pálné*, Grafikai tervező: *Szabó János*. Nyomdai előkészítés: Scriptor Kft. 1134 Budapest, Angyalföldi út 30-32. Szerkesztőség: 1014 Budapest, Hess András tér 5. fsz. 82-83. Tel./fax: 225-2866. A lap megjelenik negyedévenként. Éves előfizetési ár: 4800 Ft (áfa-val), külföldön 24 euro+12 euro (postaköltség tengerentúlra), illetve + 8 euro (postaköltség Európába). Lapszámonkénti ár: 1200 Ft. Előfizethető a kiadónál a Monor és Vidéke Takarékszövetkezet 65100118-10025640 számláján. Nyomás és kötés: Oliton Kft. 1104 Budapest, Kada utca 149. Felelős vezető: *Balogh Antal*.

Internet: www.lucidus.hu <http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás>
E-mail: cholnoky@mol.gov.hu

HU ISSN 1215–2684

Válogatásunk kiadványai

Erdélyi Múzeum (Románia)	Nationalities Papers (Anglia)
Fórum Társadalomtud. Szemle (Szlovákia)	Slavic Review (USA)
Halbjahresschrift für südosteuropäische Gesichte, Literatur und Politik (Németország)	Spiegelungen (Németország)
Magyar Kisebbség (Románia)	Südosteuropa (Németország)
Magyarországi németek a XX. században: Harta példája (Magyarország)	Südosteuropa Mitteilungen (Németország)
	Zeitgeschichte (Ausztria)

TARTALOM

TANULMÁNYOK

2012: VÁLASZTÁSOK A SZOMSZÉDOS ORSZÁGOKBAN

Rákóczi Krisztián: Előrehozott parlamenti választások Szlovákiában – 2012: a magyar politikai esélyek csökkenése	211
Herner-Kovács Eszter: Szerbiai választások 2012: a szétforgácsolt magyar politika kudarca	226
Pászkán Zsolt: Választások éve Romániában – általános kontextus és távlatok	241
Illyés Gergely–Székely István Gergő: A 2012-es romániai helyhatóságai választások tanulságai	257

FEDINEC CSILLA: KÁRPÁTALJA: VÁLTOZÓ PARADIGMÁK

Molnár Ferenc: A munkácsi görög katolikus püspökség az 1848-1849-es események viharában	287
Orosz Sándor: Az ukrain határforgalmi rendszer, különös tekintettel Kárpátaljára 1989-től napjainkig	310

MŰHELY

Vékony Dániel: Változó állami reakciók a muszlimok nyugat-európai jelenlétére	335
---	-----

SZEMLE

NEMZETI TUDAT, NEMZETI ÉS ETNIKAI FOLYAMATOK

Graf, M.-Torben, G.-Lomellini, V.-Stoilova, G., Zaccaria, V.B.: Az „enyhülés időszaka (1963–1979) Európai enyhülés és globális hidegháború? (Juhász Gergely Ákos)	354
Ferenc E.: Kozmopolitizmus egykor és ma (Cholnoky Győző)	360
Van Meurs, W.: Az agrár népesség pártpreferenciái a rendszerváltó Délkelet-Európában (Komáromi Sándor)	361
Eiler F.: Magyarországi németek a XX. században: Harta példája (Cholnoky Győző)	364
Touquet, H.: A Szerb Köztársaság mint erős nemzetiesítő állam, és a poszt-etnikai aktivizmus következményei (Juhász Gergely Ákos)	366
Altmann, F.-L.: A görög válság negatív hatása a balkáni szomszédságra (Komáromi Sándor)	369

NEMZETI ÉS NEMZETISÉGI IRODALMAK

Mühlroth, H.-W., Motzan, P.: Romániai német irodalmi életrajzok: Wolf von Aichelburg (1912–1994) (Komáromi Sándor)	371
Levantovskaya, M.: Az oroszul beszélő zsidó diaszpóra létének egyes kérdései: Ljudmila Ulickaja: Daniel Stein, tolmács című regénye alapján (Juhász Gergely Ákos)	372

KISEBBSÉGEK NYELVHASZNÁLATA

Lampl Zs.: A magyar nyelv használatának alakulása Szlovákiában (Cholnoky Olga)	375
--	-----

KISEBBSÉGI POLITIKA

Duray M.: A pártegyesítés útján: szlovákiai magyar politikai képviselő 1990 és 1998 között (Cholnoky Győző)	378
---	-----

Toró T.T.-Toró T.: Hogyan tovább, erdélyi magyarok? (Cholnoky Győző)	380
Mariniv, B.: Bulgária etnikai/nemzeti kisebbségei és a politikai intézmények (Komáromi Sándor).....	382

NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEK TÖRTÉNETE

Cumita, A.: A balkáni vlachkérdés – történeti metszetben és aktuális helyzetképpel (Komáromi Sándor).....	385
Jääts, I.: A „permják kérdés”: A bolsevik központi hatóságok, az orosz és nem orosz provinciális elitek autonómia tárgyalásai az 1920-as évek elején (Juhász Gergely Ákos).....	388

CONTENTS

ESSAYS

2012: ELECTIONS IN THE NEIGHBOURING COUNTRIES

Rákóczi, Krisztián: Advanced parliament elections in Slovakia in 2012: – diminished Hungarian political prospects	211
Herner-Kovács, Eszter: 2012 elections in Serbia: the fiasco of the dissipated Hungarian policy	226
Pászkan, Zsolt: The year of elections in Romania – general context and perspectives	241
Illyés, Gergely–Székely, István Gergő: On the 2012 municipal elections in Romania	257

FEDINEC, CSILLA: CHANGING PARADIGMS IN TRANS-CARPATIA

Molnár, Ferenc: The Greek Catholic bishopric during the turmoil of the 1848-1849 events	287
Orosz, Sándor: The Ukrainian system of border traffic from 1989 to the present days, with special concern to Transcarpathia	310

WORKSHOP

Vékony, Dániel: Various state reactions to the Muslim presence in Western Europe	335
--	-----

REVIEWS

NATIONAL CONSCIENCIOUSNESS, NATIONAL AND ETHNIC DEVELOPMENTS

Graf, M.-Torben, G.-Lomellini, V.-Stoilova, G., Zaccaria, V.B.: The Shape of „Détente” (1963–1979) European Détente and Global Cold War? (Juhász, Gergely Ákos)	354
Ferenc E.: Cosmopolitanism in the past and present (Cholnoky, Győző)	360
Van Meurs, W.: Party preferences among the agrarian population in regime-changing Southern Europe (Komáromi, Sándor)	361
Eiler F.: Germans of Hungary in the 20th c.: the example of Harta (Cholnoky, Győző)	364
Touquet, H.: The Republica Srpska as a strong nationalizing state and the consequences for postethnic activism (Juhász, Gergely Ákos)	366
Altmann, F.-L.: The negative impact of the Greek crisis upon its Balkan neighbours (Komáromi, Sándor)	369

NATIONAL AND NATIONALITY LITERATURE

Mühlroth, H.-W., Motzan, P.: German literary biographies in Romania: Wolf von Aichelburg (1912–1994) (Komáromi, Sándor)	371
Levantovskaya, M.: The Russian-Speaking Jewish Diaspora in Translation: Liudmila Ulitskaia's Daniel Stein, Translator (Juhász, Gergely Ákos)	372

MINORITY LANGUAGE USE

Lampel Zs.: Trends in the Hungarian language use in Slovakia (Cholnoky, Olga)	375
--	-----

MINORITY POLICY

Duray M.: On the road toward a union of parties: Hungarian political representation in Slovakia between 1990 and 1998 (Cholnoky Győző).....	378
--	-----

Toró T.T.-Toró T.: What next, Hungarians of Transylvania? (Cholnoky Győző)	380
Mariniv, B.: Ethnic/national minority and political institutions in Bulgaria (Komáromi, Sándor)	382

HISTORY OF NATIONAL AND ETHNIC MINORITIES

Cumita, A.: The Wlach-question of the Balkans – historical and actual state of affairs (Komáromi, Sándor)	385
Jääts, I.: „The Permiak question”:Bolshevik central authorities, Russian and non-Russian provincial elites negotiating over autonomy in the early 1920s (Juhász Gergely Ákos).....	388

TANULMÁNYOK

2012: Választások a szomszédos országokban

Rákóczi Krisztián

Előrehozott parlamenti választások Szlovákiában – 2012. a magyar politikai esélyek csökkenése

Early parliamentary elections in Slovakia in 2012. – diminished Hungarian political prospects

On the 10th of March 2012, there were early parliamentary elections in Slovakia. Contrary to predictions, the right wing parties, among them those hoping for the support of the Hungarians in Slovakia: the Slovak-Hungarian Party Most-Híd (“Bridge”) and the ethnic Hungarian Party of Hungarian Coalition finished worse than predicted by public opinion polls. As a result, the representation in parliament of the Hungarians in Slovakia and their ability to enforce their political interests has further weakened. Most-Híd has received one seat less than before with the present 13 members of parliament and the Party of Hungarian Coalition again fell short of reaching the five% threshold by more than half a percent.

2012. március 10-én előrehozott parlamenti választásokat tartottak Szlovákiában, mely a jobboldali pártok – köztük a szlovákiai magyarok szavazataiért versengő Most-Híd szlovák-magyar párt és az etnikai alapú magyar párt, a Magyar Koalíció Pártja – számára a közvélemény-kutatások által előre jelzettnél is nagyobb arányú vereséggel zárult. Ez volt az első olyan választás az 1993-ban önállóvá vált Szlovákia alig húszéves történelmében, hogy már az Iveta Radicová vezette jobbközép kormány októberi bukásakor, illetve az előrehozott választások kiírásakor szinte biztosra lehetett venni, hogy amennyiben a Robert Fico korábbi miniszterelnök által vezetett Smer – sociálna demokracia (Irány – Szociáldemokrácia) a kampány során nem követ el súlyos hibákat, vezető politikusai követik a tőlük megszokott populista-nacionalista retorikát, akkor Fico visszatérését a kormányfői pozícióba semmi nem veszélyeztetheti. A választások éjszakáján aztán kiderült: a baloldali párt az előzetesen várthoz képest jobb eredményt tudott elérni, a voksok közel 44,5 százalékával a Smer kis híján alkotmányos, háromötödös többséget szerzett, és a rendszerváltás óta először nyílt lehetőség egypárti kormány létrehozására. A választások eredményeként a felvidéki

magyarság parlamenti képviselője és politikai érdekérvényesítő képessége tovább gyengült: a Most-Híd 2010-hez képest egy mandátummal kevesebbet szerzett, 13 képviselőt küldhetett a törvényhozásba, míg a Magyar Koalíció Pártja (MKP) a két évvel korábbi választásokhoz hasonlóan ismét több mint fél százalékkal maradt el az ötszázalékos bejutási küszöbötől.

Mielőtt rátérnénk a törvényhozási választások részletes eredményeinek ismertetésére, röviden érdemes összefoglalni azokat a körülményeket, melyek a jobboldali kormánypártok bukásához és a Smer történelmi győzelméhez vezettek.

A Smer a 2010. júniusi választásokat ugyan fölényesen megnyerte, ám a parlamentbe jutott pártok közül csupán a nacionalista Szlovák Nemzeti Párt (SNS) mutatott hajlandóságot a koalíciókötésre. A két párt azonban nem tudott volna többségi kormányt alakítani, mindössze 71 mandátummal rendelkeztek a 150 fős szlovák törvényhozásban. A gazdasági válság közepette Szlovákia nem engedhette volna meg, hogy kisebbségi kormány alakuljon, így a baloldali párt egyértelmű győzelme ellenére a szigorúbb költségvetési politikát szorgalmazó jobboldali és liberális pártok 79 mandátummal enyhe többségű kormánykoalíciót hoztak létre. A négy pártból – amely a valóságban hat tömörülést jelentett¹ – létrejött jobbközép kormány melyet Robert Fico csak jobboldali tákolmányként emlegetett, törekény többséggel rendelkezett a törvényhozásban. A koalíció legerősebb pártja az ekkor már több mint egy évtizede a szlovák jobboldal vezető pártjának tekinthető Szlovák Demokratikus és Keresztény Unió (SDKÚ) volt, mely tömörülés adta a kormányfőt Iveta Radičová személyében. A kormánypártok közti legerősebb összetartó erő a Fico-ellenesség volt; világosan látta ezt Iveta Radičová, aki több alkalommal csak a lemondásával való fenyegetéssel tudta egyetértésre bírni a széthúzó koalíciós partnereket. A kormányfő helyzetét az is nehezítette, hogy még az őt delegáló SDKÚ vezetésének feltétlen támogatását sem élvezte. Mindezek fényében a Radičová-kormány szűk kétéves működését nehézkes egyeztetési folyamatok, a reformokat akadályozó, és végül a bizalom elvesztéséhez vezető koalíciós konfliktusok jellemezték. A bohózzattá fajult főügyészválasztás, az állampolgársági törvény többszöri sikertelen módosítása, az adóhivatal ingatlanbotránya mind elősegítették a kormánypártok népszerűségvesztését.

A jobboldali kormány bukását végül az okozta, hogy 2011. október 11-én a Szabadság és Szolidaritás (SaS) frakciója, valamint a Híd listáján parlamentbe jutott Polgári Konzervatív Párt (OKS) képviselői nem támo-

¹ SDKÚ – Szlovák Demokratikus és Keresztény Unió (1), KDH – Kereszténydemokrata Mozgalom (2), SaS – Szabadság és Szolidaritás (3), az SaS listáján parlamentbe jutott Egyszerű Emberek elnevezésű alakulat (4), Most-Híd (5), a Híd listáján törvényhozásba jutott Polgári Konzervatív Párt (6).

gatták az eurós mentőalap, az Európai Pénzügyi Stabilitási Eszköz (EFSF) kibővítését, amelyet ekkorra már az összes többi euróvezeti állam jóváhagyott. Radičová az EFSF-ről szóló szavazást a kormányáról szóló bizalmi szavazáshoz kötötte, és ez végül a kabinet bukását jelentette: a szükséges 76 szavazat helyett csak 55 támogató voksot kapott a mentőalap, holott a koalíciónak 78 képviselője volt². Robert Fico pártja, a Smer-SD támogatta a csomagot, ám taktikai okokból tartózkodott a szavazáson. Miután az első sorból nézhetette végig a kormányfő és a kormány bukását, két nappal később, október 13-án, azt követően, hogy a törvényhozás elfogadta a választási időszakot lerövidítő alkotmánytörvényt, a parlament ismét szavazott a mentőcsomagról³. A Smer képviselői ekkor már az SDKÚ, a KDH és a Most-Híd honatyáival egyetemben támogatták az EFSF elfogadását.

A választási kampányt kezdetben gazdasági kérdések uralták: a pártok kiemelten kezelték a deficit és az államadósság megfékezését, a gazdasági növekedés beindítását, valamint a 13-14 százalékos munkanélküliség visszaszorítását. Meglepetésre a korábbi szlovákiai választásoktól eltérően a mostani választási kampányban a magyar kártya tulajdonképpen semmilyen szerepet nem játszott. 2012. elején robbant az ún. Gorilla-botrány⁴, mely minden egyéb kampánytémát háttérbe szorított, és melyben lényegében csak a jobboldali pártok – mindenekelőtt az SDKÚ – voltak érintettek. A Gorilla és Gorilla 1 fedőnevű titkosszolgálati dokumentumokból az derült ki, hogy az elmúlt évtizedben kormányzó politikusok mind Szlovákia egyik legbefolyásosabb cégcsoportjának, a Pentának a befolyása alatt álltak. A botrány leginkább a Mikuláš Dzurinda vezette SDKÚ népszerűségét tépázta meg. A kiszivárgott titkosszolgálati dokumentumok szerint a második Dzurinda-kormány 2005–2006-os privatizációs döntéseit jelentősen befolyásolták a Penta cégbirodalomhoz köthető vállalkozók. Fontos hangsúlyozni, hogy a mai napig nem világos, hogy mennyire hitelesek a Gorilla-ügy aktái, ugyanakkor megkérdőjelezhetetlenül nagy szerepet játszottak a Smer fölényes választási győzelmében és a jobboldal súlyos vereségében.

A 2012. március 10-i előrehozott parlamenti választások abszolút nyertese tehát a Robert Fico vezette Smer lett, mely 1 134 280 szavazattal, a voksok 44,41 százalékával 83 mandátumhoz, azaz abszolút többséghez jutott a 150 fős nemzetgyűlésben. A Smernek kedvezett az előző kormányzat munkájával szembeni választói elégedetlenség és a belpolitikai stabilitás

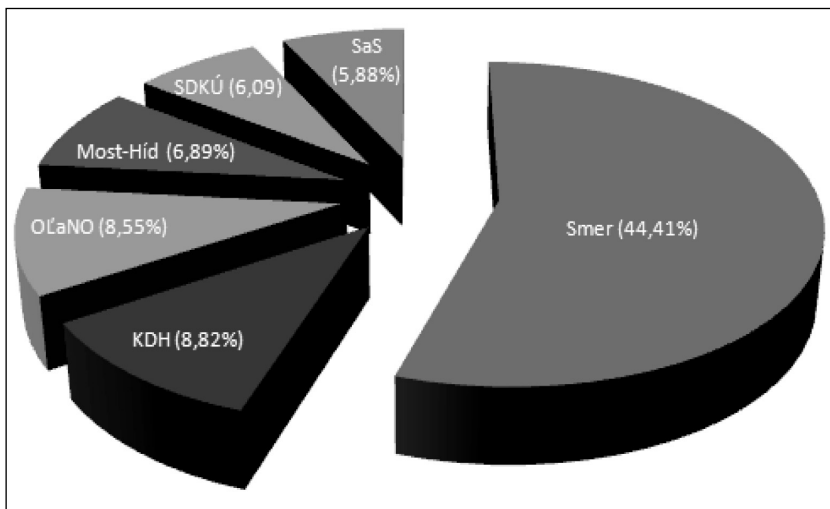
² http://spravy.pravda.sk/ako-hlasovali-pozrite-si-kto-potopil-vladu-f28/-sk-volby.asp?c=A111012_003859_sk_domace_p05

³ http://spravy.pravda.sk/parlament-odobril-predcasne-volby-a-nasledne-aj-euroval-pjz/-sk-volby.asp?c=A111013_163221_sk_domace_p12

⁴ http://spectator.sme.sk/articles/view/44969/2/slovak_politics_gripped_by_gorilla_file.html

íránt fokozódó igény. A szociáldemokraták eredményesen mobilizálták választóikat, és a vártnál jóval magasabb, 59,11 százalékos részvétel hozzájárult a baloldali párt történelmi győzelméhez. A voksolást megelőző közvélemény-kutatások fényében a szakértők jóval alacsonyabb, döntően ötven százalék körüli részvételi arányt prognosztizáltak. A magyarok által lakott 16 járásban három járást – a magyar többségű Dunaszerdahelyit, illetve a döntően szlovákok által lakott Nyitrai és a Szencit – leszámítva mindenütt az országos átlagnál lényegesen alacsonyabb volt a részvételi arány. Nem csak magyar viszonylatban, hanem országosan is: a Töketeresbesi járásban (50,24%) és a Losonci járásban (50,80%) volt a legalacsonyabb a választási részvétel. Országos viszonylatban a Zsolnai kerületben mérték a legmagasabb részvételi arányt: a Turdossini (Tvrdošín) járásban a jogosultak 67,52, a Kiszucaújhelyi (Kysucké Nové Mesto) járásban 66,72, a Zsolnai (Žilina) járásban 66,51 százaléka vett részt a parlamenti választáson.

1. ábra. A 2012-es szlovákiai törvényhozási választásokon mandátumot szerzett pártok eredményei

A Gorilla-botrány jócskán megtépázta a legerősebb jobboldali tömörülést, a Szlovák Demokratikus és Keresztény Unió népszerűségét: a 2010-ben még közel 400 000 szavazatot szerző párt 2012-ben már csak 155 744 szavazót tudhatott a háta mögött, és több közvélemény-kutatás adatai szerint örülhetett, hogy egyáltalán sikerült átlépnie az ötszázalékos küszöböt. A pártelnök, Mikuláš Dzurinda népszerűtlenségét jól mutatta, hogy lista-

vezetőként a preferenciaszavazatoknak⁵ köszönhetően végül csak a harmadik helyet sikerült megszereznie a pártlistán – Lucia Žitňanská négyszer, Ivan Mikloš pedig kétszer több preferencia-szavazatot szerzett. Dzurinda a választások másnapján bejelentette: vállalja a politikai felelősséget a szavazáson elért rossz eredményért és távozik a párt éléről⁶.

A felmérések azt mutatták, hogy a Gorilla-ügyben nem érintett Kereszténydemokrata Mozgalom (KDH) előtt megnyílt annak lehetősége, hogy a szlovák jobboldal vezető pártjává váljon. A felmérések a KDH előretörését jósolták, ám végül alig tízezer vokssal kapott több szavazatot, mint a 2010-es választásokon. A kereszténydemokraták 225 361 szavazatot szereztek, mely az érvényesen leadott szavazatok 8,82 százalékának felel meg. Ezzel mindössze eggyel tudták növelni képviselőik számát, 16 mandátumhoz jutottak a parlamentben.

Ugyancsak 16 honatyával van jelen a szlovák törvényhozásban az Igor Matovič vezette Egyszerű Emberek és Független Személyiségek (OĽaNO), mely újonnan alakult pártként 218 537 szavazattal 8,55 százalékot szerzett, vagyis alig hétezer szavazattal maradt el a KDH mögött. A politikai alakulat tulajdonképpen Igor Matovič egyszemélyes pártja, amit a preferencia-szavazatok is hűen tükröznek. Matovič az OĽaNO listájának utolsó helyén szerepelt, a preferencia-szavazatoknak köszönhetően viszont 150 ezer szavazattal a lista élére ugorva jutott mandátumhoz.

A liberális Szabadság és Szolidaritás (SaS) 2010-ben újoncként több mint 300 ezer szavazatot kapott, a mostani választásokra szavazótáborának felét elvesztette, és ezzel arányosan parlamenti képviselőinek száma is 22-ről 11-re esett vissza. A voksok 5,88 százalékát begyűjtő, alapvetően a vállalkozók pártjának tekinthető SaS-t ugyan a Gorilla-botrány nem érintette, ám a pártelnök, Richard Sulík a Sasanka-ügy⁷ főszereplője lett. Másrészt a liberális alakulat nem tudta meggyőzni a választókat arról, hogy a *Radičová*-kormány megbuktatójaként az egyik legszegényebb euróvezeti ország adófizetőit védte a jóval tehetősebb görögöktől.

A negyedik kormánypárt, a Bugár Béla vezette Most-Híd szlovák-magyar párt is jelentős számú szavazót veszített el: két évvel ezelőtt 205 538 voksot kapott, most közel 30 ezerrel csökkent a pártot választók száma. A 176 088 érvényes szavazat (6,89%) 13 mandátumot eredményezett.

⁵ A szlovák választási rendszerben a választópolgárok pártlistákra szavaznak, mely listák nem kötöttek, a választó ugyanis preferenciaszavazatával a neki tetsző, legfeljebb négy jelöltet karikázással előnyhöz juttathatja, ezzel akár a lista legutolsó helyéről is lehetséges mandátumot szerezni.

⁶ <http://www.hirek.sk/belfold/20120312153704/Mikulas-Dzurinda-lemondott.html>

⁷ http://spravy.pravda.sk/nova-sasanka-sulik-hned-hlasil-kocnerovi-ako-sa-volil-prokurator-ph5-sk_domace.asp?c=A120202_114048_sk_domace_p12

A Smer nagyarányú győzelme részben annak köszönhető, hogy közel félmillió szavazatot olyan pártokra adtak le a választók, melyek nem lépték át a bejutási küszöböt. A 26 induló párt közül csak hat jutott be a szlovák törvényhozásba, a voksok ötöde – 19,36 százaléka – nem eredményezett mandátumot. A két legnagyobb vesztes a szavazatok 4,55 százalékát megszerző Szlovák Nemzeti Párt (SNS) és a voksok 4,28 százalékát begyűjtő Magyar Koalíció Pártja (MKP) lett. Amennyiben ezek a pártok bejutottak volna a szlovák törvényhozásba, úgy Robert Fico pártja nem szerzett volna abszolút többséget.

Az SNS kiesése, melyet Grigorij Meseznikov politológus a választások egyetlen jó hírének nevezett⁸, leginkább a pártelnök, Ján Slota szalonképtelenségének számlájára írható, valamint annak tudható be, hogy a Smer már az első Fico-kormány idején is aktív nacionalista retorikát folytatott, elszipkázva ezzel az SNS szavazóit. A választásokon a nemzetiek 116 420 szavazattal 4,55 százalékot értek el, ráadásul úgy, hogy a számukra leginkább kedvező Zsolnai kerület több járásában is az országos átlagnál jóval, mintegy 6-7 százalékponttal volt magasabb a választási részvétel.

Az MKP a 2010-es választásokhoz hasonlóan 2012-ben sem tudta átlépni a parlamenti küszöböt: a Berényi József vezette pártot 109 483-an támogatták, mindössze 155 vokssal kapott kevesebbet, mint a 2010-es parlamenti választáson. Amennyiben a választási részvétel a közvélemény-kutatások alapján feltételezett 50 százalék körül mozgott volna, úgy – feltételezve, hogy az MKP ugyanennyi voksot kap – a dél-szlovákiai magyarok regionális és etnikai pártja bekerült volna a törvényhozásba. A tényleges, 60 százalékot megközelítő részvételnél mintegy 17 ezer szavazaton múltott az MKP parlamentbe kerülése.

2012-ben tehát a két évvel korábbi választásokhoz hasonlóan két párt küzdött a szlovákiai magyarok szavazatairól: a regionális és etnikai pártnak tekinthető Magyar Koalíció Pártja (MKP), valamint a szlovákiai magyarok és a szlovákok együttműködését szorgalmazó Most-Híd. Az MKP a választási programjában egyértelműen a déli országrészt, vagyis a magyarok által lakott területeket helyezte előtérbe. A programot a Beszéljük meg című rendezvénysorozat alapján hívták életre, melynek során a párt helyi és országos vezetői számos településen kötetlen beszélgetések keretében kérték ki a választók véleményét az őket foglalkoztató problémákról. A létrejött program⁹ a kisebbségek általános helyzetének javításán túl a déli régiók fejlesztésére, a szociális helyzet javítására összpontosított. Az MKP nemzetiségi politikájának egyik

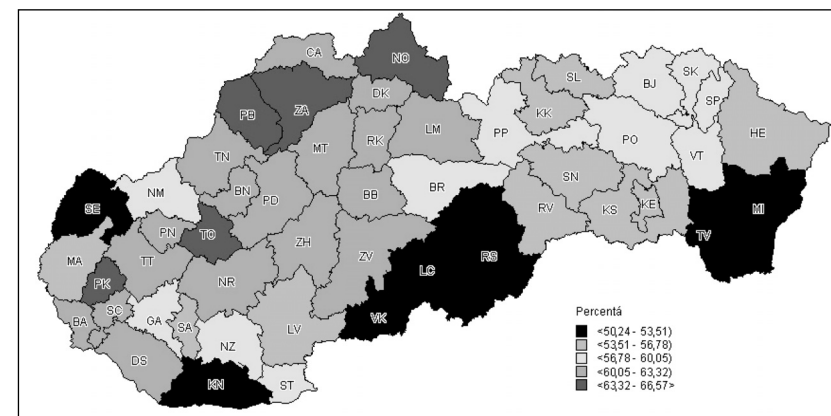
⁸ <http://uj szo.com/online/kozelet/2012/03/12/meseznikov-kar-hogy-a-hid-es-az-mkp-keptelen-szot-erteni>

⁹ <http://www.mkp.sk/cikkek/sajtokozlomenyek/2012/01/25/magyar-koalicio-partja-valasztasi-programja-2012>

fontosabb része, hogy a szlovákiai pártok közül egyedül ők szorgalmazzák, hogy a második világháborút követő, a kollektív bűnösség elvére épülő rendeletek kerüljenek ki az ország jogrendjéből. Emellett kiemelt fontosságúnak tartották programjukban azt is, hogy visszakerüljön Szlovákia jogrendjébe a kettős állampolgárság intézménye. Az MKP nézete szerint, ha a kisebbségi öngazgatás, vagyis az autonómia különböző formái sikeresen működnek más európai országokban is, akkor Szlovákiának ezen a téren is közelednie kellene Nyugat-Európához. A Híd a párt jellegéből adódóan programjában¹⁰ nem regionális keretek között gondolkodott, hanem országos szinten. Bugár Béla pártja a magyarok és a szlovákok együttműködését hangsúlyozza, így például olyan interkulturális rendezvények és programok támogatását tekinti fontosnak, amelyek a Szlovákiában élő nemzetek közeledését tűzik ki célul. A program kisebbségeket érintő részében a szlovákiai kisebbségek általános helyzetének, nyelvhasználati jogának kérdését tolta előtérbe, sürgette az állami kisebbségpolitika hosszú távú koncepciójának befejezését.

A választásokat megelőzően bizni lehetett a magyar választók elszántságában. A korábbi választásokon ugyanis Pozsony és Kassa mellett a „legmagyarabb” választókerületek – Dunaszerdahely, Komárom, Párkány – mindig a legaktívabb szavazókkal bíró területekhez tartoztak. Idén ez nem volt így, és a járási adatok alapján feltételezhető, hogy délen főként a magyarok maradtak otthon nagyobb számban. A részvétel ráadásul a magyarok által legnagyobb számban lakott járásokban csökkent a leginkább: a Dunaszerdahelyiben közel hét, a Komáromiban pedig 7,5 százalékponttal.

2. ábra. A 2012-es parlamenti választások járási szintű részvételi adatai.
(Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal)

¹⁰ http://www.most-hid.sk/hu/webfm_send/276

A magyarok otthonmaradásának és az itt élő szlovákok nagyobb szavazókedvének egyértelmű bizonyítéka a Smer regionális erősödése is. Robert Fico pártja az összes dél-szlovákiai járásban több voksot kapott, mint 2010-ben. Az előbb említett két „legmagyarabb” járásban alacsonyabb részvételi arány mellett jelentősen, mintegy 1200-1200 szavazattal nőtt a Smer támogatóinak a száma.

1. táblázat. *A Most-Híd és az MKP választási eredményei a dél-szlovákiai járásokban 2010-ben és 2012-ben.*

Járas	Most-Híd		MKP		Részvételi arány	
	2010	2012	2010	2012	2010	2012
Dunaszerdahelyi	32 909	25 671	21 262	23 139	67,57	60,67
Érsekújvári	17 531	15 412	13 364	12 716	61,83	58,16
Galántai	13 730	12 089	6 621	6 947	60,57	58,55
Kassa-vidéki	7 988	5 081	3 539	3 473	57,61	54,75
Komáromi	19 409	13 947	17 817	18 694	60,03	52,4
Lévai	9 965	8 696	7 618	6 911	59,02	55,58
Losonci	5 196	4 783	3 882	3 441	53,87	50,8
Nagykürtösi	3 124	2 685	3 578	3 200	56,37	52,75
Nagy Mihályi	3 420	2 928	2 657	2 422	48,41	51,42
Nagyrócei	2 214	1 691	1 897	1 841	56,95	51,74
Nyitrai	5 218	5 293	1 693	1 467	60,64	61,36
Rimaszombati	7 059	6 456	6 911	7 008	56,04	52,71
Rozsnyói	6 100	5 468	3 214	3 352	60,59	54,66
Szenci	5 671	5 375	1 563	1 716	65,19	63,02
Töketerebesi	5 301	4 901	6 275	5 404	52,19	50,24
Vágsellyei	6 660	5 413	3 952	4 121	58,22	55,05
Déli járások összesen	151 495	125 889	105 843	105 852	59,56	55,24

A Bugár Béla vezette alakulat 2010-hez képest jelentős számú szavazótól esett el, a pártot választók száma közel 30 ezerrel csökkent. Ráadásul ezt a visszaesést szinte teljes egészében a déli járásokban szenvedte el a Híd, csupán a túlnyomórészt szlovákok lakta Nyitrai járásban kapott néhány tucattal több szavazatot a 2010-es választásokhoz képest. A Híd a

táblázatban szereplő déli járásokban 125 889 voksot kapott, 25 ezerrel kevesebb mint két éve. A legtöbb szavazó a Dunaszerdahelyi járásban hagyta el a pártot (7238). Arányaiban még nagyobb, 28 százalékos volt a Híd vesztesége a második legtöbb magyar által lakott járásban, a Komáromiban. Csökkent a Híd támogatottsága Pozsonyban és az ország második legnagyobb településén, Kassán is, ugyanakkor szlovák-magyar együttműködés pártja sikeresen megőrizte támogatottságát az északi járásokban, ahol mintegy 24 ezer szavazatot sikerült besöpörnie. Az északi járások közül ki kell emelni Túrócszentmárton, ahol a Híd mintegy 1600 szavazattal a voksok 3,33 százalékát szerezte meg. Az eredmény annak köszönhető, hogy a Híd listáján 10., befutó helyen szerepelt a város polgármestere, Andrej Hrnčiar, aki ráadásul több mint 15 ezer preferenciaszavazatot szerezve a hetedik helyre tornázta fel magát. Pozsonyban és Kassán a Híd megsemmisítő vereséget tudott mérni az MKP-ra: a magyar szavazatokért versengő két párt közül a Híd a fővárosban 7,8 százalékos eredményt tudott elérni, Kassán pedig 7,3 százalékosat szerzett. Ezzel szemben a Berényi József vezette alakulat Pozsonyban 0,7, Kassán 1,5 százalékosat szerzett. Ugyancsak egyértelmű Híd-győzelem mutatható ki a két nagyvároshoz hasonlóan túlnyomórészt szlovákok által lakott Szencen, Vágsellyén, Nyitrán, Losoncon és Érsekújváriban. A zömmel magyarok lakta Dunaszerdahelyen, Nagymegyeren vagy Párkányban már jóval kisebb arányú volt a Híd győzelme, míg például Komáromban, Gútán, Ipolyságon, Tornalján, Szepcsiben és Királyhelmeceken az MKP nyert.

A Magyar Koalíció Pártja a 2010-es választásokhoz képest mindössze 155 szavazattal kapott kevesebbet idén márciusban, a magyar járásokban pedig teljesen megőrizte két évvel ezelőtti támogatottságát. A pártot választók száma leginkább a Dunaszerdahelyi járásban nőtt, közel kétezer vokssal, ezzel szemben a Töketerebesiben majdnem 900-zal csökkent a szavazók száma. Magyar szempontból a Töketerebesi, Nagymihályi, Kassa-vidéki járásokban, tehát a keleti régiókban volt a legjelentősebb a Smer előretörése. Ezekben a járásokban helyenként már-már elviselhetetlen szociális állapotok uralkodnak, óriási a munkanélküliség, a kiábrándult szavazók pedig általában a Smeret támogatták. Az északi járásokban egyébként az MKP mindössze 447 szavazatot gyűjtött, ami teljesen reális egy etnikai párt esetében.

A magyar nemzetiségű szavazók választási viselkedésének vizsgálata során érdemes kiemelni Oriskó Norbert elemzését¹¹. A Felvidék Ma hírportálon megjelent munka a 2001. évi népszámlálás adatai alapján a legalább

¹¹ <http://www.felvidek.ma/nezopont/jegyzet-kommentar/33648-van-mozgas-az-mkp-szavazotaboraban-is>

80 százalékban magyarok által lakott települések választási eredményeire támaszkodik. Oriskó számításai szerint a fenti kritériumnak megfelelő 217 településen a magyarok aránya a teljes lakossághoz viszonyítva 89 százalékos. Az MKP ezen települések összességében 779 szavazattal már 2010-ben is megelőzte a Most-Híd pártot. Ez a különbség 2012-ben már 10 127 szavazat volt. Hozzáteszi: a legmarkánsabb különbség az, hogy ezen a túlnyomó többségben magyarok által lakott területen több mint 10 ezerrel kevesebben szavaztak, mint 2010-ben. Fejtegetései szerint, amennyiben az ország többi részén is hasonló volt a magyarok választás viselkedése, akkor mintegy 27 ezer magyarral szavazhatott az idén kevesebb, mint 2010-ben.

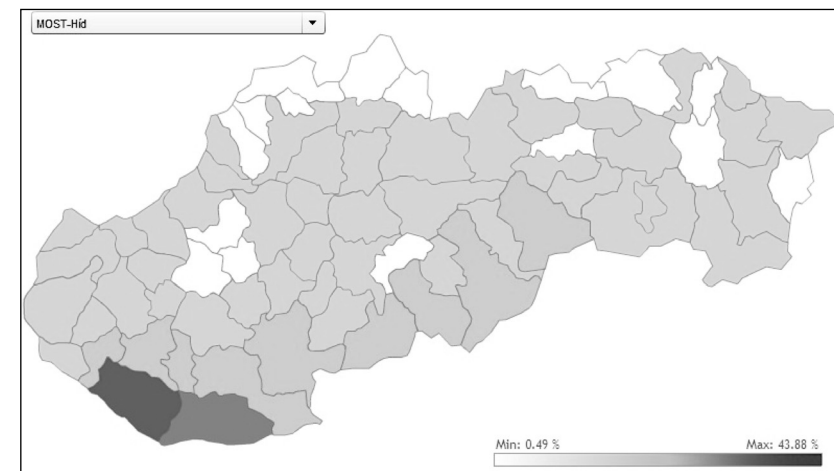
2. táblázat. A Most-Hídra és az MKP-ra leadott szavazatok aránya a dél-szlovákiai városokban

Város	Most-Híd	MKP
Dunaszerdahely	42,3	40,6
Érsekújvár	25,9	9,3
Fülek	38	26
Galánta	30,2	12,7
Gúta	29,3	54
Ipolyság	33,8	43
Kassa	7,3	1,5
Királyhelmec	33,5	37,9
Komárom	27,9	34,9
Léva	11,2	4,5
Losonc	13,8	4
Nagykapos	31,4	28,4
Nagymegyer	46,3	40,9
Ógyalla	29,6	21,5
Párkány	38,9	35,2
Pozsony	7,8	0,7
Rimaszombat	20,5	12,9
Rozsnyó	24,9	8
Somorja	43,4	24,3
Szenc	17,3	6,4
Szepsi	26,6	27,6
Tiszacsernyő	27	16,3
Tornalja	29,2	39,1
Vágsellye	16,9	4,8
Zselíz	32	23,7

Öllös László politológus abban látja a Híd szavazatsökkenését és vele párhuzamosan a Smer térnyerését a magyar nemzetiségűek körében, hogy a Most-Híd elhomályosította a tradicionális határvonalat a magyar és nem-magyar pártok között. Öllös szerint egy olyan országban, ahol kilátás sincs arra, hogy a nemzeti kisebbségek jogállását törvényben rendezzék, és ilyen alapon politikai képviseletet kapjanak, az etnikai pártoknak létjogosultsága van¹².

Az alábbi ábrákon megfigyelhető, hogy az egyes járásokban milyen eredményt ér el a Híd (felső ábra), illetve az MKP. A fehérrel jelölt területeken a szavazatok aránya az MKP esetében nem éri el a 0,1 százalékot, a Híd esetében a legrosszabb eredmény 0,5 százalék volt a Zsolnai kerület egyik északi járásban. Egyértelmű az ábrák alapján, hogy az MKP regionális párt, a Hídnek pedig sikerült országossá válnia, igaz a fő bázist továbbra is a magyar területek jelentik.

3. ábra. A Most-Híd választási eredményei az egyes járásokban (Forrás: volby.sme.sk)

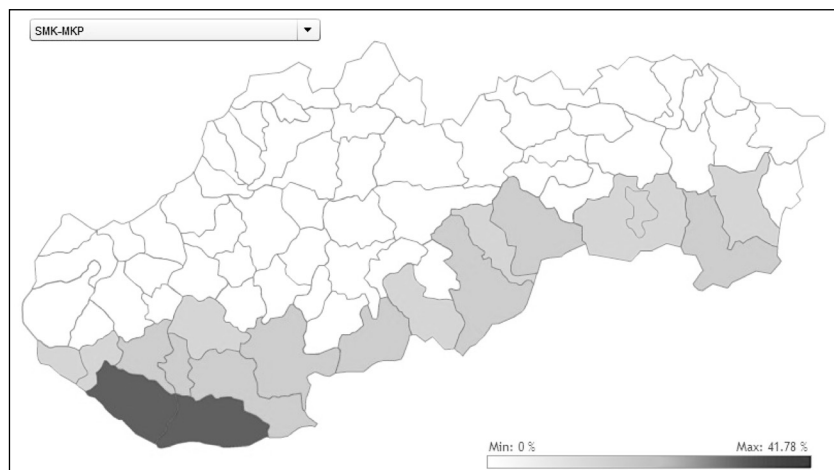

Röviden érdemes kitérni a preferenciaszavazatok kérdésére az MKP és a Híd vezetői kapcsán. Bugár Béla, a Most-Híd vezetője megkérdőjelezhetetlen népszerűségét mutatja, hogy 121 414 szavazatot kapott, ami azt jelenti, hogy a Híd listájára voksolók 68,9 százaléka megerősítette őt a pártlistán elfoglalt első helyében. Berényi József ehhez képest jóval szerényebb eredményt ért el: az általa megszerzett 44 675 preferenciavoks azt

¹² <http://www.hiia.hu/events/default.asp?id=VZNMQX>

mutatja, hogy az MKP-t választók mindössze 40,8 százaléka „karikázta” be a nevét. A jelentős arányú különbségre magyarázatot adhat a politológusok, közvélemény-kutatók által „lebo Béla” (mert Béla) effektusnak elnevezett jelenség, vagyis, hogy a Híd pártot választók nagy hányada Bugár Béla személye miatt választja a szlovák-magyar együttműködés pártját, illetve ez magyarázza azt is, hogy már a 2010-es választásokkor is jelentős számú szavazó pártolt át az akkor még kevesebb, mint egy éve működő alakulathoz. Ezt az elméletet támasztotta alá a Focus közvélemény-kutatása idén januárban¹³, amikor megkérdezték a választópolgároktól, hogy miért voksolnának egy adott pártra. Mind az MKP, mind pedig a Híd esetében a kisebbségi téma, a magyar érdekek védelme dominál. A Most-Híd esetében ehhez jött még a „lebo Béla” effektus. A felmérés eredményeit ismertető Martin Slosiarik úgy vélte, hogy „Bugár a Híd DNS-e, nélküle a párt támogatottsága érezhetően alacsonyabb lenne”. A szakértő hozzátette: „Az MKP-nál hiányzik egy olyan személy, aki vezetőként nagyobb támogatottságot biztosítana a pártnak.”

4. ábra. Az MKP választási eredményei az egyes járásokban Forrás: volby.sme.sk

Érdekes adalékul szolgál a márciusi parlamenti választás eredményeinek vizsgálatához a Focus intézet által készített exit poll¹⁴, melynek adataiból azt is ki lehet olvasni, hogyan oszlottak meg a magyar választók szavazatai.

¹³ <http://uj szo.com/napilap/kozelet/2012/01/26/focus-egyedul-kormanyozhatna-a-smer>

¹⁴ Új Szó, 2012. március 20., 3.o.

tók szavazatai. A felmérés szerint a magukat magyar nemzetiségűnek valló szavazók 44,1 százaléka az MKP-ra, míg 41,1 százaléka a Hídra voksolt. A magyar választók mintegy 15 százaléka szlovák pártra adta le a szavazatát, a felmérés szerint közülük minden negyedik a Smer-t támogatta. A választások előtt készült felmérések ehhez képest más eredményt mutattak: azok szerint a magyarok voksai hozzávetőlegesen 3:2 arányban oszlanak meg a Híd és az MKP között. Az exit poll legmeglepőbb adata a két párt választóinak nemzetiségi megoszlását érinti. A Híd választóinak 43,7%-a vallotta magát szlováknak, 55,2%-a magyarnak. Az MKP szavazóinak 96,4%-a magyar, csak 3,3%-a szlovák. A Híd választói átlagosan fiatalabban, mint az MKP szavazói. A Bugár Béla pártjára szavazók 35,7 százaléka tartozik a 18–39 év közötti korosztályba, a 40–59 év közöttibe pedig 46%. Az MKP-nál ugyanez az arány 33, illetve 41,1%. Az MKP választóinak 25,9%-a 60 feletti, ugyanezen korcsoport aránya a Hídnél 18,3%. A felmérés szerint a Híd döntően két szlovák párttól tudott szavazókat szerezni – választóinak 14,1 százaléka két éve az SDKÚ-ra, közel hét százaléka pedig a liberális SaS-re voksolt. Az MKP a szlovák pártoktól minimális számú szavazót szerzett, a felmérés szerint viszont a Smer után Berényi József pártjának volt a második legstabilabb szavazóbázisa. Választóik 70,8 százaléka 2010-ben is őket választotta.

A 2012-es szlovákiai választások megmutatták, hogy a felvidéki magyarok túl kevesen vannak ahhoz, hogy két pártot is parlamenti mandátumhoz segítsenek. Ráadásul a választásokat megelőzően nyilvánosságra hozott népszámlálási adatok fényében látható, hogy rohamosan csökken a szlovákiai magyarság lélekszáma: a 2001-es népszámláláskor még 520 528-an vallották magukat magyar nemzetiségűek, tíz évvel később számuk 62 ezer fővel 458 467-re csökkent. Fontos megjegyezni, hogy a nyilvánosságra hozott adatok országos szintűek, így a települési adatok még árnyalhatják ezt a negatív képet. Talán bizakodásra adhat okot az is, hogy a népszámlálási kérdőívet kitöltők hét százaléka nem adott választ a nemzetiségét tudakoló kérdésre. Ugyanakkor Gyurgyík László szociológus szerint a nemzetiségi hovatartozást nem megjelölők körében az országos átlagnál kisebb arányban lehetnek jelen a magyarok¹⁵.

Amennyiben a negatív demográfiai folyamatok folytatódni fognak, vagyis tovább csökken a szlovákiai magyarok száma és aránya, a magyarság országos politikai képviseletének fenntartása érdekében elkerülhetlenné válhat a Híd és az MKP együttműködése. Az idei választásokat megelőzően felmerült a közös indulás gondolata, bár azt valószínűleg egyik fél sem gondolta komolyan. Bugár Béla október végén az Új Szó c. pozsonyi

¹⁵ <http://www.parameter.sk/comment/31689>

napilapban fizetett politikai hirdetés útján¹⁶, Berényi Józsefnek címzett nyílt levélben ajánlotta fel az együttműködést az MKP politikusainak. A levél szerint a Híd és az MKP választási szövetsége nem hozná meg a kívánt eredményt, és félőnek nevezte, hogy a két párt regionális politikusai közti ellentétek veszélyeztetnék a választási küszöb átlépését. (Két párt közös listán való indulása esetén az ötszázalékos bejutási küszöb hét százalékra nő.) Bugár Béla ezért felajánlotta az MKP politikusainak a Híd választási listáján való indulást, mely azonban a Magyar Koalíció Pártja számára volt elfogadhatatlan. Válaszlevelében¹⁷ Berényi József Bugár javaslatát marketingfogásnak, az elutasítás elfedésére való kísérletként értékelte a közvélemény előtt. Berényi szerint a Híd listáján való indulás nem megoldás, mert az nem tenné lehetővé az MKP választási programjának megvalósítását. November elején ülésezett az MKP Országos Tanácsa, melyet követően a párt jelezte Bugáréknak, hogy továbbra is nyitottak az együttműködésre¹⁸, de csakis egyenrangú partnerként. Erre válaszul a Híd tárgyalásra hívta az MKP-t¹⁹, ám ismét csak arról, hogy a Berényi vezette tömörülés politikusai a Most-Híd listáján induljanak. Az MKP úgy vélte, hogy a tárgyalási ajánlatukra ezzel nem kaptak érdemi választ a Hídtől²⁰, míg Bugár Béla pártja az MKP álláspontját a tárgyalások elutasításaként értékelte, és lezárnak tekintette az ügyet²¹. Öllös László szerint, ha a Híd listáján indultak volna jelöltként az MKP politikusai, úgy az az MKP számára egy „halálos öleléssel lett volna egyenlő”²².

A két párt együttműködésére tehát nem került sor, és erősen kérdéses, hogy ha arra bármelyik formában sor került volna, az mennyire vezetett volna eredményre. A Híd a legóvatosabb számítások szerint is közel 40 ezer szavazatot kaphatott a szlovák nemzetiségű választópolgároktól, vagyis léte – a lélekszámában rohamosan csökkenő felvidéki magyarság miatt – erőteljesen függ a többségi nemzet voksaitól. A szlovák-magyar együttműködés pártja azonban úgy tűnik az MKP és annak stabil szavazóbázisa számára elfogadhatatlan. A Hídról egyértelműen kijelenthető, hogy esetében a magyar jelleg nem tekinthető meghatározó karakternek,

¹⁶ <http://www.bumm.sk/61245/bugar-induljanak-a-hid-valasztasi-listajan-az-mkp-politikusai.html>

¹⁷ <http://www.mkp.sk/node/17493>

¹⁸ <http://www.mkp.sk/cikkek/sajtokozlemenyek/2011/11/05/magyar-koalicio-partja-or-szagos-tanacsanak-nyilatkozata>

¹⁹ <http://uj szo.com/online/kozelet/2011/11/08/targyalni-hivja-a-hid-az-mkp-t>

²⁰ <http://www.mkp.sk/node/17557>

²¹ <http://uj szo.com/online/kozelet/2011/11/08/hid-az-mkp-nem-hajlando-targyalni-a-hid-lezartnak-tekinti-az-ugyet>

²² <http://www.hiia.hu/events/default.asp?id=VZNMQX>

az csupán egy jegy a sok közül. Látható, hogy az MKP által felvázolt út, mely a kisebbségi jogok folyamatos kiterjesztését, a teljes körű kulturális és oktatási autonómia, végső soron pedig a területi autonómia elérését tekinti célnak, képtelen több szavazót megszólítani, szlovák szavazatok megszerzésére pedig esély sincs. Tokár Géza szerint a Híd 8,12 százalékos eredményét a 2010-es választásokon még egy társadalmi folyamat, a szlovák–magyar megbékélés szüksége iránti igény megnyilvánulásaként lehetett eladni²³. Úgy véli, hogy a márciusi választás tükrében kijelenthető, hogy a Hidat az ideológiája most már legalább annyira korlátozza, mint segíti: a magyar választókat visszatartja, hogy a párt túl szlovák, a szlovák szimpatizánsok pedig azért nem szavaznak nagyobb számban a Hídra, mert az nekik túl magyar.

²³ Tokár Géza: Az útkeresés éveei jönnek (Új Szó, 2012. március 17.)

Herner-Kovács Eszter

Szerbiai választások 2012: a szétforgácsolt magyar politika kudarca

2012 elections in Serbia: the fiasco of the dissipated Hungarian policy

There has always been an asymmetrical relationship between the Alliance of Vojvodina Hungarians (AoVH) and smaller Hungarian parties that has been reinforced by the results of the 2012 elections; the latter could gain importance in municipal self-governments only. It is a long tendency in Voivodina that Hungarian nationals cast their votes to Serbian parties (especially to the Democratic Party) and the tendency was clearly present at the 2012 elections too.

Szerbiában 2012. május 6-án parlamenti, tartományi, önkormányzati választásokat, valamint előrehozott elnökválasztást tartottak. Noha Boris Tadić (DS) mandátuma még nem járt le, az államfő úgy taktikázott, hogy amennyiben a választásokkal egy időben tartják meg az előrehozott elnökválasztást, úgy jobb eséllyel újrázhat az elnöki székben, és pártja, a Demokrata Párt képviselőjelöltjeinek esélyeit is növelheti a választás „egyéb” szintjein. A választásokat megelőző közvélemény kutatások sorra igazolták Tadić elképzelését az elnökválasztást illetően, a második fordulót (május 20.) követő végeredmény azonban keserű meglepetéssel szolgált a volt államfőnek: Szerbia új elnöke ugyanis Tomislav Nikolić, a Szerb Haladó Párt (SNS) jelöltje lett, s a köztársasági parlamenti voksolás győzteseként is az SNS került ki. Köztársasági szinten tehát jelentősen átalakul Szerbia politikai helyzete a májusi választásokat követően. A tanulmány a köztársasági szintű eredmények bemutatásával, valamint a magyar szempontból lényegesebb vajdasági tartományi és önkormányzati eredmények elemzésével kíván foglalkozni.

Köztársasági szintű eredmények

A május 6-i választásokon a jogosultak száma 6.770.013 fő volt, ebből 3.848.173 fő járult az urnához, így a részvételi arány 56,8%-os volt. Az előzetes közvélemény kutatások a Szerb Haladó Párt győzelmét jósolták a parlamenti választásra, s ez az előrejelzés – az elnökválasztással ellentétben – be is igazolódott. A legtöbb voksot a nacionalista utódpárként is emlegetett Szerb Haladó Párt (SNS) szerezte meg, ami a leadott szavazatok

24,04%-át jelenti, míg a rivális Demokrata Párt (DS) 22,11%-os támogatottságot szerzett. Ezzel az eredménnyel a haladóknak 73, míg a demokratáknak 67 képviselői mandátumot sikerült szerezni. A Szocialista Párt (SPS) a szavazatok 14,53%-át szerezte meg, ezzel 44 képviselői székert szerzett meg a párt. A Szerbiai Demokrata Párt (DSS) 7%-ot (21 mandátum), a Liberális Demokrata Párt vezette „Fordulat” 6,52%-ot (20 mandátum), a Szerbiai Egyesült Régiók 5,49%-ot (16 mandátum) szereztek.

Ami a kisebbségi pártokat illeti, a Vajdasági Magyar Szövetség a szavazatok 1,77%-át szerezte meg, ami 5 képviselői helyet jelent a Népképviselőházban. A szandzsáki SDA a szavazatok 0,69%-ával 2, a „Mindannyian Együtt” (közös magyar, horvát, bosnyák, szlovák, macedón) kisebbségi lista a szavazatok 0,63% százalékával 1 mandátumot szerzett, és a preševói albánok koalíciójának is 1 képviselőjük lesz. A „Mindannyian Együtt” listán két magyar párt, a Vajdasági Magyar Demokrata Közösség és a Magyar Polgári Szövetség is szerepelt, azonban a befutó helyen Emir Elfić, a Bosnyák Demokrata Közösség elnöke szerepelt. Egyébként a kisebbségi lista 15 helyén szerepelt magyar nemzetiségű jelölt, a „legelőkelőbb” helyen Csonka Áron, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének elnöke, aki a lista 5. helyét foglalta el, Rác Szabó László, a Magyar Polgári szövetség elnöke pedig a 15. helyen szerepelt.¹ Reális esély tehát nem volt arra, hogy magyar képviselő is mandátumot szerezzen a „Mindannyian Együtt” listájáról. A többi magyar párt (Vajdasági Magyar Demokrata Párt, Magyar Remény Mozgalom) nem állított köztársasági szintű listát.

A köztársasági parlament (Népképviselőház) új összetétele²

Párt	Mandátum
Szerb Haladó Párt	73
Demokrata Párt	67
Szerbiai Szocialista Párt	44
Szerbiai Demokrata Párt	21
Fordulat	20
Szerbiai Egyesült Régiók	16
Vajdasági Magyar Szövetség	5
Szandzsáki Demokratikus Akciópárt	2
Mindannyian Együtt	1
Vlach kisebbségi párt	1

¹ <http://www.smedia.rs/vesti/izbori/vest/91804/Izbori-2012-Emir-Elfic-Sve-zajed-no-BDZ-GSM-DZH-DZVM-Slovacka-stranka-Emir-Elfic.html#>

² Részletesebb választási eredmények: http://www.rik.parlament.gov.rs/latinica/propisi_frames.htm

Külön érdekesség a mandátumot szerzett pártok körében a szerbiai kisebbségi vlach „Facebook-párt”-nak a beszédes nevű „A felkínált válaszok közül az egyik sem” elnevezésű listája, amelynek szintén egy képviselője lesz a köztársasági parlamentben.

Köztársasági szinten a magyar pártok közül tehát egyedül a Vajdasági Magyar Szövetségnek sikerült mandátumot szereznie. A pártnak idáig 4 képviselője volt a törvényhozásban, tehát a megszerzett mandátumokat illetően mindenképpen sikeresnek nevezhető a párt országos szereplése. Súlyos vádakat fogalmazott meg azonban a párt vezetése a választások tisztaságát illetően; Pásztor István VMSZ-elnök szerint a választások több szintjén is szavazatokat loptak a párttól. „A szavazatok leadása és a szavazatszámolás, valamint a szavazóhelyek bezárása és kedd este között a VMSZ nagyjából 30 ezer szavazatot vesztett el egyelőre megmagyarázhatatlan módon. A vasárnap éjszakai és hétfői adatok értelmében 91400 szavazatot szereztem a köztársasági elnökválasztáson, ez a szám mostanra furcsamód 63262-re csökkent. Amikor ezt az eredményt a bizottság közölte, a topolyai, kishegyesei, szabadkai és magyarkanizsai szavazólapokat tartalmazó zsákok még Szabadkán voltak. Köztársasági szinten két nap alatt 95375-ről 67841 szavazatra csökkent teljesítményünk. Az első szavazatszám értelmében hét köztársasági parlamenti mandátum járt volna pártunknak, így már csak öt. Tartományi szinten vasárnap éjjel előtt 20 százalékos szavazat-feldolgozás után közölték, hogy a VMSZ a voksok 6,4 százalékát szerezte meg, 100 százalékos feldolgozottság után most pedig azt állítják, hogy csupán a szavazatok 6,15 százaléka a miénk” – jelentette ki a pártelnök a választások első fordulóját követő sajtótájékoztatóján. A köztársasági választások tisztaságát kifogásolta a Szerb Haladó Párt elnöke, Tomislav Nikolić, valamint a Szerbiai Egyesült Régiók pártja is, és a Köztársasági Választási Bizottság is több helyen tapasztalt szabálytalanságot. Egyes nyilatkozatok odáig mentek, hogy a Milosević-rendszer időszkálával állították párhuzamba a választási csalások mértékét (Nikolić szerint például ötezer elhunyt és nem létező személy neve szerepelt a választói névjegyzéken)³, és noha néhány helyen a benyújtott óvások miatt valóban megismételték a szavazást, a Választási Bizottság nem nyilvánította érvénytelennek a voksolást.

Hiába telt el már több mint egy hónap a választások óta, az új szerb kormány idáig még nem alakult meg (a kézirat lezárva: 2012. július 2-án). A választást követően legtöbben egy demokrata-szocialista kormánykoa-

³ <http://vajdasaghirek.com/index.php/component/content/article/2-szerbia-hire-i/4146-tomislav-nikolic-a-szerb-halado-part-allamfjeloeltje-ma-kijelentette-hogy-a-valasztasokat-meg-kellene-tamadni-es-a-demokrata-partnak-a-drasztikus-szavazatlopasok-miatt-meg-k>

láció megalakulásával számoltak, s lehetséges koalíciós partnerként felmerült a Szerbiai Egyesült Nyugdíjasok Pártja, az Egységes Szerbia és a Vajdasági Magyar Szövetség neve is, az azóta eltelt időben azonban már számos más alternatíva is felmerült, kormányalakítási felkérést végül a Szerbiai Szocialista Párt kapott, akik a haladókkal és a Szerbia Egyesült Régióival közösen kormányozhatnak majd. A parlamentbe került pártok között az elmúlt egy hónapban folyamatos volt az egyeztetés, annak pedig, hogy a koalíciós megállapodás ilyen sokáig várat magára, több oka is lehet – itt kell szót ejteni a Szerb Haladó Pártot övező félelmekről is.

Tomislav Nikolić 2008-ig a Szerb Radikális Párt alelnökéként politizált. A párt elnöke az a Vojislav Šešelj, aki jelenleg a délszláv háborúban elkövetett háborús és emberiség ellenes bűncselekményeiért Hágában törvényszék előtt ül (pártelnöki pozícióját ezért jelenleg nem gyakorolja). A szélsőségesen nacionalista Radikális Párt 1998-2000 között kormányként állt ki Milosević rendszere mellett, továbbá híres kisebbségellenes (horvát, albán, magyar, stb.) kijelentéseiért, EU-ellenes politizálásáért, és abbéli elkötelezettségéért, hogy Koszovót szerb fennhatóság alatt kell tartani. 2008-ban Tomislav Nikolić vezetésével önálló frakció vált ki a Radikális Pártból, amely hamarosan Szerb Haladó Párt néven önálló párttá szerveződött. A pártszakadás oka az volt, hogy a Šešeljhez hű radikális képviselők elutasították a Szerbia és az Európai Unió között kötetendő stabilitási és társulási megállapodás ratifikálását. Meglepő pálfordulás volt az integrációpárti retorika felvállalása Nikolić részéről, azonban politikai elemzők reálpolitikai lépésként értékelték a pártalapítást, 2008-ra ugyanis már a csalódott radikális szavazók is az Európai Unióban látták az egyetlen esélyt a hosszan tartó válságból való kilábalásra. Tomislav Nikolić taktikája be is vált, hiszen az újonnan alapított Szerb Haladó Párt (SNS) a Szerb Radikális Párt szavazóinak túlnyomó többségét el is vitte.⁴

Ezek alapján viszonylagos biztonsággal kijelenthető, hogy Szerbia Tomislav Nikolić elnök mandátuma alatt nem fog letérni az európai uniós integráció megkezdett útjáról, ennek ellenére nem lehet eltekinteni a Nikolić-tyal kapcsolatban aggodalmakat megfogalmazó véleményektől sem – igaz, ezek a vélemények nem első sorban az EU-s integrációval kapcsolatban fogalmazódtak meg, sokkal inkább a radikális párt „örökségéként” betudható nacionalista retorika kapcsán, e téren ugyanis nem fogta magát vissza a már hivatalba lépett új elnök. Egy montenegrói tévéinterjúban – már hivatalba lépett elnökként – úgy nyilatkozott, hogy 1995-ben Srebrenicában nem népirtás, pusztán „súlyos bűntett” történt a boszniai szerb

⁴ <http://www.mon.hu/hirek/frisshirek/cikk/visszaszorulo-radikaliskok-szerbiaban/cn/ha-on-news-charlotteinform-20081116-0151397300>

haderő részéről. Ugyanebben az interjúban utalt arra is, hogy Montenegrónak nem kellett volna elszakadnia Szerbiától, hiszen a két nép között semmilyen különbséget nem lát.⁵ A horvátokkal való baráti viszonyt sem sikerült megalapoznia azzal a májusi kijelentésével, miszerint Vukovár szerb város, ahová nem szükséges visszatérniük az elmenekült horvátoknak. Említett kijelentéseit az uniós és az amerikai diplomácia is elítélte, Nikolić elnöki beiktatásán pedig nem vett részt sem a horvát, sem a bosnyák, sem a szlovén elnök. Mindezek fényében úgy tűnik, az új szerb elnök regnálása nem lesz teljesen konfliktusmentes.

A haladók nem csak az elnöki pozíció megszerzésével, hanem – ahogyan arra már utaltunk, – a parlamenti választásokon aratott relatív győzelmükkel is felborították az eddigi szerb belpolitikai berendezkedést, s a kinkeserves kormányalakítás jórészt az ő győzelmüknek tulajdonítható. A szóba jövő koalíciós partnerek ugyanis vonakodnak a „poszt-radikális” párttal közösen kormányozni, még akkor is, ha az SNS a főbb kérdésekben (euro-atlanti integráció folytatása, Koszovó el nem ismerése) egyébként hasonló alapokon áll, mint a Tadić-vezette Demokrata Párt. A kezdeti elképzelésekkel ellentétben, – miszerint az eddig is kormányzó demokraták és szocialisták alakíthatnak újból koalíciós kormányt – a kormányalakítási megbízást végül a szocialisták kapták, akik a Szerbia Egyesült Régióival és a Szerb Haladó Párttal kötnek majd koalíciót (a szövetség részletei egyelőre ismeretlenek). Az, hogy a „királycsináló” szocialisták (a párt vezetője az eddig belügyminiszteri posztot betöltő Ivica Dačić) hajlandóak lesznek koalícióra lépni a haladókkal, azt a felvetést támasztja alá, hogy elvek és politikai ideológiák helyett valószínűleg sokkal inkább politikai alkukról szólt a szerbiai kormányalakítási mizéria.⁶

Mint arra a tanulmány elején már utaltunk, az elnökválasztás végeredménye nem kis meglepetéssel szolgált, hiszen a közvélemény kutatások sorra Boris Tadićot hozták ki a szavazás győzteseként, s erre a feltevésre az elnökválasztás első fordulójának eredményei is ráerősítettek. A választáson 12 jelölt indult, köztük magyar jelölt is szerepelt Pásztor István személyében. Pásztor még a választások előtt világossá tette: azért indul az elnökválasztáson, hogy nagyobb alkupozíciója legyen a VMSZ-nek, amennyiben Pásztor a választás második fordulójában a demokrata párti jelölt javára lép vissza. Egy időre úgy tűnt, hogy a beharangozott ígéret semmissé válik, hiszen Pásztor István a két forduló között úgy nyilatkozott, hogy amennyiben a VMSZ-től „ellopott” szavazatokról kiderül, hogy

a Demokrata Pártnak köze volt az üggyhez, nem lép vissza Tadić javára. „Az elnökválasztás második fordulóját illetően ma már nem érvényes semmi sem, amit eddig elmondtam. Hogy mi lesz érvényes az elnökválasztás második körére vonatkozólag, az még kiderül.”⁷ Végül aztán Pásztor felszólította a magyar szavazókat, hogy az elnökválasztás második fordulójában a demokrata párti jelöltet támogassák, noha fenntartásait hangsúlyozta a DS „módszereinek” tisztaságával kapcsolatosan: „A köztársasági elnökválasztás második köre újra Boris Tadić és Tomislav Nikolić között fog eldőlni. Noha az elmúlt tíz nap történései újabb komoly kételyeket ébresztettek közösségünkben és személy szerint bennem is, én mindennek ellenére Boris Tadićra fogok szavazni, és erre kérem mindazokat, akik május 6-án, mint köztársasági elnökjelöltet engem támogattak. Az ő személyében több esély van arra, hogy Szerbia egyszer egy normális, európai országgá váljon. Minden jel szerint sajnos nem a közeljövőben.”⁸

Az elnökválasztás első fordulójának eredménye a következőképpen alakult: Boris Tadić (Demokrata Párt) 25,31%, Tomislav Nikolić (Szerb Haladó Párt) 25,05%, Ivica Dačić (Szerbiai Szocialista Párt) 14,23%, Vojislav Koštunica (Szerbiai Demokrata Párt) 7,44%, Zoran Stanković (Szerbia Egyesült Régiói) 6,58%, Čedomir Jovanović (Liberális Demokrata Párt) 5,03%, Jadranka Šešelj (Szerb Radikális Párt) 3,78%, Vladan Glišić (független) 2,77%, Pásztor István (VMSZ) 1,62%, Zoran Dragišić (független) 1,54%, Muamer Zukorlić (a szerbiai iszlám közösség muftija) 1,39%, Danica Grujičić (Szociáldemokrata Szövetség) 0,78%. A második fordulóban Boris Tadić 47,35%-ot, míg Tomislav Nikolić 49,51%-ot szerzett, így a haladó párti jelölt nyerte meg az elnökválasztást. Elemzők szerint Tadić vereségéhez nagyban hozzájárult az, hogy a haladók sikeresebben mozgósították szavazótáborukat, s a demokrata szavazók „elkényelmesedésével” magyarázható a második fordulóban tapasztalt jóval alacsonyabb részvételi arány; míg május 6-án 57,7%, május 20-án csak 46,3% járult az urnákhoz. Mindemellett érdemes megjegyezni, és magyar szempontból is fontos tény, hogy a Vajdaság területén egyértelműen Boris Tadić „nyerte meg” az elnökválasztást.

Mivel a köztársasági szinten bekövetkezett haladó párti térnyerés kérdéseiről már szó esett, áttérhetünk a választások tartományi szintű elemzésére, ám előtte érdekes lehet röviden utalni a választásokat megelőző időszakra, valamint a pártok kampányára. Mint ismeretes, Szerbia az utóbbi években erőteljes elköteleződést mutatott az európai integráció irányába,

⁵ http://index.hu/kulfold/2012/06/01/nikolic_srebrenicaban_nem_volt_nepirtas/

⁶ http://kitekinto.hu/europa/2012/06/20/uj_felteteleket_szabhat_az_europai_unio_szerbianak&lap=2

⁷ <http://www.magyarszo.com/fex.page:7e4a2dfd-d845-ca65-376a-5a62252d1182.mobile>

⁸ http://www.magyarszo.com/fex.page:2012-05-17_Pasztor_Istvan_Az_elnokvalasztason_Boris_Tadicot.xhtml

s a megkezdett út egy fontos állomását teljesítette is 2012 márciusában, amikor elnyerte a hivatalos tagjelölti státuszt. Ezen eredmény elérésében nagy szerepe volt Boris Tadić demokrata elnöknek, aki regnálása idején konzervatíven tartotta magát az „EU is, Koszovó is” elvhez. Újraválasztásához azonban úgy tűnik, nem volt elég ez az eredmény, ami elemzők szerint annak tulajdonítható, hogy a pénzügyi válság és nagyarányú munkanélküliség sújtotta szerb lakosság – noha továbbra is támogatja az uniós csatlakozást, – elvek helyett konkrét válságkezelő megoldásokat vár az ország vezetőitől. Ebben a nehéz gazdasági helyzetben pedig jobb eséllyel indul egy radikális (vagy legalábbis radikális múlttal rendelkező) politikus és pártja, mint az uniós csatlakozás terén eredményeket felmutató, ám válságkezelésben sikertelen előd. Ezt a feltevést igazolja a választásokat megelőző kampány jellege is; a pártok lényegében ugyanazzal a programmal kampányoltak (munkahelyteremtés, beruházások serkentése, stb.), a különbség talán abban ragadható meg, hogy a Szerb Haladó Párt jó érzékkel használta ki a válság idején jól bevethető populista retorikát. Azt, hogy az elvek és ideológiák a 2012-es szerbiai választásokon keveset nyomtak a választói latba, jól mutatja az is, hogy a haladók gyakorlatilag ugyanazt az álláspontot képviselik az EU és Koszovó ügyében, mint a demokraták, különbség esetleg a nacionalistább hangvételű retorikában figyelhető meg – erre Nikolić elnök megválasztása kapcsán már utaltunk.

Tartományi szintű eredmények

A vajdasági tartományi törvényhozás megválasztása a magyarországi parlamenti választásokhoz hasonlóan, egyéni és listás szavazással történik. A május 6-án megtartott első fordulóban a 120 képviselői helyből a 60 listás hely sorsa biztosan eldőlt, május 20-án pedig az egyéni helyekről szavaztak, mivel az első fordulóban egyik jelölt sem szerezte meg a szavazatok abszolút többségét. Amint az elnökválasztáson is, úgy a tartományi parlamenti választásokon is egyértelműen a Demokrata Párt került ki győztesként a Vajdaságban. A 120 képviselői helyből 58-at a DS jelöltjei nyertek el, a Szerb Haladó Párt képviselői 22 mandátumot szereztek meg, a Szerbiai Szocialista Párt 13, a Vajdasági Szocialista Liga pedig 10 képviselőt küldhet a tartományi törvényhozásba. A magyar pártok közül egyedül a Vajdasági Magyar Szövetségnek sikerült mandátumhoz jutni a tartományi parlamentben, az új ciklusban 7 képviselője lesz a VMSZ-nek. (A VMSZ köztársasági szinten az eddigi 4-ről 5-re tudta növelni mandátumainak számát, azonban tartományi szinten 9-ről 7-re csökkent képviselőinek száma.)

Mandátumot szerzett még a Szerb Radikális Párt (5), a Szerbiai Demokrata Párt (4) és a Fordulat Koalíció (1).⁹ Pásztor István VMSZ-elnök egy június elején adott interjúban úgy nyilatkozott: a VMSZ és a DS együttműködése tartományi szinten is garantált, és valószínűleg maga a pártelnök fogja betölteni a Tartományi Képviselőház elnöki tisztségét.¹⁰

A tartományi parlament új összetétele

Párt	Mandátum
Demokrata Párt	58
Szerb Haladó Párt	22
Szerbiai Szocialista Párt	13
Vajdasági Szocialista Liga	10
Vajdasági Magyar Szövetség	7
Szerb Radikális Párt	5
Szerbiai Demokrata Párt	4
Fordulat	1

A Tartományi Képviselőház alakuló ülésére június 22-én került sor. A kormányzó koalíciót a Demokrata Párt, a Szerbiai Szocialista Párt, a Vajdasági Szociáldemokrata Liga és a Vajdasági Magyar Szövetség alkotja majd, noha a Demokrata Párt gyakorlatilag önállóan is kormányozhatna.¹¹ A Pásztor István által beharangozott házelnöki pozíciót – amelyet eddig is magyar politikus töltött be Egeresi Sándor személyében – valóban a VMSZ elnöke kapta meg. Alelnöknek választották Branislava Belicét (Szerbiai Szocialista Párt), Milivoj Vreblovot (Liberális Demokrata Párt), Dušan Jakovljevićet (Vajdasági Szociáldemokrata Liga), Anna Tomanová-Makanovát (Demokrata Párt), Milan Čukot (Szerb Radikális Párt) és Đorđe Milićevićet (Szerb Haladó Párt). A vajdasági kormány felállításáról még nem döntött a tartományi parlament, így egyelőre nem lehet tudni, hogy a kormányelnöki pozícióban újrázni fog-e Bojan Pajtić (Demokrata Párt).

A magyar pártok közül tartományi listát állított a Vajdasági Magyar Szövetség, a Magyar Remény Mozgalom (MRM), valamint a Mindannyian Együtt kisebbségi listán szerepeltek a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK) és a Magyar Polgári Szövetség (MPSZ) jelöltjei, mandátumot azonban csak a VMSZ tudott szerezni.¹² Bár listát nem

⁹ <http://www.vajma.info/cikk/vajdasag/13636/>

¹⁰ http://www.magyarsozso.com/fex.page:2012-06-15_Pasztor_Istvan_Valoszinuleg_en_le-szek_a_Tartomanyi.xhtml

¹¹ http://vajdasag.eu/vrtv20120615_5

¹² <http://www.pik.skupstinavojvodine.gov.rs/docs/2012izvestajUkupniRezultati.pdf>

tudott álltani, egy egyéni képviselőjelöltje (Gusztony András, Temerin) bejutott a tartományi választások második fordulójába a Vajdasági Magyar Demokrata Pártnak¹³ (a mandátumot azonban nem sikerült megszereznie). A vajdasági magyar pártstruktúráról köztudott, hogy a Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségek között ez a legfragmentáltabb; jelenleg öt magyar párt színesíti a politikai palettát. Az 1989-ben megalakult Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége az 1990-es választásokon ugyan sikerrel szólította meg a vajdasági magyarok túlnyomó többségét, ám a reménytelenül induló helyzetet az első pártszakadás 1994-ben megakasztotta. A VMDK-ból ekkor kivált egy csoport, amely megalakította a Vajdasági Magyarok Szövetségét (VMSZ). 1996-ban a VMDK országos választásokon bekövetkezett kudarca¹⁴ okán újabb osztódásra került sor: Páll Sándor alelnök kezdeményezte Ágoston András alapító elnök leváltását az elnöki tisztségről, aki ennek hatására kilépett saját pártjából, és létrehozta a Vajdasági Magyar Demokrata Pártot (VMDP). A 2000-es években újabb önálló szerveződések jöttek létre Magyar Polgári Szövetség és Magyar Remény Mozgalom néven. A pluralizmus ellenére azonban a magyarok túlnyomó többsége 1996. óta a Vajdasági Magyar Szövetség mögé sorakozik fel, így ez az egyetlen párt, amelyik helyi, tartományi és országos szinten is el tudja látni a magyarság képviseletét.

Az „ellenzéki” magyar pártok, vagyis a VMDK, VMDP, Magyar Remény Mozgalom és a Magyar Polgári Szövetség 2011 decemberében úgy döntöttek, hogy egyesítik erőiket, és Magyar Fordulat néven összefogva kívánják gyengíteni a VMSZ eredményeit, s a választások minden szintjén alternatívát kínálnak a magyar szavazóknak. A Magyar Fordulat koalíció ötlete azonban csírájában elhalt, ugyanis a VMDP vezetése Orbán Viktor magyar miniszterelnök vajdasági látogatását követően – amikor is egyértelművé vált, hogy a Fidesz politikusai részt fognak venni a VMSZ kampányában – bejelentette, hogy nem indulnak köztársasági szinten. „Köztársasági szinten nem indulunk, hogy ne nehezítsük meg a nemzetközi pénzülgéssel harcot vívó magyar kormányfő dolgát. Tartományi és helyi szinten pedig az a dolgunk, hogy minél nagyobb kárt okozzunk a VMSZ-nek” – állt Ágoston András VMDP-elnök hírlevelében. Eközben megkezdődtek a koalíciós tárgyalások a Mindannyian Együtt kisebbségi lista többi nemzetiségi pártjával, s hamar kiderült, hogy a VMDK és a MPSZ hajlandó lesz együttműködni a bosnyák, horvát és szlovák kisebbségi

ségi pártokkal a közös siker reményében. A kisebbségi koalícióból kimaradt a Magyar Remény Mozgalom, ami leginkább a párt radikális nemzeti ideológiájával magyarázható, az MRM ugyanis kizárólag a magyar nemzeti érdekekért kíván dolgozni, ezért nem kívánt más kisebbségekkel közös platformon indulni. A Magyar Remény Mozgalom a magyarországi Jobbik aktív támogatásával szervezte és bonyolította le kampányát, s ugyan tartományi szinten nem jutott mandátumhoz, már a listaállítás ténye is jó eredményként értékelhető egy ilyen fiatal párt (2009-ben alakult) esetében.

A Vajdasági Magyar Szövetség jelöltjeiként Pásztor István (Szabadka), Kávai Szabolcs (Magyarkanizsa), Egeresi Sándor (Topolya), Újhelyi Ákos (lista), Pelt Ilona (lista), Takács Zoltán (lista), Juhász Attila (lista) jutottak be a tartományi parlamentbe. A választások második fordulója után úgy tűnt, hogy a VMSZ-nek 8 képviselője lesz az újvidéki törvényhozásban, mivel Kormányos László az egyéni jelöltek fordulójában legyőzte demokrata párti ellenfelét a csókai körzetben, azonban az óvások miatt megismételt választáson nem sikerült megszereznie a befutó helyet.

A vajdasági magyar érdekérvényesítés szempontjából a tartományi eredmények mellett legalább annyira fontosak az önkormányzati eredmények. Általánosságban elmondható, hogy a Demokrata Párt népszerűsége továbbra is igen nagy a tartományban, és ezt nem csak a parlamentben elnyert mandátumok száma bizonyítja, hanem a helyhatósági eredmények is. A Demokrata Párt rendre megszerezte a szavazatok relatív többségét a következő községekben: Szabadka, Újvidék, Ada, Óbecse. (A Szerb Haladó Párt egyébként Nagybecskerekén és Temerinben végzett az első helyen a helyhatósági választásokon.) A Vajdasági Magyar Szövetség győzelmet aratott Magyarkanizsán, Zentán, Topolyán, Csókán és Kishegyesen, más magyarok-lakta községekben nem sikerült relatív többséget szereznie magyar pártoknak.

Szabadkán a demokraták a szavazatok 26,67%-át, a VMSZ 22,52%-át, a Szerb Haladó Párt 10,80%-át, a Lista Szerbiáért 8,30%-át, a Vajdasági Szociáldemokrata Liga 6,58%-át, a Fordulat koalíció 5,93%-át, a Szerbiai Szocialista Párt 5,87%-át, a Szerbiai Egyesült Régiók 3,73%-át, a Bácskai Bunyevácok Szövetsége 2,72%-át, a Bunyevác Párt 1,71%-át, a Magyar Remény Mozgalom (MRM) 1,64%-át, a Vajdasági Magyar Demokrata Párt (VMDP) 1,63%-át, a Szolidaritás Polgárok Csoportja 1,14%-át, a Mindannyian Együtt koalíció pedig 0,76 százalékát szerezte meg. Látható tehát, hogy Szabadkán a VMSZ-en kívül a magyar pártok nem értek el jelentősebb eredményt, a szerb pártok mögött jóval lemaradva tudtak 1-2%-ot elérni. Hasonló a helyzet a többi, VMSZ-t támogató magyarlakta községben is: Zentán például, ahol a VMSZ szintén relatív többséget szerzett, a győztest szerb pártok követik, negyedik helyen végzett a Magyar Polgári

¹³ <http://www.vajma.info/cikk/vajdasag/13539/>

¹⁴ A VMDK a 2006-os választást „A nagy megmérettetésnek” nevezte, amelyen elváltak, hogy a délvidéki magyarok a VMDK-t vagy a VMSZ-t támogatják-e. A VMSZ kb. kétszer annyi szavazatot szerzett, mint a VMDK.

Szövetség 8,77%, majd a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége, a VM DP és az MRM sereghajtóként 1-2%-kal, ami azonban nem elegendő a képviselőtestületbe való bejutáshoz. A kisebb magyar pártok többnyire elégedetlenek az elért eredményeikkel, ami nem meglepő, hiszen alig sikerült néhány községben a VMSZ felett teljesíteniük. Még a hagyományosan VM DP-központnak számító Temerinben is csak alig több mint 30 szavazattal sikerült megelőznie Ágoston Andráséknak a VMSZ-t, ráadásul így is csak a 6. helyet szerezték meg – öt szerb párt mögött.¹⁵

Itt kell azonban néhány szót ejteni az MRM szerepléséről, amely lát-szólag ugyan hasonlóan gyenge, mint a másik három „kis” magyar párté, azonban figyelembe véve azt, hogy a párt első alkalommal vett részt a választásokon (a 2010-es nemzeti tanácsi választást kivéve), bizonyos helyeken elért eredményei figyelemre méltóak. Szabadkán a Magyar Remény Mozgalom például megelőzte a VM DK-t és a Mindannyian Együtt koalíciót is, és egy mandátumot szerzett a képviselő testületben. Óbecsén harmadik helyen végzett a magyar pártok között, megelőzve a VM DK-t és a MPSZ-t, Magyarkanizsán pedig a kisebb magyar pártok közül csak az MRM jutott mandátumhoz. Az MRM szerepléséből természetesen nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, egyrészt azért, mert nem állnak rendelkezésre korábbi választási eredmények (kivéve a 2010-es nemzeti tanácsi választást, ahol az MRM egy képviselőt tudott delegálni a Magyar Nemzeti Tanácsba), amelyek alapján valamilyen tendencia kimutatható lenne, másrészt köztudott, hogy a helyhatósági eredményeknél – pláne kis települések esetén – nagyobb súllyal esnek a latba a személyi kérdések, mint a pártok ideológiái. Mindenesetre érdemes az MRM további szereplését figyelemmel kísé-
rni, hiszen nem elképzelhetetlen, hogy a párt hosszú távon – legalábbis bizonyos körzetekben – a VMSZ egyetlen komoly vetélytársává nőheti ki magát.

A Vajdasági Magyar Szövetség eredményeinek értékeléséhez érde-
mes megvizsgálni a párt előző ciklusban elért önkormányzati eredményeit. 2008-ban Magyar Koalíció néven közösen indult a VMSZ, a VM DK és a VM DP, és jelöltjeiknek sikerült a magyarlakta települések többségében erős önkormányzati pozíciókat szerezni. A 2008-as Magyar Koalíciós eredményekhez képest a VMSZ 2012-es szereplése gyakorlatilag mindenhol visszaesést mutat, ami részben magyarázható azzal, hogy a magyar szava-
zatokon most egy helyett kettő vagy több magyar párt osztozott, azonban ha összeadjuk a mostani választásokon a magyar pártokra leadott szava-
zatokat, az eredmény akkor is nagy visszalépést mutat a négy évvel korábbi adatokhoz képest.

A 2008-as és 2012-es eredmények összehasonlítása (kapott % alapján)¹⁶

	2008	2012	2012	2012	2012	2012	2012	Megj.
	Magyar Koalíció	VMSZ	VM DP	VM DK	MPSZ	MRM	Magyar pártok összesen	
Ada	26,60%	19,74%		3,21%	2,74%	1,15%	39,06%	12,22%-ot kapott egy független magyar lista is
Csóka	na.	30,74%					30,74%	
Kishegyes	37,99%	26,23%					26,23%	
Magyarkanizsa	52,27%	32,59%				3,84%	36,43%	
Nagybecskerek	3,18%	3,31%					3,31%	
Óbecse	30,28%	15,94%	2,44%	1,58%	1%	1,80%	21,76%	
Szabadka	27,42%	22,52%		1,63%		1,64%	26,55%	Mindannyian együtt: 0,76%
Temerin	22,30%	na.	na.	na.	na.	na.		
Topolya	47,32%	29,60%	3,47%				39,45%	6,38%-ot kapott egy független magyar lista is
Zenta	33,40%	35,10%		2,31%	9,33%	2,01%	48,75%	

¹⁵ <http://www.vajma.info/cikk/vajdasag/13471/>

¹⁶ Az összehasonlító táblázatok a CeSid honlapján található eredmények alapján készültek (<http://direktorijum.cesid.org/izbori.aspx?godina=2008&izbori=Lokalni%202008> és <http://cesid.org/lt/articles/rezultati-izbora-2012/>)

A 2008-as és 2012-es eredmények összehasonlítása (kapott szavazatszám alapján)

	2008	2012	2012	2012	2012	2012	2012	Megj.
	Magyar Koalíció	VMSZ	VMDP	VMDK	MPSZ	MRM	Magyar pártok össz.	
Ada	2703	1767		288	246	103	3498	1094 szavazatot kapott egy független magyar lista is
Csóka	na.	1829					1829	
Kishegyes	2367	1616					1616	
Magyar-kanizsa	7913	4172				491	4663	
Nagybecskerek	2087	1986					1986	
Óbecse	6366	3049	467	302	191	345	4354	
Szabadka	22300	15914		1149		1157	18760	Mindannyian együtt: 540
Temerin	3540	1164	1197				2361	
Topolya	9247	5324	625				7097	1148 szavazatot kapott egy független magyar lista is
Zenta	4444	3828		252	1018	220	5318	

A 2008-as és 2012-es eredmények összehasonlítása (megszerzett mandátum alapján)

	2008	2012	2012	2012	2012	2012	Megj.
	Magyar Koalíció	VMSZ	VMDP	VMDK	MPSZ	MRM	
Ada	9	6		1			+4 mandátum egy független magyar listának
Csóka	8	9					
Kishegyes	12	8					
Magyar-kanizsa	19	11				1	
Nagybecskerek	2	3					
Óbecse	13	8	1				
Szabadka	21	16		1		1	
Temerin	8	na.	na.	na.	na.	na.	
Topolya	22	16					+3 mandátum egy független magyar listának
Zenta	12	12			3		2008-ban az MPSZ-nek 4 mandátuma volt

A táblázatokból kitűnik, hogy Kishegyesen, Magyar-kanizsán, Óbecsén, Szabadkán és Topolyán a VMSZ rosszabbul szerepelt, mint 2008-ban a Magyar Koalíció, elnyert mandátumok alapján pedig szinte minden önkormányzatban gyengültek a magyar pozíciók. Ez egyrészt a szerb pártokra történő „átszavazásnak”, másrészt a magyarság folyamatos fogyásának tulajdonítható. Tisztán magyar önkormányzat létrehozására egyedül Zentán van lehetőség, ahol Rác Szabó László, a Magyar Polgári Szövetség vezetője már fel is ajánlotta a VMSZ-nek az együttműködést¹⁷, a VMSZ egyelőre hivatalosan még nem reagált a felvetésre. A VMSZ és a Demokratikus Párt koalíciója várható minden olyan önkormányzatban, ahol egyik párt

¹⁷ <http://www.vajma.info/cikk.php?rovat=vajdasag&index=13532>

sem szerzett az önálló vezetéshez szükséges többséget. Ilyen lehet Szabadka, Magyararkanizsa, Csóka és Kishegyes is.

A magyar pártok szereplését értékelve elmondható, hogy a VMSZ kontra kis magyar pártok viszonylatában hosszú ideje fennálló aszimmetria elve a 2012-es választásokkal is megerősítést nyert, a kisebb magyar pártok továbbra is egy-egy helyi önkormányzatban tudnak szerephez jutni. Hosszú ideje tendencia a Vajdaságban, hogy a magyar nemzetiségűek nagy arányban szavaznak szerb pártokra (elsősorban a Demokrata Pártra), ez a jelenség a 2012-es választásokon is érzékelhető volt. A magyar érdekvédelem egyik legfontosabb aspektusa az, hogy milyen kormánykoalíció alakul meg Szerbiában. Mivel már tudni lehet, hogy a Demokrata Párt nem kap helyet a köztársasági kormányban, így a demokratákkal szövetséges VMSZ is ellenzékben fog politizálni a következő 4 éves ciklus idején,¹⁸ ez viszont jelentősen csökkenteni fogja a magyar érdekvédelem lehetőségeit. A köztársasági kormány összetétele mindazonáltal nagyban befolyásolhatja az önkormányzati erőviszonyokat is, nem véletlen tehát, hogy az egyeztető tárgyalások helyi szinten is elhúzódnak, s alig van olyan település, ahol június végéig sor került a képviselőtestület alakuló ülésére.

Pászán Zsolt

Választások éve Romániában – általános kontextus és távlatok

Pászán, Zs.: The year of elections in Romania – general context and perspectives

The 2012 elections in Romania were characterized by the heavily personal aspects developed in the early 1990 even at municipal level and most probably would remain unchanged later at the parliamentary elections too. The leaders of the Social-Liberal Association felt the opportunity to come for their getting politically even, for good or at least for a long time, with their major opponent the Democratic Liberal Party and especially with President Traian Băsescu, to be able to have a parliament without considerable opposition. However, since Victor Ponta had unexpectedly seized the government there has been a lessening of support that was already perceptible at the municipal elections on the 10th of June, that could thwart expectations.

Ha röviden, egy szóban kellene összefoglalni a 2012-es romániai helyhatósági választások eseményeit, akkor azt mondhatnánk, hogy ez gyűlöletvoksolás volt. Az eredmények kialakulásában a programoknak, a jelöltek személyiségének, esetleges korábbi teljesítményének volt talán a legkisebb szerepe. A választók többségét a bármilyenfajta hatalommal szembeni gyűlölet vezette az urnákhoz. De a személyes gyűlölet mozgatta a politikai főszereplőket is, márpedig a politikai verseny egyik főszabálya, hogy a gyűlölet a legritkább esetben jó tanácsadó.

Ha ehhez hozzátesszük, hogy az új választási szabályoknak nem az azokat kezdeményezők lettek végül a haszonélvezői, akkor a helyhatósági választások eredményei kapcsán azt a térben és időben is nagyobb hatáskörű következtetést vonhatjuk le, hogy a választási törvények hatalmi igények szerinti módosíthatósága nemcsak a jogelvek iránti bizalmat ingatja meg, de gyakran a szándékkal ellentétes hatású is. A politikai verseny másik fő szabálya: a hatalomnak a cselekvési irányokat úgy kell módosítani, hogy ellenzékben is elfogadhatóknak tarthassuk azokat.

Toldozott-foltozott választási törvények

A romániai választások egyik visszatérő jellemzője, hogy az éppen hatalmon lévő pártok, vagy koalíciók elsősorban nem kormányzati teljesítményükkel, hanem a választási szabályok módosításával igyekeznek bebiztosítani győzelmüket. Ugyanakkor a pártok előszeretettel hangoztattak jól hangzó, de a

¹⁸ <http://pannonrtv.com/web/?p=9824>

gyakorlatban meglehetősen populista elveket, például azt, hogy csak a közvetlen, egyéni körzetes választás tudja biztosítani a legjobb jelöltek kiválasztását és ez utóbbiak szoros kapcsolatát a választókkal. E két tényező, a politikai érdek, illetve a populista elvek kombinációja vezetett olyan, finoman szólva furcsa eredményekhez, mint a legutóbbi parlamenti választásokon, amikor ugyan egyéni választási körzetek szerint folyt a szavazás, de sokszor a harmadik, negyedik helyen végzett, vagy a határon túli szavazóköri körzetek esetében néhány tíz (!) szavazatot szerző jelölt került a törvényhozásba.

A helyzet a 2012-es választások esetében sem változott.

Az akkor még létező, elsősorban a Demokrata Liberális Pártból (PDL) és a Romániai Magyar Demokrata Szövetségből (RMDSZ) álló parlamenti többség 2011 végén módosította a helyhatósági választásokra vonatkozó törvényt, bevezetve, hogy a polgármestereket az addigi kétfordulós rendszer helyett egyfordulós folyamat során választják meg.

Ennek fő célja az volt, hogy a kormányzó pártok úgy ítélték meg, ez a rendszer a hivatalban lévő polgármestereknek kedvez és ezáltal csökkenthető a felmérésekben már akkor látható zuhanás mértéke. Ez elsősorban a PDL-re érvényes, mely kimondottan ettől a rendszertől várta annak elkerülését, hogy a megsemmisüléssel egyenértékű vereséget szenvedjen el a helyhatósági választásokon. Az már nyilvánvaló volt, hogy magát a kudarcot nem lehet kivédeni, de a párt stratégiai megoldásokat kerestek arra, hogy öszre legalább minimális esélyük megmaradjon egy esetleges „jobbaldali” koalícióban való részvételre.

A választási törvény módosításától remélt eredményt azzal próbálták még javítani, hogy – régi „jó” szokás szerint – a célegyenesben, vagyis 2012 elején rendkívüli költségvetési forrásokat biztosítottak elsősorban a kormánypártok által vezetett településeknek.

Az RMDSZ célja ezzel a módosítással elsősorban az volt, hogy kiiktassa a versenyből potenciális ellenfeleit, a Magyar Polgári Pártot (MPP) és az Erdélyi Magyar Néppártot (EMNP). Az előző helyhatósági választásokon már indult és mandátumokat, polgármesteri tisztségeket megszerző MPP-vel szemben pedig élt a PDL „fegyverével”, a központi pénzek irányított leosztásával.

A közéleti rossz hangulatot érzékelve a PDL felvetette még a külföldön élő román állampolgárok helyhatósági választáson való részvételének ötletét is, de erről hamar letettek, hiszen ezt nehéz lett volna megindokolni és – valószínűleg – nem kívánták a várhatóan csekély részvételből származó negatív képpel gyengíteni ezen lehetőség parlamenti választásokon történő alkalmazását.¹

¹ Modificări controversate la Legea Electorală – 2011. január 26. (<http://www.telem.ro/telem/local/30802-modificari-controversate-la-legea-electoral.html>)

A helyzet azonban gyökeresen megváltozott, amikor egy bizalmatlansági indítvány nyomán, amit több vezető PDL-s parlamenti képviselő ellenzéki pártokhoz „szökése” előzött meg, az Emil Bocot rövid időre követő Mihai Răzvan Ungureanu ideiglenes kormányfő által vezetett kormány megbukott a parlamentben.

A Traian Băsescu elnök ellenzékkel (a „baloldali” Szociáldemokrata Pártból – PSD –, a „jobbaldali” Nemzeti Liberális Pártból – PNL – és az oportunistá „tévépártból”, a Konzervatív Pártból álló Szociál-Liberális Szövetség – USL –) általában és Victor Ponta szociáldemokrata pártvezetővel szembeni nyilvánvaló averziója ellenére meglehetősen könnyen miniszterelnökké vált Ponta első lépései nem is az ellenzékben tett populista ígéretek (ÁFA-csökkentés, közalkalmazotti bér- és nyugdíjcsökkentések „visszaadása” stb.) teljesítését szolgálták, hanem választási jellegűek voltak.

Először is azonnal visszavonta a PDL-s helyhatóságoknak adott költségvetési pénzeket, legalábbis azokat, melyeket a polgármestereknek még nem volt idejük hangulatjavító céllal elkölteni.²

Másodszor pedig azonnal módosította a parlamenti választásokra vonatkozó törvényt, olyan értelemben, hogy megmarad a tisztán egyéni körzetes választás, de a „győztes mindent visz” elv érvényesül.³ Ezzel újra a már fentebb felvázolt elvet követték, nevezetesen azt, hogy a hatalom birtokosai nem a törvények meglévő keretein belül, hanem a keretek módosításával akarják biztosítani a számukra elérendőnek ítélt célt. Ehhez a lépéshez a szerzett pozícióit veszélyben érző RMDSZ támogatását azzal kívánták megszerezni, hogy bevezették azt az elvet, mely szerint, amennyiben egy megyében valamely etnikai közösség legalább 7 százalékos aránnyal rendelkezik (a 2002-es népszámlálás alapján, mert a 2011-es eredményei még mindig nem váltak hivatalossá), akkor még abban az esetben is joga van egy képviselőházi helyre, ha nem nyert a megye egyetlen egyéni választókörzetében sem.

Ez ugyan látszólag kedvez az RMDSZ-nek, vagy a magyar közösséget képviselő valamely pártnak, de a javaslat kellően – és sajnos megszo-kottan – ködös ahhoz, hogy utólag többfajta értelmezést tegyen lehetővé. Például nem tisztázták azt, hogy ki számít az etnikai közösség jelöltjének, így adott esetben lehetővé válhatna az is, hogy például román pártok színeiben, vagy akár „függetlenként” indított, neve, vagy valamilyen más szempont alapján magyarnak tartott jelöltet juttassanak be a törvényhozás-

² Perelnek az önkormányzatok a kormánypénzek visszavonása miatt – Krónika, 2012. május 15. (<http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=63495>)

³ Kedvezőtlenül módosították a választási törvényt – Szabadság (Kolozsvár), 2012. május 9. (<http://www.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article,PArticleScreen.vml/id/73586>)

ba akkor is, ha az illetőnek a magyar közösséggel valójában nem túl sok, vagy semmilyen kapcsolata sincs. Nem kell különösebb képzelőerő annak megértéséhez, hogy milyen manipulációs és „etnobilizációs” jellegű lehetőséget biztosít egy ilyen rendelkezés.

A hirtelen és némiképp váratlanul hatalomra jutott USL pedig azt remélte ettől a rendelkezéstől, hogy végleg partvonalon kívülre helyezi fő ellenfelét, a PDL-t. A szociáldemokraták és a jobboldali egyeduralomra vágyó nemzeti liberálisok abban bíztak, hogy akár 70 százalékot is meghaladó arányt tudnának így megszerezni a törvényhozásban, ami kiegészülve Traian Băsescu elnök hivatalából való idő előtti eltávolításával biztosíthatná számukra a totális, vagy legalábbis rendkívül kényelmes hatalmat.

Kampány és célok

A pénzügyi/gazdasági válság, illetve az IMF-követelmények teljesítése, valamint a Boc-kormány gazdasági ötlettelensége és következtelensége olyan lépésekre kényszerítette a kabinetet, melyek a társadalom jelentős rétegeiben váltottak ki elégedetlenséget és ellenérzést. Mindez párosult a fő kormánypárt, a PDL – illetve magyar választók esetében az RMDSZ – hosszú ideig tartó túlzott önbizalomból fakadó önhittségével, illetve azzal, hogy egyes meghatározó politikusok, Emil Boc, Elena Udrea és sok más személyiség szintén alkalmat adtak arra, hogy némi ellenzéki rásegítéssel politikai céltáblává, sőt gyűlölt személyekké válhassanak.

Az összképen nem javított különösképpen az sem, hogy az amúgy rendkívül indokolt korrupció elleni harcban gyakran nehezen lehetett cáfolni a politikai motivációkat.

Traian Băsescu, akinek még a romániai közjogi berendezkedésben is viszonylag korlátozott – elsősorban külügyekre és nemzetstratégiai ügyekre vonatkozó – hatásköre van, rendkívül gyakran beavatkozott az operatív, napi politikai ügyekbe is, ami oda vezetett, hogy Emil Boc kormányfőnek inkább csak statisztaszerep jutott. Ez a fajta aktív napi politikai tevékenység még hasznos – igaz, törvényi kereteket feszegető - is lehetett volna a PDL-UNPR-RMDSZ-es kormány számára, de hatását nagyban gyengítette, hogy nem volt elég következetes. Például Traian Băsescu viszonylag szűk időintervallumon belül egymással ellentétes álláspontokat fogalmazott meg ugyanarról a témáról (például a közalkalmazotti bérek csökkentéséről, illetve emeléséről) és ezeket a véleményváltozásokat nem kísérték logikus és hiteles magyarázatok.

A fentiek miatt a kormányzati évek során a PDL egyre inkább elvesztette politikai döntéshozatali önállóságát, a párton belüli viszonyok egyre inkább a „régik” és az „új” PDL-sek, vagyis a politikai pályán az államfővel együtt indulók és az elnök által helyzetbe hozott politikusok közötti harcra szűkültek. Kétségtelen, hogy Traian Băsescu több olyan politikus pályáját támogatta – Sever Voinescu, Cristian Preda, Monica Macovei -, akik az idők folyamán hajlamot és hajlandóságot mutattak az elvi és tiszta kezű politizálás iránt. Ugyanakkor számos személyi döntése – Emil Boc, Elena Udrea, Roberta Anastase stb. – azt mutatja, hogy ez vagy csak véletlen, vagy egy átfogóbb „játék” része volt, melynek fő célja „harcostársai” kiiktatása, vagy „karanténba zárása” volt, és amihez az elvű politikusok csoportja csak a tisztességesség látszatát biztosította. Ám a fiatal politikusok éppen az elvi sikon meglévő összebékíthetetlen különbségek miatt nem alkottak egységes csoportot, sőt, azt lehet mondani, hogy csak a Băsescu iránti feltétlen lojalitásuk, illetve a párton belüli „kiskirályok”-kal szembeni érzékenységet tartotta őket egy platformon.

Ez a harc 2011 elejére úgy tűnt, az „újak” javára dőlt el, hiszen a „régiek” kiszorultak a párt vezetőségéből és megnyílt az út a párt reformja felé. Csakhogy addigra a kormányzati teljesítmény akkora társadalmi ellenállást szült, hogy a párt választási esélyei minimálisra csökkentek. Ez újra felszította a párton belüli harcot, Emil Boc pártvezetőt és kormányfőt egyre több támadás érte a Vasile Blaga vezette belső ellenzéke részéről és végül 2012 februárjának elején lemondani kényszerült a miniszterelnöki tisztségből.⁴ Eddigre⁵ az is nyilvánvalóvá vált, hogy az „újak”-on belüli reformpárti szárny nem elég erős tagjai megvédésére, az opportunisták Elena Udrea volt idegenforgalmi és fejlesztési miniszter által vezetett szárnya csaknem teljhatalmat kapott a jelöltállítás folyamatban. Ennek egyik látható jele volt a Cristian Preda ellen irányuló kampány, melynek során Elena Udrea és a párt bukaresti főpolgármester-jelöltje, a furcsa és gyakran magyarellenes kijelentéseivel ismertté vált Silviu Prigoană majdnem elérte kizárását a pártból.

Ilyen előzmények után megindult a parlamenti képviselők és szenátorok átállása az ellenzékhez, köztük az egyik legjelentősebb diverzáns volt a korábban miniszteri és egyéb fontos közigazgatási tisztségeket betöltő Sorin Frunzaverde.

⁴ Előre eltervezték a kormányfő lemondását? – Magyar Nemzet Online, 2012. február 7. (<http://m.mno.hu/kulfold/elore-elterveztek-a-kormanyfo-lemondasat-1049457>)

⁵ Román kormányfőcsere: az IMF nem vár változást – Világgazdaság online, 2012. február 7. (<http://www.vg.hu/kozelet/politika/roman-kormanyfocserere-az-imf-nem-var-valtozast-368249>)

Némi meglepetést keltett, hogy Emil Boc lemondása után a korábban Nemzeti Liberális Párt-tag (PNL) Mihai Răzvan Ungureanu lett a kormányfő, aki a Külügyi Hírszerző Szolgálat (SIE) éléről került ebbe a tisztségbe. De az, hogy kabinetjének egyetlen fajsúlyos PDL-vezető sem lett tagja, hanem zömmel ismeretlen, a párt másod-harmadvonalából érkezett figurák lettek miniszterek azt az elméletet erősítik, mely szerint Emil Boc távozásának kármentő szerepe volt.

Az addig közvetlenül és egyértelműen a fő kormánypárthoz kötődő személyek kivonásával az új kormány, bár továbbra is PDL-s ellenőrzés alatt maradt, alkalmassá vált arra, hogy a meggyengült demokrata-liberálisok ellenzékként lépjenek fel vele szemben. Ugyanakkor ez a felállás azt is lehetővé tette, hogy villámhárítóként magára vonja a közvélemény és az ellenzék támadásait és gyűlöletét. Ungureanu mandátuma három hónapja alatt alapvetően már nem tudott változtatni a kormányzásról kialakult képen, a párt alsóbb szintjein pánik alakult ki és folytatódott a helyi vezetők, képviselők átállása az ellenzékhez.

Ezek után már nem is keltett különösebb meglepetést az, hogy az ellenzék által benyújtott és többek között volt kormánypárti képviselők szavazatával is elfogadott bizalmatlansági indítvány nyomán az Ungureanu-kormány április 27-én megbukott.^{6 7}

A gyanúra, mely szerint ez nem volt teljesen idegen bizonyos államfői stratégiáktól az adhat okot, hogy Băsescu nem várt könnyedséggel bizta meg kormányalakítással azt a Victor Ponta PSD-elnököt, akiről alig egy évvel korábban még rendkívül lekezelően nyilatkozott.⁸

Ezt a fajta értelmezést erősíti az is, hogy mint ahogy az egy Traian Băsescu elnök által nyilvánosságra hozott jegyzőkönyvből kiderül, az államfő már az Emil Boc lemondása után a parlamenti pártokkal folytatott

⁶ A bizalmatlansági indítványról tartott parlamenti vita és szavazás részletei: Románia magyar szemmel – http://eres.blog.hu/2012/04/27/merlegen_ungureanu_kormanya_folyamatosan_frissulo

⁷ Bővebb kommentár az Ungureanu-kormány bukásáról: Románia magyar szemmel – http://eres.blog.hu/2012/04/27/a_merleg_eredmenye_ungureanu_megbukott

⁸ Băsescu elnök arra utalva, hogy Victor Ponta gyakran vesz részt társpilótaként autóversenyeken, a következőket mondta: „Ponta társpilóta egy autóban, tudják, versenyeken vesz részt és ismeretlen szponzorai vannak, bár egyfajta szüzlánynak, Szüz Máriának állítja be magát”, jelentette ki Traian Băsescu a TVR-ben. „Azokkal az ismeretlen szponzorokkal sikerült társpilótává válnia. Tehát a gépkocsivezető jobbján ül. Hogyan vezethetnél egy országot, amikor a gépkocsiban csak társpilóta vagy? Tehát olyan ember, aki nem képes elvezetni egy 3 méter hosszú gépkocsit. Társpilóta abban a kocsiiban. Senki sem adja a kormánykereket a kezébe. A kezébe adhatod az országot? Nem hiszem, hogy Ponta úr eléggé érett a miniszterséghez, nem az én Románia elnöke mandátumomban”, mondta Băsescu. „Egy elnöknek felelősnek kell lennie, amikor miniszterelnököt jelöl ki”, erősítette meg az államfő” – realitatea.net (http://www.realitatea.net/basescu-despre-copilatul-ponta-in-2011-nu-i-da-nimeni-volanul-in-mana-poti-sa-i-dai-tara_937239.html)

konzultálás során felajánlotta a kormányfői tisztséget Victor Pontanak, aki akkor azt a javaslat komolytalanságára hivatkozva elutasította.⁹ Ebből vonjuk le azt a következtetést, hogy az ellenzék „csapdába csalásá”-nak terve már februárban megszületett és Ungureanu kormánya csak egy kényszerállomás volt e tervben. Ha valóban így volt, akkor az elnök és a PDL stratégái helyesen mérték fel az ellenzéki vezetők, Victor Ponta és Crin Antonescu hiúságát, valamint mindkettőjük és az ellenzéki társulást, a Szociál-Liberális Szövetséget (USL) alkotó harmadik párt, a Konzervatív Párt (PC) informális vezetője, Dan Voiculescu volt PC-elnök Băsescuval szembeni olthatatlan leszámolási vágyát, akik óvatlanul beleléptek a váratlan húzásokra mindig kész államfő kelepcecéjébe.

Már az említett USL létrehozását is a Traian Băsescuval és a PDL-vel szembeni gyűlölet motiválta. Más nem is igen tudná egyben tartani ezeket a pártokat, melyek még a romániai „álideologikus” politikai környezetben is élesen eltérő elveket vallanak. Ezért aztán a 2011. február 5-i létrehozása óta az USL-t alkotó pártok vezetői, Vasile Ponta a szociáldemokraták, Crin Antonescu a nemzeti liberálisok, illetve Daniel Constantin (noha a hangot valójában továbbra is az alapító Dan Voiculescu adja meg) konzervatív elnökök nem sokat foglalkoztak ezen elvi különbségek tisztázásával.

Ebben segítette őket a kormánypártokkal és főleg a PDL-vel és Băsescuval szembeni általános és gyűlöletbe átsapó elégedetlenség, ami párosult az említett politikusok személyes vendettáival. Ez utóbbiaknak ugyan más-más motivációjuk van, de a fő szerepet a már említett rossz hatással járó indulatok játszották. Sem Ponta, sem Antonescu, sem Voiculescu nem tudják Băsescunak megbocsátani az elmúlt években elszenvedett sértéseket, megalázásokat, illetve azt, hogy – főleg Voiculescu esetében – az elnök által erősen támogatott Országos Korrupcióellenes Igazgatóság (DNA) bármikor komoly veszélyt jelenthet a politikusi pályájukra, illetve – ahogy azt a börtönbe zárt Adrian Năstase volt kormányfő esetében láttuk – akár a személyes szabadságukra is.

Az USL sikeresen lovagolta meg a közvélemény kormányval szembeni averzióját és már 2011 elején azzal számolt, hogy a 2012-es helyhatósági és parlamenti választásokon könnyedén megszerzi a szavazatok 70, vagy akár még több százalékát.¹⁰

Ezen arány 2012 végéig tartó konzerválására azt a taktikát alkalmazták, hogy a kormányt nem alternatív válságkezelő megoldásokkal történő

⁹ Băsescu meglepő bejelentése: Victor Pontát kérte fel kormányfőnek – Krónika, 2012. március 19. (<http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=61679>)

¹⁰ Antonescu: 68% dintre români ar vota Uniunea Social Liberală formată din PNL, PSD și PC – adevarul.ro, 2011. február 5. (http://www.adevarul.ro/actualitate/politica/Antonescu-Liberala-PNL-PSD-PC_0_421757952.html)

szembesítéssel támadták, hanem az utcákon tüntetésekben is megnyilvánuló, sokszor zavaros és inkohérens elégedetlenségre rájátszó populista ígéretekkel. Figyelemre méltó, hogy az USL vezetőit az sem intette óvatosságra, hogy az utcai megmozdulásokon gyakran a tüntetők közé keveredő saját politikusaikat is fütty és pfujolás fogadta.¹¹

Az USL vezetői tényleg elhitték, hogy a felmérésekben mutatkozó óriási előnyük személyes „varázsuknak”, pártjaik támogatásának köszönhető, ezért kommunikációjuk arról szólt, hogy bármely pillanatban készek átvenni a kormányzást, sőt, azonnal azt jobban is csinálnák, mint elődjek.

Sőt, mintegy a közakarat megfogalmazásaként kijelentették, fő céljuk a PDL eltörlése a politikai színpadról, illetve Traian Băsescu eltüntetése a fő közjogi méltóságból. Ennek azért voltak kevésbé magasztos, sokkal inkább szűk pártpolitikai céljai. A Szociáldemokrata Párt elsősorban a saját helyzetét kívánta konszolidálni a baloldalon, másodsorban pedig a községek és a kisvárosok szintjén akarta gyakorlatilag letarolni a pályát. Az elmúlt években itt elsősorban a PSD és a PDL között folyt a harc és a magyar többségű települések kivételével szinte kizárólag e két párt osztozott a polgármesteri tisztségeken. A 2011-ben lezajlott időközi választások pedig azt mutatták, az eredmények informális befolyásolása itt működött a leginkább és a legkiszámíthatóbban, úgy a részvételt, mint ahogy a végeredményeket illetően is.¹² Így tehát joggal gondolhatták a PSD vezetői, hogy ezen övezetek megszerzése a PDL-től biztosíthatja majd a nagyarányú győzelmet a parlamenti választásokon, még akkor is, ha valamilyen okból a városokban nem sikerül érvényesíteni akarataikat.

A Nemzeti Liberális Párt pedig elsősorban a jobboldali egyeduralomra törekedett és vezetői, elsősorban Antonescu nyíltan a PDL megszüntetéséről, felszámolásáról beszélt.

Az, hogy az ellenzék a hatalom életképes – és egyedüli – alternatívájaként mutatja be magát a választások előtt természetes és mindenhol ez van. A romániai helyzet egyediségét az adja, hogy az Ungureanu-kormány bukásával az ellenzéknek a fő megmérettetés, a parlamenti választás előtt kell bizonyítania alkalmasságát. Ez viszont teljesen új helyzet az eddigiekhez képest.

¹¹ Ludovic Orban, huiduit la Universitate de protestatari care au strigat „PDL-USL, aceeași mizerie” – romanioliberal.ro, 2012. január 17. (<http://www.romanioliberal.ro/actualitate/politica/ludovic-orban-huiduit-la-universitate-de-protestatari-care-au-strigat-pdl-usl-aceeasi-mizerie-250596.html>)

¹² Ezekről a választásokról bővebben: Románia magyar szemmel – http://eres.blog.hu/2011/08/23/valasztasok_2012_usl_pdl_0_2_legalabb

A végül június 10-ére kiírt helyhatósági választásokra így a következő célokkal érkeztek a fő romániai pártok: a PDL igyekezett megakadályozni, hogy olyan vereséget szenvedjen el, mely gyakorlatilag lehetetlenné teszi számára, hogy ősszel egy esetleges jobboldali koalícióban tényező legyen. Ezért a nyilvánosan megfogalmazott cél legalább 20 százalékos eredmény volt az úgynevezett „politikai szavazáson”, vagyis a megyei közgyűlésekről és közgyűlési elnökökről szóló voksoláson. És természetesen az, hogy lehetőleg minél több polgármesteri tisztséget, illetve helyi közgyűlési helyet szerezzenek a városokban és kisebb településeken. Ezt szolgálta az a 2010-es magyarországi választáson is megismert módszer, hogy a rendkívül népszerűtlenné vált kormánypárt megpróbálja „elrejtetni” jelöltjeit, lemondva a pártra jellemző színről és akár a párt megnevezéséről is. Így nagyon sok helyen a PDL-s jelölt nem e párt jelképével és nevével, hanem különféle települési érdekvédő szövetségek (pl. Alianța pentru Teleorman, vagyis Szövetség Teleormannért), illetve „mozgalmak” képviselőjében indult és a hagyományos narancsszín helyett zöldben.

Az RMDSZ-nek elsősorban a Magyar Polgári Párt (MPP) és az Erdélyi Magyar Néppárt (EMNP) által jelentett veszély semlegesítése volt a célja, hiszen továbbra is azt kellett bizonyítania, főleg az őszi választásra gondolva, hogy a magyar választók képviselőjére egyedül ők alkalmasak.

Az ellenzéki pártokat tömörítő USL viszont egy önmaga által meghatározott kényszerpályán mozgott. Egyrészt olyan sokszor hangoztatták, hogy akár 70 százalékos is meghaladó eredményre számíthatnak, hogy bármilyen ezalatti eredmény 2012 júniusára már kudarcnak számított. Másrészt a várakozások meghiúsulása azzal fenyeget, hogy ez a gyenge lábakon álló szövetség még a parlamenti választások előtt szétesik. Ezért, ha a 2008-as parlamenti választásokról azt lehetett mondani, hogy inkább helyhatóságira jellemzőek voltak, mert a képviselőjelöltek az átfogó üzenet hiányában elsősorban a helyi, operatív ügyeket helyezték előtérbe¹³, a 2012-es helyhatósági voksolást inkább az határozta meg, hogy az USL-s jelöltek szinte kizárólag a PDL és néhol – nem kevés magyarellenes felhanggal – az RMDSZ hatalomból való eltávolítását jelölték meg fő célként. Így szinte elhalványultak a helyi ügyek, nem utolsósorban azért is, mert június 10-ére az USL már egy hónapja kormányon volt.

¹³ Kántor Zoltán – Pászán Zsolt: Kisebbségi képviselő Romániában a 2008-as választások után – Etnopolitikai modellek a gyakorlatban, Gondolat, 2009, 138. o. (<http://www.mtaki.hu/data/files/85.pdf>)

Eredmények

Fentebb említettük, hogy a társadalomban felmerült feszültségek elérték azt a szintet, hogy gyűlöletként nyilvánultak meg. Ennek kétségtelen következménye a választási részvétel jelentős növekedése volt az előző, 2008-as választáshoz képest és megközelítette a 2004-es eredményeket.¹⁴

A Központi Választási Iroda (BEC) jelentése¹⁵ szerint a részvétel országosan 56,39 százalékos volt. Ugyanakkor jelentős aránytalanságok mutatkoztak és ezek az eredmények alakulását is magyarázhatják.

Leszögezhető, hogy jelentős, csaknem 20 százalékos különbség volt a részvételt illetően a városok és a falvak között, az előbbieken 49,88 százalékos, az utóbbiakban 65,30 százalékos lévén az átlagos részvétel.

Szintén figyelemre méltó a történelmi tartományok közötti jelentős eltérés, amit bizonyít, hogy megyei szinten az első tízbe Erdélyből csak Szilágy megye került be a maga 62,75 százalékaival. Ha külön-külön vizsgáljuk a városok és a falvak eredményét, szintén azt tapasztaljuk, hogy a legszorgalmasabb tíz megye közé csak egy-egy erdélyi megye fért be, Maros az előbbi, Bihar az utóbbi csoportba.

Így tehát elmondhatjuk, hogy a PDL annak ellenére szerepelt a jósoltnál jobban, hogy korábbi „fő választóközterei” közül az erdélyi megyeszékhelyek és városok gyengébb jelenlétet produkáltak. Sőt, Arad megye például, ahol meglepetésre az egyik legkorruptabbnak tartott és több folyamatban lévő perrel szembesülő Gheorghe Falcă aradi polgármesternek sikerült újraválasztatnia magát, a városokat illetően a sereghajtók között volt a maga 46,26 százalékos részvételi arányával.

Változás történt 2008-hoz képest abban is, hogy míg négy évvel ezelőtt a megye és a megyeszékhely vezetésének eltérő párthoz kerülése inkább kivétel volt, idén ennek ellentéte a ritkaságok közzé tartozott. Míg a PSD elsősorban a Kárpátokon túli fő választói körzeteiben megtartotta mindkét tisztséget – bár néhány helyen kénytelen volt átengedni a megyei, vagy a megyeszékhelyi vezetést a fő partnernek, a PNL-nek – Erdélyben továbbra sem tudott áttörést elérni Beszterce-Naszód, Temes és Szeben megyék kivételével, ez utóbbiban is csak a megyei közgyűlésben, a Romániai Németek Demokratikus Fórumával szemben, mert Nagyszebennek továbbra is szász polgármestere maradt. Így a korábban is meglévő Szilágy megyéhez csak három újabb megyét „szereztek” a baloldaliak, a többi a jobboldalinak számító PNL, illetve a jelentős, 50 százalékos visszaesést

¹⁴ i. m., 142. o. (<http://www.mtaki.hu/data/files/85.pdf>)

¹⁵ <http://www.beclocale2012.ro/DOCUMENTE%20BEC/Statistici/Comunicate%20prezentat%20vot/comunicat%20prezentat%20ora%2021.pdf>

mutató RMDSZ (a 2008-ban megszerzett Szatmár, Maros, Kovászna és Hargita megyékből 2012-ben már csak az utóbbi két megyei közgyűlésnek van magyar vezetője) szerezte meg.

A PDL szintén sikerként könyvelheti el, hogy megtarthatta Erdély politikai-kulturális központja, Kolozsvár vezetését. Méghozzá az az Emil Boc lett újra a kincses város polgármestere, aki – mint írtunk – kormányfőként rendkívül ellentmondásos, sőt elutasított politikus lett.

Pusztán ez a két példa is azt bizonyítja, hogy a választói magatartás nem volt sem racionális, sem igazán következetes és ez meglehetősen nehezíti teszi a szavazói szándékok modellezését.

Néhány statisztika (egyres esetekben a PSD és a PNL külön szerepelnek, mert voltak települések, ahol nem voltak közös USL-s jelöltek):

„Polgármesterek – mandátumok száma alapján:

USL – 41,57%
PDL – 15,66%
PSD – 11,88%

Polgármesterek – szavazatok száma alapján:

USL – 37,07%
PDL – 15,37%
PSD – 7,49%

Megyei tanácsi elnökök – szavazatok száma alapján:

USL – 49,84%
PDL – 14,92%
PP-DD – 9,21%

Megyei tanácsi elnökök – mandátumok száma alapján:

USL – 36
RMDSZ – 2
ALEPP (PDL-ből, UNPR-ből és másokból álló szövetség) – 1
Népi Liberális Mozgalom (PDL-ből, UNPR-ből és másokból álló szövetség) – 1
PDL – 1

Megyei tanácsok – szavazatok száma alapján:

USL – 49,80%
PDL – 15,29%
PP-DD – 8,96%

Megyei tanácsok – mandátumok száma alapján:

USL – 54,03%
PDL – 15,84%
PP-DD – 10,01%

Helyi tanácsok – szavazatok száma alapján:

USL – 36%
 PDL – 14,28%
 PP-DD – 8,58%

Helyi tanácsok – mandátumok száma alapján:

USL – 32,68%
 PDL – 15,79%
 PSD – 10,21%¹⁶

A fenti eredményekből látszik, hogy igazából senki sem tudott felhőtlenül örülni az eredményeknek, legfeljebb egy újonnan megalakult párt, a Nép Pártja – Dan Diaconescu (Partidul Poporului – Dan Diaconescu) fantázia-nevű szerveződés, ami egy rendkívül alacsony színvonalú, a bulvárnál is rosszabb tévécsatorna, vagy pontosabban mondva „csatornatévé” tulajdonosa, Dan Diaconescu körül létrejött alakulat. Figyelemre méltó, hogy ez a meghatározhatatlan irányultságú, a társadalom legképzetlenebb rétegeire építő mozgalom jelentős, 10 százalék körüli eredményeket ért el szinte minden megyében és Bukarestben is.

Ami a nagy pártokat illeti, kétségtelen az USL, illetve az azt alkotó pártok győzelme, de öröme/örömük mégsem teljes. Egyrészt azért, mert mint fentebb írtuk, arra számítottak és azt kommunikálták, hogy eltörlik a politikai színpadról a PDL-t, márpedig ez nem sikerült. Márpedig ha az eredményük a valódi erőviszonyok hibás felmérése miatt maradt el a várttól, akkor ez komoly gondokat jelez a stratégiai tervezési munkájukban, hiszen így még a sikerük is részben kudarcként jelenik meg a közvélemény előtt és külön energiát kell fordítani az eredmény sikerként történő elfogadtatására.

Ha azonban a váratlan kormányzati szerep egyetlen hónapja is ilyen, akár két számjegyű százalékos csökkenést eredményez – emlékeztetünk arra, hogy egy fentebbi forrás szerint Antonescu 68 százalékos támogatottságról beszélt, míg a valóságban ez 50 százalék körül mozgott -, akkor ez sokat elmond ezen támogatottság szilárdságáról, pontosabban mondva, illékonyágáról.¹⁷

¹⁶ Rezultate finale alegeri locale 2012 – Ziare.com, 2012. június 15. (<http://www.ziare.com/alegeri/rezultate-alegeri-locale-2012/rezultate-alegeri-locale-2012-vezi-primele-date-oficial-1172335>)

¹⁷ A helyhatósági választás napjának eseményeiről bővebben: Románia magyar szemmel – http://eres.blog.hu/2012/06/10/valasztasok_2012_helyhatosagi_eredmenyek_folyamatosan_frissulo

Távlatok

A helyhatósági választások, a pénzügyi források rendkívül centralizált volta miatt, továbbra is a parlamenti választások előkészítését jelentik, ahol a pártok elsősorban nem elveiknek a helyi közigazgatásban való minél hatékonyabb érvényesítését akarják elérni, mint inkább – főleg a kisebb településeken és falun – a közvélemény befolyásolását és manipulálását a legjobban biztosító pozíciók megszerzését.

Ugyanakkor éppen a központtól leginkább függő övezetekben és településeken – és Romániában néhány nagyobb város, illetve vonzáskörzetük kivételével a legtöbb ilyen – volt tapasztalható a parlamenti választásokhoz történő utólagos igazodás, amikor polgármesterek egész sora állt át egyik táborból a másikba. Ezt a folyamatot ugyan megpróbálták törvénnyel szabályozni, abban az értelemben, hogy ilyen esetben az adott polgármester elveszti mandátumát, de ezt sokszor különféle ürügyekkel és trükkökkel kerültek el, hiszen általában éppen a hatalom oldalára állnak át, így kellő támogatást kapnak ehhez.¹⁸

Tehát a főleg ez év elején megkezdődött és a választások közeledtével bekövetkezett politikai mozgások, melyek során parlamenti képviselők, megyei tanácsi vezetők, polgármesterek és egyéb politikai tisztségviselők egész sora választotta a táborváltást, igazából nem jelentenek semmit, hiszen itt vegytisztán pénzügyi és hatalmi érdekekről van szó és ezek a személyek bárkinek felajánlják szolgálataikat, aki biztosíthatja számukra a politikai „túlélést”. Ugyanakkor amiatt, hogy maguk a romániai pártok sem rendelkeznek igazán szilárd ideológiai alappal és ezáltal jóformán nincs is mihez viszonyítani az „átigazoló” politikusok „elveit” és „meggyőződéseit”, számukra nem okoz különösebb gondot befogadni a korábban akár több más pártot is megjártaakat sem. Sőt, például Sorin Frunzăverde volt PDL-s alelnöknek (!) elég volt átmennie az USL-hez, hogy újraválasszák a Krassó-Szörény Megyei Tanács elnökének!

Ha a helyhatósági választást megelőző kampányt kíméletlennek lehet leírni, abban az értelemben, hogy Victor Ponta és Crin Antonescu élet-halál harccá változtatták a PDL-vel és – főleg – Traian Băsescuval szembeni ver-

¹⁸ Gorj megyében például úgy akadályozták a törvény alkalmazását, hogy a jegyzők nem küldték el a Főispáni Hivatalnak a polgármesterek felmentésére vonatkozó papírokat. Vagy betegsége hivatkozva, vagy nehezen értelmezhető dokumentumokat továbbítva – Primarii traseisti trag de timp să rămână în funcții, Pandurul, 2012. május 24. (<http://www.pandurul.ro/Actualitate/2012-05-24/Primarii+traseisti+trag+de+ timp+sa+ramana+in+funcții>)

senyt, akkor a parlamenti választás kampányát mocskosan kíméletlennek lehet majd várni.^{19 20}

Az már rögtön a választási eredmények után látható volt, hogy a jelenlegi kormánykoalíció totális háborút hirdetett. Antonescu nem rejtette véka alá, hogy a cél nem a győzelem, hanem az ellenfél megsemmisítése.²¹

Ugyanakkor könnyen meglehet, ezek a harcias hangok már kevésbé a – június 11-e után némileg lelohadt – meggyőződés jelei, mint inkább az a feladatuk, hogy fenntartsák egyrészt az USL-s tábor egységét és eltökéltségét, másrészt a PNL továbbra is meg akarja őrizni a jobboldali választókban azt a képet, hogy csak a nemzeti liberálisok képesek őket hatékonyan képviselni.

Ezt a hatást azonban jelentősen csökkenti az, hogy a PDL és Traian Băsescu nem adják fel túl könnyen, sőt, igazán az ellenzéki szerep az, amihhez azt mondhatnánk, hogy igazán értenek.

Márpedig Victor Ponta és Crin Antonescu az elmúlt hónapban megerősítették azt, amit ellenzékben még csak sejteni lehetett. Nevezetesen azt, hogy nem elég rafináltak ahhoz, hogy megküzdjenek egy olyan tapasztalt politikai rókával, mint Traian Băsescu, aki bármilyen népszerűtlenné is vált az utóbbi időben, illetve bármennyi hibát követett el de facto kormányzati szerepében, ha kell, képes agyafurt eszközöket kitalálni politikai ellenfelei lejáratására, sőt kiiktatására.

Éppen ezért az USL vezetői mindent elkövetnek, hogy Traian Băsescuból olyan lépést kényszerítsenek ki, amit ürügyül használhatnak fel a tisztségéből való felfüggesztéséhez. Tudják, hogy minél tovább marad Băsescu hivatalában és minél sürgetőbb lenne valódi kormányzati lépésekkel előállni, annál jobban csökken Băsescu népszavazással való leváltásának esélye, holott ehhez még a népszavazásról szóló törvényt is módosították, így már nem az összes választó fele plusz egy főnek, hanem csak a szavazáson megjelentek fele, plusz egy főnek az igen szavazata kell a menetéshez.

¹⁹ Ponta: Traian Băsescu nu va ceda puterea indiferent de ce zice poporul. A mai fost un președinte care, în 1989, refuza să lase puterea – adevarul.ro, 2012. június 26. (http://www.adevarul.ro/actualitate/politica/Ponta-Traian-Basescu_nu_va_ceda_puterea_indiferent_de_ce_zice_poporul-A_mai_fost_un_presedinte_care-in_1989-refuza_sa_lase_puterea_0_725927795.html) Magyarul: Románia magyar szemmel – http://eres.blog.hu/2012/06/27/uj_kormany_regi_rossz_szokasok

²⁰ România, criza constituțională și democrația – Deutsche Welle, 2012. június 26. (<http://www.dw.de/dw/article/0,,16050444,00.html>) Magyarul: Románia magyar szemmel – http://eres.blog.hu/2012/06/27/uj_kormany_regi_rossz_szokasok

²¹ Antonescu: PDL trebuie să dispară de pe scena politică – adevarul.ro, 2012. június 15. (http://www.adevarul.ro/actualitate/politica/Antonescu-PDL_trebuie_sa_dispara_de_pe_sce-na_politica_0_718728483.html)

Így az elmúlt hónap kormányfői tevékenysége a Băsescuval szembeni alkotmányjogi vitára,²² illetve a parlamenti választásokról szóló törvény már említett, a „győztes mindent visz” elvére épülő módosítására korlátozódott.

Csakhogy az USL és ezen belül elsősorban Victor Ponta kormányfő mindkét kérdésben – legalábbis egyelőre – vereséget szenvedett.

A PDL megkeresésére az Alkotmánybíróság mindkét esetben Ponta számára kedvezőtlenül döntött, mert egyrészt kimondta, hogy Traian Băsescu képviseli Romániát külföldön és így az Európai Tanács ülésén is, másrészt teljes egészében elutasította a parlamenti választásokról szóló törvény módosítását, ami egyre elérhetetlenebb céllá változtatja a hönöhajtott kétharmados többséget. Ha ehhez hozzávesszük azt is, hogy a PDL a népszavazásról szóló és az Alkotmánybíróság hatásköreit (éppen a Pontával szemben hátrányos ítéletei miatt) korlátozó törvénymódosításokat is megtámadta,²³ könnyen meglehet, hogy az USL újabb politikai vereségek elé néz.

Az USL-s vezetők elbizakodottságát mutatja, hogy még jóformán el sem hangzott Victor Ponta szájából, hogy kabinetje lesz a „legtisztességesebb kormány”, amivel Románia eddig rendelkezett²⁴, részben összeférhetetlenségi, részben szakmai okokból már kénytelen volt lemondani két miniszter-jelöltjéről, az oktatási tárcán pedig azóta is átok ül, mert már a harmadik vezetőt „fogyasztja”.

Ám a legsúlyosabb, hogy Ioan Mang volt oktatási miniszter plagizálási botránya után maga Victor Ponta került ebbe a helyzetbe és kényszerül előbb, vagy utóbb valamilyen döntést hozni a követendő útról.^{25 26}

²² Cod Roșu pentru România: Constituția trebuie schimbată – Ziare.com, 2012. június 16. Magyarul kommentárral: Románia magyar szemmel – http://eres.blog.hu/2012/06/16/a_b_sescu_es_ponta_kozti_csorte_folytatodik

²³ Modificarea legii referendumului și a legii CCR, contestate de PDL la Curtea Constituțională – ziauveche.ro, 2012. június 27. (<http://www.ziauveche.ro/actualitate-interna/politica-interna/modificarea-legii-referendumului-si-a-legii-ccr-contestate-de-pdl-la-curtea-constitutionala-103630.html>)

²⁴ Ponta: România va avea cel mai cinstit guvern – Informația Zilei, 2012. április 29. (<http://www.informatia-zilei.ro/sm/politic/ponta-romania-va-avea-ce-mai-cinstit-guvern/>)

²⁵ Victor Ponta plagizálási ügyéről bővebben: Románia magyar szemmel – http://eres.blog.hu/2012/06/29/dontott_az_igazolasi_tanacs_ponta_plagizalt_folyamatos_frissulo

²⁶ További vélemények: Románia magyar szemmel – http://eres.blog.hu/2012/06/30/ponta_plagizalt_2

Persze, normális esetben Ponta nem kerülhetné el több európai kollégája sorsát és kénytelen lenne lemondani a kormányfőségről. De jelen pillanatban nem adja jelét annak, hogy hajlandó lenne erre...²⁷

Végső következtetésként elmondhatjuk, hogy míg fél évvel ezelőtt nem nagyon lehetett megkérdőjelezni az USL határozott, sőt lehengerlő győzelmét az őszi parlamenti választásokon, az elmúlt hónapok azt mutatták, ez már korántsem olyan biztos.

De az a mód, ahogy a Victor Ponta vezette kormány az utóbbi napokban elfoglalta az intézményeket (Román Kulturális Központ, a közszolgálati televízió), illetve ahogy megtámadta a kellemetlen döntéseket hozókat (alkotmánybíróság, korrupcióellenes ügyészek, a miniszterek és a miniszterelnök plágium-ügyeit vizsgáló egyetemi tanácsokat stb.) rossz előjele annak, ahogy az új kormány az országot vezetni tervezi. Egy ilyenfajta magatartás egy esetleges kétharmados többség veszélyével párosulva sokak számára teheti újravonzóvá a PDL-t.²⁸

*Illyés Gergely*¹ – *Székely István Gergő*²

A 2012-es romániai helyhatósági választások tanulságai

Illyés, G.-Székely, I. G.: On the 2012 municipal elections in Romania

On the 10th of June 2012, municipal elections were held in Romania. The voting took place amidst intense social discontent, unparalleled as yet, resulting from the government's activities in the last couple of years. The restrictions and austerity measures implemented by the former center-right government during the economic crisis hit the various social categories equally hard. As a consequence, the event turned into a real barometer election, where at stake was not merely who would lead the localities and counties in the next four years, but also how the parties of the previous government fallen in April would perform. At the same time, this was the first time when three political parties of the Hungarian minority entered the competition.

Romániában 2012. június 10-én rendezték meg a helyhatósági választásokat. Akárcsak 2008-ban, a választópolgárok négy darab szavazólapra pecsételhetek, települési szinten polgármestereket és a helyi tanácsok (képviselőtestületek) tagjait, megyei szinten pedig a megyei tanácsok elnökeit és azok tagjait választhatták meg. Újdonságnak számított ugyanakkor, hogy 1992 óta először a polgármestereket is egyetlen fordulóban választották meg, így gyakorlatilag június 10-én minden tisztség sorsa eldőlt.³ Mivel az önkormányzati választásokra hagyományosan hozzávetőlegesen fél évvel a parlamenti választások előtt kerül sor Romániában, a megméretetés általában egyfajta főpróbának tekinthető az őszi országos választásra. Nem volt ez másképp idén sem, sőt, a választásokra régóta nem tapasztalt felfokozott társadalmi elégedetlenség közepette került sor, amelynek okai az elmúlt néhány év kormányzati tevékenységére vezethetők vissza: a gazdasági válságra adott kormányzati válaszokra, a megszorításokra és a különböző társadalmi kategóriákat egyszerre sújtó forráselvonásokra. E tényezőknek köszönhetően a voksolás valódi barométer-választássá alakult,

²⁷ Liviu Avram – Ponta. Demisie imposibilă – adevarul.ro, 2012. június 20. (http://www.adevarul.ro/liviu_avram-editorial/Ponta-Demisie_imposibila_7_722397757.html) Magyarul: Románia magyar szemmel – http://eres.blog.hu/2012/06/27/uj_kormany_regi_rossz_szokasok

²⁸ Ennek a fajta magatartásnak már csak egyik tünete az, hogy Victor Ponta 2012. július 1-én este, a kormánypártokhoz közeli Antena 3 hírtévé Sinteza zilei műsorában már arról beszél, hogy neki és Băsescu elnöknek egyaránt le kellene mondaniuk és újra meg kellene méretetnük magukat egy szavazáson. Ez a különböző közjogi akadályokon túl (Băsescu elnöknek a mostani a második és utolsó mandátuma) nem más, mint kétségbeesett kísérlet a kormányfő részéről, hogy megússza a plágium miatti lemondás szégyenét – Ponta: Îi propun lui Băsescu să demisionăm amândoi și să chemăm oamenii la vot – Ziare.com, 2012. július 1. (<http://www.ziare.com/victor-ponta/traian-basescu/ponta-ii-propun-lui-basescu-sa-demisionam-amandoi-si-sa-chemam-oamenii-la-vot-1176268>)

¹ Nemzetpolitikai Kutató Intézet

² Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár

³ Ez alól kivételt jelentenek azok a települések, ahol a polgármester-választás esetében szavazategyenlőség alakult ki, valamint azok, ahol valamilyen rendellenesség vagy incidens miatt meg kellett semmisíteni az eredményeket. A Központi Választási Iroda honlapján közzétett információk szerint összesen öt településen ismételték meg a polgármester-választást és két helyen a helyi tanács megválasztását, ezek közül csak a Konstanca megyei Mangalia municípium tekinthető viszonylag relevánsnak.

amelyen a tét már nem csak az volt, hogy ki fogja vezetni a települést vagy a megyét a következő négy évben, hanem az is, hogy a korábbi – áprilisban megbukott – kormány pártjai miként fognak szerepelni.

Bár a választás pillanatában már a Szociáldemokrata Pártból (PSD), a Nemzeti Liberális Pártból (PNL) és a Konzervatív Pártból (PC) össze tevődő Szociálliberális Unió (USL) nevű pártszövetség kormányzott, a népszerűtlen intézkedéseket a 2009 december és 2012 április között hatalmon levő második Boc-kormány hozta meg, amely a jobbközép Demokrata-Liberális Pártból (PDL), a Romániai Magyar Demokrata Szövetségből (RMDSZ) és az Országos Szövetség Románia Haladásáért (UNPR) nevű pártból állt. Utóbbi párt a parlamenten belül keletkezett, és zömében olyan honatyákból áll, akik eredetileg a jelenlegi USL tagpártjainak színeiben kerültek be a parlamentbe, ám kiléptek onnan a ciklus folyamán, elsősorban azért, hogy ellenzékbe kormányoldalra váltsanak.

2012 februárjában Emil Boc lemondott a miniszterelnöki posztról és átadta a kormányzást a függetlenként fellépő Mihai Răzvan Ungureanunak.⁴ A váltás abból a megfontolásból történt, hogy az új, fiatal, lendületes és szakértői arculatot felmutató kormányfő vezetésével megalakuló, kevésbé ismert arcokból álló kormány próbálja visszatornászni a legnagyobb kormánypárt rettenetes mélységekbe süllyedt népszerűségét. Bár az új kormány néhány populistább színezetű intézkedést is gyorsan bejelentett – például a közalkalmazottak 2010-ben 25%-kal csökkentett bérének részleges helyreállítását – keresztülvinni őket már nem maradt ideje, ugyanis a posztkommunista Románia történetében rekordnak számító időn belül megbukott egy ellenzéki bizalmatlansági indítványon, amit mellest több olyan képviselő is megszavazott, aki addig a kormányoldalt erősítette. Következésképpen Traian Băsescu államfő a szociáldemokrata Victor Ponta-t nevezte ki kormányfőnek. Mindez nagyjából a választások előtt egy hónappal történt, így a kampány idején már a Szociálliberális Unió kormányozta az országot, a PDL pedig immár ellenzékbe próbálhatta javítani, vagy inkább konzerválni pozícióit. A választás előtt gyakorlatilag egyértelmű volt, hogy a korábbi kormánypártok elhasználódásából (*incumbency effect*) következő büntető szavazás leginkább a PDL-t fogja sújtani, a frissen hatalomra került USL-nek pedig csupán néhány kisebb botrányra „volt ideje”, ami nem tépázhatta meg komolyabban népszerűségét.

A Szociálliberális Unió (USL) nevű választási szövetséget még 2011 elején hozta létre a Szociáldemokrata Párt (PSD), a Nemzeti Li-

⁴ Ungureanu korábban a PNL tagja volt, ám régóta Băsescu elnök bizalmasaként tartják számon, és kinevezésekor azt hangsúlyozta, hogy minden kapcsolatot megszakított korábbi pártjával

berális Párt (PNL) és a Konzervatív Párt (PC). Amint a pártok neve is mutatja (bár Romániában ez nem túl megbízható indikátora az ideológiai irányultságnak), igen színes választási koalícióról van szó. A három pártot sokkal inkább Băsescu elnök és a PDL megbuktatásának célja tartja össze, mint a közös program-célok. Bár a pártszövetség eredeti protokollumában még az állt, hogy csak a politikailag is releváns megyei tanácsok és a megyeközpontok esetében állítanak majd közös jelölteket, végül túlnyomórészt közös jelöltekkel méretkeztek meg a helyhatósági választásokon, bár akadt szép számmal olyan – főleg falusi – település is, ahol külön indultak, vagy a három párt közül csak kettő lépett koalícióra. A kampány során az USL végig a PDL megszorító politikájának bírálóját állította a középpontba, talán az eddigi helyhatósági választásoknál is kisebb mértékben szólt a szavazás a helyi, megyei ügyekről, mindent felülírtak az országos politikai témák, hiszen ez volt az első megmérettetés a fizetéscsökkentések, az elbocsátások és az egyéb népszerűtlen intézkedések bevezetése óta.

Bár a korábbi kormány többszereplős volt, várható volt, hogy a népharag főként a koalíció legnagyobb erejét adó PDL ellen fog irányulni. A PDL, borítékolható vereségét enyhítendő, számos megyében választási szövetségeket kötött kisebb pártokkal. Bár azt egyelőre nem lehet megállapítani, hogy e szövetségek mennyire szóltak egyszeri alkalomra, vagy mennyire lehet majd őket megújítani a parlamenti választásokra, ez a taktika nyilvánvalóan arról árulkodik, hogy a PDL elkezdett munkálkodni az USL egyfajta ellenpólusának kialakításán, különböző jobbközép, illetve ideológiailag zavaros kis pártok bevonásával. A PDL partnereiként a leggyakrabban az PSD, PNL és PC renegátjait tömörítő UNPR, a jobb időket is megélt Nemzeti Kereszténydemokrata Parasztpárt (PNT-CD) és a Román Környezetvédő Párt (PER) tűnt fel, de volt olyan megye is, ahol Gigi Becali futballmágnás radikális-populista Új Generáció Pártjával (PNG-CD), vagy akár egy roma mozgalommal szövetkeztek (utóbbival Kovászna megyében). A szavazat-maximalizáció mellett a különféle választási koalíciókban történő indulás mögötti másik megfontolás az volt a PDL részéről, hogy így saját, a kormányon töltött időszak alatt igencsak megkopott neve helyett más címkék mögé bújva kelhetett versenyre az USL jelöltjeivel, és az eddig védjegyének számító narancssárga színt is egyszerűbben cserélhette így a párt múltjával kevésbé összekapcsolható színekre.

A két nagy román blokk mellett szólni kell egy harmadik kategóriáról is, az olyan populista vagy nacionalista-szélsőséges pártokról, amelyek elsősorban a proteszt-szavazatokból kovácsolhatnak tőkét. Ebbe a kategóriába hagyományosan a Nagy-Románia Párt tartozott, illetve a már

említett Becali-féle pártocská. Bár e két párt, és főleg az utóbbi 2012-re teljesen elkopott, úgy tűnik, helyük nem marad betöltetlenül ezután sem, a választások előtti közvélemény-kutatások ugyanis rendre az öt százalékos parlamenti küszöb fölötti eredményt mérték egy új párt számára. A Dan Diaconescu Néppárt (PP-DD) nevű formációról van szó, amelyet a párt nevét is adó, makulátlannak nem nevezhető előéletű médiamágnás alapított. A PP-DD tipikusan olyan párt, amely az elégedetlen, kiábrándult szavazók megszólítására alapoz, ultrapopulista ígéretekkel. A párt programja a rendszerellenes jelszavak mellett néhány olyan tételt is tartalmazott, amiket jobb helyeken csak viccpártok ígérnének, ám ezekkel nem heccből rukkolt elő. A párt felfutása szempontjából kulcsfontosságú volt a pártalapító saját bulvársatornájának viszonylag magas nézettsége (főleg az alacsonyabban iskolázott rétegek körében), ugyanakkor viszonylag kezdetleges pártszervezetrel és kétes hírű jelöltekkel vágott neki a választásoknak.

A romániai magyarság szempontjából eddig példátlan helyzet állt elő: három szervezet jelentette be indulását a választásokon: az RMDSZ mellett a már négy évvel ezelőtt is jelöltekkel állító Magyar Polgári Párt (MPP) és a frissen bejegyzett Erdélyi Magyar Néppárt (EMNP). A politikai alakulatok között országos szinten nem született együttműködési megállapodás, inkább a verseny dominált köztük, bár helyi szinten előfordultak alkalmi koalíciók (a két kisebb párt között), illetve néhány településen egymás jelöltjeit vagy független magyar polgármesterjelöltek támogatottak. Bár kisebbik kormánypártként kevésbé kellett tartania a népharagtól, az RMDSZ számára az immár háromszereplőssé alakult verseny egyértelműen kihívásnak ígérkezett.

A magyar szereplők közül messze az RMDSZ állította a legtöbb jelöltet: 22 megyei listát, 14 megyei tanácselnök-jelöltet, 320 polgármestert-jelöltet⁵ és 556 helyi listát. Ezzel szemben az MPP 5 megyei listát és 5 megyei tanácselnök-jelöltet, illetve 104 polgármester-jelöltet és 143 helyi listát, az EMNP pedig 7 megyei listát és 5 megyei tanácselnök-jelöltet, illetve 80 polgármester-jelöltet és 156 helyi listát állított. Az EMNP és az MPP néhány helyen koalícióban indult. Ezek közül a legfontosabb Kolozs megye, ahol a megyei tanács és a tanácselnök esetében közös jelöltekkel állították, de más megyékben is együttműködtek itt-ott (Kolozs megyén kívül négy községben állítottak közös helyi listát és három községben léptek fel közös polgármesterjelölttel.) Megemlítendő továbbá, hogy Kolozsváron a két kisebb magyar párt technikailag nem kötött ugyan koalíciót, de az EMNP listáján MPP jelöltek is szerepeltek.

⁵ Ebből öt a Kárpátokon túli Mehedinți megyében, négy pedig bukaresti kerületekben.

Az RMDSZ tehát az összes erdélyi megyében állított megyei listát, de hat ókirályságbeli megyében is (Bákó, Botoșani, Galac, Mehedinți, Suceava, Vaslui), bár utóbbiak közül nem mindegyik volt teljes lista. Ezek az esélytelen jelöltállítások egyrészt a felmutatható szavazatszám maximalizálását szolgálták, de szerepet játszhattak bennük helyi RMDSZ-es vezetők (pl. korábbi prefektusok) személyes ambíciói is.⁶ Ezzel szemben az MPP és az EMNP csak a jelentős magyar lakossággal rendelkező erdélyi megyékben szállt harcba, még az erdélyi szórványmegyékben sem indult el a megyei tanácsokba. A polgármester-jelöltek tekintetében 31 településen került sor hármas versenyre, 62 településen RMDSZ-MPP, 47 településen RMDSZ-EMNP pártharc volt, míg 3 helységben jött létre EMNP-MPP szövetség az RMDSZ ellenében.

Országos eredmények

Az alábbiakban a választási eredményeket ismertetjük mind a négy tisztesség esetében. Mivel a választás egyben az ősszel esedékes parlamenti választás főpróbájának is tekinthető, fontosnak tartjuk az eredményeket nem csupán pártok, hanem politikai blokkok szerint is bemutatni. A baloldal esetében a blokk egyértelműen az USL szövetséggel azonosítható, ám mivel bizonyos településeken (elsősorban a falvakban) a tagpártok önállóan (vagy elvélve más kis pártokkal szövetkezve) is megméretkeztek, ezeket az eredményeket is bele kell számolni a blokk eredményébe. A jobboldal esetében a helyzet bonyolultabb. A PDL 19 megyében választási szövetségeket vágott neki a választásoknak (ez a megyei tanácsokra vonatkozik, a tanácselnökök esetében ez kevesebb helyen fordult elő). Emiatt, ha pusztán a párt neve mellett megjelenő eredményt nézzük, akkor a párt támogatottságát jelentősen alulbecsüljük, ezért ezt korrigálni kell. Bár alig találunk azonos összetételű PDL-koalíciót két megyében, e szövetségek junior partnerei jobbára ugyanazok a pártok voltak, csak különböző kombinációkban jelentek meg a megyei koalíciókban. Azokban a megyékben, ahol a PDL egyedül indult, e kisebb pártok is önállóan méretkeztek meg, vagy – ritkábban – egymással szövetkeztek. Ez felveti annak a lehetőségét, hogy a PDL a parlamenti választásokon szorosabban

⁶ Az ilyen jellegű jelöltállítások értelme nagy mértékben lecsökkent volna, ha az alkotmánybíróság nem nyilvánítja alkotmányellenesnek a májusban elfogadott új parlamenti választási törvényt. Ennek értelmében tiszta egyéni választókerületű, egyszerű többségi rendszert vezetnek volna be, az országos kompenzációs kosár – aminek köszönhetően eddig az ország bármely pontján leadott magyar szavazatok hasznosulni tudtak – pedig kikerült volna a rendszerből.

fűzze a szövetséget e csatlósáival, ezért indokolt lehet beleszámítani a kis pártok önálló eredményét is a potenciális jobboldali blokk maximális támogatottságába. A PDL koalícióin belül a tagpártok számára járó mandátumok számáról nem áll rendelkezésünkre információ, ám joggal feltételezhetjük, hogy a domináns szerep többnyire a volt nagyobbik kormánypárté ezekben a szövetségekben.

E két blokk mellett megkülönböztetünk egy harmadikat is, amelybe azokat a pártokat soroltuk, amelyek az általános elégedetlenség által táplált protesztuszavazatokra építenek. A Nagy-Románia Párt a 2000-es választásokon profitált látványosan ezekből a szavazatokból, és bár mára régi énje árnyékává vált, ebbe a csoportba soroltuk új strukturális ekvivalense, Dan Diaconescu Néppártja mellé.⁷ Végül a negyedik blokkba a magyar pártok tartoznak, ebben a szakaszban inkább blokk-szinten foglalkozunk a magyar eredménnyel, a blokkon belüli folyamatokat a dolgozat végén vizsgáljuk meg alaposabban. A táblázatokban feltüntettük továbbá a Német Demokrata Fórum eredményeit – amely ugyan elveszítette vezető pozícióját a Szeben megyei tanácsban, de továbbra is gyakorlatilag az egyetlen olyan apró párt, amely be tud jutni a megyei tanácsokba – valamint a független jelöltek.

A megyei tanácsok elnökjelöltjeire leadott szavazatok megoszlása

A megyei tanácsok elnökjelöltjeire 9.809.257 szavazatot adtak le, ennek 45,85 százalékát az USL jelöltjei, 15,1 százalékát a PDL jelöltjei, 9,23 százalékát a PP-DD jelöltjei, 7,45 százalékát független jelöltek, 4,95 százalékát az RMDSZ jelöltjei és 2,03 százalékát az UNPR jelöltjei kapták. A PDL által vezetett koalíciók további 7,4 százalékát szereztek meg a szavazatoknak, így a jobboldali blokk ereje itt kb. 22,5 százalékra tehető, ha pedig a kis pártok önálló eredményét is hozzászámoljuk, akkor ez az érték 25,9 százalékra gyarapodik. Sokkal lényegesebb azonban a mandátumokban kifejezett eredmény, ugyanis a 41 megyéből 36 élére került az USL által támogatott jelölt (szövetségen belül az elnyert mandátumok a következőképpen oszlanak meg: PSD 22, PNL 13, PC 1 megyei tanácselnök). A PDL csupán három megyében tudta megőrizni a tanács-

elnöki pozíciót, egyet saját neve alatt (Fehér megye), egyet pedig a Nemzeti Kereszténydemokrata Parasztpárttal közösen indulva (Arad megye). Egy harmadik megyében sem sikerült az USL szövetségnek megverni a PDL-t és szövetségeseit, ám itt a megyei tanácselnököt a választási koalíció protokolluma értelmében az UNPR kapta (Neamț megye). Végül, az RMDSZ jelöltje két megyében győzött, ami egyértelmű veszteség a korábbi négy mandátumoz képest, hiszen Maros és Szatmár megyében nem sikerült megtartani a tisztséget. A Német Fórum is elveszítette a Szeben megyei tanács elnökségét. Az USL tehát tarolt a megyei tanácselnöki versenyben, és ahol az elnökséget megnyerték, ott többnyire a többséget is megszerezték a tanácsban (lásd az 1. Térképet, illetve a következő szakaszt).

A megyei tanácsosi listákra leadott szavazatok megoszlása

A helyhatósági választásokon esetében a megyei tanácsosi listákra leadott szavazatok tükrözik a leghívebben a lakosság politikai szavazatát, ennek az eredménynek az alapján lehet a legjobban előrejelezni a parlamenti választásokon várható erőviszonyokat. Míg a helyi tanácsok és főleg a polgármesterek esetében a jelöltek személyes kvalitásai gyakran felülírják a politikai preferenciákat (főleg a kisebb településeken), a megyei tanácsosi listára leginkább politikai megfontolásból voksolnak a választók, hiszen egyértelmű előnyt jelent a források elosztása szempontjából, ha a megyét olyan pártok vezetik, amelyek a kormányban is ott vannak. Ezért a szavazatok megoszlását a megyei tanácsok esetében elemezzük a legrészletesebben. Az eredmények szintézisét – a pártblokkok feltüntetésével – az 1. táblázat, az egyes megyei tanácsok összetételét pedig a 2. táblázat szemlélteti (utóbbiban a különböző választási szövetségeket, amelyekben a PDL részt vett, az egyszerűség kedvéért PDLsz-szel jelöltük).

⁷ A Gigi Becali által vezetett Új Generáció Pártját azonban a jobboldali blokkhoz soroltuk. A PNG-CD egy Ókirályság-beli megyében lépett szövetségre a PDL-vel, míg a Nagy-Románia Párt Hargita megyében szerepelt PDL által vezetett koalícióban. A két helyzet azonban nagyon különböző, a Székelyföldön ugyanis jellemzőek a román gyűjtőkoalíciók, itt az ideológiai irányultság kevésbé szokott számítani. Mindazonáltal a PNG-CD önálló támogatottsága annyira alacsonynak bizonyult, hogy ez nem vezet a potenciális jobboldali blokk erejének lényeges túlbecsléséhez.

1. táblázat. A megyei tanácsosi listákra leadott szavazatok és a megszerzett mandátumok

Párt	Szavazat	Szavazat %	Mandátum	Mandátum %
PDL	1362797	15,29	212	15,90
PDL szövetségben	759179	8,52	135	10,13
PDL és blokkja	2121976	23,81	347	26,03
PDL-szövetségesek önállóan	382722	4,30	10	0,75
Potenciális jobboldali blokk	2504698	28,11	357	26,78
USL ⁸	4452017	49,96	723	54,24
baloldali blokk	4452017	49,96	728	54,61
proteszt-pártok	977736	10,97	134	10,05
magyar pártok	577637	6,48	104	7,80
Német Demokrata Fórum	62528	0,70	11	0,83
független jelöltek	25208	0,28	1	0,08
egyéb pártok	310618	3,49		
összesen	8910442		1333	

Az eredmények – a tanácselnöki eredményekhez hasonlóan – a PDL egyértelmű térvesztését mutatják és az USL megerősödését. A párt csupán egyetlen megyében szerzett relatív többséget (Fehér), további két megyében pedig a megyei tanácselnöki tisztség megszerzésének köszönhetően kerül paritásba az USL-vel (Arad, Neamț). E három megyét tehát továbbra is a PDL és szövetségesei fogják vezetni, hiszen a megyei tanácselnöki pozíció döntő szokott lenni paritás esetén. A fennmaradó 38 megye közül 31-ben az USL került többségbe, ráadásul nyolc esetben kétharmados többséggel (bár ez a megyék szintjén kevésbé számít). A megyék szerinti bontásban az is látható, hogy a PDL és más néven indult alkalmi szövetségesei mindenhol visszaszorultak valamelyest, azonban az USL mandátumai sem érik el mindenhol a PSD, a PNL és a PC 2008-as mandátumainak összegét.

A megyei tanácsokra vonatkozó eredmények kapcsán ki kell emelni azt is, hogy Dan Diaconescu protesztpártja két kivétellel (Hargita és Kovászna) minden megyei tanácsba bejutott, a legjobb eredményeket Brăila,

⁸ Az USL szövetség pártjai egy kivétellel minden megyében közösen indultak (a kivétel Kovászna megye, a táblázatban a PSD, PNL és PC eredményét hozzáadtuk a szövetség eredményéhez).

Giurgiu, Gorj, Neamț és Bákó megyékben érte el, Giurgiu megyében pedig még a PDL-t is megelőzte. Magyar szempontból nem túl kedvező fejlemény, hogy bár Erdélyben a párt valamivel gyengébb eredményeket tud felmutatni, mint az Ókirályságban, a két nagy pólus közti erőviszonyok kiegyenlítettebb mivolta miatt éppen Erdélyben értékelődhetnek fel a PP-DD mandátumai. Kolozs, Szatmár és Szilágy megyékben akár a mérleg nyelvéné is válhatott volna, gyengítve ezáltal az RMDSZ pozícióit (erre alább visszatérünk). Pusztán matematikailag szintén döntő szerepe lehetett volna a PP-DD-nek Szeben megyében, ahova magyar képviselő nem jutott be. Ugyanakkor az a tény, hogy a PP-DD Erdélyben gyengébb eredményeket ért el, arra is utal vélhetőleg, hogy az Ókirályságban a PDL-ből kiábrándultakat jobban meg tudta szólítani, míg Erdélyben a PDL nem gyengült meg annyira.

2. táblázat. A megyei tanácsok összetétele 2008-ban és 2012-ben

Megeye	Mandátumok 2008	Mandátumok 2012
Arad	17 PDL 6 PNL 4 PSD 3 RMDSZ 2 PC	14 USL 13 PDLsz 3 PP-DD 2 RMDSZ
Argeș	18 PSD 9 PDL 7 PNL	23 USL 7 PDLsz 4 PP-DD
Bacău	13 PSD 11 PNL 9 PDL 3 PC	22 USL 7 PDL 5 PP-DD 2 PER
Beszterce-Naszód	13 PDL 11 PSD 6 PNL	15 USL 13 PDL 2 PP-DD
Bihar	10 PNL 9 RMDSZ 9 PDL 6 PSD	18 USL 7 RMDSZ 7 PDL 2 PP-DD
Botoșani	10 PNL 10 PDL 10 PSD 2 PRM	18 USL 11 PDLsz 3 PP-DD
Brassó	13 PDL 12 PNL 7 PSD 2 RMDSZ	17 USL 11 PDL 2 NDF 2 PP-DD 2 RMDSZ
Brăila	13 PSD 9 PDL 8 PNL 2 PC	16 USL 8 PDLsz 7 PP-DD 1 Független
Buzău	12 PSD 11 PDL 9 PNL	20 USL 8 PDL 4 PP-DD
Călărași	10 PNL 9 PDL 7 PSD 2 PC 2 PN-CD	17 USL 9 PDLsz 4 PP-DD
Dâmbovița	16 PDL 14 PSD 4 PNL	18 USL 13 PDL 3 PP-DD
Dolj	15 PDL 15 PSD 6 PNL	21 USL 8 PDL 4 UNPR 3 PP-DD
Fehér	18 PDL 7 PNL 7 PSD	15 PDL 14 PSD 3 PP-DD
Galac	11 PSD 8 PNL 8 PDL 7 PC	22 USL 8 PDLsz 4 PP-DD
Giurgiu	12 PNL 9 PDL 9 PSD	21 USL 5 PP-DD 4 PDLsz
Gorj	15 PSD 9 PDL 6 PNL 2 PRM	21 USL 6 PDL 5 PP-DD

Megye	Mandátumok 2008	Mandátumok 2012
Hargita	18 RMDSZ 10 MPP 2 PSD	20 RMDSZ 4 MPP 3 EMNP 3 USL
Hunyad	12 PNL 9 PDL 9 PSD 2 PRM	17 USL 11 USP 4 PP-DD
Ialomița	13 PSD 9 PDL 6 PNL 2 PNG	20 USL 7 PDLsz 3 PP-DD
Iași	13 PDL 13 PSD 10 PNL	25 USL 7 PDL 4 PP-DD
Ilfov	11 PSD 10 PNL 9 PDL	18 USL 7 PDL 3 PP-DD 2 UNPR
Kolozs	15 PDL 7 PNL 7 PSD 5 RMDSZ 2 PRM	16 USL 12 PDL 5 RMDSZ 3 PP-DD
Konstanca	20 PSD 9 PDL 7 PNL	26 USL 7 PDL 3 PP-DD
Kovácszna	15 RMDSZ 9 MPP 5 ARJC 1 Független	18 RMDSZ 4 EMNP 3 MPP 3 PSD 2 PNL
Krassó-Szörény	15 PDL 9 PSD 6 PNL	18 USL 5 PDL 4 PP-DD 3 UNPR
Maros	13 RMDSZ 8 PNL 7 PDL 6 PSD	13 USL 13 RMDSZ 6 PDLsz 2 PP-DD
Máramaros	12 PNL 10 PDL 10 PSD 2 RMDSZ	20 USL 9 UM PDL UNPR 3 PP-DD 2 RMDSZ
Mehedinți	13 PDL 9 PSD 8 PNL	15 USL 13 PDLsz 2 PP-DD
Neamț	17 PDL 12 PSD 5 PNL	15 USL 14 PDLsz 5 PP-DD
Olt	13 PSD 12 PDL 7 PNL	22 USL 4 PP-DD 4 PDL 2 UNPR
Prahova	11 PDL 10 PSD 7 PNL 5 PNDC 3 PNG	19 USL 13 PDL 4 PP-DD
Szatmár	13 RMDSZ 8 PSD 6 PNL 5 PDL	13 USL 12 RMDSZ 5 PDL 2 PP-DD
Szeben	10 PDL 9 NDF 9 PSD 4 PNL	13 USL 9 NDF 7 PDL 3 PP-DD
Szilágy	9 RMDSZ 9 PSD 6 PNL 6 PDL	14 USL 7 RMDSZ 6 PDL 3 PP-DD
Suceava	18 PDL 14 PSD 4 PNL	18 USL 15 PDL 3 PP-DD
Teleorman	16 PSD 8 PNL 8 PDL	22 USL 8 PDLsz 2 PP-DD
Temes	15 PDL 11 PSD 10 PNL-PN-CD-FDGR	21 USL 11 PDL 3 PP-DD
Tulcea	15 PDL 10 PSD 5 PNL	16 USL 11 PDL 3 PP-DD
Vaslui	15 PSD 7 PNL 6 PDL 4 PRM	20 USL 8 PDL 4 PP-DD
Vâlcea	11 PDL 11 PSD 10 PNL	21 USL 6 PDL 3 PP-DD
Vrancea	17 PSD 8 PNL 7 PDL	21 USL 7 PDLsz 4 PP-DD
Bukarest	24 PDL 16 PSD 8 PNL 4 PNG 3 PRM	37 USL 11 PDL 7 PP-DD

A következőkben a román pártok országos eredményeit hasonlítjuk össze a 2008-as helyhatósági választások eredményeivel. Mivel a megyei tanácsosi listákra leadott szavazatok tekinthetők a leginkább politikai szavazatoknak, ezért ezt az összevetést csupán e tisztségek esetében végezzük el, a helyi tanácsokra és a polgármesterekre csupán magyar vonatkozásban térünk vissza a dolgozat végén. Az USL eredményeit a PSD, a PNL és a PC 2008-as eredményeivel hasonlítjuk össze, a PDL esetében pedig az önállóan és különböző szövetségekben elért eredményt viszonyítjuk a 2008-ashoz, a potenciális szövetségesek által önállóan elért idei eredményt itt nem vesszük figyelembe, hisz akkor 2008-as önálló eredményüket is be kellene számolni.

3. táblázat 2008-as és 2012-es országos eredmények összehasonlítása

Párt	Szavazat 2008	Szavazat 2012	Mandátum 2008	Mandátum 2012
PSD	27,97%	49,96%	452 (32,44%)	728 (54,61%)
PNL	18,2%		297 (21,32%)	
PC	3,32%		16 (1,14%)	
Összesen	49,49%		765(54,9%)	
PDL	28,92%	15,29% (23,81%)	458 (32,87%)	212 (15,9%) (347 (26,03))

Az összehasonlításból látszik, hogy az USL 2012-es teljesítménye szinte pontosan megegyezik a három tagpárt 2008-as eredményével, míg a PDL támogatottsága akkor is jelentősen visszaesett, ha figyelembe vesszük a választási szövetségekben elért eredményét. A csökkenés nagyjából öt százalékpont a szavazatok és hét százalékpont a mandátumok esetében, ami azt jelenti, hogy a párt nagyjából minden ötödik vagy hatodik szavazóját veszítette el 2008-hoz képest.

Négy évvel ezelőtt ezeken a pártokon kívül csupán az RMDSZ tudott 5 százaléknál több szavazatot szerezni, akkor számottevő voksot még a PRM (3,75%) és az Új Generáció Pártja (PNG-CD – 2,97%) szerzett. 2012-ben az RMDSZ-en kívül a PP-DD lépte át az 5 százalékot, a populista párt 8,96 százalékot kapott, a PRM két százalékot, a PNG-CD pedig gyakorlatilag eltűnt (önállóan 0,21%). Amennyiben 2008-ban a PRM-t és a PNG-CD-t tekintjük protesztpártnak, Dan Diaconescu színre lépésével elmondható, hogy a proteszt-blokk 2012-ben több mint négy százalékkal javította meg az eredményét (2008-ban PRM és PNG-CD együtt 6,72%, a PP-DD és PRM 2012-ben 10,97%, és ehhez talán még a PNG-CD 0,21%-át is hozzá lehet számolni). Ké-

zenfekvő értelmezés, hogy a proteszt-blokk (és elsősorban Dan Diaconescu) a kiábrándult PDL szavazókat vonzotta magához leginkább, ám e hipotézis bizonyításához alaposabb elemzésekre lenne szükség. Mindazonáltal, ha elfogadjuk ezt a hipotézist, akkor a PDL veszteségének nagyjából 80%-át meg is magyaroznánk.

„Ha a parlamenti választásokat egyszerű többségi rendszer szerint szervezték volna, Dan Diaconescu pártja nem számíthatott volna a mostanihoz hasonló jó eredményre összességel, legalábbis ami a mandátumok számát illeti, hiszen támogatottsága viszonylag egyenletesen oszlik meg országszerte, így nehezen hihető, hogy akár egyetlen egyéni választókerületben is meg tudta volna szerezni a relatív többséget. Ezzel vélhetően a választók is tisztában lettek volna, és amennyiben igaz az, hogy a PP-DD nyeresége nagy mértékben a PDL veszteségére épül, ezek a szavazatok egy stratégikus szavazásra nagyobb mértékben ösztönző kontextusban akár vissza is vándorolhattak volna a PDL-hez. Mivel azonban jelenleg úgy tűnik, hogy a régi, arányos választási rendszer marad érvényben, kijelenthetjük, hogy a PP-DD összességel számottevő parlamenti párttá válik.”

„Összegzésképpen elmondható tehát, hogy az USL szövetség hatalmas előnnyel vághat neki a parlamenti választásoknak, és biztosan meg is fogja azokat nyerni. Ám a PDL sem gyengült meg végzetes módon (mint például a Nemzeti Parasztpárt 2000-ben), és egy ügyes blokképítési stratégiával akár meglepetést is okozhat a biztos elsőprő győzelemre készülő USL-nek, legalábbis ami a győzelem mértékét illeti.”

A polgármester-jelöltekre leadott szavazatok megoszlása:

A polgármester-jelöltekre 10.802.641⁹ érvényes szavazat érkezett, ennek 38,46 százaléka az USL, 15,44 százaléka a PDL, 7,29 százaléka a PP-DD, 6,94 százaléka a PSD, 5,5 százaléka a PNL, 3,9 százaléka az RMDSZ és 3,8 százaléka az UNPR jelöltjeire, továbbá 3,83 százalék független jelöltekre. A PDL további 7,67 százalékot nyert különböző választási szövetségekben, a hozzá közelálló kisebb pártok pedig összesen 5,03 százalékot. A polgármester-jelöltek versenyében egyes helyeken a PSD, a PNL és a PC nem az USL égisze alatt indult, hanem saját színekben, ha az ezekre adott szavazatokat hozzáadjuk az USL eredményeihez, 52 százalékot kapunk, ami már sokkal közelebb áll az USL megyei tanácsos-listáira leadott szavazatainak arányához. Mandátumokban kifejezve

⁹ Az előbbi két kategóriához képest a növekedés annak köszönhető, hogy ebben a statisztikában a bukaresti eredmények is benne vannak

1322 USL-s polgármester megválasztását jelzik az eredmények, ám ez a szám a tagpártok önálló eredményeit is beszámítva 2018-ra ugrik, vagyis az összes mandátum 63,46 százalékára. Ez az érték azért ilyen magas, mivel az USL és tagpártjai a kisebb településeken taroltak, ami amúgy korábban is jellemző volt a PSD-re, és bár a pártszövetség reális támogatottságát túldimenzionálja, ez igen lényeges erőforrásnak bizonyulhat a parlamenti választások lebonyolításakor. A magyar pártok jelöltjei közül 203 RMDSZ-es, 7 MPP-s és csupán 2 EMNP-s városvezetőt választottak meg, ráadásul a két kis párt győzelmei közül csupán Gyergyószentmiklós nevezhető jelentős településnek, ahol az MPP jelöltje megőrizte tisztségét. Végül megemlítendő, hogy a PP-DD a nagyszámú rá adott szavazat ellenére csupán 31 polgármesteri tisztséget szerzett.

4. táblázat. *A polgármester-jelöltekre leadott szavazatok és a megszerzett mandátumok*

Párt	Szavazat	Szavazat %	Mandátum	Mandátum %
PDL	1668432	15,44	498	15,66
PDL szövetségben	828211	7,67	295	9,28
PDL és blokkja	2496643	23,11	793	24,94
PDL-szövetségesek önállóan	542940	5,03	34	1,07
Potenciális jobboldali blokk	3039583	28,14	827	26,01
USL ⁸	4155249	38,46	1322	41,57
USL tagpártok önállóan	1474622	13,65	696	21,89
baloldali blokk	5629871	52,11	2018	63,46
proteszt-pártok	920453	8,52	38	1,19
magyar pártok	504000	4,67	212	6,67
Német Demokrata Fórum	68821	0,63	9	0,28
független jelöltek	414507	3,83	53	1,67
egyéb pártok	225406	2,09	23	0,72
összesen	10802641		3180	

A polgármesteri eredmények tekintetében még azt érdemes kiemelni – anélkül, hogy a fontosabb városokban született eredményt alaposabban kielemeznénk –, hogy több megyében is egyfajta kohabitációs hely-

zet alakult ki, ugyanis a megyei tanácselnökséget (és a megyei tanácsot) nem ugyanaz a blokk nyerte, mint a megyeszékhelyt. Kolozs, Maros és Brassó megyében az USL (PNL) nyerte meg a tanácselnökséget, míg a megyeszékhelyt megtartotta a PDL. Szintén megtartotta a PDL Suceava, Drobeta Turnu Severin (Szörényvár), Târgoviște és Tulcea polgármesteri székét, ám az illető megyéket az USL (PSD) nyerte. Ugyanakkor olyan eredmény csak nagyon kevés helyen született, hogy a PDL meg tudta tartani mind a megyét, mind a megyeszékhelyt, ez csupán Arad és Fehér megyében fordult elő, továbbá ide számítható a már említett Neamț, ahol a megyeszékhelyt a PDL, a megyei tanácsot pedig az UNPR jelöltje fogja vezetni. Azt is meg kell említeni, hogy a PDL Bukarestben mindenhol vereséget szenvedett. Míg korábban a hat kerületből kettőben volt PDL-s polgármester, 2012-ben ötöt az USL jelöltjei (2 PSD, 2 PNL, 1 PC), egyet pedig az UNPR nyert meg. A főpolgármester a független Sorin Oprescu maradt.

A helyi tanácsosi listákra leadott szavazatok megoszlása

A helyi tanácsosi listákra 10.629.832¹⁰ szavazat érkezett, ezek blokkok szerinti eloszlását a 3. táblázat szemlélteti. Az USL 37,78 százalékot, tagpártjai további 13,19 százalékot szereztek, a PDL önállóan 14,47 százalékot, különböző szövetségekben további 7,11 százalékot gyűjtött, önállóan induló szövetségesei pedig még 5,16 százalékot. Dan Diaconescu pártja 8,75 százalékot gyűjtött, a PRM 2,06-ot, az UNPR pedig 3,01 százalékot, a függetlenek 2,75 százalékot kaptak. Az RMDSZ a szavazatok 4,3 százalékaival 2261 mandátumot szerzett (5,62%), az MPP 266-ot (0,66%), az EMNP 214-et (0,53%), az MPP-EMNP szövetség pedig 14 (0,03%) mandátumot.

¹⁰ Itt szintén benne vannak a bukaresti eredmények is, emiatt például az RMDSZ 4,3 százaléka alacsonynak tűnhet. A magyarázat az, hogy Bukarest esetében a Központi Választási Iroda a kerületeket és a fővárosi közgyűlést is a helyi tanácsokhoz számítja be, holott utóbbit talán logikusabb volna a megyei tanácsokkal együtt kezelni.

5. táblázat. *A helyi tanácsosi listákra leadott szavazatok és a megszerzett mandátumok*

Párt	Szavazat	Szavazat %	Mandátum	Mandátum %
PDL	1538203	14,47	6354	15,80
PDL szövetségben	755821	7,11	3647	9,07
PDL és blokkja	2294024	21,58	10001	24,87
PDL-szövetségesek önállóan	548970	5,16	1470	3,65
Potenciális jobboldali blokk	2842994	26,74	11471	25,52
USL	4015621	37,78	13148	32,69
USL tagpártok	1402832	13,19	8157	20,28
baloldali blokk	5418453	50,97	21305	52,97
proteszt-pártok	1149365	10,81	3726	9,26
magyar pártok	549788	5,17	2755	6,85
Német Demokrata Fórum	56903	0,54	72	0,18
függetlenek	289792	2,73	344	0,86
egyéb pártok	322537	3,03	549	1,44
	10629832		40222	

Az országos eredményekből tehát az látszik, hogy az USL (ide számítva a PSD és a PNL eredményeit is) a szavazatok nagyjából felét és a mandátumok közel 53 százalékát tudhatja magáénak, a PDL pedig a voksok nagyjából 22 százalékát tudta megtartani, kisebb csatlósaival együtt ez az érték megközelíti a 27 százalékot. A harmadik helyen a PP-DD végzett közel 9 százalékkal, a magyar pártok pedig számszerűleg valamelyest növelni tudták a megszerzett mandátumok számát. A helyi eredményeket részletesebben csak a magyar pártok szempontjából fogjuk alább elemezni, ám mielőtt ennek nekifognánk, azt mindenképp ki kell hangsúlyozni, hogy a PDL Bukarestben a tanácsokban és a fővárosi közgyűlésben is súlyos vereséget szenvedett, utóbbi testületben az USL kétharmadot szerzett. Dan Diaconescu pártja mind a hat szektor tanácsába bejuttatott 3-4 képviselőt, és a közgyűlésbe is bekerült, ezáltal átvette az eddigi szélsőséges pártok helyét.

A választások magyar szempontból

Magyar szempontból a számszerű eredmény nem tűnik kedvezőtlenebbnek a 2008-asnál. Az RMDSZ mindenhol bejutott a megyei tanácsba, ahol négy évvel ezelőtt is, bár eggyel kevesebb mandátumhoz jutott (ám ebben az is közrejátszott, hogy a tanácsok létszáma lecsökkent 2008-hoz képest). Ugyanakkor az RMDSZ növelni tudta polgármesterei és helyi tanácsosai számát is. Az egyetlen egyértelmű visszaesés a megyei tanácselnökök számában mutatkozik meg, amely megfeleződött, négyről kettőre.

Az RMDSZ megyei képviselője azonban éppen ott gyengült meg, ahol ennek komoly befolyáscsökkenés lehet az eredménye. Mandátumnövekedés csak a két magyar többségű megyében következett be, Hargitában az eddigi 18 helyett 20, Kovásznában 15 helyett 18 RMDSZ-es tanácsos nyert mandátumot, e nyereségeket azonban a kisebb magyar pártok kárára könyvelhette el az RMDSZ. E két megyében a Szövetség továbbra is többségben lesz a tanácsban (Hargitában kétharmados többségben). A szörványmegyékben, Aradban, Brassóban és Máramarosban továbbra is 2-2 tanácsos lesz, Kolozs és Maros megyében is sikerült megőrizni a képviselőket, Szilágy, Bihar, illetve Szatmár megyében azonban 2-2, illetve egy fővel kevesebb RMDSZ-es képviselő. Bár néhány megyében az eredmények pusztán matematikai szempontból nem garantálták az RMDSZ részvételét a megyei hatalomban, a Maros és Szatmár megyei elnökséget leszámítva nagy veszteségek e téren végül nem következtek be, az RMDSZ végül megyei alelnöki tisztséghez jutott Maros, Kolozs, Szatmár, Szilágy és Bihar megyében is.

Ami a szörványmegyéket illeti, „a helyzet kevésbé kedvező. Arad megyében ugyan a PDL és az RMDSZ együtt a mandátumok felét birtokolja, a PDL mégis a PP-DD-vel szövetségben.” Kevés az esély azonban az RMDSZ hatalmi részvételére Brassó és Máramarosban. Brassó és Máramaros megyében már a tanácsban kialakult matematika alapján is borítékolható volt az RMDSZ kimaradása a hatalomból, ugyanis itt az USL abszolút többséget szerzett.”

Az MPP és az EMNP megyei eredményei az MPP 2008-as eredményeivel való összehasonlításban lehetnek érdekesek: Kovászna megyében az eddigi 9 MPP-s tanácsos helyett 4 EMNP-s és 3 MPP-s, Hargita megyében a 10 MPP-s helyett 4 MPP-s és 3 EMNP-s jutott be a megyei tanácsba. A két párt tehát együttesen öt mandátummal maradt el az MPP négy évvel ezelőtti eredményétől, az RMDSZ teret nyert velük szemben. Míg Hargita megyében enyhe MPP fölény, Kovásznában ennek fordítottja látszik. Más megyei tanácsokba a kis magyar pártok az idén sem tudtak bejutni – akár csak az MPP sem 2008-ban. Megemlítendő még az a tény, hogy az EMNP

egyedül a megyei tanácsokra leadott szavazatok tekintetében tudta maga mögé utasítani az MPP-t (44276 szavazat a 36671-gyel szemben). Ez azért érdekes, mert azt tükrözi, hogy politikai alternatívaként a Néppárt vonzóbbnak tűnt az RMDSZ-ből kiábrándultak számára, annak ellenére, hogy gyenge szervezeti kiépítettsége miatt sok helyen nem tudott vonzó helyi jelöltekkel állítani (vagy nem akart szembeszállni a másik két párt népszerű jelöltjeivel, ahol borítékolható volt a kudarc).

A magyar eredmények számszerűen a polgármesterek esetében is jobbak, mint a 2008-asok (akkor az RMDSZ 184, az MPP pedig 11 polgármesteri tisztséget nyert). A növekmény jelentőségét azonban elhomályosítja az a tény, hogy az RMDSZ elveszített néhány fontos várost, ahol a magyar lakosság ugyan már nincs többségben, ám jelentős részét teszi ki a lakosságnak. A legnagyobb veszteség egyértelműen Szatmárnémeti, de szintén leváltották az RMDSZ-es polgármestert Tasnádon, Szászrégenben és a Temes megyei Zsombolyán, míg az egyetlen ellentétes előjelű váltás a Bihar megyei Margittán történt, ahol az RMDSZ-es jelölt megverte a korábbi román nemzetiségű polgármestert. Nem sikerült ugyanakkor „visszaszerezni” Marosvásárhelyt, ahol továbbra is Dorin Florea maradt a városvezető. Ezen eredmények (és a Szatmár, illetve Maros megyei tanácselnöki kudarc lehetséges okait a dolgozat utolsó részében vizsgáljuk meg). Magyar szempontból meg kell még említeni, hogy a mindhárom párt által támogatott magyar független jelölt elnyerte a polgármesteri széket a Székelyföldön található, ám román többségű Balánbányán, ahol korábban román volt a polgármester.

Említettük már korábban, hogy Kolozsváron és Marosvásárhelyen az RMDSZ megállapodott a PDL-vel, így a városnak továbbra is lesz magyar alpolgármestere. Nagyváradon és Szatmárnémetiben azonban az USL-nek nincs szüksége az RMDSZ támogatására, a Szövetség itt elvesztette stratégiai előnyös pozícióját. „Az RMDSZ-nek szintén sikerült megtartania az alpolgármesteri tisztséget Aradon, Nagybányán és Zilahon (bár az erőviszonyok alapján utóbbi két városban nem lett volna szükség rá a többséghez), Brassóban azonban elveszítette a tisztséget.”

A székelyföldi városok helyi tanácsának összetétele a magyar-magyar verseny szempontjából fontos, a román pártok itt nem veszélyeztetik a magyar szervezetek kizárólagos befolyását. A fontosabb székelyföldi városok 2008-as és 2012-es eredményeit a 6. táblázatba gyűjtöttük ki.

Látható, hogy a tisztségben levő polgármesterek Kézdivásárhely kivételével megőrizték pozíciójukat, az RMDSZ jelöltje pedig csak Gyergyószentmiklóson nem tudott győzni, a kisváros a Szövetség ellenzékének egyetlen fontos bázisa maradt. Az RMDSZ jelöltjei Csíkszeredában és Sepsiszentgyörgyön is növelni tudták támogatottságukat, Székelyudvarhelyen Bunta Levente nagyjából a négy évvel ezelőtti eredményét hoz-

6. táblázat. A fontosabb székelyföldi városok eredményei

Város	Polgármester 2008 1. forduló	Polgármester 2012	Tanács 2008	Tanács 2012	Mandátum 2008	Mandátum 2012
Csíkse- reda	RMDSZ 58,68% MPP 23,84%	RMDSZ 63,73% MPP 12,61% USL 9,4% EMNP 9,29%	RMDSZ 52,93% MPP 27,81%	RMDSZ 61,1% EMNP 10,86% USL 10,75% MPP 9,24%	RMDSZ 12 MPP 7	RMDSZ 13 EMNP 2 USL 2 MPP 2
Gyergyó- szentmiklós	MPP 35,99% RMDSZ 26,25% Független 19,9%	MPP 71,26% RMDSZ 24,33%	MPP 43,34% RMDSZ 32,1%	MPP 52,47% RMDSZ 27,8%	MPP 10 RMDSZ 7	MPP 11 RMDSZ 6
Kézdivá- sárhely	MPP 52,73% RMDSZ 40,63%	RMDSZ 46,23% MPP 25,34% EMNP 23,96%	MPP 44,24% RMDSZ 39,75%	RMDSZ 48,73% MPP 19,26% EMNP 18,83%	MPP 10 RMDSZ 9	RMDSZ 9 MPP 4 EMNP 4
Sepsiszent- györgy	RMDSZ 41,1% MPP 35,99% RSzS 17,22%	RMDSZ 77,75% PNL 10,63% MPP 5,49%	MPP 39,29% RMDSZ 33,24% RSzS 12,99% Független 8,69%	RMDSZ 59,86% EMNP 10,28% PSD 7,61% PNL 6,63% MPP 5,64%	MPP 9 RMDSZ 8 RSzS 3 Függet- len 1	RMDSZ 14 EMNP 2 PSD 2 PNL 2 MPP 1
Székelyud- varhely	RMDSZ 52,92% MPP 41,78%	RMDSZ 53,63% MPP 28,48% EMNP 16,22%	RMDSZ 45,52% MPP 40,32% ZP 9,15%	RMDSZ 52,24% MPP 24,24% EMNP 15,78%	RMDSZ 9 MPP 8 ZP 2	RMDSZ 11 MPP 5 EMNP 3

7. táblázat. A magyar szereplők összesített eredményei országos viszonylatban

	2012												2008											
	MTE		P		HT		MT		MTE		P		HT		MT		MTE		P		HT			
	m.	sz.	m.	sz.	m.	sz.	m.	sz.	m.	sz.	m.	sz.	m.	sz.	m.	sz.	m.	sz.	m.	sz.	m.	sz.		
RMDSZ	419.028	4	371.524	184	404.657	2195	425.218	89	485.666	2	421.794	203	457.146	2.261	491.864	88	419.028	4	371.524	184	404.657	2195		
%	5,26	9,75	4,27	2,89	4,75	5,44	5,43	6,38	4,95	4,87	3,9	6,38	4,3	5,62	6,57		5,26	9,75	4,27	2,89	4,75	5,44		
MPP	79.135	0	63.069	11	79.238	489	84.620	19	40.214	0	49.884	7	46.071	266	36.671	7	79.135	0	63.069	11	79.238	489		
%	0,99	0	0,72	0,17	0,93	1,21	1,08	1,42	0,4	0	0,46	0,22	0,43	0,66	0,41	0,52	0,99	0	0,72	0,17	0,93	1,21		
EMNP									37.752	0	30.835	2	44.834	214	44.276	7								
%									0,38	0	0,28	0,06	0,42	0,53	0,49	0,52								
EMNP- MPP									4.454	0	1.487	0	1.737	14	4.826	0								
%									0,04	0	0,01	0	0,01	0,03	0,05	0								
Magyar össze- sen	498.163	4	434.593	195	483.895	2684	509.838	108	568.086	2	504.000	212	549.788	2.755	577.637	102	498.163	4	434.593	195	483.895	2684		
%	6,25	9,75	4,99	3,06	5,68	6,65	6,51	8,07	5,77	4,87	4,65	6,66	5,16	6,84	7,61		6,25	9,75	4,99	3,06	5,68	6,65		

ta. A két kisebb párt egymás elleni eredményeit Gyergyószentmiklós és Sepsiszentgyörgy esetében nem tudjuk összehasonlítani, mivel előbbi városban az EMNP az MPP jelöltjét, utóbbiban pedig az RMDSZ-es Antal Árpád újválasztását támogatta. Mindkét döntésben szerepet játszhatott az, hogy a Néppárt nem kívánt belemenni egy eleve vesztes megméretetésbe, így inkább nem indított jelöltet a választást követő kooperációban reménykedve. A másik három településen a két párt polgármesterjelöltjei együttesen hozták a négy évvel ezelőtti MPP-s jelöltek szavazati arányát. Ki kell azonban emelni, hogy a Néppárt a három fontos város közül, ahol elindult, egyikben sem tudta megelőzni még az MPP jelöltjét sem.

A helyi tanácsok összetételét nézve Gyergyószentmiklóson erősödött az MPP-s többség, amely immár kétharmadosná vált, az RMDSZ ugyanakkor az összes többi tanácsban többségbe került. Kézdivásárhelyen az eddigi MPP-s többséget váltotta RMDSZ-es többség, Csíkszeredában kétharmadosná duzzadt a Szövetség többsége, Sepsiszentgyörgyön az eddigi MPP-s többséget váltotta az RMDSZ kétharmados fölénye, míg Székelyudvarhelyen az eddigi kiélezett helyzet változott RMDSZ-többségre.

A két kisebb párt egymáshoz mért eredményei tekintetében a látszik, hogy – Gyergyószentmiklós kivételével, ahol erősödött az MPP – a két párt egyedül Székelyudvarhelyen tudta megismételni az MPP 2008-as eredményeit. A maradék három településen az MPP és az EMNP együttes eredménye elmarad a négy évvel ezelőtti MPP mandátumainak számától. Csíkszeredában és Kézdivásárhelyen nagyjából azonos a két párt súlya, Székelyudvarhelyen MPP-főlény, míg Sepsiszentgyörgyön enyhe EMNP-előny látszik. Az MPP sepsiszentgyörgyi vesztesége óriási, 9 mandátumból csupán egy maradt a pártnak a helyi tanácsban.

Az MPP összesen négy településen lesz abszolút többségben a helyi tanácsban (ami eggyel kevesebb, mint 2008-ban), ezek a már említett Gyergyószentmiklós mellett Gyergyóújfalu, a Maros megyei Makfalva és a Szatmár megyei Kaplony. Megemlítené még, hogy egy olyan település van, ahol az MPP-nek sikerült bejutnia a tanácsba, ám az RMDSZ-nek nem (a Máramaros megyei erősen elszórványosodott Kapnyikbánya). Az EMNP egyetlen tanácsban sem került abszolút többségbe, legjobb eredményeinek a Máramaros megyei Koltó és a Kovászna megyei Maksa számít. Előbbi helyen a 11 mandátumból ötöt szerzett meg (míg az RMDSZ csak kettőt), utóbbiban pedig ugyanannyi mandátumot nyert, mint az RMDSZ, ám a polgármesteri tisztséget is megszerezte. A kis pártok tehát helyi szinten sem tudták igazán megszorogatni az RMDSZ-t.

A részvételi arány és a magyar eredmények

Megállapítható, hogy az országos szinten 56,26 százalékosra becsült részvételi arány nagyjából hét és fél százalékponttal magasabb részvételt jelent a négy évvel korábbinál, és elmondható, hogy az elmúlt tíz évben csak a 2004-es parlamenti és elnökválasztáskor, valamint a 2009-es elnökválasztás második fordulójában született magasabb részvétel ennél. Különösképpen magasnak számít ez a részvétel a helyhatósági választásokon. Amint már utaltunk rá, a magyarázat vélhetően a felfokozott elégedetlenségben, a szavazók azon szándékában rejlik, hogy a volt kormánykoalíció pártjait megleckéztessék. E hangulat azonban a román lakosság körében erőteljesebb lehetett, ami viszont a magyar részvétel szempontjából nem kedvezett.

A megyék szintjére vonatkozó adatok (2. térkép) azt mutatják, hogy a legmagasabb értékeket (immár megszokott módon) Munténiában mérték, a legalacsonyabbat pedig (szintén nem meglepő módon) Bukarestben, ám érdekes módon a moldvai megyékben a részvétel ezúttal viszonylag alacsony maradt, az erdélyinél is alacsonyabb. Hargita és Kovászna megye mintegy két százalékponttal az országos átlag alatt teljesített, és a legtöbb erdélyi megyétől is elmaradt. A két székelyföldi megye részvételi aránya azonban csak részben releváns indikátora a magyar és a román választói aktivitás közti különbségnek, hiszen a nem tömbben élő magyarok nem biztos, hogy hasonlóképpen viselkednek. Ráadásul helyhatósági választásokról lévén szó, egy alacsonyabb magyar részvételnek e két megyében a következményei sem annyira komolyak, mint ha a vegyes lakosságú megyékben és a jelentős magyar kisebbséggel rendelkező nagyvárosokban járulnak a magyarok alacsonyabb arányban az urnák elé, mint a románok.

Az alábbiakban összevetjük a magyar pártok eredményeit a magyar lakosság arányával öt jelentős magyar lakossággal rendelkező erdélyi városban. Etnikai kompozíciójuk szempontjából a városok különböznek: Szatmárnémetiben és Marosvásárhelyen a magyarok ugyan már kisebbségben vannak, ám még elég közel a paritáshoz, Nagyváradon, Kolozsvárott és Zilahon azonban a magyar lakosság már egyértelműen kisebbségben van. Hasonlítanak azonban abban, hogy (talán Zilah kivételével) a magyar eredmény mindenhol a várakozások alatt maradt.

Amennyiben a magyar pártok százalékos eredménye lényegesen magasabb részvétel mellett romlott, elmondható, hogy a magyar veszteséghez jelentősen hozzájárult a részvételi arány növekedése, vagyis az, hogy a növekedés nem volt egyforma mértékű a magyarok és a románok körében. Természetesen ezzel a módszerrel nem tudjuk kiszűrni az etnikai csoportokon átívelő átszavazás lehetőségét, ám ez aggregát adatokon igazából

soha sem lehetséges teljes mértékben, ehhez közvélemény-kutatási adatok lennének szükségesek. Mindazonáltal úgy véljük, az adatokból kirajzolódó mintázatok inkább az eltérő mértékű részvételre utalnak a két etnikum körében, mintsem átszavazásra, vagyis pontosabban arra, hogy a négy évvel korábbihoz képest általánosan véve nem tapasztalhattunk erőteljesebb átszavazást. Az 5. táblázat tartalmazza a magyar pártok százalékos eredményét mind a négy választott tisztség esetében, a magyar lakosság arányát az utolsó két népszámláláson, valamint a részvételi arány változását 2008-ról 2012-re.¹¹ A táblázat bal oldalán a megyeszékhelyek eredményeit, a jobb oldalán pedig a megyei eredményeket tüntettük fel. Az összehasonlítás a 2008-as adatokkal történő egybevetéssel lenne teljes, ezeket az adatokat azonban helyszűke miatt nem közöljük táblázatosan, csupán hivatkozunk rájuk.

Látható, hogy a részvételi arány mind az öt város esetében megnőtt, bár igen eltérő mértékben. A részvétel növekedése Szatmárnémetiben és Nagyváradon volt a leglátványosabb, de Zilahon és Kolozsváron is számottevőnek mondható, míg Marosvásárhelyen alig változott. Megyei szinten Szatmár, Kolozs és Bihar megyében nőtt leginkább a részvétel, de Szilágysági és Maros megyében is lényegesen magasabb volt a 2008-asnál.

A legérdekesebb adatokat különböző szürke árnyalatokkal emeltük ki a táblázatban. A legvilágosabb árnyalattal csak két cella van kiemelve, a Szatmár és Szilágysági megyei tanács elnöke esetében elért magyar eredmény. Látható, hogy ezek az értékek a megyében élő magyar lakosság aránya fölöttiek (ám hozzá kell tennünk, hogy alacsonyabbak a 2008-ban elért 43,3%-nál, illetve 24,62%-nál). Sötétebb árnyalattal a kevésbé kedvező, ám mégsem egyértelműen rossz eredményeket emeltük ki. Ide tartoznak a nagyváradi és marosvásárhelyi eredmények, amelyek valamivel elmaradnak a magyar lakosság aránya mögött, bár nem sokkal. A megyei szintű eredmény ugyanakkor mindkét esetben jobb, mint ami a megyeszékhelyeken született, ám a magyar lakosság arányához viszonyítva csak Maros megyében nevezhető kielégítőnek. Ugyanakkor ebben a három megyében – a szatmárnémeti helyi lista kivételével - nem látunk látványos különbségeket a négy típusú tisztségre leadott szavazatokat illetően. Véleményünk szerint az, hogy Szatmárnémetiben a polgármesteri (és kisebb mértékben a megyei tanácselnöki eredmény is) meghaladja a listás eredményeket, azt tükrözheti, hogy e két esélyes magyar jelölt román szavazatokat is meg tudott szerezni, miközben a magyar lakosság részvételi aránya elmaradt a románoké mögött. Kolozsváron és Zilahon, ahol a magyar lakosság aránya alacsonyabb, a kép más. Itt ugyanis nem csupán alacsonyabb a magyar

pártok együttes eredménye a magyar lakosság arányánál, hanem a polgármesteri (és Kolozsban a megyei tanácselnöki tisztség) esetében lényegesen jobban elmarad ettől, mint a listák esetében (ezek a legsötétebb szürke árnyalattal kiemelt mezők). Ez egyértelműen stratégikus átszavazásra utal, egy esélyesebb román jelöltre. Kolozsváron a stratégikus szavazásban minden bizonnyal szerepe volt a két román jelölt közötti igen szoros versenynek is.

A 2008-as százalékos eredményekhez viszonyítva lényeges visszaesést látunk mindenhol. Szatmárnémetiben például a négy évvel ezelőtti magyar eredmények nagyjából négy százalékkal haladták meg a magyar lakosság (2002-es) arányát, a két végrehajtó tisztség esetében pedig ennél is többel. Marosvásárhelyen ezzel szemben már akkor is egy hajszállal a magyar arány alatt maradt a magyar pártok összesített eredménye, kivéve talán a két végrehajtó tisztséget, idén azonban ez a különbség tovább fokozódott. A listás választások esetében ez Kolozsváron, Nagyváradon és Zilahon is igaz volt 2008-ban, legalábbis ha a 2011-es népszámlálási eredményhez viszonyítunk, ám Kolozsváron és kisebb mértékben Nagyváradon azt is láthattuk, hogy a végrehajtó tisztségek esetében stratégiai átszavazás már 2008-ban is volt. Zilahon ellenben csak a polgármesteri szavazatok maradtak el lényegesen a magyar lakosság arányától, ennek az lehet a magyarázata, hogy Szilágysági megyében reális esélye volt 2008-ban az RMDSZ-nek a megyei tanácselnökség megszerzésére, és ezt a választók is tudatosították. Ugyanakkor az átszavazás ellenére a polgármesteri eredmény 2012-ben Nagyváradon és Kolozsváron is jobb lett a 2008-ashoz képest (19,98%, illetve 7,85%), ez minden bizonnyal a jobb jelölteknek volt köszönhető. Ez azért is figyelemreméltó, mert a polgármestereket idén már egyetlen fordulóban, egyszerű többséggel választották, ami még inkább stratégikus szavazásra serkent.

Az elemzésből levonható néhány fontos következtetés. Elsősorban úgy tűnik, hogy az elnyert pozíciók szempontjából gyengébb 2012-es magyar eredmény abból adódott, hogy a magyarok részvétele nem nőtt akkora mértékben 2008-hoz képest, mint a románoké. Ugyanakkor a két választáson elért magyar százalékos eredmények összehasonlítása azt is sugallja, hogy nem az ideai eredmény volt kivételesen rossz, hanem inkább a négy évvel korábbi eredmény született szerencsés körülmények között. Ez leginkább Szatmárnémetire igaz, de kisebb mértékben Maros és Szatmár megyére is. Másodsorban, bár ezzel az elemzéssel nem tudtuk biztosan kimutatni, hogy az átszavazás, vagy az alacsonyabb magyar részvétel okozta-e a négy évvel korábbinál gyengébb eredményeket, mégis a második magyarázat tűnik valószínűbbnek, a legnagyobb százalékos visszaesés ugyanis éppen ott következett be, ahol a részvétel leginkább

¹¹ A részvételi növekmény százalékokban, nem százalékpontokban van kifejezve.

megugrott. Harmadsorban a magyarok körében nem lebecsülhető mértékű stratégiai szavazás is kimutatható a végrehajtó tisztségek esetében. Egyértelmű, hogy az esélytelen magyar jelöltek hátrányos helyzetben vannak, ám a kolozsvári és nagyváradi polgármesteri eredmények azt is jelzik, hogy az expresszív vagy stratégiai szavazás mértéke nagymértékben függ a jelöltek személyes kvalitásaitól is, sőt, az itt kiválasztott városok adatai alapján akár arra is lehetne következtetni, hogy a jelöltek személye fontosabb, mint a választási rendszer. Természetesen messzebbmenő következtetések levonásához az itt vázoltnál lényegesen részletesebb és átfogóbb elemzésekre van szükség.

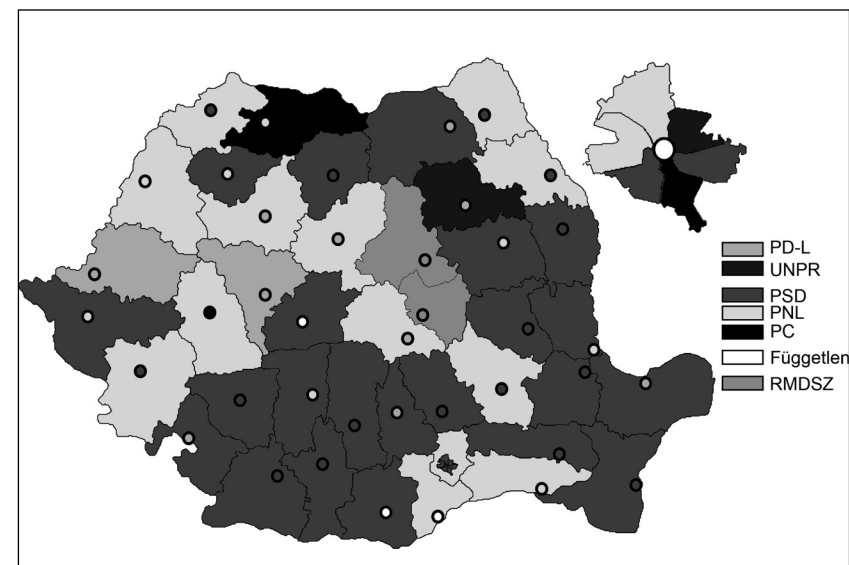
Összegzés, konklúziók

A 2012-es helyhatósági választások legfontosabb eredménye az, hogy az alig egy hónappal a választások előtt kormányra került USL szövetség fölényes győzelmet aratott a korábban kormányzó PDL fölött. A vereség azonban nem tekinthető megsemmisítőnek, a PDL egyrészt meg tudott tartani néhány fontos megyét és megyeszékhelyt, másrészt pedig elkezdett dolgozni egy jobb-közép pólus kialakításán, amely valamelyest ellensúlyozhatja az USL jelenlegi erejét az őszi parlamenti választásokon.

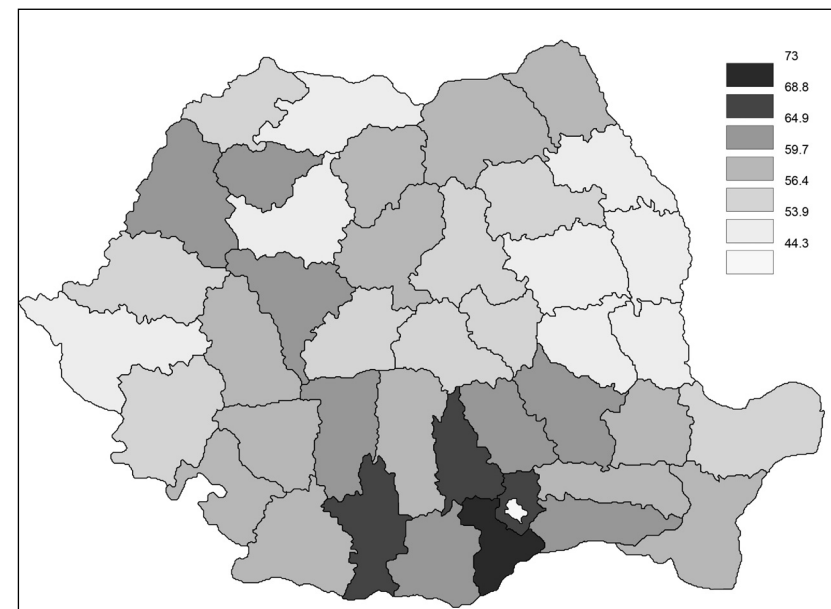
A Dan Diaconescu nevével fémjelzett ultrapopulista párt ugyan meglepően konzisztens eredményt mutatott fel az egész országban, ám az őszi választásokon éppen ez a földrajzilag viszonylag egyenletes támogatottság lesz a vesztesége, ugyanis ezzel az egyéni választókerületekben nehezen rúghat labdába. Bár azt egyértelműen nem lehet bizonyítani egy ehhez hasonló egyszerű elemzéssel, hogy a PP-DD leginkább a PDL-ből kiábrándult választóknak köszönheti sikerét, amennyiben a hipotézis mégis igaz, könnyen előfordulhat, hogy őszi ezek a választók ismét stratégiai megfontolások szerint fognak szavazni és visszatérnek az esélyesebb PDL-hez. Ez tovább csökkentheti a két politikai blokk közötti távolságot, ám az USL győzelme ennek ellenére is borítékolható, csupán annak mértéke kérdéses. Szintén kérdéses ugyanakkor, hogy az ideológiailag oly heterogén pártszövetség mennyire bizonyul majd életképesnek hosszabb távon.

Magyar szempontból a választási eredmények számszerűen jobbak a négy évvel korábbiaknál, kivéve a megyei tanácselnöki pozíciókat, ahol az RMDSZ mandátumai megkezdődtek. Ugyanakkor az a tény, hogy az RMDSZ több polgármestert juttatott hivatalba az idén nem feltétlenül kompenzálja a Szatmárnémetiben és más hasonló városokban elszenvedett veszteséget. A növekmény ugyanis többnyire olyan magyar többségű településeken keletkezett, ahol eddig is magyar volt a polgármester, csak nem

A megyei tanácsok és megyeszékhelyek eredményei

Becsült részvételi arány a 2012-es helyhatósági választásokon (21:00 óra)

8. táblázat. A magyar pártok eredményei négy magyarlakta városban – a részvételi arány hatása

részvétel növekedés (%)	megyeszékhely	megyeszékhely							megye			részvétel növekedés (%)
		magyar 02	magyar 11	MTE	P	HT	MTE	MTE	magyar 02	magyar 11		
3,52	Marosvásárhely			39,93	37,26	37,07	37,91	34,87			Maros	6,37
					2,63	2,44	2,21					
				2,69	1,67	2,36	1,96	4,05				
		46,73	44,87	42,62	41,56	41,86	42,08	38,92	39,30	37,82		
33,58	Szatmárnémeti			37,17	37,99	34,16	35,44	34,71			Szatmár	15,91
				1,10		1,36	1,36	1,51				
				0,50	0,86	0,61	0,59	1,12				
		39,34	37,62	38,77	38,85	36,13	37,39	37,34	35,19	34,5		
26,34	Nagyvárad			17,85	18,86	17,32	17,20	20,15			Bihar	13,52
				3,54	2,67	3,64	3,95	2,98				
		27,58	24,51	21,38	21,53	20,96	21,15	23,13	25,96	25,18		
15,6	Kolozsvár			11,24	9,24	12,94	12,93	11,51			Kolozs	14,15
				1,31	1,15	1,65	1,51	1,44				
		18,96	15,97	12,55	10,39	14,59	14,44	12,95	17,40	15,69		
14,17	Zilah			12,07	8,09	11,04	11,70	20,70			Szilágy	9,05
				2,03	2,01	2,19	1,95	2,01				
				0,84	1,13	0,97	0,90	0,82				
		17,51	16,40	14,93	11,23	14,20	14,56	23,53	23,05	23,25		

RMDSZ színekben. Ugyanakkor az RMDSZ kudarca az etnikailag vegyes nagyobb és kisebb városokban nem feltétlenül a Szövetség hibájából következett be, sokkal inkább az látszik meghúzódni az eredmény mögött, hogy a részvételi arány a románok körében sokkal jelentősebben megnőtt, mint a magyarok körében. Szatmárnémeti és más városok elvesztése úgy is értelmezhető, hogy négy évvel korábban volt kivételesen kedvező a választási helyzet, és nem az idén volt kivételesen kedvezőtlen.

Az immár hármassá vált magyar-magyar verseny nem vezetett az erőviszonyok jelentős átrendeződéséhez a magyar közösségen belül. Az RMDSZ továbbra is a magyar választók mintegy 85-86 százalékának bizalmát élvezte, míg a maradék, amit 2008-ban az MPP vitt el, nagyjából egyenlő mértékben megosztja a két kisebb párt között. A kis pártok egyike esetében sem beszélhetünk sikeres választásról. Az MPP nem tudta megtartani 2008-as pozícióit, a Néppárt pedig nem felelt meg azoknak a felfokozott várakozásoknak, amelyek a siker mércéjét abban állapították meg, hogy megismételje vagy esetleg meg is javítsa az MPP négy évvel ezelőtti eredményeit. Nem állt be jelentős változás az eredmények földrajzi eloszlásában sem, a két kis párt idén sem tudott igazából kitörni a Székelyföldről, ahogyan az MPP sem 2008-ban. Emiatt a két kis pártnak komolyan el kell gondolkodnia a jövőbeli együttműködésen, ellenkező esetben az RMDSZ továbbra is különösebb következmények nélkül ignorálhatja őket. A helyhatósági választáson kialakult erőviszonyok mellett ugyanis az őszi parlamenti választásokon az RMDSZ számára semmilyen kiegyezési kényszer nincs, hiszen van elegendő olyan egyéni választókerület, amelyben van akkora magyar többség, amely mellett simán versenyezni lehet a magyar képviselőt különösebb kockázatátása nélkül.

Fedinec Csilla

Kárpátalja: Változó paradigmák

Transcarpathia: changing paradigms

Research about Transcarpathia has increased its importance providing reliable results. However, it is difficult to change stereotypes that developed in historiography, writings about peripheral regions are considered peripheral because there is little chance to connect them to the common history. It is difficult to perceive the changes of approach, the analyses written in a variety of languages have not been acknowledged by authors writing in major languages or they are not treated in depth but only along ad hoc interests in content or points of view. Such new approaches are needed that are based on research leaving behind national canons and analysing the history of a region situated at the cross-road of several countries and nations. Attempts are needed to make regional history to be noticed and talked about.

Ferenc Molnár, the author of the first essay, is the doctoral student of Modern and Contemporary Hungarian History of the ELTE Doctoral School of History. His research area is about the events of 1848-49 in Co. Máramaros, with special interest in the national relationships within the jurisdiction, military and ecclesiastical history. 80% of the inhabitants of the county were Greek Catholic Ruthens and Romanians; the investigation of their role in 1848-49 led the author to a thorough research in the history of the bishopric of Munkács. The results revealed the inadequacy of the available literature not corresponding to the criteria of up-to-date scholarship. In order to adequately expound the history of the bishopric new research and a critical interpretation of the data were necessary. Taking the above mentioned criteria into consideration, the essay discusses the steps the bishopric of Munkács had taken in order to enhance its material situation as well as its political initiatives to realize its interests in secular and ecclesiastical politics.

The author of the other essay, Sándor Orosz, is a specialist of international relationships. He graduated from the National University of Ungvár (2005) and the Corvinus University, Budapest (2009). His field of research is the internal and foreign polity of Ukraine, Ukrainian national identity and national ideas, the question of nation-building. He is interested in the interaction between Ukrainian foreign politics and national identity. In the present essay he offers an overview of the Ukrainian jurisdiction concerning the borders, maps out the delineation of the borders of the new states after the dissolution of the Soviet Union and inquires into the possibilities the inhabitants have gained when travelling abroad. He pays special attention to the changes that have been caused by the western countries joining the European Union and the creation of the Schengen system. Another interest of the paper concerns the borders of Transcarpathia with Slovakia, Ukraine and Romania comparing the former and the newer regulations, how those have been realized, how the process of transition has developed and what are the consequences. The analysis attempts at pointing out the characteristics of the cross-border traffic in Transcarpathia as mirrored in the Ukrainian legislation and presented in statistics since the disappearance of the iron-curtain to the present days.

A Kárpátalja-kutatás egyre több tudományterületen hoz minden korábbinál színvonalasabb, komolyabb eredményeket, ennek ellenére különösen a történettudományban a sztereotípiák nehezen változnak, a periferikus terület szakirodalmá sok tekintetben periferikus jellegű, hiszen nem épül be szervesen a köztörténetbe, nehéz tetten érni a szemléletmód változását, a különböző nyelveken született szakmunkákra alig reflektálnak a más nyelven íródott szakirodalmak, vagy ha mégis, nem mindig a teljesség igényével, hanem a pillanatnyi tartalmi-szemléleti érdekek mentén. Olyan új megközelítésekre van szükség, amelyek a nemzeti kánonokból kilépve, alapkutatásokra támaszkodva igyekeznek feldolgozni a több ország és nemzet keresztútján található régió történelmét, a korszerű tudományosság eszközeivel „észrevehetővé”, diskurzusképesé tenni a regionális történelmet.

Az első tanulmány szerzője Molnár Ferenc az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történettudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program hallgatója. Kutatási területe Északkelet-Magyarország 19. századi története. Doktori disszertációjában Máramaros vármegye 1848–1849-es eseményeit tervezi feldolgozni, különös tekintettel a törvényhatóság nemzetiségei viszonyaira, valamint had- és egyháztörténetére. A máramarosi lakosság 80 százalékát kitevő görög katolikus ruszin és román nemzetiségű hívek 1848–1849-es szerepének vizsgálata vezette el a kutatót a munkácsi püspökség történetének alaposabb tanulmányozásához. E munka világított rá arra, hogy a témát taglaló szakirodalom nem felel meg a korszerű tudományosság alapkritériumainak. A munkácsi püspökség történetének szakszerűbb ismertetéséhez mindenképpen szükség van új források felkutatására és azok kritikai értelmezésére. Jelen tanulmány ezeket a szempontokat figyelembe véve, levéltári alapkutatásokra támaszkodva igyekeznek részletes és átfogó képet adni arról, milyen lépéseket tett a munkácsi püspökség 1848–1849-ben anyagi gyarapodása érdekében, valamint be kívánja mutatni az egyházmegye világi és az egyházi politikában kezdeményezett érdekérvényesítési szándékait.

A második tanulmány szerzője, Orosz Sándor nemzetközi kapcsolatok szakértő, az Ungvári Nemzeti Egyetemen (2005) és a Budapesti Corvinus Egyetemen (2009) szerzett felsőfokú végzettséget. Kutatási területe, érdeklődése elsősorban az ukrán bel- és külpolitikára, az ukrán nemzeti identitásra és nemzeti eszmére, nemzet- és államépítés kérdéseire, illetőleg az ukrán külpolitika és nemzeti identitás közötti kölcsönhatások elemzésére terjed ki. A szerző jelen tanulmányában áttekinti a határookra vonatkozó ukrán törvénykezést, rendelkezéseket, feltérképezi, hogy a Szovjetunió felbomlása után hogyan rögzültek a határok, és milyen lehetőségekkel rendelkeztek az állampolgárok a külföldre utazást illetően. Kiemelt figyelmet

szenel azon változásoknak, amelyeket a nyugati szomszédok Európai Uni-óba és a schengeni rendszerbe történő beépülése idézett elő. A dolgozat továbbá azt helyezi érdeklődése középpontjába, hogy a Kárpátalját érintő határszakaszokon, azaz szlovák, ukrán és román viszonylatban a korábbi és a későbbi szabályozás gyakorlati megvalósulása és a kettő közötti átmenet folyamata miként alakult, illetőleg milyen következményekkel járt. Az elemzés arra tesz kísérletet, hogy az ukrán törvényhozás, illetőleg statisztikák tükrében összevesse, ismertesse a kárpátaljai határforgalom jellegzetességeit a vasfüggöny eltűnésétől kezdődően egészen napjainkig.

Molnár Ferenc

A munkácsi görög katolikus püspökség az 1848–1849-es események viharában¹

A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye az 1848–1849-es magyar események idején egyedülálló szerepet töltött be a joghatósága alá tartozó, ruszin, magyar és román ajkú népesség által lakott északkelet-magyarországi hátszág biztosításában.² A munkácsi püspökség kötelékében működő görög katolikus papok elitként funkcionáltak a túlnyomórészt írástudatlan ruszin és román parasztság, valamint zsellérség számára. Ezért a nemzetiségi lakosság kontrollálása, olykor lecsendesítése céljából rendkívül fontos volt e klerikális réteg megnyerése a magyar forradalom ügyének.

Az egyházmegye 1848–1849-es történetével foglalkozó meglehetősen szegényes szakirodalom³ főként a püspökség papjainak lojalitását és hazafiasságát emeli ki. Ennek alátámasztására több példát szoktak felhozni. Egyrészt ismertetik, hogy az unitus egyház támogatta a változásokat, Popovics Bazil (Vazul, 1796–1864) munkácsi püspök⁴ pedig felkérte pap-

¹ A VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (*Nyelv és kultúra a változó régióban* Kolozsvár, 2011. augusztus 22-27.) *Kárpátalja: változó paradigmák szekciójában* (szervező: Fedinec Csilla, MTA KI) elhangzott előadás írott változata.

² 1848-ban a munkácsi püspökség a következő vármegyék területét foglalta magába: Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros, Szatmár, Szabolcs és Hajdú. Ld. Bendász István: *Az 1848–1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye*. KMKSZ, Ungvár, 1997. 47. o. (továbbiakban: Bendász, 1997).

³ Ilyen munkák például: Hodinka Antal: Adatok a ruszinok 1848–49. évi történetéhez. In: Udvari István (szerk.): *Hodinka Antal válogatott kéziratai*. Vasvári Pál Társaság, Nyíregyháza, 1992. 27–34. (továbbiakban: Hodinka, 1992); Bendász, 1997.; Botlik József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1997. (továbbiakban: Botlik, 1997); Pirigy István: *Görög katolikusok az 1848-as szabadságharcban*. In: Takács Péter (szerk.): *A szabadság Debrecenbe költözött. Tanulmányok 1848/49 történetéhez*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. 149–164. (továbbiakban: Pirigy, 1998)

⁴ Popovics Bazil 1837-ben lett a munkácsi egyházmegye püspöke. Görög katolikus megyés püspökként kapott meghívást az 1847–48. évi magyar országgyűlés felsőházába. 1848. augusztus 14-től az elemi oktatási bizottságban tevékenykedett. Szeptember 4-én a 100 fős bécsi küldöttség tagjává választották, de nem vállalta a részvétel. 1849. március 26-tól – a szakirodalom számára ismeretlen okok miatt – fel volt mentve a felsőházban való megjelenéstől. 1849 májusában üdvözölte a Habsburg-ház trónfosztását és a Függetlenségi Nyilatkozatot. Bendász, 1997: 30–31.; Pálmány Béla: *Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja*. Magyar Országgyűlés, Budapest, 2002. 1071. o. (továbbiakban: Pálmány, 2002); Solymosi József: *Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon 1848–49-ben (Az Ung, Bereg, Máramaros és Ugocsa vármegyék területén történt események)*. Doktori (PhD) értekezés. Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2009. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/solymosijozsef/diss.pdf>. 32. o. [Letöltés ideje: 2010. április 2.] (továbbiakban: Solymosi, 2009)

jait a forradalom, majd a szabadságharc támogatására. Másrészt a szakirodalom említést szokott még tenni arról, hogy a harcokban több mint 80 felszentelt görög katolikus pap vett részt nemzetőrtisztként, tábori lelkesként és haditudósítóként.⁵ Az egyesült szertartású papok lojalitására, a felsoroltakon kívül, természetesen még számos más bizonyíték is van, de ezek bővebb kifejtése nem képezi munkánk célját.

A munkácsi püspökség papjainak vitathatatlan érdemeit tiszteletben tartva, azonban hangsúlyoznunk kell, hogy az általunk vizsgált egyházmegyének több elvárása is volt az 1848–1849-es magyar átalakulással kapcsolatban. Nem volt még rendezve papjainak kongrua-ügye,⁶ s nem rendelkezett megfelelő súlyú érdekképviseléssel a világi és az egyházi politikában.

Munkánk célja, hogy a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár [Derzhavnyj arhiv Zakarpats'koi' oblasti] (továbbiakban: KTÁL) beregszászi részlegében végzett forráskutatásaink⁷ eredményeinek segítségével részletes és átfogó képet adjunk arról, milyen lépéseket tett a munkácsi püspökség 1848–1849-ben anyagi gyarapodása érdekében, valamint bemutassuk a világi és az egyházi politikában kezdeményezett érdekérvényesítési szándékait. Meg kell említenünk továbbá, hogy tanulmányunkban különös hangsúlyt helyeztünk a forráscentrikus szemléletmódra, illetve a levéltári iratok betűhív közlésmódjára.⁸

⁵ Pirigyí, 1998: 156.; Gönczi Andrea: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár–Beregszász, 2007. 15. o.; Bagu Balázs: *Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2010. 134. o. (továbbiakban: Bagu, 2010.)

⁶ A kongrua a papi javadalom évi illetményének minimuma, amelyhez egy adott parókia belső jövedelemének kiegészítését mérték. Sarnyai Csaba Máté: Források a szekularizációs törekvések 1848 végi püspökkari értékeléséhez. In: Fazekas Csaba (szerk.): *Fiatál egyháztörténetesek írásai*. Miskolci Egyetem BTK Újkori Magyar Történelmi Tanszék, Miskolc, 1999.

⁷ <http://mek.niif.hu/02000/02082/html/index.htm> [Letöltés ideje: 2011. április 10.] (továbbiakban: Sarnyai, 1999)

⁸ E munka során elsősorban a KTÁL beregszászi részlegének – a munkácsi egyházmegyére vonatkozó – 151. fondjában található – iratait dolgoztuk fel. Választásunk jogosságát igazolja, hogy sikerült felkutatnunk a munkácsi püspökséghez címzett leveleknek és az arra adott válaszoknak, valamint az egyházmegyei legfőbb tanácskozó testület, az ún. szentszék üléseinek rövid, kivonatolt jegyzékét.

⁸ A KTÁL forrásdokumentumait a Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiumának gondozásában megjelent, *Határhelyzetek III.* című tanulmánykötetben publikált munkánkban használt módszerrel hivatkoztuk le. Ld. Molnár Ferenc: A máramarosi ruszinság 1849. évi története. In: Fábri István – Kötél Emőke (szerk.): *Határhelyzetek III.* BI M ÁSZ, Budapest, 2010. 306–325. (továbbiakban: Molnár, 2010.)

A magyarországi katolikus mozgalom ajánlata az egyházi vagyon kézbentartására

A financiális szempontból igencsak hátrányos helyzetű munkácsi püspökséget 1848 tavaszán az állam és egyház viszonyában kialakult helyzet válaszút elé állította. Az egyházmegye gazdasági felemelkedése szemszögéből a kérdést úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a püspökség vajon támogassa-e a szekularizáció irányába már jelentős lépéseket tett államot, vagy inkább az egyházi vagyon kézbentartására törekedő magyarországi katolikus papság felé közeledjen. A továbbiakban a munkácsi püspökség érdekérvényesítési lehetőségének e két útját fogjuk áttekinteni.

A püspökségnek a magyarországi katolikus mozgalomhoz való viszonyát leginkább egy 1848. május 15-én Ungvárra⁹ érkezett indítvány kapcsán ismerhetjük meg. E levélből megtudhatjuk, hogy az esztergomi főkáptalan¹⁰ a katolikus egyház gazdasági autonómiájáért szállt síkra, és e törekvésének támogatására az egyházmegye papságát is felszólította. Az indítvány a munkácsi püspökség vezetősége felé a következő kéréseket tartalmazta:¹¹

- az egyházmegye segítse elő azt, hogy „*az egyházi javak és alapítványokat [...] az egyház birtokába megtarthassa*”;
- e cél érdekében indítványozza „*Megyei és Nemzeti Zsinat tartását, olly képpen, hogy azokkal a megüresedett Primási, Érseki, és más Püspöki székek betöltendése sürgettesék*”;
- a munkácsi egyházmegye eszközölje ki „*az alsóbb rendű papságnak a kor szükségeihez alkalmazott jobb ellátását, [...] az egyházi javak e célra 's kellő arányban fordítását*”;
- a püspökség „*a katolikus iskolák 's nevelő intézeteknek biztosítására minden törvényes, és hatalmában álló eszközöket használjon*”;
- támogassa azon törekvését, hogy az eddig a Helytartótanács által kezelt katolikus alapítványokat „*egy csupán egyházi, és világi katolikusokból álló bizotmány kezelje*”;
- végül „*az elv mellett küzdjön: miszerint gondoskodjék minden valásfelekezeten a maga hitoktatói, nevelő és tanítói intézeteinek fönntartásáról*”.

⁹ A püspökség székhelyét 1775-ben Mária Terézia helyeztette át Munkácsról Ungvárra. Ung vármegye székhelyén ugyanis megvoltak a görög katolikus egyházmegyei központ kialakításához szükséges ingatlanok, amelyeket egyébként az uralkodónó a megszüntetett jezsuita rend itteni vagyonából és épületeiből biztosított. Botlik, 1997: 41.

¹⁰ **Káptalan** (*latinul capitulum*): a székesegyházak és nagyobb templomok klérusából a 11–12. század fordulóján kifejlesztett zárt testület. Tagjai a kanonokok.

¹¹ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 139.; F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 61–63.

A főképtalan indítványt a másnap – május 16-án – összeülő szentszéki ülés vette napirendjére. A tanácskozáson a munkácsi egyházmegye legfőbb döntéshozó szerve nem hagyta jóvá a magyarországi katolikus mozgalom kéréseinek és elveinek támogatását. A főpapság az elutasítást a következőkkel indokolta: egyrészt megemlítette, hogy a latin szertartású egyház az ungvári unió (1646) óta nem segítette megfelelő mértékben a püspökség érdekérvényesítését, másrészt kijelentette, hogy „nem csuda tehát ha ezen szentszék a múlt keserű tapasztalásain okulva bizodalmatlansággal viseltetik olly testület eránt, melly a kedvezmények osztogatásában részrehajlatlanságot nem tanúsított, 's inkább bízunk az álladalom hazafiúi érzeteibe, 's a törvényt alkotó testületnek páratlan igazságszeretetében, melly a jogokat, 's kedvezményeket a polgárok között minden tekintetek nélkül, igazságosabban osztogatja”.¹²

A munkácsi egyházmegye szentszéke számára a főképtalan indítvány legelfogadhatatlanabb pontja az a kérés volt, amelynek értelmében a püspökségnek önerőből kellett volna gondoskodnia „a maga hitoktatói, nevelő és tanítói intézeteinek főtartásáról”. Ez utóbbi ügygel kapcsolatban az Ungváron tanácskozó klérus úgy vélekedett, hogy annak életbe lépése esetén „ezen megyének, úgy mind melly semmivel sem bír, szebb 's boldogabb jövője aláasatnék”.

A főpapi tanácskozás az Esztergomból címzett indítvány összes – különösen pedig az egyházi oktatási intézmények finanszírozásával kapcsolatban megfogalmazott – elveit a „törvénnyel egészen ellenkezőnek” mondta ki.¹³ Határozat született arról is, hogy a munkácsi papok zsinatot sem fognak tartani, s nem kérik meg a királyt a „megárvult érseki 's püspöki székek betöltése eránt”, mivel ez utóbbi ügy „csupán az elárvult megyékhez tartozik, 's ezen Szentszéket egyátaljánban nem illeti”. Meg kell említenünk, hogy a fenti döntéseivel kapcsolatban a szentszéki ülés végezetül úgy határozott, hogy azokat egyelőre csak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak fogja megküldeni, az esztergomi főképtalant pedig csak akkor értesíti, ha az „majd a zsinat irományait felkérendi”.

A munkácsi püspökségnek a magyar katolikus egyház gazdasági önrendelkezési mozgalmával szembeni elutasító magatartására az 1848. május 31-i szentszéki ülés szolgáltatott újabb példát. Itt került ugyan-

is megtárgyalásra Scitovszky János pécsi püspök¹⁴ azon levele, melyben szándékát fejezte ki, hogy „a katolikusok is magánosan egy egyházi, 's világi egyénekből álló bizotmány által kezelhessék. Melly tervnek kivitele tekintetéből, egy 7–8 millionyi katolikusok aláírásával ellátott petitio fog a legközelebb tartandó országgyűlésnek benyújtatni, 's azért ezen püspöki megyét is hason tételre 's az aláírási ívek megnyitására felszollítja”.¹⁵ A munkácsi klérus ezen indítvánnyal kapcsolatban az esztergomi körlevélre adott válaszhoz hasonló véleményt fogalmazott meg.¹⁶ Az unitus főpapi kar ugyanezt az álláspontot képviselte június 3-án is, amikor a váci szentszék levele arra szólította fel, hogy „az esztergomi Főszentség által kibotsátott körlevélben foglalt elveket, fogadja el”.¹⁷ Augusztus 23-án pedig – hűen korábban kialakított álláspontjához – az egyházmegye értesítette Scitovszkyt, hogy nem kíván részt venni a szeptemberre tervezett esztergomi nemzeti zsinat munkájában: „ezen Püspöki Megyében [ti. a munkácsi görög katolikus püspökségben] zsinat nem tartatott, 's tartatni sem fog”.¹⁸

A munkácsi egyházmegye és a magyarországi püspöki kar közötti viszonyt tovább rontotta Scitovszky szeptember 1-jén Ungvárra érkező levele, melynek pontos szövegét sajnos nem ismerjük. Az egyházmegye jegyzőkönyvéből annyit azonban sikerült megtudnunk, hogy a pécsi püspök „mint a Püspöki Kar által kiküldött választmányi Elnök, ezen Megyei Kormányt azeránti nyilatkozatra szólítja fel: hogy miután alapérték fogyása miatt a Papnöveldek száma meg kevesebbítettni célozotatnak, ha az Unghvári papnövelde megszüntettetnék, a növendékek neveltetéséről miként gondoskodhatnak”.¹⁹ A szentszéki jegyzőkönyv megemlíti továbbá, hogy a másnap – szeptember 2-án – összeülő püspöki tanácskozás Scitovszky levelének az akkor Pesten tartózkodó Popovics Bazilhoz való továbbítása mellett döntött. Ugyanakkor a pécsi püspök iratára hivatkozva az ungvári

¹⁴ Scitovszky János (1785–1866): vizsgált korszakunkban pécsi püspök, később bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek. A liberális reformkezdeményezésekkel kezdetben ugyan rokon-szenvezett, később azonban a konzervatív „ehvszerűség” bázisán szembehelyezkedett velük. A szabadságharc kitörése után a dinasztia híve maradt, ezért Kossuth javaslatára 1849 májusában hazaárulóvá nyilvánították. 1849. július 21-én a letett Hám János helyett hercegprímássá és esztergomi érsekké nevezték ki. 1853. március 7-én nyerte el a bíborosi címet. Sarnyai, 1999.

¹⁵ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 72–73.

¹⁶ A szentszék válasza a következő volt: az egyházmegye „semmi petitiot az országgyűlésre bemutatni nem fog: hanem szorosan a törvényhez ragaszkodik, melly a Lelkészeket minden tekintet nélkül illő ellátásukról biztosítja”. Uo.

¹⁷ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 75.

¹⁸ A munkácsi egyházmegye nemzeti zsinaton való részvételét – az előírtaknak megfelelően – meg kellett előznie egy, a püspökség által rendezett zsinatnak. Uo. l. 123.; KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 197.

¹⁹ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 237–238.

¹² KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 61–63.

¹³ A munkácsi egyházmegye szentszéke ezen álláspontját két 1848-as törvényparagrafus-sal indokolta. Az elsőként megemlített – egyébként a dézsma eltörléséről szóló – XIII. tc. 2. § kimondta az állam kötelezettség vállalását az alsópapság ellátására. A XX. tc. 3. §-a pedig az egyházi és az iskolai költségek állami elvállalását írta elő. Vö. Pajkossy Gábor (szerk.): *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 242., 249. o.

szentszék komoly aggodalmát fejezte ki főpásztorának az ungvári görög katolikus szeminárium esetleges bezárása miatt.²⁰ Popovics szeptember 9-i Pestről címzett válaszát az Ungváron üléselő egyházmegyei klérus folyó hónap 23-án ismerte meg. Az unitus püspök e levelében arról értesítette a szentszék, hogy a katolikus püspöki kar csak azt kívánta megtudni, hogy az ungvári papnevelő intézet önerejéből hány seminarista taníttatásáról képes gondoskodni.²¹

Fenti vizsgálódásaink alapján kijelenthetjük, hogy a munkácsi püspökség finansziális érdekeinek sikeres képviselését nem a magyarországi katolikus püspöki kar egyházi vagyon kézbentartásáért indított mozgalmától várta, hanem ezt sokkal inkább az állam segítőkészségében vélte felfedezni. A munkácsi egyházmegye és a római katolikus püspökök egymáshoz való viszonyában csak az 1848. végi – a következő vázlatpontban részletes kifejtésre kerülő – kongrua-ügy rendezésének alkalmával következett be változás.

A kongrua-rendezésre tett állami kötelezettségvállalás alternatívája

A munkácsi egyházmegye papjai csekély helyi javadalom híján, többnyire nyomasztó, mondhatni nyomorúságos körülmények között éltek, ebből kifolyólag 1848-ban a püspökség legégetőbb anyagi jellegű problémája az ún. kongrua, vagyis a papi fizetésrendszer ügyének rendezetlen helyzete. A kérdés felvetését annál is inkább jogosnak érezhetjük, mivel ekkorára már minden egyesült szertartású egyházmegyének, még a legifjabb eperjesi püspökségnek is biztosítva volt az évi illetménykiegészítése.²² Másrészt a magyar kormányzat a papi fizetésrendszer megoldásával biztosítani tudta volna a ruszin és román nemzetiségi lakosságra leginkább hatni tudó és képes görög katolikus papság magyar ügynek való megnyerését.²³

²⁰ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 131–132.

²¹ Uo.; KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 259.

²² Az eperjesi egyházmegye papjai a Helytartótanács rendelete nyomán már 1845. november 1-jétől élvezték a kongruát. Bendász, 1997: 34.

²³ A nemzetiségi lakosság lecsendesítése céljából rendkívül fontos volt a görög katolikus papság megnyerése. Erre hívta fel a figyelmet Asztalos Pál máramarosi főszolgabíró április 19-i, a pénzügyminisztériumhoz küldött beadványa is. Mivel az ügy nem tartozott a tárcához, ezért Asztalos levelét Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszterhez küldték át. A görög katolikus papság megnyerésének tárgyában az illetékes pénzügyminiszter, Kossuth Lajos által készített átirat a következőképpen hangzik: „A papságot haladéktalanul le kell kötelezni. A cultus minister akár a püspökség [a munkácsi görög katolikus püspökség] útján, akár – mi a körülményeknél fogva ajánlatosabb – a máramarosi püspökhelyettesnek [Anderkó Péter máramarosszigeti pap, püspök

A kongrua-ügy történeti háttérével kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy annak első megállapítását az 1806-ban kelt királyi leirat kezdeményezte. E leirat alapján a munkácsi püspökségben is foganatosítva lett a papi jövedelmek összeírása,²⁴ mely munka fel lett terjesztve a Helytartótanácsnak. Az egyházmegyei kormány azonban évtizedeken keresztül (42 évig) eredménytelenül sürgette a munkácsi püspökség valóban mostoha körülmények között tengődő papjai fizetésének rendezését.²⁵

A papi illetmény további rendezése kapcsán meg kell említenünk, hogy a pozsonyi országgyűlésről visszatérő Popovics Bazil püspök elnökletével 1848. április 8-án Ungváron tartott szentszéki ülés olyan határozatot fogadott el, amely kimondta a megyei klérus körlevélben való értesítését arról, hogy remény mutatkozott arra, hogy a görög katolikus papok javadalmazása a felelős minisztériumon keresztül az állam által rendezve legyen.²⁶ Az országgyűlésről visszatért munkácsi megyéspüspök a felsőtábla tagjaként tisztában volt azzal a ténnyel, hogy a magyarországi egyházi vezetés ekkor arra törekedett, hogy az alsópapságot közvetlenül az állami költségvetésből támogassa.²⁷

A kongrua-üggyel az 1848. május 9-i szentszéki ülés is foglalkozott. Itt született határozat az iránt, hogy az „Egyházi és Közoktatási Minister erélyesen az eránt fog megkéretni; hogy [...] a szabályos illetéket a Helytartó Tanátsnak meglévő és bevezett összeírásai Munkálatok fonalán, azon időtől rendelje ki, mellytől Eperjes Megye Lelkeszei huzzák”.²⁸ Ebből az iratból tudjuk meg azt is, hogy 1847-ben a Helytartótanácsnál – a szabályos papi illetéket illetően –, habár „minden munkálatok véghez vitettek, hiteles tudomás szerint egyházi előadónak részrehajló önkénye miatt mai napig is letartoztatta”.²⁹

helyettes] írjon, és kérjen az oláh és orosz parochiák felől fölvilágosítást, nyújtsa reményt, hogy a papok status általi fizetése mielőbb megtörténendik”. Kossuth Lajos összes munkái. XII. köt. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. S. a. r. Sinkovics István. Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957. 71. o.

²⁴ Az 1806-os összeírások elsődleges céljának az egyházmegye vezetése azt tekintette, hogy felmérje: az egyes parókiákon mekkora összegekkel kell kiegészítenie a lelkéspénztárból a 100 ezüst forintban meghatározott kongruát. Ez egyébként – a felmérés szerint – olyan hatalmas összeget tett volna ki, ami jóval meghaladta a lelkéspénztár lehetőségeit, így azt nem is fizették ki. 1848-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által tervezett osztályozás a parókiális jövedelmeket városokban 600, mezővárosokban 400, falvakban 300 forintra kívánta kiegészíteni. Botlik, 1997: 43.; Sarnyai, 1999.

²⁵ Bendász, 1997: 34.; Pirigy, 1998: 152–153.

²⁶ Pirigy, 1998: 150.

²⁷ Sarnyai, 1999.

²⁸ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 58.

²⁹ Uo.

Reagálva a munkácsi püspökség kongrua-rendezést érintő elvárásaira, báró Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter felszólította az egyházmegyei vezetést, hogy kezdje el papságának jövedelem-összeírását.³⁰ E miniszteri levél hatására fogalmazta meg Csurgovics János³¹ munkácsi püspöki helyettes 1848. május 31-i körlevelét, amelyben a következő felszólítást intézte az egyházmegye papságához: „*Vallás és közoktatási miniszter, br. Eötvös József úr legközelebb ideküldött levelében kijelentette, hogy legfőbb gondjainak egyike az alsóbbrendű papság sorsának javítása. És mivel jól tudja, miképp az alsórendű papság osztályában az egyesült orosz és oláh papság állapota nyomasztóbbnál is nyomasztóbb, különösen felhívja ezen megyei kormányt [ti. a püspökség vezetését], hogy azon módok iránt, melyekkel ezen sorsán enyhíteni lehetne, értesíttessék, addig pedig, míg a kormány szándékai ez irányban tetteleg foganatba mehetnének, azok határozott megállapodásáról a megyei papság kellőleg biztosítsák. Mely valóban örvendetes miniszteriális leiratból, melyben szegénységünk és nyomasztó állásunk elismertetik és reménység nyújtatik, hogy ezen szükségén az álladalom segíteni akar és fog, uraságtok azon felszólítással tudósíttatnak, hogy illető aesperesi úton nyilatkozzanak, hogy [...] a javadalmak illő ellátása iránt a minisztériumnak kimerítő értesítvényt adni lehessen*”³²

Az általunk elvégzett levéltári kutatások alapján kijelenthetjük, hogy Eötvös leiratának, illetve az annak nyomán keletkezett püspöki körlevélnek főleg Máramarosban volt nagy visszhangja. Ezt bizonyítják azok a máramarosi vikariátus³³ legmostohább körülményei között élő papjaitól származó válaszfeliratok, amelyek egyben betekintést adnak az itteni papság társadalmi-gazdasági helyzetébe.

A máramarosi parókiák 1806. évi összeírásának – elsősorban a lélekszámra vonatkozó – adatait a szakirodalom nem tartja hitelesnek, mivel a nevezett esperesség területén nem kellő részletességgel és pontossággal végezték el ezt a munkát.³⁴ Az 1848-as kongrua megállapításánál az 1806-os

³⁰ Uo. I. 73.

³¹ **Csurgovics János** (1791–1862): görög katolikus kanonok, nagyprépost. Pócsi Elek püspök halála után 1831–37 között káptalani helynökként a nyugati jogrendet érvényesítve kormányozta az egyházmegyét. Kiváló teológus, egyházi szónok és pedagógus volt. Vizsgált korszakunkban, Popovics püspök távolléte idején ő elnökölt az Ungváron összeülő szentszéki tanácskozásokon. Pirigyi István: *A magyarországi görög katolikusok története*. II. köt. Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1990. 62–63. o. (továbbiakban: Pirigyi, 1990)

³² KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, I. 73.; Hodinka, 1992: 28.

³³ A máramarosi görög katolikus esperességeket magába foglaló nagyobb egyházmegyei közigazgatási egység a munkácsi püspökségben.

³⁴ Vö. Udvari István (szerk.): *A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészskégeinek 1806. évi összeírása*. Nyíregyháza, 1990. 60. o.; Botlik, 1997: 44.

összeírás semmiképpen sem bizonyulhatott megbízható rendezési alapnak. Főleg akkor nem, ha figyelembe vesszük azokat a munkácsi egyházmegye parókiáinak vagyoni állapotát hátrányosan érintő gazdasági-társadalmi változásokat,³⁵ amelyek a 19. század közepére már éreztették hatásukat.

Az 1806. évi összeírás felülvizsgálata tehát mindenképpen szükséges velejárója volt az új kongruarendezésnek, mely korrekciós szándékot belefoglalták a már említett 1848. május 31-i püspöki körlevélbe: „*Egyházi Megyénk Kormányának f. é. 1669. szám felszólítására, hogy [...] kik nincsenek megelegetve az 1806ik évi összeírással 's mi oknál fogva?*”³⁶

A püspöki körlevél felszólítására 1848 nyarán Ungvárra be is érkeztek az esperesi kerületek válaszlevelei. Az ezekben található adatok összegzésére 1848–1849 folyamán nem került sor, mivel a kongrua-kérdést háttérbe szorította az ország katonai védelmének kényszere.

A papi illetmény ügye 1848 végén került újból előtérbe. Ekkor a központi kormányzat pénzügyi forrásainak szűkülése miatt az a lehetőség merült fel, hogy az egyház kapja meg az úrbéri kompenzációt, amennyiben beleegyeznek javainak arányosításába és a kármentesítés összegét az alsópapság támogatására fordítja.³⁷

A magyarországi püspöki testület számára egyfelől az tette elfogadhatóvá a fenti javaslatot, hogy tudtukra adták: a kormányban vannak erők, amelyek az egyházi javak kezelésének teljes állami kézbevitelét szorgalmazzák. Másfelől pedig tudták, hogy különben a kármentesítéstől biztosan elesnének. A kérdés további megtárgyalására 1849. január 9-re hívtak össze teljes körű püspöki tanácskozást. Az erről szóló levelet „*a Pesten lévő Érsekek és Püspökök nevében*” Horváth Mihály csanádi püspök³⁸ szignálta és december 15-ére datálta; ebben felkérte a megkeresett egyházfőket, hogy jelenjenek meg, akadályoztatásuk esetén pedig küldjék meg véleményüket.³⁹

³⁵ Ilyen változások voltak: a ruszin és román jobbágyiságot sújtó feudális jellegű terhek növekedése, a parasztság földtől való megfosztása, valamint a nagyfokú zselléresedés folyamata. Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1996. 26–27. o.

³⁶ KTÁL, F. 151, op. 1, od. zb. 2480, I. 44.

³⁷ A katolikus egyház javait és jövedelmeit közös alapba szándékoztak összevonni, és ezt arányosan az egyes egyházi tisztségek, illetve viselőik miniszteriálisan megállapított kongruájára fordítani. Sarnyai, 1999.

³⁸ Horváth Mihály (1809–1878): kinevezett csanádi püspök, politikus és történétíró. 1839-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1841-től pedig rendes tagja. 1848. június 25-én nevezte ki V. Ferdinánd csanádi püspökké. Mint püspök jelen volt az országgyűlés debreceni ülésén is, és aláírta a Függetlenségi Nyilatkozatot 1849. április 14-én. A Szemere-kormányt Szegedre, majd Aradra is követte és itt maga is aláírta Kossuth Lajos lemondó nyilatkozatát (augusztus 11.). Uo.

³⁹ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, I. 199.; Sarnyai, 1999.

A csanádi püspök e felszólítását a munkácsi egyházmegye december 27-i tanácskozásán vette tárgyalás alá, és vele kapcsolatban kifejtette, hogy mivel a pesti tanácskozás éppen az egyesült szertartásúak karácsonyi ünnepeinek időpontjára esett, ezért Popovics püspök nem tudott rajta megjeleni.⁴⁰ Horváth Mihály levelére december 30-án született válasz, mely levelet egyébként – a csanádi püspök felkérésnek megfelelően – a munkácsi főpásztor Hám János kinevezett esztergomi érseknek⁴¹ küldte meg. Ezen irat szerint a munkácsi görög katolikus főpapság ekkor már arra az elhatározásra jutott, hogy támogatja az arányosítás tervét. Úgy gondolták ugyanis, hogy a jövőbeni arányosítást követően megállapítandó rájuk eső arányos jövedelem meghaladja a korábbi bevételeik szintjét.⁴²

A szabadságharc eseményeinek alakulása azonban más irányba terelte a kongrua-ügy menetét. Az osztrák csapatok előretörése miatt küszöbön állt az Országos Honvédelmi Bizottmány (továbbiakban: OHB) központjának Debrecenbe való átköltözése. A magyar vezetés e szorongatott helyzetében felértékelődött a többségében unitus vallású hívek által lakott északkelet-magyarországi hátszág és határvidék szerepe. Kossuth célja a klérus megnyerése volt, amit a példátlan gyorsasággal újra elindított kongrua-rendezéssel kívánt elérni.

A papi fizetésrendszer megoldását sürgető törekvést bizonyítja az az értesítés, amelyet a munkácsi egyházmegye püspöki vezetése 1848. december 31-én kapott kézhez: „[...] a központi honvédelmi bizottmány mindazon lelkészeknek, kiknek jövedelme 300 pftig nem terjed, e hiányt azonnal kész pénzben fedezni akarván; az eránti Rendeletét a Vallás Ministeriumnak folyó hó 21ik napján kiadni [...] kegyes volt”. Ahogy már említettük, az 1848. évi munkácsi egyházmegye papi javadalmait érintő kongrua-ügy rendezésével kapcsolatos munkálatok feldolgozására 1848 folyamán – a háborús események miatt – nem került sor. Így a püspökség azt kérte az OHB-tól, hogy „legalább azon illetéki pótlékot, melly őket, a fő számvevő Hivatal által kidolgozott, és a volt Helytartó Tanátsnak még 847ik év September havában bemutatott, onnan pedig [...] a Vallási Mi-

⁴⁰ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 199.

⁴¹ Hám János (1781–1857): 1828-tól szatmári püspök. 1848. június 25-től kinevezett hercegprímás, esztergomi érsek. A pápai Szentszék hozzájárulását a többi ugyanekkor kinevezett egyházi méltósághoz hasonlóan ő sem kapta meg. Windisch-Grätz csapatainak sikerei láttán, 1848 végén elfordult a magyar kormánytól. Az 1849. január 20-án keltezett általa aláírt püspökkari körlevélben elfogadta Ferenc József 1848. december 2-i trónra lépését, és az osztrák seregek támogatására szólított fel. A magyar seregek hadi sikerei miatt 1849. május 1-jén Bécsbe távozott. A szabadságharc bukása után a primási rangról és az esztergomi érseki címről 1849. július 14-én Bécsben lemondatták. Sarnyai, 1999.

⁴² Uo. KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 201–202.

nisteriumnak átadatott, és tökéletesen bevégzett munkálat szerint illetné; kiadatni megrendelni méltóztassék”.⁴³

Kossuth ezután arra szólította fel a munkácsi püspököt, hogy küldje el neki a fent említett 1847-es munkálatok iratanyagát. Január 15-i levelében Popovics Bazil tudatta az OHB elnökével, hogy mivel ezek az iratok Ungváron nem találhatók meg, a püspöki vezetés a következőt határozta el: „az országos honvédelmi bizottmány megkérendő lesz, hogy azon munkálatok a vallási ministerium által maga elibe terjesztetni rendelje meg”.⁴⁴ Január 19-én azonban a munkácsi püspökség a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól arról értesült, hogy az 1847-es irományok mind az osztrák csapatok által megszállt Budán maradtak. Ekkor dönt el, hogy a kongrua-rendezés alapjául az 1806. évi összeírások kivonata fog szolgálni.⁴⁵

A szakirodalomból ismert tény, hogy Kossuth Lajos OHB-elnök 1849. január 24-én keltezett levelében⁴⁶ arról értesítette Popovics püspököt, hogy „habár az iratok még meg nem érkeztek, nehogy azonban a derék papság addig is mostoha helyzetükben enyhítés nélkül hagyassanak”, ez utóbbi célból kiutalt 5 000 pengő forintot.⁴⁷

A püspökség szentszéke Szabó György hajdúdorogi és Karczub András nagyállói alespereseket bízta meg „a Megye kormányától a papok annyira óhajtott illetékezése tárgyában czimezett, és küldött levelek” Debrecenbe történő kézbesítésével. Két napi várakozás után, február 8-án Kossuth személyesen közölte a munkácsi püspökség küldötteivel az OHB azon határozatát, amelynek értelmében a kormány ideiglenesen 63 590 pengő forint 17 és ½ krajcárt ítelt meg a papok kongruája címén. Ez utóbbi összeg volt az, amelyet egyébként a munkácsi püspökség „ezen megye papság jövedelmei illetékeinek potlása az 1806iki összeírásból készült kivonat szerint [...] kéretett utalványozni”. Ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyeznünk, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az egyházmegye papjainak jövedelem-pótlékát előzetesen csak 53 000 forintban állapította meg. A minisztérium annak érdekében, hogy megnyerje a munkácsi görög katolikus papságot, végül az unitus klérus által az 1849. évre kért illetmény teljes összegű utalványozása mellett döntött, igaz olyan megkötéssel, hogy „ha majdan a megvizsgált iratokból kivilágosodni fog az, miszerint a most utalványozott 63 590 frt 17 és ½ krajcárban csak ugyan il-

⁴³ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 435.

⁴⁴ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 1, l. 43.

⁴⁵ Uo. l. 56.

⁴⁶ Kossuth e levelét 1849. január 31-én vették Ungváron nyilvántartásba. Uo. l. 82.

⁴⁷ Kossuth Lajos összes munkái. XIV. köt. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I–II. köt. S. a. r. Barta István. Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1953. 217. o.; Bendász, 1997: 34–35.; Solymosi, 2009: 67.

letéktelen fölösleg foglaltatnék ez a jövő évi illetményekből levonattassék”. Az így megállapított összeg évnegyedi részének teljes kiegészítése céljából és a már korábban küldött 5 000 forint pótlására, Kossuth további 10 897 pengő forint 34 krajcárról adott át „nyugtatványt” a két alesperesnek.⁴⁸

Az eseményeknek a magyar szabadságharc szempontjából kedvezőtlen alakulása következtében a munkácsi egyházmegye papsága csak egy évnegyedre – az 1849. január – márciusi időszakra – részesülhetett a szabályos illetékből.⁴⁹ Ennek ellenére a kongrua-ügyben tett előremutató lépéseket az unitus klérus nagyra értékelte, melynek egyértelmű bizonyítéka volt például, hogy Anderkó Péter máramarosi vikárius 1849 májusában a „hatósága alatt lévő papság nevében, Méltóságos Megyés Püspök Urnak a ki eszközölt pótlék pénzért hála nyilatkozatot” küldött.⁵⁰

A kormányzati és politikai képviselő kérdésé.

A katolikus egyházon belüli hathatósabb érdekérvényesítés ambíciója

Popovics Bazil püspök a görög katolikus alsópapság anyagi helyzetének rendezése mellett a munkácsi egyházmegye társadalmi függetlenségét és politikai reprezentáltságát is szeretne volna elérni. 1848-ig a magyar állami vezetésben az egyházi ügyek intézésében a görög rítusú katolikusokat egyetlen világi ember sem képviselte.⁵¹ Az érintettek erre vezették vissza, hogy számos hátrány érte a munkácsi püspökséget.⁵² Az 1848 tavaszán felálló felelős magyar kormányzat azonban a munkácsi egyházmegye politikai alulreprezentáltságának megváltoztatására is reményt adott.⁵³

⁴⁸ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 1, l. 130, 133–134.; F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 10–11, 16–18.

⁴⁹ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 114.

⁵⁰ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 49.

⁵¹ Pirigy, 1998: 154.

⁵² Ilyen hátrány volt például az elmaradt kongrua-rendezés is.

⁵³ Az egyházmegye vezetősége egyébként Eötvös József kultuszminiszter leveléből értesült 1848. május 16-án arról, hogy „mindazon tárgyakban, melyekben a Királyi Helytartó Tanács és Udvari Kancellaria utjan vettek az egyház megyei hatóságok felsőbb rendeleteiket, ezentúl a Vallás és Közoktatási Ministerium által értesülendnek”. KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 141.

Indítvány egy önálló görög katolikus osztály felállítására

1848-ban a munkácsi egyházmegye számára a politikai érdekérvényesítés első lehetőségét Eötvös József azon levele vetette fel, amely május 1-jén érkezett meg Popovics Bazilhoz. A kultuszminiszter e leiratában értesítette a püspököt, hogy minisztériumában „minden hitfelekezetiüket alkalmazni kíván, a végett néhány görög katolikus jeles világiakat a tehetség, erély és erkölcsök legszigorúbb tekintetével kijelölni, és miszerint osztályaiba felvehesse [...] mielőbb tudatni szíveskedjék”.⁵⁴ A munkácsi püspökség egyébként Eötvös kérésére tíz görög katolikus világi személyt⁵⁵ javasolt a fent említett minisztériumi munkára.⁵⁶

Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy Popovicsék az 1848. május 9-i szentszéki ülésen – a „Magyarhoni görög katolikus papság” érdekérvényesítése kapcsán – olyan indítványt fogalmaztak meg a magyar kormányzat felé, amely már túlment Eötvös ajánlatán: önálló görög katolikus ügyosztály felállítására tettek javaslatot a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumon belül. Azt szerették volna, hogy mind ezen ügyosztály főnöke, mind pedig személyzete teljes egészében unitus vallásúakból kerüljön ki.⁵⁷

A május 9-i szentszéki indítvány hat indokot hozott fel az önálló görög katolikus osztály létrehozására:

- amikor a munkácsi püspökség az egri egyházmegye alárendeltségében állt, „önállóságát [...] a Latin szertartású Előadók nem kedvező véleményezései miatt, csak huzamos ideig tartó viszálykodásuk után, [...] Maria Theresia Királynénak erélyes közbevetése következtében nyerhette meg”;⁵⁸
- az egyházi előadók és tanácsadók részrehajló véleményei miatt a „megye püspökei sok időnkig minden adományozás nélkül egyedül alamizsnából” éltek;
- ezen elfogultság vezetett oda, hogy „a Prépost évenként egy ezer, az utolsó kanonok pedig csak 600 fkból nyomorogni kénytelen”;
- a megfelelő képviselő hiánya okozta az 1806 óta húzódnó kongrua-rendezés sikertelenségét;

⁵⁴ Uo. l. 125.

⁵⁵ A püspökség által minisztériumi munkára ajánlott tíz személy nevét és munkakörét ld. Bendász, 1997: 20–21.

⁵⁶ Itt kell megjegyeznünk, hogy Gaganez József (1793–1875) eperjesi görög katolikus püspök 1848 májusában csak egy unitus vallású egyén minisztériumi alkalmazásában kért segítséget a munkácsi egyházmegye papságától. KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 151.

⁵⁷ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 56–58.; Pirigy, 1998: 154.

⁵⁸ A munkácsi püspökség hosszas küzdelem után, 1771-ben – Mária Teréziának köszönhetően – került ki az egri egyházmegye joghatósága alól. Botlik, 1997: 26–42.

- a „görög katolikus egyházak előtt zárva volt a Vallási Alapítvány pénztára”, éppen emiatt „ezen megyébe nagyobb részt mai napig is csak fa egyházak [templomok] és paplakok vannak”;
- a megyét érintő belső egyházi ügyeket [szertartási és fegyelmi] a jövőben sikeresebben kell elintézni.

A munkácsi püspökség 1848. május 9-i kérelmének felterjesztésére azonban nem kapott választ a minisztériumtól. Az egyesült szertartású katolikusok politikai érdekérvényesítése ezután csak 1849. január 10-én került szóba. Ekkor Popovics András nagybereznai alesperes a munkácsi püspöktől „az orosz nemzet nevében Dolinay Péter pécskai álladalmi ügyvédnek,⁵⁹ a magyar kormánytól titoknokul leendő kinevezetését közöltetni” kérte. Dolinay kinevezésének ügyében egyébként született egy petíció, amelyen ott szerepelt számos lelkész és felvidéki helység aláírása is. Az akkor a 34. honvédszászlóalj főhadnagyként szolgálatot teljesítő állami ügyész titoknoki kinevezését a munkácsi püspökség szentszéke is támogatta.⁶⁰ Bendász István szerint Dolinay későbbi osztálytitkári állását annak köszönhető, hogy „kinevezése érdekében egy külön akció indult meg az egyházmegye területén”.⁶¹

Az egyházmegye szentszéke az 1849. május 19-i ülésén újból napirendre tűzte az önálló görög katolikus osztály felállításának kérdését. Lényegében, a főpapság az 1848. évi májusi határozatát hagyta ismét jóvá, majd intézkedett annak Kossuth Lajos kormányzó-elnökhöz, Szemere Bertalan miniszterelnökhöz és Horváth Mihály kultuszminiszterhez történő felterjesztéséről.⁶² Három nap múlva új helyzet állt elő az ügyben, mivel 1849. május 22-én megérkezett Ungvárra Horváth Mihály azon leírata, amelyben „Ministeri Kormányzatának Katolikus Osztályzatát akint akarván rendeztetni, hogy abban egyszersmind görögszertartású egyének alkalmaztassanak; azért a Mélt. Megyei Püspök Urat felszólítja, hogy erre nézve alkalmas egyéneket terjesszen elő”.⁶³

A kultuszminiszter e felhívására a május 23-i szentszéki ülés a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Katolikus Osztályába 15 uni-

⁵⁹ Dolinay Péter neve nem szerepelt a munkácsi püspökség által 1848 májusában javasolt tíz görög katolikus személy között.

⁶⁰ A munkácsi egyházmegye vezetése Dolinay minisztériumi kinevezését azért támogatta, mivel ő „inkább a hazának polgári, mintsem katonai szolgálatára képezte magát, és kinek két testvére, meg egy unkaöccse úgy is a honvédek sorában van”. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 1, l. 21–22. Popovics püspök Dolinay kinevezési ügyében felterjesztett kérvényéből tudjuk meg egyébként, hogy két öccsére és unkaöccsére azért történik hivatkozás, „mivel ezeket, mint árvákat ő neveltette”. Bendász, 1997: 23.

⁶¹ Uo.

⁶² KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 64. Bendász, 1997: 22.

⁶³ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 55. Bendász, 1997: 22.

tus vallású személyt ajánlott, tanácsnoki, osztálytitkári és fogalmazói munkakörben.⁶⁴ Az egy évvel ezelőtti névsorból öt egyén került ismét ajánlásra.⁶⁵ Fontos megjegyeznünk, hogy a munkácsi püspökség klérusa azzal, hogy beleegyezett a magyarországi katolikusok együttes irányítását felvállaló kultuszminisztériumi főhatóság létrehozásába, még nem mondott le az önálló görög katolikus osztály felállítására irányuló szándékairól, sőt e törekvés mellett a május 23-i szentszéki határozat ismét hitet tett.⁶⁶

A szabadságharc zavaros körülményei lehetetlenné tették a katolikus osztály megszervezését. Az ungvári szentszék 1849. májusi felterjesztése következtében, az egyházmegyéből csak Dolinay Péter lett osztálytitkár,⁶⁷ aki hivatalát csak rövid ideig töltötte be.⁶⁸

A munkácsi egyházmegye országgyűlési képviselőjének kérdése 1848 nyarán

Az 1848-as országgyűlési választások a munkácsi püspökség számára lehetőséget adtak a görög katolikus érdekeket képviselő jelöltek támogatására. 1848 májusában a szentszéki ülés olyan püspöki körlevél kiadása mellett döntött, amely kimondta, hogy „ezen megye lelkészei fel fognak szólítani miszerint alkalmilag egyházi beszédbe czélszerűleg befűzve alárendelt híveit, honpolgárokat oda utasítsák, miszerint [...] képviselőknék olly egyéneket válasszanak el, kikben tökéletesen meg bízhatják érdekeik képviseltesét és a haza javának előmozdítását”.⁶⁹

⁶⁴ Az egyházmegye által ajánlott személyek sorában Bendász Istvánnál nem szerepel Jura György neve, akit egyébként osztálytitkári állásra terjesztettek fel. Vö. Bendász, 1997: 22.; KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 66.

⁶⁵ Ez az öt személy: Mánn József, Selevér Elek, Anderkó György, Markos György és Jajda János.

⁶⁶ A szentszék e sorokkal zárta határozatát: „Egyéberánt hiszi a Szentszék, hogy ha a Vallás és Közoktatásügyi Ministerség Katolikus Osztályába görögkatolikus egyének is alkalmaztatni fognak, a külön osztály eránt felterjesztett kérelmük tellyesítése akadályoztatni semmi esetre sem fog”. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 66.

⁶⁷ Bendász, 1997: 22–23.; Pirigyi, 1998: 154.

⁶⁸ A munkácsi püspökséghez 1849. június 5-én Dolinay osztálytitkártól érkezett egy levélből derül ki, hogy „mivel azon osztálynál, mellynek tanátsa egyházi személy lesz, a tanátsosi hivatalra nem számolhat”. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 68.

⁶⁹ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 58–59.

Kutatásaink alapján elmondhatjuk, hogy a munkácsi egyházmegye papjai két olyan képviselőt is támogattak, akik a júniusi választások alkalmával mandátumra aspiráltak.

Az egyik ilyen személy Troknya György Ugocsa megyei tiszti alügyész volt, aki május 26-i levelében értesítette a munkácsi püspökséget, „*hogy ezen megye részéről mint képviselő kész fellépni, ha papság és GKat nép részéről pártolást nyerend*”.⁷⁰ Az egyházmegye vezetése alkalmasnak tartotta Troknyát a követi posztra, ezért az ugocsai görög katolikus papságot és népet a tiszti alügyész pártolására szólította fel. A halmi kerület mandátumáért folytatott június 20-i választási vetélkedés – a turci románok késői érkezése miatt⁷¹ – Egry János Ugocsa vármegyei első alispán győelmét hozta. A voksolás után másfél ezres tömeg követelte saját nemzetiségi jelöltje megválasztását. A feldühödött románok csak Troknya békéltető fellépése miatt „*nem gázolták le*” az Egry-párt híveit.⁷² Egry ezután rögtön lemondott. Rezignációja azonban csak később vált hivatalossá és írhatták ki az új választást. Az Ugocsa megyei megismételt képviselőválasztást Török István személyében újra a helyi magyar nemesség képviselője nyerte meg.⁷³

Az egyházmegye ugyancsak támogatta Hajdu Jeromos munkácsi görög katolikus pap képviselővé választását. Solymosi Józseftől tudjuk, hogy a *Jelenkor* és a *Pesti Hírlap* című lapokban megjelent beszámolók a Bereg megyei munkácsi kerület képviselőválasztása alkalmával nemzetiségi vonatkozású összetűzéseket is említettek. Itt a beszámolók szerint Román Ferenc megválasztását az orosz ajkú unitus papság rémhírek terjesztésével és a nép közötti agitációval, izgatással igyekezett megakadályozni, és a saját jelöltjüket megválasztatni. Ez végül sikertelen maradt, mert jelöltjük, Hajdu Jeromos visszalépett, miután hívei ködobálással keltettek botrányt.⁷⁴ Ezzel szemben, a munkácsi választókerület görög katolikus papjainak megbízottai a választáson történt eseményekről olyan jelentést küldtek a püspökségnek, „*hogy miután f. év. Junius 19n felfegyverzett Román pártiak, fegyvertelen orosz ajkú polgárokat az uradalmi tiszték biztatására*

⁷⁰ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 155.

⁷¹ Az esetről tudósító Nyizsalovzski József túrterebesi görög katolikus helyettes alesperes szerint „*Turczi helység jegyzője előre fel volt pénzelve a véget, hogy az oláhságot úgy kormányozza, nehogy a választásba részt vehessen*”. F. 151, op. 9, od. zb. 2566, l. 8.

⁷² A *Pesti Hírlap* ugyanekkor – tévesen – orosz ajkú elégedetlenkedőkről tudósított. Solymosi, 2009: 25.

⁷³ Csizmadia Andor: *A magyar választási rendszer 1848–1849-ben. (Az első népképviselői választások)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963. 115–116. o.; Solymosi, 2009: 25–26.

⁷⁴ Solymosi, 2009: 25.

annyira megtámadták, hogy azok közül többeket föbbe vertek, 100 feljebb pedig megsebesítettek”.⁷⁵

Troknya György és Hajdu Jeromos választási veresége azonban nem feltétlenül jelentette azt, hogy az egyesült szertartású papság ügye országgyűlési képviselet nélkül maradt. Először is meg kell említenünk Popovics Bazil püspököt, aki 1849. március végéig volt a felsőház tagja. Másrészt, több olyan – a későbbiek folyamán jelentős politikai pozíciót betöltő személy is volt –, akik a munkácsi püspökség bizalmát is élvezték. A már említett 1848. május 1-jei szentszéki határozat tíz minisztériumi munkára javasolt görög katolikus világi személyei között ott találjuk Máramaros vármegye másodalispánját [Mihályi Gábor]⁷⁶ és két főszolgabíróját [Mann József,⁷⁷ Selevér Elek⁷⁸]. Fontos megjegyeznünk, hogy mindhárman képviselői lettek az 1848 nyarán megalakult országgyűlésnek. A későbbiek során Mihályi Gábor és Mann József kormánybiztosi kinevezést is nyert.

⁷⁵ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 183–184.

⁷⁶ Mihályi Gábor (Mihali, Gabriel, 1807–1875): Máramaros vármegye felsővisói kerületének képviselője ősi román nemesi családból származott. Jogi tanulmányai után közéleti pályára lépett. Al-, illetve főszolgabírói, valamint táblabírói tisztségek után 1845-től a megye másodalispánjává választották. Az 1839–40. és az 1843–44. évi országgyűléseken mint megyei követ vett részt. 1848. június 21-én választották népképviselővé. A ház munkájában 1848. szeptembertől nem vett részt, mert augusztus 24-én kormánybiztossá nevezték ki nyolc északkeleti és partiumi vármegye, valamint a 17. (2. román) határezred területére. Nemsokára azonban újabb helyi kormánybiztosok kinevezésére került sor, és az általa felügyelt terület gyakorlatilag Máramaros megyére korlátozódott, ahol Mann Józseffel közösen tevékenyen részt vett a helyi népfelkelés és a honvédség ellátásának megszervezésében, valamint a határvédelemben. Szöcs Sebestyén: *A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 174–176. o.; Hermann Róbert: *A kormánybiztosi rendszer 1848–49-ben. Hadtörténelmi Közlemények*, 1998, l. szám. 35. o. (továbbiakban: Hermann, 1998.); Pálmány, 2002: 564–566.; Solymosi, 2009: 29.

⁷⁷ Mann József (Mán József, Man, Iosiv, 1817–1876): Máramaros megye kászói–aknasugatagi kerületének román nemzetiségű képviselője ősi helyi birtokos családból származott. Már nagyon fiatalon bekapcsolódott a megyei közéletbe, jegyzői, majd al- és főszolgabírói tisztségeket töltött be. 1843–44-ben és 1847–48-ban is országgyűlési követévé választotta a megye. 1848. június 21-én lett népképviselő. Az országgyűlés munkájában 1848 őszétől nem vett részt, mert a megyei védbizottmány elnökévé választották, majd Mihályi Gábor mellett segédkormánybiztosként működött. 1849. március 13-tól a toronyai vidék védelmére rendelt kormánybiztosként folytatta sikeres tevékenységét. Pálmány, 2002: 542–544.; Hermann, 1998: 63.; Solymosi, 2009: 28–29.; Molnár, 2010: 317.

⁷⁸ Selevér Elek (1813 körül–1854 után): Máramaros megye ökrmezői kerületének képviselője helyi nemesi családból származott. Jogi tanulmányok után járási alszolgabírói, majd főszolgabírói tisztséget viselt. 1848. június 21-én választották képviselővé. Az országgyűlésen egészen 1849. június végéig részt vett. Pálmány, 2002: 758–759.; Solymosi, 2009: 30.

A katolikus egyházszerkezeten belüli érdekérvényesítés ambíciója

1848-ban Popovics püspök és megyéjének főpapsága elérkezettnek látta az időt a magyarországi katolikus egyházszerkezeten belüli hathatósabb érdekérvényesítésre. Ennek megfelelően 1848. június 3-án a Csurgovics János prépost elnökletével megtartott szentszéki ülés egy olyan indítványt fogadott el, amelyben szükségesnek vélte azt, hogy „Magyarországban is a hozzá kaptsolt részekben egy görög katolikus érseki szék is létezzék”. Ugyanekkor született döntés arról is, hogy „ezen Munkácsi Püspöki Megyének érsekségei emeltetése illető felsőbb helyekről kéretessék”.⁷⁹ A főpapi tanácskozás kimondta továbbá, hogy a magyarországi görög katolikus egyházat a jövőben létrehozandó munkácsi érsekség irányítása alá kell rendelni.⁸⁰ Ennek megfelelően, az egyházmegye püspöki kormánya megbízást adott Likovics János, Balugyánszky András, Paulovics Lázár szentszéki ülnököknek és Csopey Antal hittanárnak, hogy a fent említett határozatra „szolgáló nyomós okokat szemeljék ki, rendes formába tegyék, és munkálatjukat a szentszéknek terjesszék elő”.⁸¹ A négy klerikus el is készítette a rá bízott munkát, melyet az 1848. július 13-i – egyébként szintén Csurgovics elnökletével tartott – püspöki tanácskozás hagyott jóvá. Itt született határozat arról is, hogy a „nyomós okok elősorolása mellett Ő Felsége Apostoli Királyunk,⁸² továbbá Fenséges Nádorunk, és tellyes hatalmú Királyi Helytartónk,⁸³ végre a Vallás és Közoktatási Minister megkéretni fognak, miszerint a görögkatholikusok ebéli jogos kívánatát kegyesen kihalgatva, részökre egy érsekséget alapítani, különösen pedig ezen püspöki megyét érsekségre emelni, és ezáltal a magyarhoni görögkatholika egyházat is önállóvá és függetlenné tenni méltóztassanak”.⁸⁴

Vajon mik voltak ezek a „nyomós okok”? Sajnos, az általunk felkutatott és fentebb említett 1848. július 13-i szentszéki ülésről készült bejegyzésből nem tudhatjuk meg ezeket. Ámha a négy klerikus által kidolgozott érvelésrendszer nem ismerjük is, annak főbb irányelveire vonatkozóan a

⁷⁹ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 75.

⁸⁰ Ezen állításunkat az 1848. július 13-i szentszéki jegyzőkönyv következő soraira alapozzuk: „[...] a magyar országi görög katolikusok önszertartású érsekséggel látassanak el, és hogy a többi görög katolikus megyék közül a Munkácsi Megye emeltessék érseki megyei előnyre”. Uo. l. 96.

⁸¹ Uo. l. 75.

⁸² A magyar királyként V. Ferdinánd, osztrák császárként I. Ferdinánd néven 1835–1848 között uralkodott Habsburg–Lotaringiai osztrák főhercegről van szó.

⁸³ Habsburg–Lotaringiai István (1817–1867): osztrák főherceg, magyar királyi herceg, 1847-től 1848-ig Magyarország nádora.

⁸⁴ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 96.

június 3-i szentszéki ülés bizonyos támpontot ad. E szentszéki ülés útmutatása szerint az önálló görög katolikus érseki szék megállapítása mellett szólt, hogy „erre Magyarországon elegendő Görög Kath. Megyék, és nép található; kivált ha Erdély is azzal öszve kaptsoltatni fog”. A fenti ügyre nézve indokként kerültek még szóba a latin és görög rítusú szertartásrend és egyházi fegyelem különbözőségéből adódó problémák, valamint az, „hogy Galiciában bár a megyék száma sokkal csekélyebb, érsekség mégis létezik, hogy a hierarchia rendszer ezt megkívánja”.⁸⁵ Azon ambíció fő okával összefüggésben pedig, mely célul tűzte ki a jövőbeni munkácsi érsekségnek a magyarországi unitus püspökségek közötti vezető helyének biztosítását, a szentszék a következőket hozta fel: „[...] ezen megye legrégibb orosz, és oláh nyelvek divatozása miatt a legalkalmasabb, a nép száma a legtöbbször”.⁸⁶

A három szentszéki ülnök és a papi szeminárium hittanára által készített indítványra azonban nem érkezett válasz. Az ügygel kapcsolatban mindössze annyit tudunk, amit 1848 szeptemberében Csaroda György „Királyi Udvari agens” közölt a szentszékkel: „[...] Ő Felsége, ezen Szent Széknek abeli folyamodását, melly által egy görögkatholikus érsekség alapítása kéretett a Vallásügyi Ministernek vélemény adás véget leküldeni méltóztatott”.⁸⁷

Az érsekségi rangra emelés kétségtelenül nagyobb önrendelkezést és hatáskört jelentett volna a munkácsi egyházmegye számára. A szakirodalomból tudjuk, hogy Popovics püspök – több más főpásztorhoz hasonlóan – felhatalmazva érezte magát pátriárkákat megillető jogok gyakorlására is. Mivel a pátriárka a metropolitánál (érsek) magasabb rangot jelző cím, ezért érdemes közelebbről is megvizsgálnunk ezt a kérdést. Pirigyi Béla munkájában Popovics Bazil három olyan intézkedését említi meg, amelyek ügyében csakis a pátriárkának volt joga eljárni. Egy kivételével ezek a törekvések 1848–1849-es események idején is megjelentek.⁸⁸

Az első ilyen, pátriárkákat megillető jog a böjti fegyelem megváltoztatásának szándéka volt. Erre példaként szolgál az az 1848. november 22-i a püspöki válasz is, amelyet Popovics Bazil a munkácsi görög katolikus esperesi kerület papjainak böjttől való felmentése kapcsán megfogalmazott kérelmére adott: az „embereket válogatás nélkül pusztító epemirigy, vagy is cholera tekintetéből, a közelgő Karácsony előtti, és Nagy Böjtre nézve,

⁸⁵ Uo. l. 75.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 142.

⁸⁸ A kivétel a magyar liturgikus nyelv kérdése volt, amelynek engedélyezését Popovics püspök 1863-ban vetette fel. Pirigyi, 1990: 63.

az egész megyei nép és papság, a húsos és tejes étkekre nézve [...] ezennel felszabadíttatnak”.⁸⁹

A második pátriárkai hatáskörű kérdés a papok házasságkötésének szabályozása volt. Az unitus vallás papjai számára lehetővé tette a felszentelés előtti egyszeri nősülést. Popovics Bazil e helyzetet kívánta felülvizsgálni az 1848. április 17-én kiadott püspöki körlevelében,⁹⁰ mely utóbbi dokumentum – a papok nősülésének tárgyában – két fontos kérdést is intézett az egyházmegye alesperesi kerületeihez: „1-ör Kívánják-é, hogy a még föl nem szentelt kispap akár leányt, akár pedig özvegyet nőül vehessen? 2-ör Kívánják-é, hogy a már fölszentelt pap akár legyen az nőtlen, akár pedig özvegy, felszentelés után valami leánnyal, vagy özvegygel, anyyniszor a mennyiszor házasságra léphessen?”.⁹¹

Az utóbbi főpásztori felhívással összefüggésben születő állásfoglalások mielőbbi kiderítésére a püspöki körlevél elrendelte továbbá, hogy „minden alesperesi kerület [...] rendkívüli gyűlést azonnal tartván, és ezen tárgyat ottan tanátkozás alá” vegye. A kerületi gyűlések 1848 májusának végéig küldhették el válaszaikat a püspökség részére. Azt az alesperesi kerületet, amely a papi nősülés tárgyában elmulasztotta felküldeni véleményét, úgy tekintették, mint amely beleegyezik a „kérdéses kívánatokba”.⁹² Nincs terünk az e tárgyban az egyházmegye területéről beérkező állásfoglalások részletes ismertetésére, de elmondhatjuk, hogy 39 kerületből érkezett válasz az április 17-i püspöki felszólításra. Az ún. „1848ik évi Bemutatványok Jegyzőkönyvéből” kitűnik, hogy 26 kerület támogatta a görög katolikus papok „többszöri házasodhatását”, míg 9 esperesség megosztott maradt e kérdésben. További 4 esperesi kerület véleménye pedig nem deríthető ki az általunk felkutatott forrásokból.⁹³ Mindent összevetve, kijelenthetjük azonban, hogy 1848-ban a munkácsi egyházmegye papjait komolyan foglalkoztatta a cölibátus revideálásának kérdése és jelentős részük támogatta is ezt az ügyet.

A görög katolikus papi nősülés témája ezt követően csak 1849 áprilisában került elő. Az április 25-i szentszéki ülés ugyanis elrendelte a fel-

⁸⁹ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 354–355.

⁹⁰ E püspöki felhívás egyébként Bacsinzky Ireneusz zaricsói pap azon kérelmének kapcsán született, amelyből megtudhatjuk, hogy az egyházmegye területén – vele együtt – 120 özvegy pap élt. Bacsinzky Popovicshoz írt levelében azzal indokolta meg a görög katolikus papok másodszori megházasodhatása iránti kérését, hogy ennek illetékessége „az unióra lépett boldog emlékezetű Atyáink kívánsága szerint kizárólag Méltóságos Püspökeink, mint az Apostolok teljes hatalmú törvényes utódjai kitűnőbb jogaihoz” tartozik. Uo. l. 113–114.

⁹¹ KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 113–114.; Pirigy, 1998: 63.

⁹² KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 113–114.

⁹³ Uo. l. 139., 147., 152., 169–171.

szentelt unitus papok házasodhatási ügye kapcsán keletkezett iratok további olvasatát, mely utóbbi munka csak a május 12-i tanácskozásra fejeződött be. A május 12-én megtartott szentszéki ülés „a jelen harcziás idők jobbra változásáig” a papi házasodás kérdését későbbre halasztotta.⁹⁴ A továbbiakban, 1849 folyamán e kérdés a püspökség főpapi tanácskozó testülete általi megvitatására már nem került sor.

Összegzés

Jelen tanulmány a munkácsi görög katolikus püspökség által az anyagi felemelkedés érdekében tett lépéseinek, valamint a világi és az egyházi politikában kezdeményezett érdekérvényesítési szándékainak történetét vizsgálta az 1848–1849-es események idején.

A témára vonatkozó szakirodalom és a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegének forrásai alapján elmondható, hogy 1848 tavaszán a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye számára a legaktuálisabb kérdés az alsó papság fizetésrendszerének biztosítása volt. Az unitus klérus kongrua-ügyére és egyéb pénzügyi jellegű kérdéseire a magyar kormányzat sokkal elfogadhatóbb választ adott, mint a magyarországi katolikus püspöki kar. Ebből kifolyólag a munkácsi egyházmegye anyagi jellegű érdekérvényesítését elsősorban a magyar államtól várta el, amelyből természetesen következett az 1848–1849-es szabadságharc melletti kiállítás is.

A munkácsi görög katolikus püspökség lépéseket tett a világi és egyházpolitikai színtéren való érdekérvényesítésre is. Az Ungváron ülésező püspöki szentszék indítványozta egy önálló görög katolikus osztály felállítását a kultuszminisztériumon belül. Az egyesült szertartású főpapság kifejezte óhaját egy, a magyarországi görög katolikus püspökségeket irányítani hivatott munkácsi érsekség megalapítására is.

A munkácsi egyházmegye különböző okokból megfogalmazott 1848–1849-es érdekérvényesítési terveit elemezve összességében megállapítható, hogy azok a magyar kormányzat állásfoglalása és a háborús események miatt csak részben valósulhattak meg.

⁹⁴ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 55–60.

Források

A Munkácsi Görög Katolikus Püspökség iratanyaga a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegében (151. fond)

- F. 151, op. 1, od. zb. 2480, l. 44.
 F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 56–59., 61–63., 72–73., 75., 96., 123., 131–132., 142–143., 199., 201–202.
 F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 113–114., 125., 139., 141., 147., 151–152., 155., 169–171., 183–184., 197., 237–238., 259., 354–355., 435.
 F. 151, op. 9, od. zb. 2566, l. 8.
 F. 151, op. 10, od. zb. 1, l. 21–22., 43., 56., 82., 130., 133–134.
 F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 10–11., 16–18., 55–60., 64., 66., 114.
 F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 49., 55., 68.

Irodalom

- Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1996.
 Bagu Balázs: *Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2010.
 Bendász István: *Az 1848–1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye*. KMKKSZ, Ungvár, 1997.
 Botlik József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1997.
 Csizmadia Andor: *A magyar választási rendszer 1848–1849-ben. (Az első népképviselői választások)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963.
 Gönczi Andrea: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár–Beregszász, 2007.
 Hermann Róbert: A kormánybiztosi rendszer 1848–49-ben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1998, 1. szám. 28–77.
 Hodinka Antal: Adatok a ruszinok 1848–49. évi történetéhez. In: Udvari István (szerk.): *Hodinka Antal válogatott kéziratai*. Vasvári Pál Társaság, Nyíregyháza, 1992. 27–34.
 Kossuth Lajos összes munkái. XII. köt. Kossuth Lajos az első magyar felelős miniszteriumban. S. a. r. Sinkovics István. Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957.
 Kossuth Lajos összes munkái. XIV. köt. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I–II. köt. S. a. r. Barta István. Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1953.

- Molnár Ferenc: A máramarosi ruszinság 1849. évi története. In: Fábri István – Kötél Emőke (szerk.): *Határhelyzetek III*. BI M ÁSZ, Budapest, 2010. 306–325.
 Pajkossy Gábor (szerk.): *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.
 Pálmány Béla: *Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja*. Magyar Országgyűlés, Budapest, 2002.
 Pirigyi István: *A magyarországi görög katolikusok története*. II. köt. Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1990.
 Pirigyi István: Görög katolikusok az 1848-as szabadságharcban. In: Takács Péter (szerk.): *A szabadság Debrecenbe költözött. Tanulmányok 1848/49 történetéhez*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. 149–164.
 Sarnyai Csaba Máté: Források a szekularizációs törekvések 1848 végi püspökkari értékeléséhez. In: Fazekas Csaba (szerk.): *Fiatal egyháztörténészek írásai*. Miskolci Egyetem BTK Újkori Magyar Történelmi Tanszék, Miskolc, 1999.
<http://mek.niif.hu/02000/02082/html/index.htm> [Letöltés ideje: 2011. április 10.]
 Solymosi József: *Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon 1848–49-ben (Az Ung, Bereg, Máramaros és Ugocsa vármegyék területén történt események)*. Doktori (PhD) értekezés. Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2009.
<http://doktori.btk.elte.hu/hist/solymosijozsef/diss.pdf> [Letöltés ideje: 2010. április 2.]
 Szócs Sebestyén: *A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.
 Udvari István (szerk.): *A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása*. Vasvári Pál Társaság, Nyíregyháza, 1990.

Orosz Sándor

Az ukrajnai határforgalmi rendszer, különös tekintettel Kárpátaljára 1989-től napjainkig¹

Az ukrán államhatár mint „intézmény” kialakulása

Ukrajna jelenlegi területi kiterjedése szovjet örökség – az államutódlás nemzetközi jogi normájának megfelelően –, melyet a keleti-európai rendszerváltás és saját függetlensége 1991-es kihirdetése eredményeként kapott. Az újonnan létrejött entitás földrajzi-politikai határai az előd Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság korábbi adminisztratív határai lettek.² Jóllehet az erős, illetve kevésbé életképes történelmi államalakulatok – például a Kijevi Rusz (882–1240), illetve a „Szoborna Ukraina” (1919. január 22. – 1920. április 21.) – fennállásuk ideje alatt igen nagy területi kiterjedéssel rendelkeztek, pontosan megrajzolt és fizikailag rögzített határvonaluk azonban nem volt, az államhatár, mint „intézmény” kialakulása is valójában a mai köztársaság létrejöttéhez köthető.³

Az „intézményesülés” első akkordjaként 1991. augusztus 30-án, az ekkor éppen egy hete független Ukrajna országgyűlése („Verhovna Rada”, azaz Legfelsőbb Tanács) rendeleti úton Kijev fennhatósága alá helyezte a köztársaság területén állomásozó egykori szovjet határőrséget, annak minden harcászati felszerelésével és szervezeti egységével együtt, és ezzel létrehozta az ország határőrizeti szerveit.⁴ E szervek ebben az időben első-

sorban katonai alakulatok voltak, a felépítésük és működésük legfontosabb kereteit meghatározó dokumentumot, azaz a határőrizeti fegyveres erőkről szóló törvényt a Legfelsőbb Tanács két hónappal később, 1991. november 4-én fogadta el.⁵ Ezzel egyidőben került sor az államhatárokat rögzítő törvény életbe lépésére is.⁶

Az említett fegyveres erők valódi „határőrséggé”, bonyolult adminisztratív feladatokat is ellátó „határőrizeti szervvé” történő átalakulását, valamint funkcióinak és hatáskörének pontos definiálását egy 2003-ban érvénybe lépett törvény garantálja.⁷ Ez a dokumentum rögzíti, hogy a határőrizeti szervek 50000 fős személyi állományát továbbra is javarészt a katonaság soraiból töltik fel, viszont a tisztek már a 90-es évek elejétől a Bohdan Hmelnickij nevét viselő határőrségi tiszti akademiáról kerülnek ki.⁸ Így a határőrség tiszti állománya már hivatásos, de a határőrség besorozott állománya nagyban függ a hadseregtől és annak évek óta folyamatban lévő nagyszabású belső reformfolyamataitól: amennyiben az ukrán haderő valóban teljes mértékben áttér a sorkötelezettségi rendszerről a szerződéses katonai rendszerre, úgy értelemszerűen a határőrségben is az Ukrán Fegyveres Erők hivatásos zsoldosai fognak szolgálni.

Az 1990-es években fontos jogszabályok láttak napvilágot, amelyek a határőrizet rendjét határozták meg. Érvénybe léptek olyan dokumentumok, amelyek a határregiók (biztonsági, gazdasági és egyéb szempontból) megkülönböztetett jogállását, az őrzést koordináló főbb testületek kompetenciáit, egyéb releváns kérdés jogi és gyakorlati szabályozását szolgálták.⁹

A gyakorlati megvalósítás fázisában van az a 2006-tól alkalmazott koncepció, amely a határőrizeti szervek fejlesztésének irányelveit határozza meg.¹⁰ A koncepcióban megfogalmazott célok között szerepel a

захисту територіальної цілісності і недоторканості державних кордонів України». <http://law-review.chnu.edu.ua/article.php?lang=ua&visnuk=37&article=836> (Letöltve: 2011.06.13.).

⁵ A határőrizeti fegyveres erőkről szóló törvény: Закон України «Про Прикордонні війська України», <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1779-12> (Letöltve: 2011.06.18.)

⁶ Az államhatárokról szóló törvény: Закон України «Про державний кордон України», <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1777-12> (Letöltve: 2011.06.18.)

⁷ A határőrizeti szervekről szóló törvény: Закон України «Про Державну прикордонну службу України», <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=661-15> (Letöltve: 2011.06.18.). Életbe lépésével az 1991-es, a határőrizeti fegyveres erőket meghatározó törvény érvényét veszítette.

⁸ Uo., 6. cikkely.

⁹ Lásd: Зьолка і. м.

¹⁰ A határőrizeti szervek fejlesztését előirányzó koncepció: «Концепція розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року»: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=546%2F2006> (Letöltve: 2011.06.18.).

¹ A VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (*Nyelv és kultúra a változó régióban* Kolozsvár, 2011. augusztus 22-27.) *Kárpátalja: változó paradigmák* szekciójában (szervező: Fedinec Csilla, MTA KI) elhangzott előadás írott változata.

² Цимбалістий Т. О.: Конституційно-правовий статус державного кордону України / Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність 20.02.03 «Військове право військові аспекти міжнародного права». – Хмельницький, 1998. – 213 с. http://dysertaciya.org.ua/dysertaciya_1_947.html (Letöltve: 2011.06.13.).

³ Uo.

⁴ Itt és a továbbiakban a törvények hivatkozási helye az ukrán parlament hivatalos honlapja. «Указ Президії Верховної Ради України Про підпорядкування Україні прикордонних військ, що дислокуються на її території». <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1464-12>, Letöltve: 2011.06.13.). Ezt megelőzően, a függetlenség kihirdetésének napján vonatkozó határozat elfogadásával jogilag létrejött az Ukrán Haderő is: «Постанова Верховної Ради України про військові формування на Україні». <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1431-12> (Letöltve: 2011.06.21.). Az államhatárokkal és a határőrizeti rendszer kialakulásának jogi kereteivel foglalkozik: Зьолка В. Л., «Історіографія адміністративно-правових основ

szomszédos országok határőrizeti szerveivel és nemzetközi szervezetekkel történő hatékonyabb együttműködés, egy európai típusú határvédelmi rendszer és személyi állomány megteremtése, és nem utolsósorban, a napjainkban egyre elterjedtebb trendnek számító *civil kontroll* kiterjesztése, a kérdés jelentőségének társadalmi megértése és elfogadtatása.¹¹

Kárpátalja periférikus helyzete

A fentebb említett, „megkülönböztetett” helyzetű és/vagy jogállású határ régiók közé szükséges sorolnunk a jelen tanulmányban tárgyalt térséget, Kárpátalját is (ukránul Zakarpats'ka oblast', Kárpátontúli terület/megye), mivel egy 2001-ben elfogadott törvény 30 évre „különleges gazdasági övezetté” minősíti Ukrajna e nyugati megyéjének kijelölt, határszéli zónáját.¹² Kárpátalja határ menti térségének viszonylagos gazdasági és társadalmi elmaradottsága bonyolult, sokdimenziós (történelmi, politikai, kulturális stb.) ok-okozati összefüggérendszerre vezethető vissza, hosszantartó nehézségeket eredményez a helyi lakosság számára, illetőleg komoly kihívást jelent nemcsak az ukrán vezetés felé, hanem a határ túloldalán is.¹³ Ráadásul némileg ellentmondásosnak, „orientációzavarosnak” tűnik az ukrán társadalmi és tudományos köztudatban kialakult kép Kárpátalja, valamint a térséget övező határszakasz „elválasztó” és „összekötő” szerepének megítélését illetően.¹⁴

Ukrajna megyéi közül az egy főre jutó éves jövedelmek megoszlása szerint Kárpátalja lakossága krónikusan a legalacsonyabb besorolásba kerül (1. sz. táblázat). A 2010-es adatok szerint a Zakarpats'ka oblast' lakosainak jövedelme kb. 50%-kal kevesebb az országos átlagnál. Ilyen vonatkozásban nincs azonban kitüntetett helyen a többi nyugati határ menti régió sem: a Románia északi határa mentén fekvő Chern'ivetska oblast' (nagyarányú etnikai román lakossággal) egy hellyel, hajszálnyi különbséggel

¹¹ Uo.

¹² Закон України «Про спеціальну економічну зону "Закарпаття"» <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2322-14>, illetőleg az ukrán kormány honlapja: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=3195430 (letöltve: 2011.06.26.).

¹³ Baranyi Béla: A magyar–ukrán határ menti együttműködés új kihívásai. Pro Minoritate, 2007. Nyár. 138–171.

¹⁴ „Az ukrán Svájc”, „Ukrajna Svájc” – így nevezik a Kárpátalját földrajzi fekvése, természeti erőforrásai, gazdasági lehetőségei, azaz kiváló és sok tekintetben kihasználatlan lehetőségei alapján, és ezt tanítják róla a helyi oktatási intézményekben is (személyes tapasztalat alapján). «Хрещатик» (a Kijevi Városi Tanács hetilapja) <http://www.kreschatic.kiev.ua/ru/2547/art/21519.html> (Letöltve: 2011.06.26.).

előzi meg Kárpátalját. Kevéssel ezután következik az Ukrajna észak-nyugati csücskében, a lengyel–belarusz–ukrán hármashatár mentén fekvő Volins'ka oblast', valamint annak keleti oldalán elhelyezkedő Rivnens'ka oblast', mely szintén határregiónak számít Belorusszia közvetlen közelsége révén. Amennyiben hihetünk a legfőbb ukrán állami statisztikai hivatal (Ukrajna Állami Statisztikai Bizottsága) számításainak, úgy a helyzet az ezredforduló tájékán sem különbözött látványos mértékben a jelenlegitől.¹⁵

Aránytalan különbségekre lelhetünk, amennyiben közelebbről szemügyre vesszük az említett mutatót Ukrajna keleti megyéinek viszonylatában: az orosz határ mentén fekvő és egymással is szomszédos, gyakorlatilag összefüggő határregiót alkotó Sumska, Luhanska, Kharkivska és Donetska oblast' egytől egyig a „legjobb harmadba” tartozik az egy főre jutó éves jövedelmek tekintetében. Való igaz, ezek a keleti területek – Dn'ipropetrovska és Zaporizhka oblast'-tyal együtt – gazdaságilag a legfejlettebbek országos viszonylatban, itt koncentrálódik az ukrán ipari termelés legmeghatározóbb része, a gazdaság húzóágazatának számító nehézfém-feldolgozóipar, gépgyártás, vegyipar, bányászat, amely számtalan módon kötődik Oroszországhoz. Nem volt ez másképpen az államszocializmus idejében sem, a gazdasági összefonódottság pedig ugyanolyan örökségként létezik tovább, mint a fentebb már említett megörökölt államhatárok. Természetükénél fogva ezek a keleti határok pedig valójában könnyedén átjárhatóak, a szovjet érában pedig csak „virtuálisan” léteztek. Könnyű belátni, hogy a szóban forgó határmegyék sokkal inkább „centrum” státusszal, mintsem „periférikus” jelleggel rendelkeznek, úgy gazdasági tekintetben, mint a határátlépés kérdése kapcsán. Míg a trianoni határok megrajzolásával, majd azok második világháborút követő megerősítésével az elcsatolt kárpátaljai területek, városok és magyarországi vonzáskörzeteik közötti gazdasági-társadalmi kapcsolatok ellehetetlenültek, infrastrukturális és közlekedési hálózatok, településszerkezeti egységek hulltak darabokra,¹⁶ addig a szovjet rendszerváltás, amely új államok és államhatárok kialakulását hozta, gyakorlatilag érintetlenül hagyta a keleti ukrán megyék Oroszországhoz kötődő gazdasági-társadalmi csatornáit.¹⁷

¹⁵ Az Ukrajna Állami Statisztikai Bizottság hivatalos honlapja. Az átlagfizetések változása Ukrajnában 1995 és 2010 között, megyénkénti bontásban. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/gdn/prc_rik/prc_rik_u/dszpR_u2005.html (Letöltve: 2011.06.26.).

¹⁶ Baranyi, 2007. i. m. E kapcsolatok a rendszerváltást követően sem állhattak helyre.

¹⁷ Oroszország és Ukrajna között 1997 óta vízummentesség van érvényben, azonban ez még nem minden: a másik országba való utazásra és annak területén való tartózkodásra már az egyszerű személyi igazolvány, sőt, 16 évesnél fiatalabb gyermekek esetében a születési bizonyítvány (anyakönyvi kivonat) megléte is elegendő; utóbbi rendelkezést a felek 2007-ben módosították, így attól kezdve szülő vagy törvényes gyám személyes kísérete ilyen esetekben a határátlépés előfeltételévé vált. A kétoldalú szerződés ukránul: «Угода між Урядом України і Урядом

Fontos tehát figyelembe vennünk azt a körülményt, hogy a Szovjetunió idejében nem létezett fizikai határ a tagköztársaságok között, csupán az ország külső határai – szögesdrótos vasfüggöny. Az ukrán–orosz határvonalak pontos kijelölése pedig mind a mai napig nem fejeződött be se a szárazföldi, se pedig a tengeri szakaszon. A határőrizeti egységek és az átkelők felállítása, illetve az úti okmányok vizsgálatának és a határátlépés lényegesen leegyszerűsített procedúrájának rendszeresítése mellett továbbra is fennáll a függetlenedés óta kialakult helyzet: a határvonalak pontos fizikai kijelölése máig várat magára, a demarkáció jóformán el sem kezdődött, az ukrán területi integritás jogi kategóriája így sok tekintetben csorbát szenved.¹⁸ Semmivel sem egyszerűbb a helyzet északon, az ukrán–belorusz szakaszon: Kijev és Minszk minden eddigi, látszólag gördülékenyen épülő szerződéses kapcsolatrendszere ellenére sem fejezte be – többé-kevésbé Moszkva példáját követve – a határvonalak térképészeti kijelölését (delimitáció) és pontos földrajzi kiépítését (demarkáció).¹⁹ Ezek után már nem hat a meglepetés erejével az a sajnálatos tény, hogy az ukrán–moldáv határszakasz hasonló nehézségekkel küzd, e térség problémáinak valódi specifikumát azonban – az széles körben elterjedt illegális kereskedelem mellett – a nemzetközi beavatkozást is kiváltó Transznysztriai-kérdés rendezetlensége okozza.²⁰

Російської Федерації про безвізові поїздки громадян України і Російської Федерації» http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=643_083 (Letöltve: 2011.06.27.)

¹⁸ Ковальський Г.Є.: «Східні кордони України – лінія розподілу чи смуга співпраці», Національний інститут стратегічних досліджень, 2007. <http://old.niss.gov.ua/Monitor/may/3.htm> (Letöltve: 2011.07.01.). A közelmúltban nagy nyilvánosságot kaptak a határok mihamarabbi fizikai kijelölésének politikai szándékáról szóló nyilatkozatok, lásd: «На кордоні України і Росії незабаром буде прикордонний стовп», УНІАН, 2011.06.10., (ukrán hírügynökség). <http://www.unian.net/ukr/news/news-440488.html> (Letöltve: 2011.07.01.).

¹⁹ A két állam 1992. december 17-én 11 megállapodást írt alá az egymás közötti szárazföldi, vízi és légiközlekedésről. A közös határokról, és egyben azok mielőbbi demarkációjáról pedig 1997-ben állapodtak meg, lásd: «Договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон», http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=112_004. (Letöltve: 2011.07.02.).

²⁰ Transznysztria, az egyik, úgynevezett posztszovjet térségi „befagyasztott konfliktus” színhelye. Lásd Rácz András írását: Végtelen történet – a Moldova-Transznysztria konfliktus. In: Marton Péter szerk. [2006], Államok és államkudarok a globalizálódó világban. [States and State Failure in a Globalizing World] Teleki László Institute Centre for Foreign Policy Studies. Budapest. 2006. pp. 146–71. Illetve lásd még: Deák András, Póti László, Rácz András: A posztszovjet térség mint biztonságpolitikai kihívásforrás. In: Deák Péter, szerk. [2007], Biztonságpolitikai kézikönyv. Osiris, Budapest, 2007.

1. táblázat. Egy főre jutó jövedelem éves és negyedéves bontásban, megyénkénti csökkenő sorrendben, 2010 (ukrán nemzeti valuta, hrivnya, UAH)

	1. negyed- év	2. negyed- év	3. negyed- év	4. negyed- év	Éves átlag
Ukrajna	3506,5	4182,7	4807,7	5224,4	18347
A főváros, Kijev	8230,8	8720,8	8577,6	11004,6	37573,2
Donetska oblast' (megye)	4229,1	4790,2	5436	6138,3	21258,2
Dn'ipropetrovska	3979,2	4758,3	5085,4	6124,9	20687,4
Zaporizhska	3811,4	4451	5119,2	5744,8	19856,6
Kyivska	3574,5	4100,3	4831,7	6044,7	19327,8
Kharkivska	3496,1	4077,4	4752,1	5419,8	18402,3
Poltavska	3324,9	3995,9	4851,5	5091,4	17958,8
Luhanska	3570,3	4181,8	4681,6	4814,5	17836,1
Sevastopol városa	3300,9	4797,6	4353,7	3499,7	16763
Sumska	3019,3	3710,4	4602,5	4536,8	16619,2
Mykolaivska	3077,3	3770,5	4376,3	4781,7	16600,6
L'viska	3031,9	3798,2	4329,8	4927,4	16561,3
Chern'ihivska	2825	3750,3	4744,1	4403,1	16427,5
Odes'ka	3174,3	3741,4	4001,3	4569,6	15996,1
Vinnitska	2681,9	3366,3	4650,1	4630,3	15857
Zhitomirska	2769,3	3574,4	4356,6	4266,2	15571,6
Khmel'nitska	2710,2	3395,1	4370,4	4381,4	15480,3
Cherkaska	2967,5	3553,5	4119,2	4270,3	15445,2
Avtonomna Respublika Krim	2885,1	3631,4	4321	3863,3	15232,1
Kirovohrads'ka	2698,4	3265,1	4268,3	4463	15214,5
Ivano-Frankivs'ka	2660,6	3410,8	4118,8	4102,3	14720,3
Khersons'ka	2380,3	3459,4	4414,2	3780,7	14586,5
Rivnens'ka	2705,6	3340	4011,1	3803,5	14352,1
Volins'ka	2522,4	3274,8	4161,8	3512,4	13913,6
Ternopil's'ka	2219,3	3125,6	3860,2	3862,9	13572,9
Chern'ivetska	2258,3	2784	3752,8	4017,5	13181,5
Zakarpats'ka (Kárpátalja)	2232,9	2947,1	3565,3	3100,9	12226,9

Forrás: Ukrajna Állami Statisztikai Bizottságának hivatalos honlapja http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/gdn/dvn_reg/dvn_reg10_u.html (Letöltve: 2011.06.18.)

Kárpátalja esetében szükséges figyelembe vennünk, hogy a rendszer-váltás, és döntően az azt követő gazdasági hanyatlás, tömeges munkanélküliség generálta a sok esetben illegálisnak minősülő jövedelemszerzési gyakorlatok elterjedését a keleti határszélek mentén. Az 1990-es években a magyar–ukrán határszakaszon az illegális migráció²¹ mellett a „benzin-turizmus”, a „megélhetési kereskedelem” valóságos „társadalmi intézmény-nyé” szilárdult, nem annyira jövedelemkiegészítő, mint elsősorban „túlélési eszközként” funkcionálva.²² Az ukrain gazdasági helyzet viszonylagos javulása, a határ két oldalán meglévő árkülönbségek fokozatos közeledése, és természetesen Magyarország uniós csatlakozása, majd a schengeni szabályozás és a vízumkötelezettség bevezetése e nemkívánatos jelenségeket mostanra minimálisra zsugorította.

Visszatérve a kedvezőtlen arányok szemléltetéséhez, fontos megállapítanunk, hogy a nyugati határmegyék, beleértve Kárpátalját is, földrajzi értelemben és részben ebből eredően gazdaságilag is kedvezőtlen periférikus helyzetét a demográfiai sajátosságok még tovább súlyosbítják, és még szembetűnőbbé teszik (2. sz. melléklet). Az ország lakosságának túlnyomó többsége városban él (ami azonban Ukrajna esetében nem feltétlenül jár együtt magas életszínvonallal), az urbanizációs központok viszont szintén a kedvezőbb jövedelmű keleti régiókban találhatóak, ahol ráadásul a népsűrűség és a lakosság lélekszáma is jóval magasabb, mint a szerényebb gazdasági mutatókkal bíró nyugati megyékben. Ennek ellenére is az egy főre jutó éves jövedelem a keleti végeken jelentős mértékben haladja meg az Európai Unió határai közelében élők jövedelmét. A keleti határregiók esetében az „összekötő” funkció egyértelműen kiemelkedőbb az „elválasztó” jellegnél, ezzel szemben a nyugati végeken éppenséggel ennek ellenkezője tapasztalható: e térségben továbbra is vitathatatlanul a határok „elválasztó” szerepe érvényesül erőteljesebben.

Az korábbiakban már említett ukrán határőrizeti szervek „európai típusúvá” fejlődése növelheti az Ukrajna iránti bizalmat, a nyugati szom-

²¹ Kobilka István – Sallai János: Ukrán–magyar határ, mint az EU és a Magyar Köztársaság külső határa. In: Szakmai Szemle: a Katonai Biztonsági Hivatal Tudományos Tanácsának kiadványa. 2007, 3. szám. 85-98. http://www.kbh.gov.hu/publ/szakmai_szemle/2007_3_szam.pdf (Letöltve: 2011.06.26.)

²² Pilipkó Erzsébet: Turizmus a határon, avagy a turizmus határa: a tiszaujlaki-tiszabecsi kishatárátelkő. In: Fejős Zoltán (szerk.): *A turizmus mint kulturális rendszer. Tanulmányok.* Néprajzi Múzeum, Budapest, 1998 141-144. Az ukrán–magyar határszakaszhoz köthető kereskedelmi turizmus kérdésével részletesen foglalkozik: Kobilka István –Ritecz György -Sallai János: A Magyar Köztársaság államhatárának ezredfordulós kriminál földrajza. http://www.kbh.gov.hu/publ/szakmai_tudkozl/03_mk_allamhatar.pdf (Letöltve: 2011.06.29.), Baranyi, 2007. i. m., Kiss János Péter.: Illúziók nélkül. A határátelkőhelyek szerepe a határ menti kapcsolatok alakulásában az ukrán, a román és a szerb határszakaszon az 1990-es években. In: Tér és Társadalom. XIV. évf. I. 179-192.

2. táblázat. Ukrajna lakossága a 2011. január 1-jei állapot és a 2010-es átlag szerint

	2011. január 1-i állapot			2010-es átlag		
	Össz-lakosság	Városi	Vidéki	Össz-lakosság	Városi	Vidéki
Ukrajna	45543887	31156091	14387796	45571033	31171055	14399978
Donetska oblast' (megye)	4410773	3988899	421874	4415449	3993025	422424
Dn'ipropetrovska	3328233	2775074	553159	3330714	2777210	553504
A főváros, Kijev	2758591	2758591	x	2758242	2758242	x
Kharkivska	2734452	2181712	552740	2736962	2183580	553382
L'viska	2524162	1522117	1002045	2525270	1522826	1002444
Odes'ka	2376377	1575715	800662	2376993	1576134	800859
Luhanska	2281186	1975922	305264	2283930	1978213	305717
Avtonomna Res-publika Krim	1953701	1218286	735415	1954230	1218722	735508
Zaporizhska	1797730	1379473	418257	1799128	1380326	418802
Kyivska	1711336	1043168	668168	1711603	1042826	668777
Vinnitska	1631840	805206	826634	1632978	805136	827842
Poltavska	1476913	895409	581504	1478413	895982	582431
Ivano-Frankiv'ska	1376693	590936	785757	1376866	590952	785914
Khmel'nitska	1322154	722168	599986	1322959	722091	600868
Cherkaska	1279684	714494	565190	1280720	714827	565893
Zhitomir'ska	1278120	738873	539247	1278948	738976	539972
Zakarpats'ka (Kárpátalja)	1244795	458730	786065	1244656	458673	785983
Mykolaiv'ska	1180807	796767	384040	1181687	797309	384378
Sumska	1156837	777349	379488	1158094	777939	380155
Rivnens'ka	1151703	545760	605943	1151584	545810	605774
Chern'ihiv'ska	1087200	678726	408474	1088434	678914	409520
Kherson'ska	1085243	661226	424017	1086024	661707	424317
Ternopil's'ka	1079576	469880	609696	1080226	469945	610281
Volins'ka	1034406	531428	502978	1034413	531195	503218
Kirovohrads'ka	1001625	618609	383016	1002599	618971	383628
Chern'ivetska	900953	376329	524624	901083	376239	524844
Sevastopol városa	378797	355244	23553	378828	355285	23543

Forrás: Ukrajna Állami Statisztikai Bizottságának hivatalos honlapja (http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/ds/kn/kn_u/kn0311_u.html, letöltve: 2011.06.18.)

szédok számára oly fontos átláthatóságot és a nemzetközi együttműködést igénylő bűnüldözés határfokát, ami nagymértékben oldhatja a schengeni határok keménységét, és végeredményben segíthet az „összekötő” szerep javára billenteni a jelenleg kedvezőtlen arányt.

Magyarország

a) A kishatárforgalom kezdete a szovjet–magyar határszakaszon

A fent említett határon átívelő „megélhetési kereskedelem” fellendülését a szovjet/ukrán–magyar határszakaszon az 1990-es évek elejére tehetjük. 1989. március 1-jén nyíltak meg az első átkelők a kishatárforgalom számára:

„Megindult a kishatármenti forgalom Szabolcs-Szatmár megye, ill. a SZU Kárpátokon-túli területe között. Ma négy új határállomást avattak. Ezen reggel 8 és du. 4 óra között fogadják az utasokat. A szabolcs-szatmár megyei lakosok a területileg illetékes rendőri szervektől kaphatnak határ-átlépési engedélyt. Ez öt évig érvényes és legfeljebb egyhetes SZU-beli tartózkodásra jogosít.”²³

Ebben az időszakban már nyilvánvaló volt a rendszerváltás és az enyhülés folyamatának visszafordíthatatlansága a szovjet blokk több országában is. Magyarországon Németh Miklós, az „átmenet miniszterelnöke” nevével fémjelzett új kormány a demokratikus berendezkedésre, a piacgazdasági rendszerre történő áttéréshez nélkülözhetetlen törvényeket fogadott el,²⁴ március 22-én létrejött az Ellenzéki Kerekasztal.²⁵ 1989. január 1-jétől a

²³ Kossuth Rádió, Petőfi adó, Hírek 21:00-kor, 1989. március 1. Open Society Archives (OSA Archívum), a Kossuth Rádió adásainak átirata, webhely: <http://www.osaarchivum.org/> (Letöltve: 2011.06.26.). Hasonló szabályok szerint működő kishatárforgalmi engedélyk forgalomba bocsátásáról Moszkva Romániával is szerződést kötött, erről bővebben később lesz szó. A kishatár megnyitásának ténye eltörpült, „láthatatlan” maradt a március 3-i hírek mellett: a miniszterelnök munkalátogatásra utazott Moszkvába és személyesen találkozott Mihail Gorbacsovval. Útja során Németh Miklós egyik pohárköszöntője alkalmával megjegyezte: „(...) örvendetesnek tartjuk, hogy a Szovjetunióban élő magyar nemzetiség helyzetében is kedvező irányú változások kezdődtek. Bővülnek a kulturális, az oktatási és a tájékoztatási lehetőségek. A kollektív érdekképviselet, a *határmenti együttműködés* erősödik.” (Kiemelés tőlem.) MTI, <http://rendszervaltas.mti.hu/Pages/Default.aspx?date=19890318&ni=125616&li=5&rt=1>, illetve <http://rendszervaltas.mti.hu/Pages/News.aspx?date=19890318&ni=126299&ty=1&gb=5924> (Letöltve: 2011.06.26.).

²⁴ Hovanyecz László: Az átmenet miniszterelnöke. Németh Miklós hatvanéves. Népszabadság, 2008. január 24.

²⁵ „Húsz éve alakult meg az Ellenzéki Kerekasztal”, Múlt-Kor történelmi portál, 2009. március 22. http://www.mult-kor.hu/20090322_az_ellenzeki_kerekasztal_magyarorszagon, illet-

Szovjetunióban minden iparvállalat az önfinanszírozás elve alapján kezdett működni, csökkentették az állam hadi kiadásait, február 15-én befejeződött az a szovjet csapatok kivonása Afganisztánból,²⁶ április 25-én pedig megkezdték a részleges csapatkivonást Magyarország területéről is.²⁷

A magyar–ukrán kapcsolatok bipoláris rend utáni történetének legelső mérföldköveinek egyikeként a következő jelentős csúcstalálkozót említhetünk: a rendszerváltás és a kormányalakítás által immár megújult Magyar Köztársaság elnöke, Göncz Árpád 1990. szeptember 27-én Kijevben tárgyalt Leonyid Kravcsukkal, az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának elnökével.²⁸ A szeptemberi találkozó közvetlen előzményét az a külügyminiszeri tárgyalás képezte, mely egy hónappal korábban, Budapesten került megrendezésre. A felek a diplomáciai kapcsolatok felvételének lehetséges perspektívájáról értekeztek, a szeptemberi csúcstalálkozó pedig e kezdeményezés folytatásaként értelmezendő.²⁹ Egyetértés jött létre az USZSZK és a Magyar Köztársaság konzulátusainak kölcsönös felállításáról a közeli jövőben, illetve – az adott, specifikus időszak változékony realitásainak figyelembe vétele mellett – a teljes diplomáciai kapcsolatok létrehozásáról is.³⁰ A tárgyaló felek egybehangzóan kijelentették, hogy a formális állami, valamint a gazdasági kapcsolatok mihamarabbi fejlődését elengedhetetlennek tartják, ezzel együtt pedig állampolgáraik egyéni szintű kapcsolat-építését is megkönnyíteni szándékoztak az egyszerűsített határátkelés (kishatárforgalom) rendjének alkalmazás révén.³¹

Két nappal a Szovjetunió megszűnéséről szóló megállapodás (1991. december 8., Belovezsckaja Puscsa) előtt a fent említett Leonyid Kravcsuk, az ekkorra már a függetlenségét kihirdető Ukrajna elnöke,³² vala-

ve lásd még: (Letöltve: 2011.06.26.)

²⁶ Krausz Tamás, Szilágyi Ákos: Oroszország és a Szovjetunió XX. századi képes történeti kronológiája (1900–1991). Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992. 267-276.

²⁷ Horváth Jenő (szerk.) Világpolitikai lexikon (1945–2005). Budapest, Osiris Kiadó, 2005. 424. o.

²⁸ A találkozó zárónyilatkozatának digitalizált verzióját az Ukrán Legfelső Tanács (a továbbiakban ULT) hivatalos honlapja tartalmazza: «Спільна заява Голови Верховної Ради УРСР Л.М.Кравчука і Президента Угорської Республіки А.Гонца» м.Київ, 27 вересня 1990 року. http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=348_104 (Letöltve: 2011.01.31.). Az ukrán függetlenség a következő év augusztus 24-én került kinyilvánításra és Magyarország az elsők között ismerte el az önálló ukrán államot.

²⁹ «Спільна заява ...» i. m.

³⁰ A konzuli kapcsolatok felvétele a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság között Budapesten, 1991. május 31-én aláírt Konzuli Egyezményről szóló 2000. évi VIII. törvény kihirdetésével valósult meg. <http://net.jogtar.hu/>

³¹ «Спільна заява ...»

³² Krausz, Szilágyi, 1992. i. m. 293., 298.

mint Antall József, a Magyar Köztársaság miniszterelnöke Kijevben ellátta kézjeggyével a két ország alapszerződését a jószomszédi és baráti kapcsolatokról.³³ E dokumentum szintén rögzíti a közel másfél évvel korábbi csúcstalálkozó több tételét, nemcsak a gazdasági és politikai kapcsolatok fokozatos szélesítéséről, békés egymás mellett élésről és együttműködésről, hanem – jelen tanulmány szempontjából lényegesebben – a határforgalmi rend szabályozásáról, az állampolgárok kölcsönös utazásainak, kapcsolatépítésének megkönnyítéséről is.³⁴

Az alapszerződésben foglaltakat, valamint az 1990-es csúcstalálkozón megnevezett „rendet” volt hivatott a gyakorlatban is megvalósítani az 1993 februárjában, Budapesten aláírt kétoldalú megállapodás, amely az 1990-es nyilatkozat értelmében a határ menti régiók lakosainak egyszerűsített eljárású határátlépését kívánta realizálni.³⁵ A dokumentum rövidebb ezután inkább ország parlamentjében megfelelt a ratifikációs megméretésen, s ezzel együtt – a szerződés utolsó, 13. cikkelye értelmében – két korábbi, igen hasonló kérdéskörű, ám annál szűkebb engedményeket tartalmazó szerződés is érvényét veszítette.³⁶

Közismert azonban, hogy az egyszerűsített eljárású határátlépés bevezetése nyomán a következő hónapokban, elsősorban a határforgalom ugrásszerű növekedése miatt szinte kaotikussá vált a helyzet az átkelőhelyeken: mindenekelőtt az Ukrajnából kilépő oldalon, az utazók ugyanis hosszú sorokban voltak kénytelenek várakozni, sok esetben órákon át. A gépjárműforgalom rendezését tűzte ki legfontosabb céljául az ugyanezen

³³ 1995. évi XLV. Törvény a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszedság és az együttműködés alapjairól Kijevben, az 1991. évi december hó 6. napján aláírt Szerződés kihirdetéséről. <http://net.jogtar.hu/>

³⁴ Uo., Szerződés a jószomszedság és az együttműködés alapjairól Kijevben..., 9. és 13. cikkely.

³⁵ Saját fordításban a dokumentum magyar elnevezése: „Egyezmény Ukrajna és Magyarország között a határ-menti térségek lakosai határátkelésének egyszerűsített rendjéről”. Ukránul: «Угода між Урядом України і Урядом Угорської Республіки про спрощений порядок перетинання державного кордону громадянами, які проживають у прикордонних областях» 26 лютого 1993. http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=348_009 (Letöltve: 2011.01.31.). A magyar EU-csatlakozás előtt, 2003-ban e dokumentum közös megegyezés alapján, tíz év elteltével érvényét veszítette.

³⁶ Uo. E szerződések – újfent saját fordításban – a következők: „Egyezmény az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának és a Magyar Népköztársaság Kormányának között a határ-menti térségek lakosai határátkelésének egyszerűsített rendjéről” (1985. augusztus 1.), valamint „azon Egyezmény, amely az 1989. január 13-i keltezésű jegyzékváltással lépet hatályba”. Ukránul, az eredeti szöveg szerint: «Угода між Урядом Союзу Радянських Соціалістичних Республік та Урядом Угорської Народної Республіки про спрощений порядок переходу державного кордону громадянами, які проживають у прикордонних населених пунктах» (1985), illetve «Угода, укладена шляхом обміну нотами 13 січня 1989 року.»

év decemberében életbe lépett szabályozás.³⁷ E dokumentum a közösen, illetve egyénileg, saját területen és hatáskörben foganatosítandó technikai intézkedéseket irányozta elő az aláíró felek számára.

Az átkelés egyszerűsítésének rendjét rögzítő szerződés előírja, hogy meghatározott okmánnal, úgynevezett „betétlappal” szükséges rendelkeznie minden utazni szándékozó ukrán állampolgárnak. E dokumentum azonban kizárólag személyi igazolvány egyidejű felmutatásával együtt jogosított fel határátlépésre. A betétlap valójában mindössze a bélyegzők – egy oda és vissza út összesen négy bélyegzőt jelent – „gyűjtését” volt hivatott biztosítani, s éppen annyi üres felületet tartalmazott, ami egy megadott érvényességi időn belül meghatározott számú bélyegző „beütését” és ennek megfelelő mennyiségű határátkelést tett lehetővé: 12 vagy 36 alkalommal. A szerződés értelmében a részes államok kijelölték azokat a hivatalos szerveket, amelyek Ukrajnában a betétlapok, Magyarországon pedig ezek megfelelői, az úgynevezett „engedélyek” kiállítását végezhetik. Az ukrán betétlapok legfeljebb tíz napos magyarországi tartózkodást tettek lehetővé, ezen kívül területi hatállyal is rendelkeztek: meghatározott távolságon belüli tartózkodásra jogosították fel tulajdonosukat. Ezzel kapcsolatos továbbá az említett egyszerűsítési szerződés azon rendelkezése, mely rögzítette, hogy külön szerződés tartalmazza az arra kijelölt átkelőhelyek felsorolását.³⁸ Ezek a határátkelők mind a mai napig működnek: Harangláb–Lónya, Kaszony–Barabás, Asztély–Beregsurány, illetve Újlak–Tiszabecs.³⁹ E kiegészítő egyezmény írásba foglalta továbbá azt a szándékot is, miszerint a felek egy újabb kishatárforgalmi gyalogos és járműforgalmi átkelőhely megnyitását helyezik kilátásba a kárpátaljai Nagypalád és a magyarországi Kispalád között.⁴⁰ E terv gyakorlati kivitelezése azonban máig várat magára.

³⁷ A végrehajtási jegyzőkönyv a két ország illetékes határőrizeti szervei általi rendezésről szól. A forrásként itt felhasznált ukrán változat megnevezése: «Протокол між Державним комітетом у справах охорони державного кордону України, Державним митним комітетом України і Прикордонною охороною Угорської Республіки, Управлінням митно-фінансової охорони Угорської Республіки про спільні заходи щодо упорядкування руху автотранспорту через українсько-угорський державний кордон». http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=348_050 (Letöltve: 2011.01.31.).

³⁸ A szóban forgó kiegészítő dokumentum: „Megállapodás a Magyar Köztársaság Kormányának és Ukrajna Kormányának között a két ország közötti államhatáron levő határátkelőhelyekről.” Ukránul: «Угода між Урядом України і Урядом Угорської Республіки про пункти пропуску через державний кордон» 26 лютого 1993 року. http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=348_318 (Letöltve: 2011.01.31.).

³⁹ Ebben az időben már korábban funkcionált a Csap–Záhony járműforgalmi, illetve a Szalóka–Eperjeske vasúti forgalmi határátkelőhely.

⁴⁰ Uo., mint 37: „Megállapodás a Magyar Köztársaság Kormányának és Ukrajna Kormányának között a két ország közötti államhatáron levő határátkelőhelyekről”...

Jellegzetes könnyítést ír elő a határátlépés egyszerűsítését szabályozó egyezmény egészségügyi célú utazásokhoz: halaszthatatlan orvosi beavatkozás szükségessége esetén, amennyiben a beteg a saját állampolgársága szerinti országban nem kaphatja meg idejében a nélkülözhetetlen ellátást, úgy haladéktalanul, bármely napszakban, a kijelölt átkelőhelyeken kívül, ráadásul egyszerű személyi igazolvány felmutatásával – tehát a fentebb említett kiegészítő úti okmányok nélkül – is engedélyt kaphat a belépésre.⁴¹

Az határrendészeti együttműködés kiemelkedő mérföldkövét az 1995. május 19-én Kijevben aláírt, a magyar–ukrán államhatár rendjéről szóló megállapodás jelenti.⁴² A dokumentum „redemaráció”, azaz a határrel ellenőrzését írja elő, viszonyítási alapként pedig az 1947. február 10-én Magyarországgal Párizsban aláírt békeszerződés 10. cikkelyének rendelkezéseit jelöli meg. E cikkelyben megnevezett rendelkezésekre építve került sor ugyanis a jelenleg is érvényes határok pontos demarációjára.⁴³

A magyar–ukrán államhatár rendjéről szóló szerződéssel egyszerre látták el kézjegyükkel az illetékesek a határellenőrzési szervek együttműködéséről, a vízi és vasúti forgalmi rendszert szabályozó szerződéseket, így végeredményben egy komplex megállapodás-rendszert léptettek érvénybe.⁴⁴ Az államhatár rendjéről szóló dokumentum egy szakértőkből álló vegyes bizottság felállítását tette kötelezővé, amelynek a további cikelyekben megjelölt technikai intézkedések, feladatok elvégzését, funkciók betöltését kell irányítania, ellenőriznie.

A magyar–ukrán határszakasz legforgalmasabb átkelőhelye a Záhony–Csap metszéspont, ahol a Tisza-folyón átívelő híd vezet egyik országból a másikba. A híd felújításáról és teherbírásának növeléséről döntött az 1996-ban Budapesten aláírt kétoldalú egyezmény.⁴⁵ A dokumentum megnevezte a konkrét elvégzendő munkálatokat és kijelölte a részes államok feladatait, összesen pedig egy évet adott kivitelezés teljes elvégzésére.

⁴¹ Uo., mint 34. „Egyezmény Ukrajna és Magyarország kormánya között a határmenti térségek lakosai határátkelésének egyszerűsített rendjéről”...

⁴² 1998. évi LV. törvény a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a magyar – ukrán államhatár rendjéről, a határkérdésekben való együttműködésről és kölcsönös segítségnyújtásról szóló, Kijevben, 1995. május 19-én aláírt Szerződés kihirdetéséről. <http://net.jogtar.hu/>

⁴³ Uo. Valójában már ez is „redemaráció” volt, mert a cikkely alapján a későbbiekben megszületett határkijelölő egyezmények – a Szovjetunióval 1949. július 30-án, ill. 1961. október 3-án, valamint a legkorábbi, melyhez Csehszlovákia is csatlakozott, 1949. július 18-án került aláírásra – gyakorlatilag a trianoni rendelkezéseket erősítették meg újra.

⁴⁴ A fent említett szerződések pontos felsorolása a Magyar Köztársaság Külügyminisztériumának honlapján érhető el: <http://www.mfa.gov.ua/hungary/hun/26650.htm> (Letöltve: 2011.06.18.). Lásd még: <http://net.jogtar.hu/>

⁴⁵ 132/1996. (VIII. 28.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Kormánya között Budapesten, 1996. január 16-án aláírt, a magyar–ukrán határon lévő közúti Tisza-híd átépítéséről szóló Megállapodás kihirdetéséről. <http://net.jogtar.hu/>

b) Az uniós csatlakozás előkészületei: a vízumkényszer bevezetése

Az integrációs folyamatokban való sikeres magyar részvétel eredményeként az ország 2004-ben teljes jogú uniós tagságot szerzett. Ez azonban a nem EU-tagokkal szembeni vízumkényszer bevezetését feltételezte. E folyamat még 2003-ban indult, amikor Magyarország megállapodást kötött Ukrajnával az ukrán állampolgárok vízumkötelezettségéről.⁴⁶ A Kijevben aláírt dokumentum rögzítette az Ukrajnával szembeni vízumkényszer bevezetésének, illetve a magyar vízummentesség fennmaradásának tényét. A 9. cikkely értelmében a vízumbélyegzőt térítésmentesen kaphatta meg minden igénylő. A dokumentum felsorolta, kik és milyen feltételek mellett mentesültek a kényszer alól, illetve milyen esetekben adhattak ki vízumot gyorsított eljárással. Fontos megemlítenünk, hogy az 1993-ban megkötött, a határ menti lakosok egyszerűsített határátlépését lehetővé tevő megállapodást röviddel a vízumkényszer közelgő bevezetése előtt, még 2003 augusztusában hatályon kívül helyezték egy diplomáciai jegyzékváltással.⁴⁷

Szintén az uniós csatlakozással járó gazdaságpolitikai követelmények irányába tett lépésként értékelhető a két hónappal később Budapesten aláírt dokumentum a határellenőrzési szervek közötti statisztikai információcseréről, valamint a kereskedelmi áruforgalom összehangolt ellenőrzéséről.⁴⁸ Magyarországot, illetve a magyar–ukrán határszakaszt így már nem érte felkészületlenül a 2004. május 1-i EU-csatlakozás.

c) A schengeni övezet keleti határa

Magyarország csupán 2007. december 21. óta számít a schengeni övezet teljes jogú tagjának, ami azt jelenti, hogy akkortól kezdve már nemcsak az I., hanem a II. kategóriás schengeni normáknak is megfelel.⁴⁹ E dátumot

⁴⁶ 199/2003. (XII. 10.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Miniszteri Kabinetje között az állampolgárok utazásainak feltételeiről szóló, Kijevben, 2003. október 9. napján aláírt Megállapodás kihirdetéséről. <http://net.jogtar.hu/>

⁴⁷ Ukrán miniszterelnöki rendelet 2003 júliusából: «Постанова [...] про припинення Угоди між Урядом України і Урядом Угорської Республіки про спрощений порядок перетинання державного кордону громадянами, які проживають в прикордонних областях», Прем'єр-міністр України, В.Янукович. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1112-2003-%EF> (Letöltve: 2011.01.31.).

⁴⁸ A dokumentumok (jegyzőkönyv) itt forrásként használt ukrán változatának elnevezése: «Протокол [...] про порядок взаємодії з питань обміну даними митної статистики зовнішньої торгівлі», illetve «Протокол [...] про співробітництво в галузі контролю митної вартості товарів, які переміщуються через митний кордон України та Угорської Республіки». Mindkét okirat 2003. december 8-án került aláírásra. http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=348_070 (Letöltve: 2011.01.31.).

⁴⁹ Ezek többnyire a belső határokon az ellenőrzések megszüntetését feltételező, illetőleg a Schengeni Információs Rendszer (SIS) alkalmazásához kapcsolódó normák. <http://schengen-magyarorszag.hu/moesschengen.html> (Letöltve: 2011.05.16.).

megelőzően került sor Ungváron annak a kormányközi megállapodásnak az aláírására, amely a kishatárforgalmi rendszert megújított kereték közé helyezte, illetve e rendszer új – schengeni – elvárásoknak és realitásoknak történő megfelelést volt hivatott biztosítani.⁵⁰ Jelentősége ugyanis abban áll, hogy gyakorlatilag újra érvénybe lépteti az 1993-as megállapodással bevezetett és 2003-ban hatályon kívül helyezett határátlépési, utazási és tartózkodási jogokat a határ közeli térségek lakosai számára.⁵¹ Jelen esetben azonban már nem egy különálló „betétlap”, hanem egy kistérségi érvényű, az útlevelebe ragasztott bélyegző – kishatárforgalmi engedély – ruházza fel a megállapodás 1. számú mellékletében felsorolt magyarországi és ukrain határ menti települések lakosait a szomszédos országba való beutazásra, valamint korlátozott területi és időhatályú ott tartózkodásra.⁵² Nagy előnye továbbá a korábban használt betétlappal szemben, hogy akár 5 évig is érvényes, az érvényességi periódus alatt pedig korlátlan számú átlépést tesz lehetővé, illetve a határőrizeti szervek számára nem kötelező előírás többé, hogy – a ki- és belépést rögzítő –pecséttel lássák el az útleveleket.⁵³ Végezetül további bizakodásra adhat okot az a tény, hogy a megállapodás preambuluma kifejezi a részes államok ama közös óhaját, miszerint az Európai Unió és Ukrajna között a teljes vízummentesség rezsime léphet érvénybe. Ezt azonban csupán távoli perspektívaként kezeli.

Szlovákia

a) Szlovák-ukrán kapcsolatok: függetlenség és államhatárok

1991 elején az ekkor már szétesőben lévő Szovjetunió egyik legégetőbb belpolitikai kérdése a tagköztársasági függetlenségi törekvések korlátozása, az ország egyben tartása volt. A balti köztársaságokban, a február 4-én és március 3-án megtartott népszavazásokon a lakosság magabiztos fölényrel tette le voksát az önállósodás mellett.⁵⁴ Március 17-én került sor a föderáció jövőjét eldönteni remélt, erősen megkérdőjelezhető hitelességű népszavazásra, amelyen meglepő módon, az egyértelmű függetlenedési

⁵⁰ 2007. évi CLIII. törvény a Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Miniszteri Kabinetje között a kishatárforgalom szabályozásáról szóló Egyezmény kihirdetéséről. <http://net.jogtar.hu/>

⁵¹ Uo., lásd 1. cikkely első bekezdése.

⁵² Uo., lásd 1. cikkely ötödik bekezdése.

⁵³ Uo., lásd 5. cikkely negyedik bekezdése.

⁵⁴ Krausz, Szilágyi, 1992. i. m. 289., 290.

tendenciák dacára, 80%-os részvétel mellett a szavazatok közel 77%-a egy megújított Szovjetuniót támogatót.⁵⁵

Gyakorlatilag e népszavazás előestéjén, március 15-én Kijevben találkozott egymással az Ukrán SZSZK Minisztertanácsának elnöke, Vitold Fokin, valamint a Szlovák Köztársaság kormányfője, Vladimír Mečiar, azaz a két miniszterelnök. A találkozó egy nyilatkozat elfogadásával zárult, melyben a felek kifejezésre juttatták az általuk képviselt kormányok ama határozott szándékát, hogy kölcsönösen elősegítik az országaikban élő szlovák és ukrán nemzeti kisebbségi állampolgárok – kulturális önazonosságának megtartása és más egyéb mellett – anyaországgal történő kapcsolattartását, valamint gondoskodnak az ehhez szükséges előfeltételek megteremtéséről.⁵⁶ A nyilatkozat szövege még nem jelöl ki konkrét lépéseket vagy terveket, nem beszél tehát határforgalmi vagy egyéb, hasonló jellegű közös szabályozásról, kifejez azonban valamiféle jövőbeni együttműködési szándékot arra az esetre, ha – a körülmények kedvező alakulása esetén – e két szomszédos, ekkor még nem önálló, hanem egy-egy nagyobb föderatív államképződmény tagja, független fejlődési pályára lépne. Az ukrán függetlenség még ebben az évben realitássá vált, a Szlovák Köztársaság pedig Csehország és Szlovákia 1993. január 1-től érvénybe lépő teljes szétválása következtében jött létre.⁵⁷

b) Az alapszerződéstől a határátkelők számának bővítéséig

Ukrajna és a Szlovák Köztársaság, két újonnan létrejött állam 1993-ban Kijevben alapszerződést kötött, melyben a békés egymás mellett élés és a kölcsönösen előnyös együttműködés kulcsfontosságú tényezőként szerepel.⁵⁸ Kétségtelen tény, hogy a békés szomszédság egyik sarkalatos alapfeltétele az államhatárok sérthetlenségének tiszteletben tartása, a gyümölcsöző együttműködés megkerülhetetlen velejárója pedig a határnyitás, a határforgalmi rendszer kiépítése és kellő funkcionálása. A szóban forgó alapszerződés mindkét területet illetően előremutató irányelveket fogalmaz meg, témánk szempontjából pedig különösen fontos az a kijelentés,

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Ukrán-szlovák zárónyilatkozat: «Спільне комюніке Голови Ради Міністрів УРСР і Голови Уряду Словацької Республіки». http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703_151 (Letöltve: 2011.05.28.).

⁵⁷ Horváth Jenő, szerk., Világpolitikai lexikon (1945-2005). Osiris Kiadó, Budapest, 2005. (653. o.).

⁵⁸ Ukrán-szlovák alapszerződés. «Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою» 29 червня 1993 р. http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703_150, ULT. (Letöltve: 2011.05.21.).

amely a vámellenőrzés egyszerűsítését és gyorsítását, illetőleg „új átkelők nyitását” tűzi ki célul.⁵⁹

Alig néhány hónappal később, a megvalósítás első fontos lépéseként két megállapodást írtak alá Pozsonyban: egyik a határrezsimmről szól, másik pedig a meglévő közös határok sérthetlenségét rögzítette.⁶⁰ Míg előbbi a határőrségi együttműködés funkcionális, gyakorlati kereteit hivatott kiépíteni, addig az utóbbi értelemszerűen a közös határok pontos földrajzi kijelölésének, azaz „demarkációjának” szabályait, előírásait határozza meg.⁶¹ Mindez persze nélkülözhetetlen, de jelen tanulmány szempontjából ennél is fontosabb, hogy milyen gyakorlati eredményeket hozott az 1995-ös év, ekkor ugyanis Kijevben újabb öt szerződést írtak alá. Ezek között szerepelt az a dokumentum, amelyik a határátkelők számának növelését írta elő.⁶² E döntés értelmében a felek megteremtik az újabb átkelők létrehozásához szükséges feltételeket. Az ekkor már létező, jelen dokumentum által újra rögzített átkelők a következők voltak: az Ungvár–Felsőnémeti (Uzhhorod–*Ужсьне Немецьке*) és Kisberezná–Ublja-i (Malij Bereznij–Ublja) a közúti, a Csap–Ágcsernyő-i (Chop–*Čierna nad Tisou*) és Pavlovce–Matovce-i (Palló–Matovce) pedig a vasúti forgalom számára állt nyitva.

A következő fontos előrelépés – infrastrukturális fejlesztés – az 1997-ben aláírt újabb szerződés nyomán valósulhatott meg, ez esetben az Európát átszelő autópálya-hálózat keleti irányú terjeszkedése került az államközi együttműködés „terepasztalára”.⁶³ E dokumentum értelmében az

⁵⁹ Uo., 13. cikkely második bekezdése: «Вони здійснюватимуть заходи задля спрощення і прискорення митного оформлення вантажних та пасажирських перевезень, відкриття нових пунктів пропуску через державний кордон.»

⁶⁰ Az hivatkozott szerződések ukrán elnevezése, a fent említett sorrendben a következő: «Договір між Україною і Словацькою Республікою про режим українсько-словацького Державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань», illetve «Договір між Україною та Словацькою Республікою про спільний Державний кордон», 1993. október 14., Kijev. http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703_001, valamint http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703_002 (Letöltve: 2011.01.28.).

⁶¹ Az 1. cikkely kimondja, hogy a szlovák–ukrán határvonal az 1973-ban a Szovjetunió és Csehszlovákia között megkötött határrezsimmről és határőrzeti együttműködési szerződés rendelkezései szerint, változatlanul marad, e dokumentum azonban – az utolsó előtti, 18. cikkely értelmében – érvényét veszti az itt tárgyalt, 1993-as szerződés érvénybe lépésével.

⁶² A határátkelők számának növeléséről szóló megállapodás általunk itt használt ukrán nyelvű változatának elnevezése: «Угода між Урядом України та Урядом Словацької Республіки про пункти пропуску через спільний державний кордон», 15 червня 1995 року. http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703_063, ULT. (Letöltve: 2011.01.28.). A másik három megállapodás a két ország közötti szállítmányozás, továbbá a közúti, valamint a vasúti határátkelés, végül pedig a határőrségi együttműködés alapjait volt hivatott szabályozni.

⁶³ A forrásként használt dokumentum ukrán nyelven: «Угода між Міністерством транспорту України та Міністерством транспорту, пошт і телекомунікацій Словацької Республіки про визначення місця з'єднання проєктованих автомагістралі на українській стороні і автомагістралі D1 на словацькій стороні на українсько-словацькому державному

autópálya szlovák oldalon Záhor (Zahor), ukrán oldalon pedig Őr (Storozhnytsa) helyésnél lép ki egyik országból, illetve lép be a másik ország területére.⁶⁴

c) Vízumkérdések az uniós csatlakozás és a pozsonyi elvárások függvényében

A páneurópai autópályával kapcsolatos egyezményhez hasonlóan szintén diplomáciai jegyzékváltás volt a következő lényeges, egyébiránt időben erősen megkésettnek tűnő megállapodás, melynek értelmében a diplomataknak vízummentességet kaptak, így akár 90 napig is tartózkodhattak megszakítás nélkül a másik ország területén.⁶⁵ Ezt követte az vízumkényszer enyhítését célzó megállapodás 2001-ben, amely a határ menti térségek meghatározott településein élő lakosainak nyújtott lehetőséget meghosszabbított – 90 napos – tartózkodásra.⁶⁶ Ez a rendszer azonban 2008. május 1-én érvényét veszítette és átengedte helyét a május 30-án aláírt határrezsimmről szóló szerződésnek,⁶⁷ amely már kishatárforgalmi engedély kiadását és használatát tette lehetővé az előzőekben megnevezett kedvezményezettek számára. A különbség abban rejlik, hogy a döntéshozók jelen esetben az érintettek körét sokkal szélesebbre vették, így az engedély területi hatálya jelentősen bővült. Fontos előny, hogy e speciális engedéllyel utazók esetében ez utóbbi szabályozás felmentést nyújt a határok átlépését rögzítő pecsétek útlevelelbe helyezése alól. Ez a kishatárforgalmi engedély megegyezik azzal, amit Magyarország 2007-ben vezetett be az ukrán állampolgárságú utazók számára (lásd fentebb).

A 2008-as határrezsimm-szerződés megkötését megelőzően – az uniós tagságra készülendő – került sor két újabb határátkelő megnyitására. Az időben korábbi, azaz a 2005-ben kötött megállapodás szerint az egykor

kordoni на південний захід від міста Ужгород між селами Сторожниця (Україна) і Загор (Словацька Республіка) та їх проходження у прикордонних областях» 7 березня 1997 р. http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703_041 (Letöltve: 2011.01.28.).

⁶⁴ Uo., 1. cikkely.

⁶⁵ A diplomata és szolgálati útlevelel rendelkezők számára életbe léptetett rendszabályt tartalmazó dokumentum ukrán elnevezése: «Угода (у формі обміну нотами) між Урядом Словацької Республіки і Кабінетом Міністрів України про скасування візового режиму для власників дипломатичних або службових паспортів» 08 червня 2000 р. http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703_019 (Letöltve: 2011.01.28.).

⁶⁶ Az újfent diplomáciai jegyzék formájában megfogalmazott megállapodás ukrán elnevezése a következő: «Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про лібералізацію візового режиму», 13 лютого 2001 року. http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703_018 (Letöltve: 2011.01.28.).

⁶⁷ A határrezsimm-megállapodás ukrán nyelvű elnevezése: «Угода між Україною та Словацькою Республікою про місцевий прикордонний рух». http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703_076 (Letöltve: 2011.01.28.).

egységes, majd a második világháború eredményeként kettészelt magyarlakta település, Szelmenc⁶⁸ mentén határátkelő megnyitására döntöttek a tárgyaló felek.⁶⁹ A következő határátkelő megépítéséről, megnyitásáról pedig 2007-ben állapodtak meg: közúti forgalomra bocsátják a tervek szerint a közeli jövőben megépülő Csernyő–Salamon (*Čierna–Solomonovo*) átkelőt.⁷⁰

Sajátos szlovák vízumpolitikai elképzelésekről tanúskodik azonban az a tény, hogy még 2007-ben, a kishatárforgalmi engedélyek használatát szabályozó határrezsim-szerződés aláírása előtt Szlovákia módosította az ukrán állampolgárok szlovákiai tartózkodásának rendjét.⁷¹ A változtatások értelmében az ukrán állampolgárságú személyek számára kiadott schengeni vízum nem érvényes Szlovákia területén: kizárólag tranzit-okmányként használható, ami legfeljebb 5 napos átutazást engedélyez.⁷² Az ukránok számára tehát szlovák nemzeti vízumra van szükség e szomszédos államban való rövid idejű tartózkodáshoz is. Ezen a megszorításon enyhített azonban az a 2010-ben Kijevben aláírt megállapodás, melynek értelmében akár 90 napnál is hosszabb, ám legfeljebb egy éves időtartamú, az ország egész területére érvényes hatályú tartózkodásra ad lehetőséget mindkét ország nemzeti vízuma. Ráadásul kölcsönösen eltörölték a konzuli díjakat, így a vízbélyegző megszerzése térítésmentessé vált ukrán és szlovák állampolgárok számára egyaránt.⁷³

⁶⁸ Egész pontosan Kis- és Nagyszelmenc (Mali Selmenci és Vel'ké Slemence) fálvokról van szó, előbbi Ukrajnában, utóbbi pedig Szlovákiában van.

⁶⁹ Ez a megállapodás valójában a határátkelők kijelöléséről szóló 1995-ös megállapodás kiegészítése, ukrán elnevezése a következő: «Договір (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про внесення змін до Угоди між Урядом України і Урядом Словацької Республіки про пункти пропуску через спільний державний кордон». http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703_043 (Letöltve: 2011.01.28.).

⁷⁰ Előbbi település a szlovák, utóbbi pedig az ukrán oldalon található. A forrásként használt dokumentum ukránul: «Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про будівництво нового автодорожнього пункту пропуску "Соломоново–Чірна"», 1. cikkely. http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703_073, ULT. (Letöltve: 2011.01.28.).

⁷¹ Diplomáciai jegyzék a szlovákiai tartózkodás rendjének megváltoztatásáról: «Нора про зміну правил перебування громадян України в Словацькій Республіці». http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703_066 (Letöltve: 2011.01.28.).

⁷² Uo.

⁷³ A konzuli díjak kölcsönös eltörléséről szóló megállapodás ukránul: «Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про скасування консульських зборів». http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703_088 (Letöltve: 2011.05.28.).

Románia

a) *Ukrán–román kapcsolatok: határkérdések a rendszerváltás előtt és után*
Az 1980-as években külpolitikailag egyre erőteljesebben elszigetelődő Román Szocialista Köztársaság a határátkelések egyszerűsítését célzó, a maga nemében és idejében tehát minden bizonnyal újszerűnek számító megállapodást írt alá a Szovjetunióval 1985-ben.⁷⁴ Viszonylagos újszerűsége ellenére is valószínűtlen azonban, hogy ez a dokumentum az izoláltság enyhítését lett volna hivatott elősegíteni, erre már csak az igen szerénynek mondható „reformkísérleteiből” eredően sem aspirálhatott. Az előírások szerint ugyanis kizárólag a határ menti térségek meghatározott településeken élő lakosai élhettek a határátkelés lehetőségével⁷⁵, az erre feljogosító okirat, az egyszeri oda-vissza útra érvényes „belépő” („propuszk”) pedig legfeljebb hét (7) nap tartózkodást engedélyezett. További, ma már némileg komikusan ható követelményt jelentett, hogy a „propuszk” megszerzésének feltételét képező meghívólevél mindössze öt (5), a megállapodás 1. cikkelyében leírt esetben adhatott alapot indokolt határátkelési igényre.⁷⁶ Nem tette kötelezővé azonban az útlevél használatát, egyszerű személyi igazolvány is megfelelt a „belépő” megszerzéséhez és azzal együtt a határátkeléshez.

A román rendszerváltás után közel másfél, a szovjet rendszerváltás előtt pedig körülbelül fél évvel került sor – alig három héttel a Szlovákia kapcsán fentebb már említett, „sikeress” föderációs (SZU) népszavazást követően – a Szovjetunió és Románia közötti alapszerződés aláírására Moszkvában.⁷⁷ E dokumentum 13. cikkelye értelmében a szerződő felek vállalták, hogy intézkedéseket foganatosítanak a határátkelők számának növelése, a kereskedelmi, turisztikai, magáncélú, stb. átkelések gyorsítása, az ellenőrzések egyszerűsítése érdekében. Ez a tartalom pedig jól

⁷⁴ Egyszerűsített határátkelés Románia és SZU között: «Соглашение между Правительством Союза Советских Социалистических Республик и Правительством Социалистической Республики Румынии об упрощенном переходе государственной границы». http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_015 (Letöltve: 2011.01.29.).

⁷⁵ Uo., a 7. cikkely kimondja, hogy különleges esetekben más régiók lakosai és a kijelölt határátkelőktől eltérő ponton is beutazhatnak. A dokumentum nem utal azonban arra, hogy melyek azok a bizonyos „különleges esetek”.

⁷⁶ Uo., 1. cikkely. Az öt eset a következő: a szerződő felek által rendezett tömegrendezvényeken való részvétel, életmentő orvosi kezelés, valamint rokonlátogatás fontosabb ünnepek alkalmával, rokonok megbetegedése vagy elhalálása miatt. Az első eset kivételes, mivel ilyen indokkal nem hét, hanem mindössze egy napi külföldön tartózkodás lehetséges.

⁷⁷ Szovjet–román alapszerződés, 1991. április 5.: «Договор о сотрудничестве, добрососедстве и дружбе между Союзом Советских Социалистических Республик и Румынией». http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_150 (Letöltve: 2011.05.30.).

illeszkedett ahhoz tendenciához, amelyet a két ország között fennálló vízumkényszer lazítását célzó, az alapszerződéssel majdhogynem egyszerre napvilágot látott egyezmény⁷⁸ is határozottan fémjelzett. Ez a dokumentum ugyanis vízummentessé tette az utazást a két ország között, előírásai szerint érvényes útlevelel – illetőleg diplomata, szolgálati, tengerész, stb. útlevelel – kívül nem szükséges egyéb okirat, az ott tartózkodás felső időkorlátját pedig 90 napban határozta meg.⁷⁹ Jelen egyezményt a röviddel ezt követően függetlenné vált Ukrajna a *nemzetközi szerződésekben történő államutódlás* elvének megfelelően örökölte és egészen 2003-ig érvényben tartotta, ekkor ugyanis egy újabb, hasonló tematikájú kétoldalú egyezmény vízumkényszert vezetett be.⁸⁰

E vízváltáshoz számító dokumentum részletesebb áttekintése előtt szükséges néhány szóban figyelmet szentelni az 1990-es évek fejleményeinek. Kétoldalú vámügyi és határforgalmi megállapodások tekintetében az 1996-os év jelentős előrelépést hozott. A vasúti és közúti határforgalom kérdését szabályozó dokumentumok mellett, az átkelők helyőrségeinek együttműködését rendező, illetőleg az átkelők kapacitását bővítő megállapodást léptettek érvénybe, nem kevésbé lényeges módon pedig a határátlépéssel kapcsolatos követelmények egyszerűsítését egy kormányközi dokumentumban rögzítették.⁸¹ Ez utóbbi lényegében a határ menti térségek – a szerződésben megnevezett településeken élő – lakosai számára nyújt kedvezményeket: a határátlépés és a szomszédos állam adott megyéiben való tartózkodás mindössze egy személyazonossági igazolvány és – az arra kijelölt hivatalos hatóságok által – az igazolványhoz kiállított „betétlap” (ukrán részről), illetve „engedély” (román esetben) függvénye.⁸² Lényegi kikötés azonban, hogy az utazni szándékozók a lakhelyükhöz legközelebb eső átkelőt kötelesek választani a be- és kilépéshez, továbbá legfeljebb öt (5) napot tölthetnek a másik ország területén, a határátlépések számát

⁷⁸ A vízumkényszer enyhítéséről szóló egyezmény (1991. március 11., Bukarest) itt forrásként megnevezett, orosz nyelvű változata: «Соглашение между Правительством Союза Советских Социалистических Республик и Правительством Румынии об упразднении визового режима». http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_021 (Letöltve: 2011.01.29.).

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Az utazás feltételeiről szóló, 2003. december 19-én aláírt kétoldalú egyezmény ukrán nyelven: «Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про умови взаємних поїздок громадян». http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_023 (Letöltve: 2011.01.29.).

⁸¹ A határátlépés egyszerűsítését előirányzó dokumentum ukránul: «Угода між Урядом України і Урядом Румунії про спрощений порядок перетинання спільного державного кордону громадянами, які проживають у прикордонних районах і повітах». http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_051 (Letöltve: 2011.01.29.).

⁸² Uo., 1. cikkely, valamint a 2. cikkely első bekezdése.

pedig havi kétszer maximalizálja.⁸³ Hasonló, azonban jóval kedvezményesebb mechanizmust és feltételeket léptet érvénybe, mint a fentebb már tárgyalt 1985-ös szovjet–román egyezmény. E „modernizált” változatnak további nagy előnye a korábbihoz képest, hogy már nem köti a betétlap/engedély megszerzését meghívólevélhez és nem szabja meg a határátlépést megindokoló „eseteket”. Jelen dokumentum utolsó fontos rendelkezésként hatályon kívül helyezi az 1985-ös megállapodást.⁸⁴

b) Ukrán–román alapszerződés: mérföldkő a területi kérdések rendezésének útján?

Az Ukrajna és Románia közötti jószomszédi és együttműködési megállapodás létrejöttét és életbe lépését 1997-től datáljuk.⁸⁵ A Konstancában aláírt dokumentum talán legnagyobb érdeme, hogy a Szovjetunió szétbomlásakor megörökölt közös határokat Kijev és Bukarest kölcsönösen tiszteletben tartja, és semminemű határmódosításra sem fogalmaz meg igényt.⁸⁶ A vitatott hovatarozású, ekkor még rendezetlen státuszú Fekete-tengeri Kígyó-sziget ügyének eldöntése végett pedig az akkori ukrán külügyminiszter, Hennagyij Udovenko egy hivatalos levelet címzett Adrian Severin román külügyminiszternek az alapszerződéshez csatoltan. Ebben arra kérte kollégáját, hogy országaik az ENSZ keretein belül és eljárásait alkalmazva keressenek megoldást.⁸⁷ A Hágai Nemzetközi Bíróság 2009-es, hosszú jogi huzavonát követő döntése nyomán a sziget és az azt övező, szénhidrogénben gazdag kontinentális talapzat a kitermelési jogokkal együtt végül Romániáé lett.⁸⁸

Visszatérve az alapszerződéshez, további figyelmet érdemel annak 2. cikkelye, mivel abban kifejezésre jut a két ország közötti határrezsim-szerződés mihamarabbi megkötésének szándéka, mely dokumentumra még hat évet kellett várni. Életbe lépésével azonban újra beerősítést nyert a Szovjetuniótól örökbe kapott határvonal, ezzel együtt pedig a határőrizeti szer-

⁸³ Uo., 3. és 5. cikkely.

⁸⁴ Uo., 14. cikkely.

⁸⁵ Ukrán–román alapszerződés: «Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією». http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_003 (Letöltve: 2011.05.29.).

⁸⁶ Uo., 2. cikkely első bekezdése.

⁸⁷ Uo., lásd a szerződéshez csatolt külügyminiszteri levelet. Jól ismert tény azonban, hogy ez nem bizonyult elég garanciának, mert a román partok közvetlen közelében fekvő sziklasziget kapcsán a későbbiekben komoly diplomáciai feszültség alakult ki a két ország között.

⁸⁸ Független Hírvégződések, „Romániáé a Kígyó-sziget”. 2009. február 3. <http://index.hu/kulfold/kigyoo090203/> (Letöltve: 2011. 06. 01.)

vek közötti együttműködés és kölcsönös segítségnyújtás keretrendszere is kialakul.⁸⁹

c) A vízumkényszer „visszaállítása”

Ugyanezen év, 2003 decemberében írták alá a szovjet–román vízummentességet rögzítő szerződés (1991) kapcsán fentebb már említett, a vízumkényszer „enyhítését” szabályozó ukrán–román egyezményt, amely azonban gyakorlatilag annak módosított tartalmú újbóli „bevezetését” emelte jogerőre,⁹⁰ utolsó rendelkezésként pedig hatályon kívül helyezte a mentességet jelen dokumentum aláírásáig fenntartó 1991-es szerződést.⁹¹ Talán nem tévedünk, ha azt feltételezzük, hogy a 2003-ban érvénytelenített szerződés sem nyújtott „valós” vízummentességet: jóllehet minden állampolgár számára lehetőséget adott az utazásra, ám, ahogyan az már fentebb is említettük, útlevél meglétét követelte meg. Erről azonban köztudott, hogy az 1990-es évek első felében csak igen keveseknek állhatott rendelkezésére, legalábbis az akkoriban végnapjait élő Szovjetunióban és a néhány hónappal később függetlenné vált és rövidesen államszűd-közeli helyzetbe került Ukrajnában. Következésképpen, nem volt komoly esélye annak, hogy tömeges utazási hullám alakul ki, a vízummentesség így valójában „jelképes” maradt, egészen az ukrán útlevelek kibocsátásának kezdetéig, amit 1996-tól datálunk. Az ukrán törvényhozás 1994-ben alkotta meg az állampolgárok külföldre utazásáról szóló törvényt, amely a határok átlépésére, külföldi tartózkodásra az új, ukrán szabványú világútlevelek kibocsátását teszi lehetővé.⁹² Két évvel később, egy belügyminiszteri rendelet eredményeképpen érvénybe lépett az útlevelek kibocsátásának rendjét, fel-

tételeit, kritériumait előíró szabályrendszer.⁹³ Ezt követően vált szélesebb körben elérhetővé a világútlevél.

Összefoglalás és következtetések

A vasfüggöny lebontását követően Ukrajna, a többi volt tagköztársasághoz hasonlóan fizikai államhatárokká alakította a korábban évtizedekig csupán „virtuálisan” – akárcsak jelenleg az Európai Unióban – létező adminisztratív határokat. E változás azonban messze nem befolyásolta olyan számottevően az ország keleti határtérségeinek gazdasági, társadalmi és egyéb, immár „külföldi” kapcsolattartási lehetőségeit (Oroszország felé), mint ahogyan azt a nyugati határmegyék esetében tapasztalhatjuk (Magyarország, Szlovákia, Románia felé). További fontos körülmény, hogy Ukrajna szárazföldi határvonalainak részletes és pontos kialakítása azonban javarészt még várat magára, ugyanis sem Oroszországgal, sem Belorusszal, legkevésbé pedig Moldovával nem sikerült mindezidáig megnyugtató megegyezésre jutni a demarkáció kérdésben. Ukrán oldalon megvan a rendezés szándéka, Moszkva és Minszk politikai okokkal is magyarázható késlekedése azonban hátráltathatja Kijev azon aspirációit, melyek az schengeni térség országaival való vízummentes státusz elérését célozzák.⁹⁴

Az Európai Unióban olyannyira hangsúlyos, a regionális egyenlőtlenségek csökkentésére irányuló törekvésekre sem találunk szembetűnő analógiát az ukrán regionális politika elmúlt húsz évében: a belorusz, lengyel, szlovák, magyar, román és moldovai határok mentén fekvő régiók még ma is nagyon elmaradottnak számítanak a keleti határmegyékhez képest és országos átlagban is. Ezzel szemben, amíg például egy oroszországi utazáshoz egyszerű személyi igazolvány is elegendő az ukrán állampolgárok számára, addig a schengeni országok – így Magyarország is – vízumkorlátozásokat kénytelenek érvényben tartani Ukrajnával szemben, ami akadályoztatja a határon átvélő kapcsolatokat. Üdvözlendő

⁸⁹ A román–ukrán határrezsim-szerződés ukrán elnevezése: «Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань». http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_022, ULF. (Letöltve: 2011.01.29.).

⁹⁰ Уо., mint 52: «Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про умови взаємних поїздок громадян». А 3. cikkelye értelmében a többszöri átlépésre feljogosító vízumok kiadása ingyenes, viszont ennek megszerzésére csak szűkre szabott, adott szakmai vagy szolgálati tevékenységet végzőket jogosított fel. Ez a dokumentum 2006-ban módosult, így az említett vízum a határ menti régiók lakosai számára is elérhetővé vált, függetlenül tevékenységi körüktől. Lásd: «Протокол між Кабінетом Міністрів України і Урядом Румунії про внесення змін та доповнень до Угоди [...] про умови взаємних поїздок громадян, підписаної в Києві 19.12.2003 р.» http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_041 (Letöltve: 2011.01.29.).

⁹¹ Уо., 12. cikkely.

⁹² Az ukrán állampolgárok külföldi utazását szabályozó 1994-es törvény: «Закон України про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України». <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3857-12> (Letöltve: 2011.06.02.).

⁹³ Az útlevelek kibocsátásának szabályrendszerét életbe léptető belügyminiszteri rendelet: «Наказ про затвердження Інструкції про порядок оформлення та видачі паспортів громадянина України і проїзних документів дитини для виїзду за кордон», Міністерство внутрішніх справ України. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0357-96> (Letöltve: 2011.06.02.).

⁹⁴ «Лукашенко може завдати Україні отримати безвізовий режим з Європоєю», Українська Правда, 28 квітня 2011. <http://www.pravda.com.ua/news/2011/04/28/6147572/> (Letöltve: 2011.07.05.).

fejlemény azonban, hogy a kishatárforgalmi rendszer mindhárom részletebben tárgyalt ország (Magyarország, Szlovákia, Románia) általi bevezetésével, a vízumdíjak csökkentésével, illetve a vízumügyi eljárások színvonalasságával, korrektségével – egy ukrainai felmérés szerint utóbbi tekintetben Magyarország élen jár – a kárpátaljai határsáv hátránya fokozatosan csökkenhet.⁹⁵

MŰHELY

Vékony Dániel

Változó állami reakciók a muszlimok nyugat-európai jelenlétére Various state reactions to the Muslim presence in Western Europe

Concerning the official situation of Islam: in France Islam has gained official acknowledgment similar to the other Churches; in the UK the primacy of the Anglican Church renders equal status impossible; in Germany the negotiations between the Muslim communities and the state have only recently begun that might lead toward a future acknowledgement of Islam.

Bevezetés

A tanulmány célja az állam muszlim kisebbségekkel szemben alkalmazott együttélési modelljének bemutatása az állam és a muszlim közösségek intézményes kapcsolatán keresztül. A terjedelmi korlátokat figyelembe véve vizsgálódásunkat három országra szűkítjük le: Franciaországra, Németországra, és Nagy-Britanniára. Választásunk azért esett ezekre az országokra, mert ezek rendelkeznek a legnagyobb muszlim népességgel Nyugat-Európa országai közül¹, illetve azért, mert mindhárom ország – más-más háttér miatt – teljesen különböző elgondolást használva próbál megfelelő intézményi megoldást találni a muszlim kisebbségek által jelentett kihívásokra. Míg Franciaország sajátos politikai nemzet-felfogásának köszönhetően egy olyan integrációs politikát folytat, amit egyesek asszimilációnak tartanak², addig Nagy-Britanniában az elmúlt évekig a multikulturalizmus mellett törtek lándzsát a politikusok. Németország a Gasterbeiter modellnek

⁹⁵ A schengeni országok konzulátusainak munkáját értékelő felmérés szerint az magyar képviselők végzik a leggyorsabban a vízumügyi eljárásokat. Мітряєва Світлана Іванівна: «Україна–Угорщина/ЄС: візовий контекст взаємовідносин». In: Ровиток гуманітарного співробітництва в українсько-угорському прикордонному регіоні: аналіз, оцінки. Матеріали міжнародного круглого столу 26-27 січня 2011 року, м. Ужгород. Видавництво «ЛІРА», Ужгород, 2011. Lásd még: Ольга Єгорова: «Візова політика Генерального Консульства Угорської Республіки в м. Ужгороді», In: «Візова політика Угорщини та Словаччини в консульських установах на території Закарпатської області». Аналітичний звіт, ред. Мітряєва Світлана Іванівна, Центр стратегічного партнерства.

¹ Többek között az európai muszlimok számáról és annak várható alakulásáról készített kiterjedt elemzést a Pew Research Center, lásd: Pew Research Center, *The Future of the Global Muslim Population – Projections for 2010-2030*, Pew Research Center, Washington DC, USA, 2011, forrás: <http://pewresearch.org/pubs/1872/muslim-population-projections-worldwide-fast-growth>, letöltve 2011.12.11.

² Lásd erről: Riva Kastoryano, *French secularism and Islam – France's headscarf affair*, in Tariq Modood, Anna Triandafyllidou and Ricard Zapata-Barrero(eds.), *Multiculturalism, Muslims and Citizenship*, Routledge, UK, 2006. és Patrick Simon and Valérie Sala Pala, *"We're not all multiculturalists yet": France swings between hard integration and soft anti-discrimination*, in Steven Vertovec & Susanne Wessendorf(eds.), *The Multiculturalism Backlash*, Routledge, UK, 2010

köszönhetően sokáig egész sajátos politikát valósított meg, aminek a célja nem az integráció, hanem a jövőbeni visszatelepülés elősegítése volt.

A tanulmány első részében röviden bemutatjuk a muszlim betelepülés történetét a második világháború után, rávilágítva a témánk szempontjából releváns sajátosságokra, illetve a tárgyalt együttélési megoldásokra; a második részben az egyes országokat sorra véve elemezzük a muszlim kisebbségek és a többségi társadalom, illetve az állam viszonyát.

Muszlim bevándorlás Nyugat-Európába

A muszlimok nagy tömegben a második világháború után érkeztek a nyugat-európai országokba. A tömeges betelepülés fő oka az volt, hogy a háború utáni újjáépítés során az említett országok gazdasági látványos növekedésnek indultak, amelyet már nem lehetett európai forrásokból kielégíteni. Nagy-Britannia és Franciaország hanyatlóban lévő gyarmatbirodalmára, illetve a frissen függetlenedett egykori gyarmataira támaszkodott. Németország nem volt ilyen egyszerű helyzetben, gyarmatai nem lévén, bilaterális szerződéseket kötött több állammal a vendégmunkások, az ú.n. "Gastarbeiterek" határozott idejű szerződéséről. Ezek a korai döntések ma is alapvetően meghatározzák a vizsgált államok muszlim kisebbségeinek képét. Ugyan a 1970-es évek során meginduló második betelepülési hullám³, valamint az azt követő illetve azzal párhuzamosan zajló harmadik hullám során⁴ a muszlim csoportok minden szempontból heterogénné váltak, ma is megfigyelhető ezekben az országokban egyes etnikai csoportok dominanciája⁵.

A betelepülő muszlim kisebbségek ugyan változatos helyekről érkeztek, azonban bizonyos jellemzők mindegyik ország muszlim lakosságára jellemzőek. Az első közös elem, a már említett heterogenitás, illetve a sokszínű felépítés mellett jelenlévő egy, vagy néhány származási országból érkezők túlsúlya. Egy másik számunkra releváns jellemző, az átlagosnál

³ Itt elsősorban a már az országban élő, elsősorban férfi munkavállalók családtagjainak letelepedését értjük, akik a borús gazdasági kilátások ellenére is úgy döntöttek, még mindig jobb egy bizonytalan európai jövő, mint egy még kevésbé biztos az ő hazájában.

⁴ A harmadik hullám alatt a családgyesítésektől független, elsősorban politikai okokból Nyugat-Európában menedéket kereső muszlimok letelepedését értjük.

⁵ Ilyen Nagy-Britanniában az indiai szubkontinens országainak muszlim csoportjai (Pakisztán, Banglades és India). Franciaországban elsősorban a Magreb országok illetve a Nyugat-Afrika szubszaharai országai említhetők meg. Németország esetében a török csoportok dominanciájához nem férhet kétség.

rosszabb szociális helyzet⁶. Az előző két pontból is következően mind-egyik vizsgált országban az állami szereplők aktív közreműködésére volt szükség, annak érdekében, hogy létrejöhessenek intézményes kapcsolatok az állam és a muszlim közösségek között⁷. Végül pedig az egyes muszlim csoportok közötti rivalizálást kell kiemelnünk, amely néha kihat állammal fentartott intézményes kapcsolatokra is⁸.

Együttélési modellek

Az egyes országok tanulmányozása előtt sorra kell vennünk azokat az együttélési kereteket, amik az általunk vizsgálandó társadalmakat jellemzik. A keretrendszer felvázolásakor elsősorban a Tariq Modood által felvázolt csoportosítást vesszük alapul⁹, azt kiegészítve más szakértők gondolataival. Modood összesen három együttélési elvrendszert különít el a többségi társadalom és a mellette, vele élő kisebbségek relációjában: az asszimilációt, az integrációt, valamint a multikulturalizmust. Szerinte az asszimiláció egy olyan egyirányú folyamat, amely során a befogadó társadalom intézményei, identitása, stb. lényegében változatlanok maradnak, és a változás csupán a szóban forgó kisebbséget érinti¹⁰.

⁶ Ennek okai sokrétűek, a területi korlátok miatt itt most csupán a szegénységet, az átlagosnál magasabb gyerekszámot és az alacsony iskolázottság miatti hátrányos helyzetet, illetve a letelepedés okozta bürokratikus és egyéb kihívásokat említjük meg.

⁷ Az állami szerepvállalás mikéntjére a későbbiekben még visszatérünk.

⁸ Franciaországban sokáig a párizsi mecset kapott kitüntetett szerepet a CFCM (Conseil Francaise de Culte Musulmane) megalakítása előtt. Ebben az országban az egyes etnikai csoportokat külön ernyőszervezetek fedik le, de más, az etnikai hovatartozást figyelmen kívül hagyó szervezetek is létrejöttek. Nagy-Britanniában még a Labour kormány alatt történt egy látványos szakítás a MCB (Muslim Council of Britain) és a kormány között, aminek hatására a kormány a Sufi Muslim Councilal való szorosabb kapcsolat mellett döntött, mielőtt elásta volna a csatabárdot az MCB-vel. Németország esetében is számos, több mecsetet tömörítő szervezetet találunk, amelyek közül több a németországi muszlimok képviselőének ellátására törekszik. Itt most a teljesség igénye nélkül csupán néhány szervezetet említünk meg: a DITIB (Türkisch-Islamische Union der Anstalt für Religion, Diyanet Islari Türk-Islam Birliđi), ami a török vallásügyi szerv németországi fiókszervezete, az IR (Islamrat für die Bundesrepublik Deutschland) és a ZMD (Zentralrat der Muslime in Deutschland). Ezek között a szervezetek között húzódo ellentét végeredményben arra vezethető vissza, hogy mindegyik szeretné csupán saját magáénak tudni a muszlimok képviselőt az állammal fenntartott kapcsolatok terén.

⁹ A Modood féle csoportosítást lásd: Tariq Modood, *Multiculturalism, Polity Press, Cambridge, 2007, 46-49. o.*

¹⁰ u.o.

Modood szerint az asszimiláció egyik lehetséges alternatívája az integráció¹¹. Ez a megoldás már kétirányú, a többség és kisebbség aktív szerepét feltételező társadalmi folyamatot takar, amely során mind a két fél oldalán változások zajlanak le annak érdekében, hogy az adott kisebbség, vagy kisebbségek beilleszkedése a társadalomba zökkenőmentesebb legyen.

Ezt a logikát továbbgondolva a multikulturalizmus¹² és az integráció közötti egyik legnagyobb különbség abban áll, hogy míg az integrációs rendszerben az összes kisebbség ugyanabban az elbánásban részesül, addig a multikulturalizmus – Modood szerint – egy olyan stratégia kialakítását igényli, ami az adott intézményrendszer sajátosságait, illetve minden kisebbség sajátos helyzetét figyelembe véve alakítja ki az új társadalmi intézményeket¹³. Ebben az esetben a legnehezebb kérdés az, hogy a többségi társadalom és a mellette élő kisebbségek milyen közös nevezőben képesek megállapodni a társadalmat összetartó értékek, szabályok, intézmények terén, hiszen enélkül a szegregáció veszélye fenn áll. Ezzel együtt szükséges kiemelni azt, hogy nem létezik egy olyan konkrét ideológia, vagy társadalmi program, amelyet multikulturalizmus néven az összes szakértő elfogad. Nem is megfelelő, hogy ahány szakértő, annyi féle multikulturalizmus definíció létezik¹⁴.

Az utolsó olyan “együttélési modell” amivel foglalkoznunk kell, a szegregáció, Rostoványi Zsolt olvasatában egy olyan folyamat, amelynek során a társadalmi csoportok egymástól elkülönülnek. Elképzelhető, hogy

¹¹ u.o.

¹² Sajnos ennek a tanulmánynak a keretei nem teszik lehetővé annak a bemutatását, hogy a multikulturalizmus, mint a társadalmat szabályozó keretrendszer mennyire sokszínű, és változatos. Még a témával foglalkozó szakemberek körében is csupán abban van egyetértés, hogy nem beszélhetünk úgy a multikulturalizmusról, mint egy jól kiforrott, konkrét határok által körülvetett ideológiáról, vagy dogmáról. A multikulturalizmus tárgyköréhez lásd bővebben: Modood, *Multiculturalism* i.m., Tariq Modood, Anna Triandafyllidou and Ricard Zapata-Barrero (eds.), *Multiculturalism, Muslims and i.m.*

¹³ Steven Vertovec & Susanne Wessendorf (eds.), *The Multiculturalism Backlash* i.m.

¹⁴ Tariq Modood, *Multiculturalism*, i.m. 47-49.o.

¹⁴ A teljesség igénye nélkül itt most csak két aspektusra hívjuk fel a figyelmet: Will Kymlicka például 3 fajta multikulturális együttélési rendszert különböztet meg: a többek között Kanadára alkalmazható öslakosokkal összefüggő multikulturalizmus, egy történelmi etnikai kisebbséggel kapcsolatos multikulturalizmus (pl. Spanyolország) és végül a mi esetünkben is használt bevándorlók, illetve leszármazottaik, és a többségi társadalom relációjában meglévő multikulturalizmust. Bővebben lásd: Will Kymlicka, *The rise and fall of multiculturalism?*, in Steven Vertovec & Susanne Wessendorf (eds.), *The Multiculturalism Backlash*, Routledge, UK – 2010. Egy másik vitatott pont az állam semlegességének problémája. Míg Charles Taylor szerint az állam semlegessége alapvető feltétele a multikulturalizmusnak, addig Modood és Kastroyano azt emelik ki, hogy a legtöbb esetben ez az egyenlőség az állami intézmények történelmi háttere miatt sem adott, megvalósítása komoly ellenállásba ütközik az európai környezetben. Bővebben lásd: Tariq Modood and Riva Kastoryano, *Secularism and the accommodation of Muslims in Europe*, in Tariq Modood, Anna Triandafyllidou and Ricard Zapata-Barrero(eds.), *Multiculturalism, Muslims and Citizenship*, Routledge, UK, 2006

az adott országban élő társadalmi csoportok a gazdaság, vagy a politika területén egymással kapcsolatban állnak, azonban kulturálisan a kapcsolatok száma csekély¹⁵.

Muszlim kisebbségek és az állam viszonya Franciaországban, Nagy-Britanniában és Németországban

A következőkben sorra vesszük a fent említett országok által alkalmazott együttélési megoldásokat, illetve megvizsgáljuk azt, hogy ehhez képest hogyan alakul az állam és muszlim kisebbségek viszonya a nyilvános térben.

Franciaország

Az általános vélekedés szerint a francia politika a kisebbségek kérdését elsősorban a politikai nemzet fogalmával összefüggő asszimilációs politikával kívánja megoldani. Ennek lényege az, hogy a francia politikai nemzetfelfogásra alapozva minden francia állampolgár egyenlő, ugyanolyan jogok illetik meg és ugyanolyan kötelezettségei vannak. Ebből az elgondolásból adódik, hogy a francia állam nem képes kezelni az etnikai kisebbség fogalmát, hiszen ez szétfeszítené az egyenlőség elvén alapuló társadalmi szerkezetet. Az etnikai kategória helyett az állam a kulturális csoportok létrehozását támogatja és engedi meg. Így bárki, illetve bármilyen csoport létrehozhat kulturális egyesületeket, amik valamilyen közös elem mentén kötik össze az emberek bizonyos csoportjait. Az 1905-ös, az egyház és az állam szétválasztását szabályozó törvény is minden vallási csoportot kulturális egyesületként ismer el¹⁶. Ez a muszlimok esetében sincs másképp: a 2003-ban életre hívott Conseil Français du Culte Musulman (CFCM) feladata pontosan az, hogy a társadalom muszlim tagjai és az állam közötti közvetítő szerepet ellássa. Ennek a szervezetnek a megteremtésével emelték be az iszlámot a francia állami rendszerbe. A szerkezeti struktúra megalkotásakor az állam, és – személy szerint – Nicolas Sarkozy belügyminiszterként is jelentős szerepet vállalt abban, hogy a vállalkozás sikerre érdekében minél nagyobb legitimitációja legyen a létrejövő szervezetnek¹⁷.

¹⁵ Lásd: Rostoványi Zsolt, *Európai (euro-)iszlám, vagy iszlám Európában*, in: Rostoványi Zsolt (szerk.), *Az Iszlám Európában*, Aula, Budapest, 2010 45.o.

¹⁶ Az eredeti törvény célja a katolikus egyház befolyásának minimalizálása volt, egy, az egyházak felé semleges állam létrehozásával párhuzamosan.

¹⁷ A CFCM létrehozása előtt is történtek kísérletek mind két fél részéről annak érdekében, hogy egy állam által elismert, lehetőleg Franciaország összes muszlim közösségét képviselő

A CFCM létrejötté jó példája a francia politika kettősségének, melyben az asszimiláció és az integráció elemei egyaránt megtalálhatóak. Egyfelől egy, már meglévő keretrendszerbe illesztették be a heterogén muszlim közösségeket képviselő CFCM-et. Másrésztől azonban a CFCM kialakításánál – aktív állami szerepvállalással ugyan – egy sajátos, egyedi intézményi struktúra jött létre. Ennek a struktúrának az alapja a franciaország területén található mecsetek, illetve Franciaország regionális, illetve területi közigazgatási felosztása. A CFCM-ben meghatározó szerepet játszó szervezetek közül azonban a legtöbb nem csupán vallási-, sokkal inkább kulturális, és egyéb, a muszlimokat érintő más érdekvédelmi feladatokat is ellát¹⁸. Így a CFCM kizárólag vallási szerepe erősen megkérdőjelezhető. Riva Kastroyano szerint a CFCM létrehozásának másik célja egy olyan “francia iszlám” megteremtése, amelyik mentes a külföldi befolyástól¹⁹. Ennek a szándéknak a kivitelezése azonban több akadályba is ütközik. Gondoljunk csak arra a tényre, hogy a Párizsi Nagymecset imámja az algériai kormánytól kapja a fizetését²⁰, vagy hogy a török állam közvetlenül jelen van a CFCM-ben, köszönhetően a török állam által felügyelt DITIB²¹ tagságának a CFCM-ben²². Nem tartja pozitív fejleménynek a CFCM létrejöttét Olivier Roy sem, szerinte ez a szervezet hozzásegít ahhoz, hogy az iszlám váljon a francia muszlimok identitásának meghatározó elemévé, ami a társadalom vallási vonalak mentén való szétszakadásával fenyeget²³. Mindenesetre a CFCM létrejöttével az iszlám, Franciaország második legnagyobb vallása végre megkapta a hivatalos állami elismerést, és ez semmiképpen nem elítélendő fejlemény.

Visszatérve az integráció és asszimiláció kérdésköréhez, Szűcs Anita szerint a muszlimok esetében ez sok esetben kiegészült a szegregáció egyes

szervezet jöjjön létre. A muszlim csoportok közötti belső konfliktuosok miatt ez azonban 2003-ig váratott magára. A CFCM létrejöttéről, illetve Sarkozy szerepéről a szervezet életrehívásával kapcsolatban lásd: Szűcs Anita, *"Szabadság, egyenlőség, testvériség" és a rasszizmus: muszlimok Franciaországban*, in: Rostoványi Zsolt (szerk.), *Az Iszlám Európában*, Aula, 2010, 284-288.o.

¹⁸ A CFCM-et alkotó szervezetek bizonyos muszlim csoportokat képviselnek, így a Párizsi Nagymecset algériai-, az FNMF marokkói a Diyanet török érdekeket képvisel. Az OUIF-et egyes szakértők a Muszlim testvérekhez kötik. A CFCM-et alkotó legfontosabb, szervezetekről lásd: John R. Bowen, *Can Islam Be French?*, Princeton University Press – Princeton, USA, 2010

¹⁹ Riva Kastroyano, *French secularism and Islam – France's headscarf affair*, in: Tariq Modood, Anna Triandafyllidou and Ricard Zapata-Barrero(eds.), *Multiculturalism, Muslims and Citizenship*, Routledge, UK, 2006, 64.o.

²⁰ Szűcs Anita, i.m. 229.o.

²¹ A DITIB, mozaikszó a Diyanet Isleri Türk Islam Birliği török kifejezést takarja. Ez egy, a török állam által ellenőrzött szervezet, ami nem csupán a hazai, de a külföldi, így a nyugat-európai török muszlim közösségek ellenőrzését is célul tűzte ki.

²² John Bowen, *Can Islam be French?*, i.m. 60.o.

²³ Roy-t John Bowen idézi, lásd: John R. Bowen, *Why the French Don't Like Headscarves?*, Princeton University Press, Princeton, USA, 2007, 188-189.o.

elemeivel is²⁴. Gondoljunk csak a francia nagyvárosok körül kiépült banlieu-k világára, ahol a 2005 őszen látványos zavargásokra került sor! E külvárosok kialakulásának előzményeként még az 1960-as években kormányzati dokumentumok mondták ki, hogy egyes bevándorlók annyira idegenek a francia kultúrközegből, hogy jogilag ugyan integrálhatók, de kulturálisan nem²⁵. A többségi társadalom és az újonnan érkezett kisebbségek térbeli elkülönülése a diszkrimináció új formáihoz vezetett²⁶. A szegregáció és az asszimiláció kettősének az 1980-as évek vetettek véget. A Francois Mitterrand által dominált időszak alatt ha gyökeresen nem is, de mindenképpen megváltozott a francia politika viszonyulása a muszlimok és más kisebbségek jelentette problémákhoz. Az olyan szervezetek, mint az SOS Racisme életre hívása jól példázzák ezt a folyamatot. A mitterrandi politika lényege a bevándorlás és a már bevándoroltakkal foglalkozó politika szétválasztása volt. Ennek egyik sarokköve volt a bevándorlók jogainak szélesítése, és egy olyan, a két fő politikai erő között létrejövő konszensus megalkotása volt, amely az integrációra helyezte a hangsúlyt az asszimilációval szemben. Erre azért is volt szükség, mert a Front National 1980-as évekbeli előretörésével a kérdés folyamatosan a belpolitikai napirenden volt, van. Az integrációs politika csúcspontjaként 1989-ben felállították az Integrációs Főtanácsot (Haut Conseil à l'intégration, HCI). Szűcs Anita szerint állásfoglalásaiban inkább az asszimilációs politika, mint az integráció dominál²⁷. A HCI által 1991-ben kiadott hivatalos doktrína szerint is ez a két elem egyszerre van jelen a testület értékrendjében²⁸.

Egy újabb mérföldkő a Lionel Jospin vezette szocialista kormányhoz fűzhető Jacques Chirac elnöksége során. A szocialista vezetésű kormány

²⁴ Szűcs Anita i.m. 236.o.

²⁵ u.o.

²⁶ Jól ismert probléma, hogy a francia vállalkozások előnyösebb elbírálás alá veszik azokat a pályázókat, akik olyan helyen adják fel egy adott állásra a pályázati anyagukat, amelyek jó környékeknek számítanak. Az olyan pályázatok, amelyek hírhedt külvárosokból érkeznek sok esetben már a feladási hely miatt is hátrányosabb megítélés alá esnek. Ennek ellensúlyozására fogott össze számos cég, létrehozva egy anonim álláskeresési rendszert. Bővebben lásd: Rachel Williams and Stephen Bates, *Call for anonymous CVs to stop job interview sexism and racism*, The Guardian 2010.01.01, forrás: <http://www.guardian.co.uk/money/2010/jan/01/job-discrimination-anonymous-cvs-report> letöltve: 2012.03.02.

²⁷ Szűcs Anita i.m. 245.o.

²⁸ A HCI által kiadott doktrína szerint a cél nem az asszimiláció, hanem a közös értékek hangsúlyozása mellett a másság felhasználása egy új társadalom kialakítása érdekében. Emellett azonban a dokumentum azt is megemlíti, hogy a különböző kulturális jegyek tiszteltbentartása és felhasználása mellett a közös jegyek hangsúlyozása is fontos feladat, annak érdekében, hogy a polgárok közötti egyenlőség, és a társadalmi kohézió fennmaradjon. A doktrínát idézi Patrick Simon és Valerie Sala Pala, lásd: Patrick Simon and Valérie Sala Pala: *"We're not all multiculturalists yet": France swings between hard integration and soft anti-discrimination*, in Steven Vertovec & Susanne Wessendorf(eds.), *The Multiculturalism Backlash*, Routledge, UK, 2010, 93.o.

alatt megszületett az a szemlélet, amely a bevándorlókat heterogén csoportként kezeli, az eddigi homogén egység mítoszát hátrahagyva. Az Európai Unió törvényhozás is szerepet játszott abban, hogy a francia modell elmozduljon az integráció irányába. Ebben elsősorban az EU 2000-ben megalkotott antidiszkriminációs direktívái játszottak szerepet²⁹. Ezeknek a direktíváknak a hatására születtek meg azok a diszkrimináció ellen fellépő törvények 2001-ben, 2002-ben illetve 2008-ban³⁰, amelyek hatására létrejött egy diszkrimináció elleni küzdelemnek szentelt szervezet³¹.

Összességében elmondhatjuk, hogy a francia politika muszlimokkal kapcsolatos fellépésében keveredik az asszimiláció³² és az integráció. Az asszimiláció irányába hatnak a francia politikai nemzetfelfogásból következő olyan értékek, mint a polgárok közötti egyenlőség elve, ami első ránézésre pozitív elemnek tűnik. Azonban látnunk kell azt, hogy ez a berendezkedés gátolja a hátrányos helyzetű csoportok felemelését. Sokszor azonban a politika is felhasználja saját céljaira a muszlimok jelentette problémát. Míg az 1980-as években a szocialista kormányzat lépett fel a bevándorlók hátrányos helyzete ellen, addig Nicolas Sarkozy belügyminiszterként a 2000-es évek elején a köztársaság "eretnekeként" tört pálcát a pozitív diszkrimináció mellett, a szocialista ellenzék elutasító hozzáállásával szemben. Félő, hogy a kérdés a 2012-es elnökválasztás után sem jut nyugvópontra, hiszen a Front National politikai érdeke, hogy az ésszerű vita és társadalmi konszenzus helyett, a téma folyamatosan a belpolitikai napirenden maradjon.

²⁹ Témánk szempontjából a 2000/43-as diszkrimináció ellenes, illetve 2000/78-as a foglalkoztatás területén biztosítandó egyenlő elbánással foglalkozó EU irányelvek az elsődlegesen fontosak. Lásd: 2000/43-as EU irányelv, forrás: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:HU:HTML>, letöltve: 2012.03.05., 2000/78-as EU irányelv, forrás: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:HU:HTML>, letöltve: 2012.03.05.

³⁰ lásd: Patrick Simon and Valérie Sala Pala, i.m. 93.o.

³¹ Haute autorite de Lutte contre les Discriminations et pour l'Egalite,

³² ALDE – Diszkriminációs és Esélyegyenlőségi főhatóság – a szervezet létrehozásának háttéréről lásd: Patrick Simon and Valérie Sala Pala, i.m. 96-98.o.

³³ Az asszimilációs szemlélet egyik legjobb példája a a Tribalat-féle asszimilációs index. A Michele Tribalat által megalkotott asszimilációs index azt követi nyomon, hogy az adott egyén mennyire illeszkedett be a francia társadalomba. Az index szerint minél vallásosabb az egyén, annál kevésbé valósult meg az asszimiláció. Ez, a mléven vallásos franciákat is sértő index jól szimbolizálja a szekuláris Franciaország dilámmáját az iszlámmal, amely ezt a szekulárs berendezkedést kérdőjelezi meg sok esetben. Az indexről Bowen bővebben lásd: Bowen, Why the French don't like headscarves? i.m. 178. ill. 195-196.o.

Nagy-Britannia

Nagy-Britannia a muszlimokhoz és más kisebbségekhez fűződő viszonyát illetően markáns változásokon ment keresztül a második világháború utáni évektől napjainkig. A passzív asszimilációtól egy a multikulturális keretrendszer felé való elmozdulással párhuzamosan, az 1960-as évektől egy másik változás is megfigyelhető a brit politikában, ami hangsúlyosan hatást gyakorolt a brit muszlimok és az állam kapcsolatára is. Ralph Grillo mutat rá, hogy a brit bevándorlással kapcsolatos politika által képzett bevándorló csoportok miként változtak az elmúlt évtizedek során³³. Míg az 1950-es és 1960-as évekre a "faji" csoportok³⁴ képzése volt jellemző, addig az azt következő évtizedek során felváltották az etnikai-, majd a kulturális, végül a vallási csoportok. Így tehát két, párhuzamos folyamat rajzolódik ki előttünk: egyfelől a kezdeti passzív asszimilációt sok területen felváltotta egy aktívabb, a multikulturalizmust zászlajára tűző politika, amit végül a multikulturalizmus elutasítása és a közös brit értékek és identitás hangsúlyozása követ. Ez a gondolat már a munkáspárti kormányok alatt is kibontakozóban volt³⁵, de végül David Cameron Münchenben elmondott beszédével teljesedett ki³⁶. Másfelől azonban a kisebbségi csoportokat felépítő elvek változásával, a vallás a kormány aktív közreműködésével bekerült az állam és a kisebbségi csoportok viszonyrendszerébe. Mivel a brit politika számára a vallás politikai jelenléte a történelmi hagyományok miatt egyáltalán nem idegen, nem meglepő, hogy végül a vallási csoportok szerinti felosztás vált a többségi társadalom és a muszlim kisebbségek közötti rendező elvvé.

Az állam és a muszlim csoportok közötti viszonyban is ugyanezt a folyamatot láthatjuk: egészen az 1990-es évekig a muszlim kisebbségek etni-

³³ Ralph Grillo – British and others, i.m. 50.o.

³⁴ A szerző az angol "race" szót használja, ami jelenthet faji, illetve rassz szerinti csoport alkotást

³⁵ David Blunkett egykori belügyminiszter már 2002-ben a multikulturalizmussal szembehelyezkedő esszét jelentetett meg. Lásd: David Blunkett, *Integration with Diversity: Globalisation and the Renewal of Democracy and Civil Society*, The Foreign Policy Centre, 2002, forrás: <http://fpc.org.uk/articles/182> letöltve: 2012.03.04.

Gordon Brown 2006-os beszédében is a brit értékek mentén felépülő társadalom mellett szállt síkra. Lásd: BBC News, *Brown speech promotes Britishness*, 2006.01.14, forrás: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/4611682.stm letöltve 2012.03.05. 2006-ban Tony Blair is beállt ebbe a sorba, mikor a különbségek hangsúlyozása helyett a közös értékek mellett szállt síkra egy beszédében. Lásd: Tony Blair, *The Duty to Integrate: Shared British Values*, 2006.12.08. forrás: <http://ukingermany.fco.gov.uk/en/news/?view=Speech&id=4616073>, letöltve: 2012.03.06.

³⁶ David Cameron itt az állami multikulturalizmus kudarcáról beszélt. Lásd: David Cameron, *PM's speech at Munich Security Conference*, 2011.02.05, forrás: <http://www.number10.gov.uk/news/pms-speech-at-munich-security-conference/>, letöltve: 2012.03.01.

kai csoportjainak képviselői tartották a kapcsolatot az állami szervekkel³⁷. Az igény mind a muszlimok, mind a kormány részéről megfogalmazódott egy, a kormány és a muszlimok közötti szorosabb, intézményes kapcsolat megteremtésére. Erre azonban sokáig várni kellett, mert a heterogén, korlátozott anyagi forrással rendelkező muszlim közösségek nem voltak képesek létrehozni egy olyan egységes ernyőszervezetet, amely az összes brit muszlim csoport képviselőjét képes lett volna ellátni³⁸. Több kudarcba fulladt kísérlet után³⁹, végül is a Muslim Council of Britain (MCB) lett az a szervezet, ami a kormány és a muszlim csoportok közötti kapcsolattartást magához tudta ragadni, és azóta is kisebb-nagyobb megszakításokkal ez az ernyőszervezet képviseli az állam felé a brit muszlimokat⁴⁰. Elmondhatjuk tehát, hogy Nagy-Britannia a muszlimokkal kapcsolatos politikájában az asszimiláció után a multikulturalizmussal próbálkozott, de végül ezen túlépített, és napjainkban egy, a brit identitáson alapuló új együttélési rendszer megteremtésén fáradozik.

Látnunk kell azonban, hogy a multikulturalizmus elvetése több okból is megalapozott volt. Bár a Cameron által említett multikulturalizmus állami doktrínájának elvetése a multikulturalizmussal foglalkozók számára támadható⁴¹. A teljesség igénye nélkül vegyük sorra olyan elemeket, me-

³⁷ A brit muszlimok már az 1980-as évektől létrehoztak egy sor ernyőszervezet, ám a különböző közösségek közötti rivalizálás miatt nem jött létre egy olyan szervezet, ami a muszlimok többségének képviseletét vállalhatta volna. Salman Rushdie "Sátáni versek" című könyvének megjelenését követő tüntetések ismét megerősítették az igényt mind a muszlimok, mind a kormány részéről egy állandó intézményes kapcsolat létrehozására. 1994-ben Michael Howard belügyminiszter még azzal utasította el a muszlim közösségek megkeresését, hogy amíg nem képesek egységes szervezetet létrehozni, addig nincs mód az intézményes kapcsolatra. Mintaként a zsidó közösségek által létrehozott intézmény mintájára elképzelt szervezet szolgálhatott. Ez az Muslim Council of Britain (MCB) 1996-os megalapításában öltött testet, ami egy új korszak kezdetét jelentette a brit muszlimok és a kormány között. Ezek után megindultak az egyre intenzívebbé váló intézményes kapcsolat a brit kormány és az MCB között, ami a 2005-ös londoni merényletek után érte el tetőfokát. A témáról bővebben lásd: Humayun Ansari, *The Infidel Within – Muslims in Britain since 1800*, Hurst & Company, London, 2004, 361-366.o.

³⁸ A kormány rövid ideig "ejtette" az MCB-t, amikor a szervezet egyik magasrangú tisztviselője egy törökországi konferencián egy, a Hamasz palesztin radikális szervezetet támogató memorandumot írt alá. Mivel Nagy-Britannia a Hamasz terroriszervezetként tartja nyilván, ez az eset a kormány és az MCB közötti kapcsolatok teljes befagyasztásához vezetett egy másik ernyőszervezet javára. Az MCB Canossa-járása után azonban a kapcsolatok normalizálódtak. Bővebben lásd: Tom Whitehead, *Government ties with MCB restored but not for deputy*, The Telegraph, 2010.01.15., forrás: <http://www.telegraph.co.uk/news/politics/6998562/Government-ties-with-MCB-restored-but-not-for-deputy.html>, letöltve: 2011.05.01.

³⁹ illetve Ansari, i.m. 343-344.o.

³⁹ A kudarcba fulladt kísérletekről és a brit muszlim szervezetről bővebben lásd: Ansari i.m. 340-388.o.

⁴⁰ Tom Whitehead, i.m.

⁴¹ David Cameron is az állami multikulturalizmus doktrínját emlegeti. Itt kell felhívunk a figyelmet újra arra a tényre, hogy a mai napig Nagy-Britanniában nem született olyan dokumen-

lyek annak bizonyítékát, hogy a multikulutralizmus sosem valósult meg a brit szigeteken! A multikulturalizmus egyik alapvető feltétele a társadalmat alkotó csoportok egyenlősége. Egy olyan multikulturális társadalmi felépítés, amelynek az egyes társadalmi csoportok vallási hovatartozása az építőfelte, az állam számára is feltételeket szab. Feljebb már említettük, hogy mind az integráció, mind a multikulturális együttélés egyik alapvető feltétele az állam értéksemlegessége a társadalmat felépítő csoportokkal szemben⁴². Nagy-Britanniában, ahol az anglikán államvallás az állami intézményrendszer szerves része, gyökeres változások nélkül nem valósulhat meg ez az értéksemlegesség a vallási csoportokkal szemben. Talán a sors iróniája, hogy pont akkor csillan fel a remény a többi vallási csoport emancipációjára a brit szigeteken, miután a kormány hivatalosan is eltávolodott a multikulturalizmusra épülő társadalom magvalósításától⁴³. Az oktatáspolitikai területén ugyan látványos eredményeket látunk, és a multikulturalizmus keretrendszeréhez igazodó történelemoktatás bevezetése nem megkérdőjelezhető, azonban sok esetben a muszlimok még mindig direkt vagy indirekt hátrányos megkülönböztetés áldozatai⁴⁴. Végül pedig azt kell hangsúlyoznunk, hogy a politikusok által zengett szövegek ellenére a brit társadalom jelentős része nem nézi jó szemmel a bevándorlást, illetve a bevándorlókat a hazájában⁴⁵. Talán a multikulturalizmus túl korán, túl kevés társadalmi vita mellett jelent meg a politikai vezetők szótárában.

tum, mely széleskörű vitára bocsájtvá, a multikulturalizmust, mint társadalmat felépítő doktrínát definiálta volna. Ha ehhez felidézünk a tanulmány első felében említett tény, miszerint a tudományos élet szereplői számára sincs a multikulturalizmusnak egy mindenki számára elfogadott definíciója, rájövünk, mennyire könnyen támadható a brit miniszterelnök fent említett beszédének ez a része.

⁴² Ezen értéksemlegesség létezését azonban többen kétségbe vonják. Ennek egyik alapvető oka a történelmi háttér, amely alapvetően befolyásolja a társadalmat meghatározó intézmények struktúráját. Erről bővebben később még ejtünk szót.

⁴³ A brit felsőházak, a lordok házának tervezett átalakítása során merült fel az igény, hogy az anglikán püspökök mellett más vallások képviselői, köztük muszlimok is kapjanak állandó helyet. Az eddigi brit kormányok úgy próbálták orvosolni ezt a problémát, hogy megbecsült muszlimokat neveztek ki a felsőház tagjainak. Ezek a kinevezések azonban csupán szépségtapaszként szolgálhatnak a vallási közösségek között meglévő intézményes egyenlőtlenség elkenődzésére. Bővebben a kérdéstről lásd: Melissa Kite, *David Cameron studies plans for multi-faith Lords*, The Telegraph, 2011.04.23, forrás: <http://www.telegraph.co.uk/news/politics/david-cameron/8470116/David-Cameron-studies-plans-for-multi-faith-Lords.html>, letöltve: 2011.12.08.

⁴⁴ A muszlim felekezeti iskolák létrehozása körüli "óvatos" kormányzati politikáról, illetve a társadalom részéről tapasztalható elutasításról bővebben lásd: Ansari i.m. 334-339.o.

⁴⁵ Ennek az egyik legelső megnyilvánulása volt az 1958-as londoni "faji" háttérű zavargások, amik aztán Európában elsőként a bevándorlás korlátozásához vezettek 1962-ben. Nagy-Britannia tehát a többi európai országhoz képest jóval korábban, már az 1973-as olajválság előtt jelentős lépéseket tett a bevándorlás korlátozására. Itt érdemes kiemelni még az 1980-as évek során többször kitörő brixtoni zavargásokat, amelyek során a fekete közösség mutatta ki a dühét a feketékkel szembeni rendőri brutalitás miatt.

Anélkül, hogy ezt az együttélési rendszert a maga teljes mélységében vették volna be a brit társadalomba.

Németország

Németország sokáig nem tekintette magát bevándorlási céloországnak, ez a nézet csupán a 2000-es évek elején változott meg. Karen Schönwälder szerint azzal, hogy a CDU a nagy német pártok közül utolsóként elismerte Németország bevándorlási céloorszag státuszát, a társadalmi vita egy új szakaszába érkezett, ami során már nem a bevándorlás létezéséről, hanem a bevándorlók társadalomban elfoglalt helyéről szólhat a vita⁴⁶. Az ide vezető út azonban eléggé hosszúra sikerült. A német sajtó 2011 őszén emlékezett meg az első török vendégmunkások érkezésének 50. évfordulójáról⁴⁷. Ennek értelmében a német politika nem letelepedőkről, hanem Gastarbeiterekről, vendégmunkásokról beszélt, és egészen a 2000-es évek elejéig tartotta is magát ehhez az elvhez. A vendégmunkásokól és családjaiktól nem követelte meg a társadalmi integrációt, mondván, hogy ez az állapot ideiglenes, a munkaszerződés lejártával a családok úgyis visszatelepülnek majd a hazájukba. Az ilyen hozzáállás következtében meghozott intézkedések nem az integráció, sokkal inkább a szegregáció irányába hatottak⁴⁸.

Az eddig felvázolt német megoldás sarokköve a szigorú állampolgársági törvény, ami szorosan a német kultúrnmemzet fogalomra épül. Eszerint a nemzethez tartozás etnikai és kulturális alapon valósul meg, így az állampolgárság odaítélése is elvben a kultúrnmemzethez tartozás feltételéhez kötött. Ennek értelmében annak, aki német állampolgár szeretne lenni, le kell mondania a másik állampolgárságáról. Ez a megoldás egy olyan helyzetet teremtett, amiben a vendégmunkások, illetve azok leszármazottaik tömegesen élnek legálisan Németország területén anélkül, hogy német állampolgárok lennének.

⁴⁶ Karen Schönwälder, *Integration policy and pluralism in a self-conscious country of immigration*, in Steven Vertovec & Susanne Wessendorf(eds.), *The Multiculturalism Backlash*, Routledge, UK, 2010 152-153.o.

⁴⁷ 1961-ben kötötték ugyanis az első olyan bilaterális szerződést Törökország és Németország között, ami a vendégmunkások németországi foglalkoztatását szabályozza. Témánk szempontjából releváns még a Tunéziával(1965) és Jugoszláviával(1968) megkötött hasonló bilaterális szerződések. Ezzel együtt a mai napig a török közösség alkotja a német muszlim népesség döntő többségét.

⁴⁸ Gondoljunk csak a fiatalok nyelvvoktatásának kérdésére! Az 1960-as évektől pontosan a Gastarbeiter-modellre építve tették lehetővé a török fiatalok számára a török nyelv tanulását a német iskolákban, mondván, hogy a gyermekeknek szükségük lesz erre a tudásra, ha majd visszatelepülnek Törökországba. A visszatelepülés, a Németországban való letelepedést szabályozó törvényeknek köszönhetően azonban a legtöbb esetben nem történt meg.

Az első próbálkozások a kialakult helyzet megoldására az 1990-es évek során Helmut Kohl kancellársága alatt kezdődtek el. Ennek értelmében megszüntették a visszatelepülés esetén folyósított támogatások rendszerét, és a bevándorló családok gyermekei számára megkönnyítették az állampolgárság megszerzését.

Az igazi irányváltásra azonban csupán a szociáldemokrata-zöld koalíció kormányzása alatt került sor, ami mellett a 2005 óta hatalmon lévő kereszténydemokrata-szabaddemokrata koalíció is kitart. Az előbb említett irányváltás két fontos törvény megszületéséhez köthető: a 2000 óta érvényben lévő új állampolgársági törvényhez⁴⁹, illetve a 2005 óta érvényben lévő bevándorlási törvényhez⁵⁰. A két törvény szelleme már jól jelzi, hogy a szegregáció és az asszimiláció elveit hátrahagyva az integráció felé mozdult el a német politika, bár ennek hosszútávú következményeit még nem látjuk. Ahogy azt Wolfgang Schäuble, akkori belügyminiszter 2006-ban megfogalmazta: már nem a bevándorlás a fő probléma, hanem a bevándoroltak, és azok leszármazottainak integrációja⁵¹. Az integráció valóban számos kihívást tartogat. Egyrészt látnunk kell azt, hogy a német kultúrnmemzet fogalom alapvetően exkluzív, ami a német lakosság bevándorlókkal szembeni alapvetően elutasító magatartásával is párosul⁵².

A 2000-es évek közepén végbement paradigmaváltás után megindult egy párbeszéd a német kormány és a muszlim közösségek között. Ennek ellenére, hogy az iszlám mind a mai napig nem kapta meg az államilag elismert státuszt, harmadik legjelentősebb vallásként kitüntetett figyelmet kap a kormánytól. Ennek a figyelemnek az egyik pozitív példája a Deutsche

⁴⁹ Az új állampolgársági törvény lehetővé teszi a bevándorlók gyermekeinek a kettős állampolgárságot. Ezeknek az embereknek 18 és 23 éves koruk között kell nyilatkozniuk arról, melyik állampolgárságot kívánják megtartani. Ez a megoldás a "ius sanguinis" dominanciája mellett lehetővé teszi a "ius soli" kiterjesztését. A kettős állampolgárság megtartása nem lehetetlen, de sok akadályt gördítenek elé. Bővebben lásd: Rostoványi Zsolt, *A németországi muszlim közösségek*, Rostoványi Zsolt (szerk.), Az Iszlám Európában, Aula, Budapest, 2010

⁵⁰ A korábban hangsúlyos visszatelepülésben való segítséget az új törvényben felváltotta a németországi integráció segítése. Ennek érdekében a bevándorlók számára kötelező nyelvi illetve kulturális kurzusokat biztosítanak. A kormány szerkezetében is változás történt, egy új, az integrációért felelős miniszteri poszt létesült a szövetségi kormányon belül.

⁵¹ Eredeti szöveg: "Aber die Zuwanderung ist gar nicht mehr unser Problem; unser Problem ist die Integration derjenigen, die selbst vor Jahren nach Deutschland gekommen sind oder deren Eltern und Großeltern. Und da haben wir nun einmal in Deutschland den ziemlich einmaligen Befund, dass sich die dritte Generation noch schwerer tut als die zweite." Lásd: Der Spiegel, *Unser Problem ist die Integration*, Der Spiegel 21/2006, forrás: <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-47004593.html>, letöltve: 2012.03.04.

⁵² A bevándorlókkal szembeni elutasításról és Németországban a muszlimokkal szemben tapasztalható negatív diszkriminációval kapcsolatban lásd: Open Society Institute, *Muslims in Berlin*, Open Society Institute, Budapest, New York, 2010

Islam Konferenz⁵³ (DIK) életrehívása 2006-ban. Ez nem más, mint a kormány és a muszlim szervezetek között létrejött, rendszeres időközönként összeülő fórum. A fórum keretében évente egy adott témakört járnak körül. A megbeszélések során született döntések a muszlim közösségek, valamint a kormányoldal részére útmutatásul szolgálnak a jövőbeli tevékenységükkel kapcsolatban. Itt valóban egy kétirányú folyamatnak lehetünk tanúi, amely során a német kormányzat szövetségi és tartományi szintjei is részt vesznek a párbeszédben, és az azt követő politikai döntések végrehajtásában a németországi muszlim közösségekhez hasonlóan.

Az iszlám ugyan a mai napig nem elismert vallás Németországban, bár ez a helyzet a következő évek során változhat. Ehhez azonban számos kérdést meg kell válaszolni: milyen formában történjen az elismerés, mely közösségeket ismerjék el, melyeket nem, stb. Kétségtelen, hogy a 2000-es évektől egy, a muszlim kisebbségek számára igen aktív politikai paradigma váltás következett be, ami során egy olyan törekvést látunk, mely az iszlámot és a német nemzetfogalmat közelebb hozná egymáshoz. Az elmúlt években folytatott, – Rostoványi Zsolt szerint – vegyes eredményeket produkáló Leitkultur vita⁵⁴ ellenére a közeli jövő biztatónak látszik azzal kapcsolatban, hogy az iszlám elfoglalja azt a helyet a német társadalomban, amire az ott élő több millió muszlim révén joggal tarthat igényt.

Összefoglalás, következtetések

Az iszlám nyugat-európai megjelenése mindhárom ország társadalmát és politikai vezetését olyan kihívás elé állította, amit mind a mai napig nem sikerült megnyugtatóan rendezni. Az iszlám állami elismerését alapul véve azt láthatjuk, hogy míg Franciaországban az iszlám megkapta azt az intézményi elismerést, amit a többi egyház, addig Nagy-Britannia esetében ez az egyenlő státusz már az anglikán egyház primátusa miatt sem lehetséges.

⁵³ A DIK felépítéséről és tevékenységéről lásd a szervezet honlapját, <http://www.deutsche-islam-konferenz.de> letöltve: 2012.03.05.

⁵⁴ A Leitkultur vitát Bassam Tibi Leitkultur kifejezése indította el. Ebben Tibi egy, az európai felvilágosodás értékein alapuló kultúráról (europäische Leitkultur) beszél, amit az Európában élő vallási csoportok mint közös nevező használhatnának, amikor az együttélésről vitáznak. A vita során azonban a Leitkultur kifejezés más értelmet kapott, a résztvevők a német kultúrával (deutsche Leitkultur) kezdték egyenlővé tenni. Ez azzal a veszéllyel fenyeget, hogy az iszlámot ezen új Leitkultur kifejezéssel szemben definiálják. Míg a Tibi által meghatározott jelentés még alapvetően inkluzív, addig a vita végére egy, a német kultúrát a bevándorlók kultúrája elé helyező zavaros fogalom maradt meg, amit nem csupán a muszlim, de a zsidó közösségek is elvetettek. A vitáról bővebben lásd: Rostoványi Zsolt, *A németországi iszlám közösségek*, i.m. 317-322.o.

Németországban pedig a muszlim közösségek és az állam között csak nemrég kezdődtek meg azok a tárgyalások, amik az iszlám esetleges jövőbeni elismeréséhez vezetnek. Joggal merül fel a kérdés, hogy melyik megoldás lehetne a legcélszerűbb a magyar társadalom és a magyarországi muszlim közösségek számára. A kérdés megválaszolására e sorok írója nem vállalkozik, néhány tanulság levonására azonban igen. Mindhárom ország esetében látjuk azt, hogy az állam aktív szerepvállalására volt szükség egy folyamatos intézményi kapcsolatrendszer kiépítéséhez a muszlim közösségekkel. A Magyarországi Iszlám Tanács létrejötte⁵⁵ mindenesetre biztató jel, talán itthon a muszlim közösségek maguk is képesek olyan szervezet létrehozni, ami képes egységes partnerként fellépni az állammal szemben. A másik probléma a kultúrák egyenlőségének kérdése, illetve mítosza. Amint arra Modood és Kastoryano rámutat, Európában már csak a történelmi keresztény örökség miatt sem beszélhetünk az államok értéksemlegességéről⁵⁶. Ennek belátása hozzásegítheti a társadalmat és a politikai döntéshozókat ahhoz, hogy másként tekintsenek ezekre a heterogén, hátrányos szociális helyzetű közösségekre. A Leitkultur vita Németországban, a fejkendő körüli vitasorozat és a törvényi szabályozás Franciaországban, vagy a multikulturalizmussal való szembehelyezkedés Nagy-Britanniában olyan reakcióknak tekinthetők, amelyek megkísérelnek választ adni az előbb említett, a befogadó és a bevándorló kultúrák közötti válságjelekre, konfliktusokra. A mára kialakult helyzetben főleg a muszlimok jövőbeni teljes asszimilációjáról beszélni. A kérdés az, hogy vajon a tárgyalt országok a hosszútávú békés együttélés feltételeként képesek lesznek-e kialakítani egy olyan új nemzeti identitást és intézményrendszert, ami méltó helyet ad az iszlámnak és a muszlimoknak Nyugat-Európában.

Felhasznált irodalom

Humayun Ansari, *The Infidel Within' – Muslims in Britain since 1800*, Hurst & Company, London, 2004.

Tony Blair, *The Duty to Integrate: Shared British Values*, 2006.12.08.

forrás: <http://ukingermany.fco.gov.uk/en/news/?view=Speech&id=4616073>, letöltve: 2012.03.06.

⁵⁵ Lásd: MME, *A Parlament szavazott az egyházi törvény módosításáról – egyház maradt a Magyarországi Muszlimok Egyháza*, forrás: http://iszlamweb.hu/index.php?content_type=article&content_id=905 letöltve: 2012.03.08.

⁵⁶ Tariq Modood and Riva Kastoryano, *Secularism and the accommodation of Muslims in Europe*, in: Tariq Modood, Anna Triandafyllidou and Ricard Zapata-Barrero(eds.), *Multiculturalism, Muslims and Citizenship*, Routledge, UK, 2006, 168-171.o.

- David Blunkett, *Integration with Diversity: Globalisation and the Renewal of Democracy and Civil Society*, The Foreign Policy Centre, 2002, forrás: <http://fpc.org.uk/articles/182> letöltve: 2012.03.04.
- BBC News, *Brown speech promotes Britishness*, 2006.01.14, forrás: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/4611682.stm letöltve 2012.03.05.
- John R. Bowen, *Why the French Don't Like Headscarves?*, Princeton University Press, Princeton, USA, 2007
- David Cameron, *PM's speech at Munich Security Conference*, 2011.02.05, forrás: <http://www.number10.gov.uk/news/pms-speech-at-munich-security-conference/>, letöltve: 2012.03.01.
- Der Spiegel, *Unser Problem ist die Integration*, Der Spiegel 21/2006, forrás: <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-47004593.html>, letöltve: 2012.03.04.
- Deutsche Islam Konferenz, forrás: <http://www.deutsche-islam-konferenz.de> letöltve: 2012.03.05.
- Antonis A. Ellinas, *The Media and the Far Right in Western Europe*, Cambridge University Press, 2010
- EU 2000/43-as EU irányelv, forrás: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:HU:HTML>, letöltve: 2012.03.05. ,
- EU 2000/78-as EU irányelv, forrás: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:HU:HTML>, letöltve: 2012.03.05.
- John R. Bowen, *Can Islam Be French?*, Princeton University Press – Princeton, USA, 2010
- Melissa Kite, *David Cameron studies plans for multi-faith Lords*, The Telegraph, 2011.04.23, forrás: <http://www.telegraph.co.uk/news/politics/david-cameron/8470116/David-Cameron-studies-plans-for-multi-faith-Lords.html>, letöltve: 2011.12.08.
- MME, *A Parlament szavazott az egyházi törvény módosításáról – egyház maradt a Magyarországi Muszlimok Egyháza*, forrás: http://iszlamweb.hu/index.php?content_type=article&content_id=905 letöltve: 2012.03.08.
- Tariq Modood, *Multicultural Politics – Racism, Ethnicity and Muslims in Britain*, University of Minnesota Press, Minneapolis, USA, 2005
- Tariq Modood, *Multiculturalism*, Polity Press, Cambridge, 2007
- Tariq Modood, Anna Triandafyllidou and Ricard Zapata-Barrero(eds.), *Multiculturalism, Muslims and Citizenship*, Routledge, UK, 2006.
- Jørgen S. Nielsen Samim Akgönül, Ahmet Alibašić, Brigitte Maréchal, Christian Moe (eds.) *Yearbook of Muslims in Europe – Volume 2*, Brill, Leiden, Boston, 2010
- Open Society Institute, *Muslims in Berlin*, Open Society Institute, Budapest, New York, 2010
- Pew Research Center, *The Future of the Global Muslim Population – Projections for 2010-2030*, Pew Research Center, Washington DC, USA, 2011, forrás: <http://pew-research.org/pubs/1872/muslim-population-projections-worldwide-fast-growth>, letöltve 2011.12.11.
- Jan Raath, Rinus Penninx, Kees Groenendijk, Astrid Meyer (eds.), *Western Europe and its Islam* Brill – Leiden, Boston, Köln, 2001
- Andrea Riccardi, *Együttélés*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2009.
- Rostoványi Zsolt (szerk.), *Az Iszlám Európában*, Aula, Budapest, 2010

- Steven Vertovec & Susanne Wessendorf(eds.), *The Multiculturalism Backlash*, Routledge, UK, 2010
- Tom Whitehead, *Government ties with MCB restored but not for deputy*, The Telegraph, 2010.01.15., forrás: <http://www.telegraph.co.uk/news/politics/6998562/Government-ties-with-MCB-restored-but-not-for-deputy.html>, letöltve: 2011.05.01.
- Rachel Williams and Stephen Bates, *Call for anonymous CVs to stop job interview sexism and racism*, The Guardian 2010.01.01, forrás: <http://www.guardian.co.uk/money/2010/jan/01/job-discrimination-anonymous-cvs-report> letöltve: 2012.03.02.

KISEBBSÉGGKUTATÁS
SZEMLE

SZEMLE

*Nemzeti tudat, nemzeti és etnikai folyamatok***Az „enyhülés” időszaka (1963–1979)
Európai enyhülés és globális hidegháború?**

Graf, Maximilian-Gülstorff, Torben-Lomellini, Valentine-Stoilova Gosheva, Veronika, Zaccaria, Benedetto: The Shape of „Détente” (1963–1979) European Détente and Global Cold War? = Zeitsgeschichte, 2011, 38 vol. 6. no. 409-435. p.

Bevezetés

Amikor a hidegháborúval kapcsolatban az enyhülés (dénete) időszakáról beszélünk, hajlamosak vagyunk kizárólag Európára koncentrálni, miközben a „harmadik világot” másodrangúnak kezeljük. Ez az írás arra próbálja meg felhívni a figyelmet, hogy szükség lenne a fogalom mögött meghúzódó történetek kritikusabb, és kevésbé eurocentrikus megközelítésben való vizsgálatára.

A második világháborút követő traumatikus évek, a „nyugat” és „kelet” közötti feszültségek a világ kettéosztásához vezettek. Ebben a beállt feszültségben csak a Sztálin 1953-as halálát követő rövid időszak hozott enyhülést, de az „idegek” a '60-as évekre ismét pattanásig feszültek. Gondoljunk csak a berlini válságra, vagy a kubai rakétaválságra, ami majdnem ismét valóságos háborúba taszította a világot. Az atomháború valós közelségbe kerülése szerencsére lehűtötte kissé a kedélyeket, s miután megegyeztek az akkori geopolitikai status quo fenntartásában, végül a két szuperhatalom, az Egyesült Államok, és a Szovjetunió 1963-ban részleges nukleáris kísérleti tilalomról szóló egyezményt írt alá. Ez, a nagyhatalmak közötti enyhülés természetesen hatással volt kisebb szövetségeseikre is, és így megindulhatott az európai enyhülés időszaka is.

Mindemellett arra is fel kell hívnunk a figyelmet, hogy Európán, Észak-Amerikán és a Szovjetunió kivüli világban a hidegháború egyáltalán nem csillapodott. Gondoljunk csak a kongói, az angolai válságra, a vietnámi háborúra, a chilei rendszerváltásra, Kambodzsára, vagy Nikaraguára. Az úgynevezett „harmadik világban” tehát tovább folytatódott a szuperhatalmak birkózása a világ egésze fölötti befolyás megszerzéséért. Ez természetesen nem maradt hatástalan a felszínen zajló enyhülési folyamatra nézve sem, amelynek hamarosan, Afganisztán szovjet megszállásának idején ismét vége szakadt.

A következő öt esettanulmány megerősíti az enyhülés folyamatáról földrajzi értelemben imént elmondottakat. Az osztrák példa azt vizsgálja, milyen lehetősége van egy semleges állam létrejöttének Európában, nemzetközi feszültségek, vagy éppen az enyhülés időszakában. Ezzel összehasonlításként, a kongói, és az angolai válságról szóló tanulmány bemutatja, miként folytatódott a hidegháború a „harmadik világban” az európai enyhülés időszaka alatt is. A harmadik rész az enyhüléssel kapcsolatos félreértésekre próbál rávilágítani. A negyedik eset Belgráddal, és azzal a félreértéssel foglalkozik, amely végül is a második hidegháborúhoz vezetett, míg lezárásképpen az ötödik esettanulmány azt mutatja be, hogy még egy katonai szuperhatalom birtoklása sem tette elkerülhetővé a második hidegháború megtörténtét.

Az enyhülés határai és lehetőségei – példa a semlegességre: Ausztria

Ausztria, teljes függetlenségének 1955-ös visszanyerése után, s annak fejében, nyugat, és kelet között kinyilvánította semlegességét. Természetesen, ettől függetlenül hamar nyilvánvalóvá vált, hogy Ausztria ettől még nyugati ország marad. A szovjet és osztrák kapcsolatok először az 1956-os magyarországi forradalom idején váltak feszültté. Ez nem csak azért történt így, ahogyan Ausztria segítette a magyar menekülteket, hanem azért is, mert semlegessége túlságosan vonzóvá vált a kelet-európai országok körében. Ezt jól mutatja az is, hogy Magyarország akkori miniszterelnöke, Nagy Imre, a krízis közepén kikiáltotta Magyarország semlegességét. A két ország viszonya ugyanakkor hamarosan rendeződött, amit jelez, hogy Anasztasz Mikojan már 1957-ben hivatalos látogatást tett Bécsben, s a rákövetkező évben Julius Raab osztrák kancellár pedig Moszkvában járt. Ausztria viszonyát a keleti blokkhoz jól jelzi, hogy az 1960-as években a legtöbb kelet-európai államfő első nyugati látogatását Bécsben tette. Vannak vélemények, melyek szerint Ausztria megteremtette a saját kis enyhülését a Szovjetunióval, és általában a keleti blokk országaival, már a hidegháború tombolásának közepette is.

A külpolitikai érdekek határai

Amellett, hogy Ausztria megpróbált jó viszonyt ápolni mindkét szuperhatalommal, az ország számára az Európai Gazdasági Közösség tagjává válás, és a dél-tiroli probléma jelentették külpolitikájának súlypontjait. Az olaszok természetesen hallani sem akartak róla, hogy az 1918-ban orszá-

gukhoz csatolt terület visszakerülhessen Ausztria fennhatósága alá, a szovjetek pedig hevesen ellenezték, hogy egy magát semlegesnek valló ország az Európai Gazdasági Közösséghez csatlakozzon. A tiroli kérdés nem is oldódott meg egészen 1969-ig, és számos próbálkozás után végül Ausztria nem az EGK tagja, hanem az Európai Szabadkereskedelmi Szövetség egyik alapító tagja lett.

Ausztria kelet politikája, és út az Európai Biztonsági és Együtműködési Értekezletig (EBEÉ)

Ahogy arról már beszámoltunk, Ausztria aktív szerepet játszott az enyhülés időszakában, azzal, hogy folyamatosan fejlesztette viszonyát a szocialista blokk országaival. Ezt a viszonyt még az 1968-as prágai tavasz is csak rövid időre vetette vissza. Ráadásul az is elmondható, hogy ebben az esetben az osztrák reakció korántsem volt olyan heves, mint az 1956-os magyar forradalom alkalmával. Nem véletlen tehát, hogy a Szovjetunió számára Ausztria megbízható partnert jelentett a politikában. Az osztrák kelet-politika modellként szolgált más nyugati államok számára is, így pl. Nyugat-Németország számára. Ausztria ténykedése, és az ebből kiinduló folyamatok nagyban segítették a későbbi EBEÉ létrejöttét. A szovjetek meg is próbálták rávenni Ausztriát, hogy álljon ki az ő kezdeményezésük mellett, és segítsenek egy Európai Biztonsági Konferenciát tető alá hozni. Ezt viszont az osztrákok visszautasították, és végül Finnország lett, amely hivatalosan bedobta a köztudatba egy ilyen konferencia ötletét. Finnországot viszont már Ausztria is támogatta és aktívan részt vett az EBEÉ megszervezésében.

Az enyhülés nyomában közép-Afrikában: Háború, és gerilla harcok a kongói és angolai válságok idején

Henry Kissinger azt állította, hogy az enyhülés időszakának többek között az angolai helyzetbe való szovjet-kubai beavatkozás vetett véget. A „harmadik világnak” bizony gyakran még az enyhülés időszaka alatt is el kellett szenvednie a hidegháború agresszivitását, és romboló hatását.

A kérdés az, hogy a valóságban a hidegháború milyen mértékben befolyásolta a „harmadik világban” lezajló eseményeket? Mekkora szerepet játszott a valós háborúk kirobbanásában, a hatalomváltásokban, és különféle válságok kialakulásában, eskalálásában? Egy biztos, a kongói és angolai válságra a hidegháború direkt hatást gyakorolt.

A Simba lázadás

Amint Belga-Kongó 1960-ban függetlenné vált, azonnal a hidegháborús politika keresztüzébe került. A válság júliusban kezdődött, azzal, hogy Katanga (Kongó leggazdagabb tartománya) kinyilvánította függetlenségét. Az új vezetést ekkor mind a Szovjetunió, mind az Egyesült Államok a maga oldalára próbálta állítani. Ez természetesen belső feszültségekhez vezetett az országon belül, amelyek végül az akkori miniszterelnök Patrice Lumumba letartoztatásában, és kivégzésében csúcsoodtak ki. A hatalmat, a CIA hathatós segítségnyújtásával Mobutu tábornok ragadta magához, aki nekilátott egy nyugat-barát átmeneti kormány felállításának. Lumumba elnök korábbi hívei pedig Kelet-Kongó fővárosába Stanleyvillbe menekültek, ahol Antoine Gizenga vezetésével kikiáltották a Kongói Népköztársaságot. Egy átmeneti időszakra a nyugatnak ugyan sikerült kiűzni a lázadókat az országból, majd pedig Katangát is újraegyesíteni az országgal, de 1963-ban kitört a Simba lázadás, mely odáig vezetett, hogy a világ szuperhatalmai véres háborúban csaptak össze egymással, miközben az egyik és másik felet támogatták.

Az angolai válság

Az angolai válság 1961-től 1975-ig tartott. Kirobbanásának elsődleges oka, a portugál uralom alól való felszabadulás utáni vágy volt, de mint más esetekben, itt is egy nyugatbarát és egy keletbarát csoportosulás szerette volna majdan magához ragadni a hatalmat. Így tehát a létrejött forradalmi csoportok egyszerre viseltek háborút a portugálokkal, és egymással szemben. Az USA, és a Szovjetunió pedig ezen a szintéren sem mulasztotta el, hogy összecsaphasson egymással, és amíg Európában a békés egymás mellett élésről tárgyalnak, a „harmadik világban” tovább folytatják a hidegháborút.

Az Egyesült Államok viszonya az olasz kommunisták esetleges kormányzati szerepével kapcsolatban: az enyhülés fogalmának félreértelmezése

A hidegháború komoly hatást gyakorolt Olaszországra. Az országot 40 évig a kereszténydemokraták vezették, míg a második legnagyobb politikai erő, az Olasz Kommunista Párt ki volt rekesztve a hatalomból. Bár a pártnak a második világháborút követő évtizedek során többször lett volna

esélye általános választásokat nyerni, az erős amerikai érdek, és a választási törvények ügyes manipulálása révén ez egyszer sem történhetett meg. Az Olasz Kommunista Párt az enyhülés időszakában abban reménykedett, hogy nem-ortodox kommunista pártként esélye lehet a kormányra kerülésre. Ez a remény ugyanakkor elhibázottnak tekinthető, mivel az USA vezetése minden áron el akarta kerülni, hogy egy kommunista erő bármekkora beleszólással is rendelkezessen egy NATO országban. Olaszország geopolitikailag, és stratégiaileg túlságosan fontos pontja volt a világnak ahhoz, hogy ez megtörténhessen. A hetvenes évek közepétől az enyhülés állt az olasz kommunisták stratégiájának középpontjában, amelyről remélték, hogy segíti őket az Egyesült Államokkal való viszonyuk rendezésében. A politikai párbeszéd mellett megpróbálkoztak kulturális vonalon is elérni a nyugati szuperhatalom politikájának megváltoztatását. Ám 1978-ban világosan kiderült, hogy ebben is csalódnuk kell. Az USA, és Európa vezető államai egyértelműen kinyilvánították, hogy semmilyen formában sem kívánnak a kommunistákkal együttműködni. Még annak lehetőségét is meglebeggették, hogy az Olasz Kommunista Párt hatalomra kerülésének esetén a nyugat nem nyújt több anyagi támogatást az országnak.

Elmondható, hogy a kommunista párt félreértette az enyhülés jelenségét. Az OKP abban reménykedett, hogy a folyamat megváltoztatja majd a világ egyensúlyát, míg a két szuperhatalom számára egyértelmű volt, hogy itt a saját blokkjaik megszilárdítása zajlik, nem pedig a blokkok felszámolása.

A belgrádi EBEÉ kudarcba fulladása

A helsinki folyamat a szovjet felfogás szerint nem arra szolgált, hogy a világ blokkokba való felosztását meg kellene haladni. Éppen ellenkezőleg. Moszkva azt szerette volna, ha a nyugati hatalmak vezetői aláírják azt a dokumentumot, ami bebetonozza az akkori európai status quo-t. A Helsinki Záróokmány aláírását követő első találkozó, amely a záróokmányban lévő megállapodások teljesülésének ellenőrzését volt hivatott elvégezni 1977. október 4-én kezdődött Belgrádban. Ez a találkozó egyszerre volt az európai enyhülés időszakának utolsó felvonása, és az újfent kiújuló ellentétek felszínre kerülésének első mozzanata.

A konferencia az USA számára kiváló alkalomnak mutatkozott arra, hogy több emberi jogi kérdésben kihívást intézzon Moszkva irányába. Az EGK tagországok pedig elsősorban annak a lehetőségét kutatták, miként tudnának szorosabb gazdasági együttműködést elérni a Szovjetunióval, és annak szatelit államaival.

A konferencia légköre, a kezdeti szelíd tapogatózás, és az indulatok felszínre tartása után a harmadik héten mérgesedett el teljesen. Az emberi jogi viták olyan heves indulatokat szültek, hogy a szovjet delegáció már konferencia elhagyásával fenyegetőzött. Ráadásul az USA és a keleti blokk országai közötti vita azt is lehetetlenné tette, hogy az európai biztonsági és gazdasági együttműködés kérdéseiről szó essen.

Az álláspontok a konferencia végére sem közeledtek egymáshoz, s mondhatni, hogy a találkozó teljes kudarcba fulladt.

Katonai enyhülés

Az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti enyhülés egyik legfontosabb részlemeze katonai szempontból történt. Ehhez a NATO-nak alapvető változtatásokat kellett végrehajtania biztonsági stratégiájában. Bizony igaz, hogy nem csak a szovjeteknek kellett feszültségekkel számolniuk saját táborukon belül. A „Szövetség Jövőbeni Feladatai” című, később „Harmel Jelentés” néven elhíresült dokumentum már azt az irányvonalat képviselte, amellyel a nyugat csökkenteni igyekezett a feszültséget a kelettel szemben. A „Harmel doktrína” a NATO-ra nézve is magáévá tette az időközben szintén megváltozott amerikai biztonsági stratégia alapelveit, amely a masszív visszavágás helyett a „rugalmas választ” az „adekvát katonai reakciót”, és a „politikai szolidaritást” határozta meg vezérelveiként. Úgy tűnt tehát, hogy a két részre szakadt világ egy békésebb viszonyrendszerben élheti elkövetkező napjait. Az 1968-as „Prágai tavasz” eseménye ugyanakkor erőteljesen visszavetették mind a politikai, mind a katonai enyhülés folyamatait. Mégis, annak ellenére, hogy a szuperhatalmak továbbra is bizalmatlanul tekintettek egymásra, 1972-re sikerült tető alá hozni a nukleáris fegyverkezés, és a nukleáris fegyverállomány csökkentéséről szóló közös szovjet-amerikai egyezményt. Továbbá, még az évtized végén, 1979-ben, Bécsben, Brezsnyev és Carter aláírta a stratégiai fegyverek korlátozásáról szóló második egyezményt. Sajnos az egyezményt a második hidegháború kitörésének következtében sem az USA, sem a Szovjetunió nem ratifikálta. Az enyhülés időszaka véglegesen 1979. december 25-én, Afganisztán szovjet megszállásával zárult le. A globális atomháború veszélye a különböző egyezményeknek köszönhetően ugyan megszűnt, de a fegyverkezési verseny tovább folytatódott.

Juhász Gergely Ákos

Kozmopolitizmus egykor és ma

Ferencz Enikő: Kozmopolitizmus a felvilágosodás korában és ma avagy Kant békeelmélete 200 év távlatából = Erdélyi Múzeum, 2011. 3-4. szám, 51-68. p.

Kant békeelmélete 1989-et követően igazi reneszánszát éli. Bár a német filozófus életében sem maradt visszhangtalan az elmélet, de ezek a reflexiók eltörpülnek a jelenkori értékelések mellett: egyesek a hobbesi megfontolásokon álló nemzetközi rend logikáját meghaladó szemléletmód érvényre jutásaként ünneplik, mások – ezzel ellentétesen – mint teljességgel alkalmazhatatlant utasítják el. Az élénk érdeklődés oka, hogy Európa politikai eszménye átalakulóban van, a klasszikus a szabadság, az egyenlőség viszonylatának átrendeződéséből, következőleg a nemzetfogalom átértékelődésének igényéből következik.

Az identitáspolitikák erősödése hozta magával, hogy a legitimációs elv nem csupán a meglévő államok területi integritásán terjedt ki, hanem az önálló államisággal nem rendelkező nemzeti közösségek követeléseinek is táptalajt adott. Az európai és amerikai politikai elitben alakult ki a kívánság a második világháború után, hogy a demokratikus értékek érvényre juttatását a nemzeti elvtől leválasztva biztosítsa. Ez pedig egy, döntően kozmopolita irányba való elmozdulás révén látszott lehetségesnek, amely az európai szférában az EU történetének létrejöttén képződött le.

A kanti békeelmélet a filozófus *Az örök békéhez c.* írásában nyert részletes kifejtést. Egyes szerzők viszont Kant politika-elméletében lényeges elmozdulásról számolnak be későbbi műveiben. Hagyományosan Kant az államok laza szövetségének álláspontját védelmezi, ám a kritikusok egy csoportja szerint – mely véleményt a szerzőnk nem osztja – premisszájából egy kényszerítő hatalommal rendelkező föderatív szervezet eszméje következne.

A kozmopolitizmust a kezdettől a gyökértelenség állapotának tekintik, Rousseau szerint például a „Kozmopoliták azzal kérkednek, hogy mindenkit szeretnek, hogy joguk legyen senkit sem szeretni.” Ám a kozmopoliták kivétel nélkül patriótáknak tekintik magukat (ez mind Kant, mind napjaink kozmopolitáinak esetében igaz), és gyakran rámutatnak a politikai kötődés partikuláris módozataira saját gondolkodásukban.

Ennek ellenére tény, hogy a kozmopolitákkal szemben a gyanú a kezdetektől fennáll, hogy elhanyagolják a partikuláris identitások védelmét. Kant volt az első, aki felismerte: a liberális jog logikájából következnie kell a világpolgári jognak.

Kant gondolkodásában a béke célkitűzése a törvények által körülbasztított szabadság viszonyainak kiterjesztése nyomán valósítható meg. Ha

Hobbes nyomán a mindenki mindenki ellen felfogást természeti állapotnak tekintjük, akkor ennek államokban való kiterjesztése esetén a háború megszüntetése is társadalmi szerződés révén valósulhat meg, ami azonban végső soron az állam fölötti szuverén létrehozását követeli meg; azonban az eredeti szerződés értelmébe képtelenség.

Ma bizonyosan óvakodnánk Kant-módján fogalmazni, mert kétségbe vonjuk, hogy a természet ellenállhatatlanul akarná, hogy „végre a jogé legyen a hatalom”, a jog primátusára vonatkozó tételt persze elfogadjuk: nem az erkölcs eredményez jogot, hanem a jog érvényesítése vezet erkölcs kialakulásához.

Cholnoky Győző

Az agrár népesség pártpreferenciái a rendszerváltó Délkelet-Európában

Van Meurs, Wim: Bauernparteien und rurale Wählerschaften. = Südosteuropa, 60. Jg. 2012. 1. no. 78-110. p.

A kelet-európai rendszerváltó folyamatoknak szentelt nyugati elemzésekben egyre gyakrabban jelentkeznek az olyan sematikus sarkítások, amelyek a „falu”, a „vidék” és a „város” (vagy: periféria és centrum) választói viselkedését élesen szembeállítják egymással. Mindinkább az utóbbi milliók tulajdonítják az egyértelmű politikai értékvalasztást a demokratizálás, az intézményi reformok, a piaci átalakítás mellett, a másoknak viszont gondolkodás nélkül róják fel konzervativizmusát és fogékonyságát a szociális, ideológiai demagógiára. Az itt ismertetett tanulmány (holland szerzője a nijmegeni egyetem kutatótanára) a sematizálásban a Brüsszel bürokratikus mintái, az elvont politikai kategóriák alapján történő vagy valamilyen más, egysíkú megközelítés eredményét látja, és empirikus vizsgálódást ajánl az egyszerűsítés kiküszöbölése érdekében.

Az empirikus igénynek a regionális, sőt, lehetőség szerint akár helyi szintekig lemenő, a számszerűségekre alapozott mérés felel meg. A mérések hármasság kontextus lehetőséget kínálnak: 1. országonkénti parlamenti, valamint elnökválasztások regionális és részint helyi eredményeinek időbeli haladványa, 2. választási körzetek közötti összehasonlítás a regionális sajátosságok (például az etnikai összetétel) figyelembe vételével, 3. határon túlnyúló trendek kiszűrése. A jelen vizsgálódás egyelőre szerényebb célokot tűz ki: négy délkelet-európai ország: Bulgária, Románia, Szerbia és

Horvátország metszetében, szűrőpróba-szerűen kiragadott körzetek mentén a hivatalos eredménylistákból szűri ki adott politikai pártok esetleges regionális túlsúlyát az 1990-2010 közötti országos választások során. (Helyi szintekre itt nem megy le.) Már az egybevetésekből adódó részkövetkeztetések is erősen megkérdőjelezik a spekulatív úton és módon kialakított sommás képet.

*

Az empirikus igény természetesen nem mondhat le sem az agrár-viszonyok (tulajdoni szerkezet, talajviszonyok, termelékenység, fejlődőképesség) figyelembevételéről, sem a pártrelevanciák politikai felméréséről. A viszonyokat illetően: A diktatúra alatt kényszerkollektivizálást, kisajátítást elszenvedő agrárium rendszerváltása – a tömegeket érintő történelmi kárrendezéssel – jóval bonyolultabb folyamat az ipari-termelői szektorénál. A gazdálkodás folytonossága (egy-egy régió, mint Lengyelország, kivételével) megszakad a tulajdoni szerkezetváltással, de a globálissá szélesedett verseny feltételei mellett az eredeti viszonyokhoz sem vezethet vissza. Az önkényuralmi időszakban magasan az európai átlag felett álló GDP-részesedés, akárcsak munkaerő-piaci felvevőképessége, néhány év alatt lecsökken a töredékére. Az agrárnépeség, a falu, a vidék sajnálatosan az átalakulás egyik fő vesztesévé válik. A helyzetét esetenként rövid távon még az agráriumra vonatkozó EU-harmonizációs szabályozás is rontja.

A kelet-európai rendszerváltással visszatérő pártpluralizmus jellegzetessége: a cselekvőképességet átmentő posztkommunista utódpartok („szociáldemokraták”, „szocialisták”) és az új vagy régi-új demokratikus pártcsaládok élesedő polarizációja. A palettát az ezredfordulót követően bővítik bizonyos „posztmodern”, többek között antiurbánus, antiglobalista, etnonemzeti elvű populista szerveződések. (Az identitás-elvű, kisebbségi-etnikai párt-típus mint tárgyát tekintve indifferens tényező a szerzőt ezekkel ellentétben itt nem foglalkoztatja.) Az adott spektrumban a vidék politikai érdekartikulációjára első helyen hivatott agrárpártok, melyek történelmileg korábban fontos nemzeti küldetést teljesítettek, de a diktatúrák megszűntették vagy (mint Bulgáriában) bábszerepre kárhoztatták őket, az új helyzetre felkészületlenül éledtek újra. Általában a restitúció politikai-ideológiai hangsúlyait helyezték előtérbe a szektorális működés fenntarthatóságával szemben (birtoknagyság, erők összefogása). Szétforgácsolódva, kényszerkoalíciókon keresztül gyorsan el is véreztek a pártok versenyében. Tagadhatatlan: a választók eleve bizalmatlanul tekintettek mindenfajta „átalakításra” és „városi” politikára. Tájékozódásuknak saját rétegpárt híján általában a szervezett erőként túlélő, kormányzásképes posztkommunista utódpart felelt meg, amely a változások közepette in-

kább ígért bizonyos állandóságot, mint – a parasztpártokon kívül – bármely régi-új szerveződés. Más kérdés: mennyire bizonyult üdvözítőnek a pártváltás.

Az utódpartok vidéki reputációja majdnem a legutóbbi időkig kétségkívül szignifikáns Romániában és Bulgáriában (PDSR és változatai; BSP), ha fokozatosan csökkenő mértékben is, messze felülreprezentált a periférikus körzetekben. A politikai értékválasztásnak ez, az utódpartok javára történő eltolódása kevésbé látványos, de kimutatható posztjugoszláv viszonylatban. A jugoszláv rendszerváltást a multinacionális államszövetséget szétfeszítő folyamatok a legszerencsétlenebb, nacionalista-belháborús síkra terelték, és az utódpartok vagy vezető szerepet vállaltak mindebben, vagy ha nem, akkor félre is sodródtak. – Ez utóbbi ment végbe Horvátországban, ahogyan a Belgráddal szembeni függetlenségi harc ideológiájára hangolt, széles bázisú jobbközép formáció (Horvát Demokrata Közösség, HDZ) a szociáldemokratává átvedlő utódpartot (SPD) első lépésben éppenséggel kiszorította, hogy a fegyveres harcok után immár konszolidáltabb arculattal állja a versenyt a váltópárti sorba emelkedő szociáldemokratákkal. 2000-től a két párt vidéki szavazóbázisának enyhe túlsúlya egyetemlegesen érzékelhető. – Szerbiában kezdetben a Milošević-féle, hatalmi elvű nacionalista utódpart (Szocialista Párt, SPS) és a szocialisták diplomáciai szalonképességét is nélkülöző, de politikai célkitűzéseiben rokon, Šešelj vezette Radikális Párt (SRS) került hasonló váltópárti viszonyba, és ketjük között oszlott meg a közép-szerbiai és kelet-szerb falusi választók megkülönböztetett, noha nem kiugró érdeklődése. A SPS letűnése, illetve a SRS átalakulása, és az egykorú demokratikus ellenzék nehézkes beérkezése óta a szerbiai képlet agrárövezeti szempontból viszont lényegében követhetetlen.

A rendszerváltó délkelet-európai falusi választó részhangsúlyos utódpartí opcióját motiválhatja (ameddig az utódpart a pozícióját vagy pozícióközeleli helyzetét őrzi): reménysége, várakozása szociális és morális leszakadásának megállítása, visszafordítása iránt. Kétségtelen: a társadalmi átalakítás programjaiban nemigen találja a neki megfelelőt. Leszakadó helyzetében, frusztrációjában viszont, ha másképp nem segítenek rajta, beéri érzelmi, indulati pótlékkal is. Ezt Milošević-től vagy Šešeljtől már a változásfolyamat elején megkapta. A román utódpart szélsőjobb ellenzékéként szereplő Nagy-Román Párt (PRM) szintén már korán megkínálta vele (nem a periférián kiugró sikerrel).

A politikai szédítés nagy hulláma lép be 2005 körül, melyet a többi között a PRM örökébe lépő Új Generáció (PNG) vagy a bolgár „Támadás” (Ataka), illetve újabban a középjebb álarc alatt meglehetősen radikális GERB képvisel jelentékeny választási eredményekkel. Mármost ezek az

újonnan megjelenő szélsőséges és radikális formációk közel azonos szinten teljesítenek a periférián és a centrumban. (Legfeljebb kisebbségek által is lakott körzetekben leng ki – érthető okokból – az iránytű.) Ez azt jelenti: sikereiket nem sajátosan a vidék pártjaként érik el, azaz a centrum leszakadó rétegeit éppúgy megtalálják. A tanulság figyelmeztet: a pártpreferenciákat, a politikai megosztottságot illetően a választóvonal nem annyira horizontálisan – város és falu, centrum és periféria, mint inkább vertikálisan – a rendszerváltás haszonélvezői és vesztesei, a felemelkedő és leszakadó rétegek között általában húzódik. A populista politizálás legfőbb választói bázisát talán a városokat, a centrumokat körbevevő, akármely munkakörnyezetéből kiszakadt szegénység-gyűrű, a lumpenövezet jelöli, amit ilyen irányú célzott mérések bizvást megerősítenének.

Komáromi Sándor

Magyarországi németek a XX. században: Harta példája

Eiler Ferenc: Németek, helyi társadalom és hatalom. Harta, 1920-1989.

Argumentum-MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2011. 221 p.

Szerző – a hazai németek életkereteinek, kultúrájának és történetének ismert és elismert kutatója – témaválasztását személyes okok is befolyásolták: családja a XVIII. századi betelepítés óta a Hartával szomszédos Soltvadkerten él máig, ám a két németek lakta település egymástól eltérő fejlődési utat járt be: míg Soltvadkert lakossága a két világháború közti időszakban szinte teljesen asszimilálódott, addig Harta lényegében megmaradt – mondhatni zárványként – német falunak. Önkéntelenül adódik a kérdés: egy kezdetektől fogva magyar falvak gyűrűjében élő alföldi település lakossága hogyan őrizhette meg német identitását több mint két évszázadon keresztül, és a második világháborút követő kényszeremigrációs folyamatok milyen hatást gyakoroltak a településen élők identitásszerkezetére.

Hartán az 1920-as évek végéig a falusi társadalmon belül a szociális és vallási törésvonalak voltak meghatározók. A helyi német lakosság identitása a német nyelvhez, a protestáns egyházakhoz, a hagyományokhoz, a sajátos helyi munkakultúrához és főképp a lokalitáshoz fűződő viszonyában nyert kifejezést. Ugyanakkor a politikai magyar nemzethez való kötődése – a közösen megélt történelmi élmények hatására – egyre hangsúlyosabban teret hódított. A századfordulón kulmináló magyarosító

törekvések hatására az oktatás és közigazgatás nyelve magyar lett, amit a közösség tudomásul vett, ám amikor az evangélikus istentiszteletek nyelvhasználati szokásait kérdőjelezték meg hivatalosan, a gyülekezet soraiban az elégedetlenség ütötte fel a fejét. (Ez az 1927-es püspöki vizitáció idején kulminálódott.)

Az 1930-as évektől a közösség öntudatos képviselői felvették a harcot az istentiszteleti, oktatási és dobolási nyelv visszaállításáért; kezdetben az MNNE égisze alatt, majd 1940-től, a Volksbund helyi csoportjának megalakulását követően, felerősödött a németiség belső kohéziós erejének erősítésére irányuló törekvés, sőt – igaz sikertelenül – a politikai reprezentáció megteremtésére is. (A felnőtt lakosság kb. 30%-a lépett be a szervezetbe.) A helyi értelmiség azonban távol tartotta magát a Volksbundtól, sőt a háborús események sodrában – pl. az 1944-es kényszersorozások kapcsán – nyílt fizikai ellenállást fejtettek ki a lakosok a helyi Volksbund-vezetők ellen.

1945 elején a hartai németek egy részét a szovjet hatóságok elszállították malenkij robotra, a Volksbund-tagokat pedig népbírói eljárásokon vonták felelősségre (többségüket börtönbüntetésre és a közügyektől való többéves eltiltásra ítélve), majd a kollektív bűnösség elve alapján 1947-1948-ban a németek kb. 1/3-át kitelepítették Hartáról. Ezzel párhuzamosan részben a földreform, részben a csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény hatására megkezdődött a magyarok beköltöztetése a faluba. A több mint 280 család – szociális helyzetüket tekintve – heterogén csoportot alkotott, s a migrációs hullámok elülte után is csak lassan oldódtak a helyi németek és a (kényszer)betelepített magyarok közötti feszültségek.

Az etnikai feszültségek oldódásának is jele volt, hogy már az ötvenes években szerepet kaphattak németek mind a tanács, mind a helyi pártszervezet vezetői testületeiben, sőt 1980-ig a tanácselnökök egytől egyig német származásúak voltak, igaz a párttitkárok „kívülről” érkezett magyarok. (Ekkortól megváltozott a felállás: a párttitkár lett hartai német, a tanácselnök pedig a korábbi párttitkár.)

A rendszerváltozás után megszűnt a pártállam ideológiai kontrollja, és Hartán is tovább működtek a háború előtt alapított nemzetiségi intézmények és egyesületek, sőt ezek köre a rendszerváltozás után tovább bővült.

Manapság azonban az elsődendő kihívást – hasonlóan a többi Duna-Tisza közti településhez – származástól függetlenül a közösség megtartó erejének növelése és a gazdasági kihívások leküzdése jelenti Harta számára.

Cholnoky Győző

A Szerb Köztársaság mint erős nemzetiesítő állam, és a poszt-etnikai aktivizmus következményei

Touquet, Heleen: The Republica Srpska as a strong nationalizing state and the consequences for postethnic activism = Nationalities Papers, 2012, 40 vol. 2. no. 203-220. p.

A bevezetésben a szerző megállapítja, hogy 15 évvel a háború befejezése után Bosznia-Hercegovina még mindig mélyen megosztott társadalom. A Daytoni egyezmény óta majdnem minden választást nacionalista pártok nyertek meg. Nemrégiben új feszültséget keltett Milorad Dodiknak, a Szerb Köztársaság vezetőjének a fenyegetése egy, a függetlenségre irányuló népszavazás megtartására. A 2010-es választások a krízis újabb érzetét keltették, mivel a politikai pártok több hónapig tartó tárgyalások után is képtelenek voltak szövetségi kormány megalakítására (Maksic és Toal). A politikai pártok csakúgy, mint a civil társadalom döntő többsége etnikai vonalak mentén megosztott.

Azonban kisszámú nem kormányzati szervezet az etnikai határokon túli mozgósítást végez. Ez nem széleskörű, de nem is új jelenség. E csoportok gyökerei a háború előtti Jugoszlávia antifasiszta ideológiájában gyökeresnek, illetve azoknak a csoportoknak a háború-ellenes ideológiájában, amelyek a 90-es években jöttek létre. Annak ellenére, hogy ezek a csoportok kicsik, már a pusztán létük is mutatja, hogy alternatív politikai identitások igenis léteznek, mozgósítva is vannak, még a mélyen megosztott, poszt-háborús konfliktussal terhelt államokban is.

Ennek a tanulmánynak kifejezett célja, hogy megvizsgálja, mely tényezők nyújtanak lehetőséget ezen identitások mozgósítására.

Számos ilyen csoport létezik a mai Boszniában, kisebb sikereket is elértek már főleg Szarajevóban, a fővárosban, illetve Tuzla városában. Pl. tüntetéseik elősegítették a bosnyák miniszterelnök és a szarajevói polgármester lemondását.

Azonban poszt-etnikai tevékenységük főleg a föderációentitáshoz kapcsolódik. A Szerb Köztársaságban azonban hangjuk alig hallatszik, a csoportjaik kisebbek és kevésbé kapcsolódnak össze. A tanulmány megkísérli megoldani azt a rejtvényt, hogy a Tarrow által definiált klasszikus politikai lehetőségek struktúrája miért nem érvényesül kellő mértékben.

A szerző először is definiálja a poszt-etnikai fogalmat, mint elemzési kategóriát, nem mint gyakorlati kategóriát. Végül is a „poszt” előképző az etnicitástól való elmozdulást jelenti, anélkül, hogy azt teljesen elhagyná.

A szerző szerint a poszt-etnikai csoportok az etnikai határokon átvívelő morális közösségek, amelyek törekszenek az etnikai csoportok közötti szo-

lidaritás létrehozására, amely szolidaritás a közös felelősségből és közös érdekekből fakad.

A poszt-etnikai mozgósítások ideális esetben nem korlátozódnak nemekhez („női csoportok”), foglalkozásokhoz, az emberek univerzális, közös célokat követnek. A poszt-etnikai csoportok számára a vallási kategóriák az egyén önazonosságának szempontjából fontosak, nem képeznek kollektív kategóriát.

A tanulmányban tárgyalt poszt-etnikai csoportok megpróbálják mozgósítani az ellenzéki identitásokat válaszul a merev etnikai kategorizációkra, amelyek uralják a mai boszniai mindennapi életet és a politikát. Az egyik példa szerint egy szarajevói tiltakozó aktivista elmondta: „közülünk egyesek számára a népcsoporthoz tartozás másodrangú, mások számára harmadrangú, vagy éppenséggel tizedrangú.”

A poszt-etnikai mozgósítás kritériumai közé tartozik, hogy:

- A mozgósítás ne etnikailag meghatározott kérdésekre alapuljon (pl. horvát háborús veteránok), hanem olyan kérdések köré, amelyek etnikai határokon átnyúló szolidaritást igényelnek.
- Az egyén jogai a kollektív jogok fölé helyeztessenek.
- Az etnikai hovatartozás az egyén önmeghatározásához bírjon jelentőséggel, ne legyen külső kategorizáció.
- Az egyes egyedek ismerjék fel a kategorizáció és az önazonosság közti konfliktus mibenlétét.
- Az egyén lehessen kritikus a saját etnikai csoportjával szemben is.

A cikk további részében a szerző –táblázatban közölt példákon keresztül– bemutatja, majd megvizsgálja, hogy a Szerb Köztársaságban (SZK) ill. a Föderációban (F) milyen politikai lehetőség, struktúrák állnak rendelkezésre (PLS). Karl-Dieter Opp mellett érvel, hogy PLS-t úgy is lehet definiálni, mint a politikai környezet olyan tulajdonságát, amely pozitív hatással van, segíti az állampolgárok politikai aktivitásának sikeres megvalósulását. A szerző nem a sikeresség kritériumát vizsgálja, a PLS-t csak mint heurisztikus eszközt tekinti, számára az fontos, hogy a PLS modell alkalmazásával hasznos információkhoz és elképzelésekhez lehet eljutni annak megállapítására, hogy mely környezeti tényezők befolyásolhatják a társadalmi mozgalmakat (pozitívan vagy negatívan).

Az elemzett fejezet elején a szerző megállapítja, hogy a centralizáló, erősen nemzetiesítő erős államalakulatokban (v.ö. Franciaország- SZ.K. ti. Boszniai Szerb Köztársaság; zárt rendszerek) kevesebb lehetőség van a különféle társadalmi, mozgalmi célok artikulálására, szervezetek létrehozására, működtetésére, mint a föderatív, „gyenge” államokban (Svájc-(F) ti. Boszniai Föderáció; nyitott rendszerek).

A továbbiakban szerző vizsgálat tárgyává teszi az elnyomás kérdését (a), az elitek szerepét (b), a támogató csoportokat és pártokat (c), végül megállapítja, hogy a PLS modell csak részleges magyarázatot tud adni arra, hogy a poszt-etnikai mozgalmak miért gyakoribbak a Föderációban, mint a SZ. K-ban. Ugyanis a centralizált államban a korlátozott lehetőségek az aktivitásra ugyanúgy vonatkoznak a nem poszt-etnikai alapon működő mozgalmakra is, hiszen a pártok, szakszervezetek, és az egyéb vallási, társadalmi csoportok is leginkább etnikai alapon szerveződnek, még a nyitottabb Föderációban is.

Az elnyomásról szólva a szerző nem tudja felmérni, hogy van-e különbség a két entitásban, az újságírókat mindkettőben zaklatják, a civil társadalmi aktivistákat és a független elemzőket állandóan fenyegetik. A (boszniai) Helsinki Emberjogi Bizottság 2008-as jelentésében az áll, hogy mindkét helyen kevés tisztelet érvényesül az emberi jogok és a szabadságjogok iránt. Az aktivistákkal folytatott interjúk adatai azonban azt mutatják, hogy az elnyomás mértéke a SZ.K.-ban nagyobb mértékű, ami a központosítottabb berendezkedésnek tulajdonítható.

A Föderáció oldali aktivisták arról számoltak be, hogy a Sz. K-ban a szerb nacionalisták és a szerb ortodox egyház részéről állandó fenyegetések érték őket (pl. Daniel Senkics-NVO Front), és ez a tény nagyon megerősítette a másik entitásban való mobilizálást és szerveződést.

Az elitek szerepéről szólva a szerző megállapítja, hogy a politikai pártok mindkét entitásban etnikai alapon szerveződnek, a pártelitek etnikai elitek is egyben. Ez a helyzet kevés teret enged a poszt-etnikai alapú szerveződéseknek.

A munkás egyesülések ereje Boszniában nagyon gyenge. AZ ILO nyomás gyakorlása ellenére a helyi hatóságok a mai napig sikeresen akadályozták meg az etnikai határokon túllépő Bosznia-Hercegovina Szakszervezeti Konföderációjának megalakulását. Bár a törvényhozás elvben biztosítja az egyesülés szabadságát, a diszkrimináció elleni védelmet, a valóságban ezekből vajmi kevés valósul meg.

Kevés esélye van annak, hogy az egyházak támogassák a poszt-etnikai törekvéseket. Mivel a nyelvi, kulturális különbségek nem voltak nagyok, a vallási különbözőség jelentette és jelenti az igazi választóvonalat, az egyházi vallási vezetők a mai napig táplálják a konfliktusokat. A háborúban a szerb püspökök megáldották a szerb fegyvereket, de muzulmán oldalon hasonló volt a magatartás. Ebből következik, hogy a vallás a közélet és a politikai élet meghatározó tényezője mindkét entitásban.

Ezt követően a cikk szerzője elemzi a politikai pártok és azok vezetőinek szerepét. Megállapítható, hogy az etnikai alapú pártok nem támogatják a poszt-etnikai modell érvényesülését.

A cikkíró a továbbiakban kifejti, hogy a SZ. K. nemzetiesítő alakulat, ami magát szereti nemzetállamként meghatározni, és ambicionálja, hogy valódi állammá váljon. A Föderáció viszont két nacionalizmus egymás mellett élésére épül, valamivel nyitottabb.

Az élet minden területén, így a kultúra minden területén a SZ.K-ban érvényesül és érvényesítik a szerb szupremációt, mindenhol a szerb kultúrát propagálják, a nemzeti szimbólumok használata nagyon hangsúlyos.

Összefoglalva megállapítható, hogy az adott körülmények között a poszt-etnikai modell csak nagyon korlátozott mértékben érvényesülhet.

Juhász G. Ákos

A görög válság negatív hatása a balkáni szomszédságra

Altmann, Franz-Lothar: Die Auswirkungen der Griechenlandkrise auf die Nachbarstaaten. = Südosteuropa Mitteilungen, 52. Jg. 2012. 1. no. 21-28. p.

Görögország elhúzódó, legutóbb már az euro-zóna stabilitásának kérdését felvető pénzügyi és adósságválsága tovább nehezíti a maga átfogó kríziséből épp csak kifelé haladó Európa egyenesbe jutását. Ugyanakkor amúgy is érzékenyebb pontokon közvetlenül érinti északi szomszédságát: a stabilizáció göröngyös útját járó nyugat-balkáni, posztjugoszláv és albán övezetet, de az EU keleti bővítési körébe bevont Bulgáriát vagy Romániát is. A régióban 2010-től egyszer már begyűrűzött az össz-nyugati, valamint egyedileg az olasz válság – a GDP-növekedés szerény, átlag 1% körüli stagnálásával. Ezt főként a külföldi munkavégzésből származó euro-hazatalások visszaesésével, továbbá a domináns külföldi bankhitelek visszafogásával magyarították. Ám még jelentékenyebb veszteségekkel járt a válság folyamánként a Görögország irányában (legmagasabb szinten bolgár részről) kialakult export-lehetőségek beszűkülése vagy a görög befektetési dinamika (Albánia, Makedónia, Montenegro) elapadása.

Visszafordíthatatlan folyamatok még nem indultak, de legalább is agályos a görög hátterű, jelentős nagyságrendű banki szolgáltatások túlélése. Adott felmérés szerint 2007-ben a diktatúrák alól szabadult balkáni államok hitelnyújtásra kész bankszektorának meghökkentően magas hányada tartozott külföldi érdekeltségi körbe (Albánia: 94, Románia: 87, Makedónia: 86, Bulgária: 82, Montenegro: 78, Szerbia: 75%), és ismeretes, hogy a számok mögött osztrák bankok mellett ma főként görög pénzintézetek állnak. A térségben hét görög nagybank 19 fiiláléja van jelen, közel kétezer

fiókkal és mintegy 23,5 ezer alkalmazottal. Az EU-integrációs programok pénzügyi hátterét biztosító szolgáltatásaik kiválthatók lehetnek ugyan más úton, de pótolhatatlan veszteséggel járna a napi lakossági vagy vállalkozói kölcsönök esetleges kiesése. A pénzügyi-gazdasági kapcsolatok gyengülése bizonyára még nem jutott el a mélypontra, de a trend aggasztó. A bolgár irányban a görög kényszermegszorítások hirtelenjében ugyan akár pozitív „szaldót” is mutatnak: vállalkozások legújabbán ezrével lépnek át a határon a kedvezőbb adózás lehetőségéért; egyes bankok is bolgár oldalon nyitnak fiókot odahaza már aggódó betéteseik számára. Groteszk fordulat a hatás-ellenhatás logikájának menetében: a bolgárok épp kezdenek belefeledkezni a váratlan euro-közelség eufóriájába, amikor szomszédja, egyenesen a zónából, majdhogy nem temetni készül a közös devizát. A fura görög-bolgár közjátékkal egy időben viszont albán vendégmunkások száz-ezreit fenyegeti a görögországi munkalehetőség megszűnése.

A kettő nincs egyenes összefüggésben egymással, de a görög válság és a válságkezelés esetenként a kétoldalú politikai kapcsolatokat is beárnyékolja. Görög részről a belpolitikai nyugtalanság, az instabil kormányzás viszonyai között vagy valódi felelős illetékes hiányában bizonyos, egyszer végre már könnyebben kezelt kérdésekben újrakeményednek az álláspontok, mint a „makedón” névadás jog-vitáját, a görög-albán tengeri határ-vitát vagy a koszovói szuverenitás elismerését illető témákban. A görög válság nagyobb sugarú körben azonban egészében fékezi balkáni környezete felzárkózási dinamikáját, és bizonytalanítja el, még bármiféle felzárkóztatás előtt, EU-integrációs perspektíváját.

Komáromi Sándor

SZEMLE

Nemzeti és nemzetiségi irodalmak

Romániai német irodalmi életrajzok: Wolf von Aichelburg (1912–1994)

Mühlroth, Herbert-Werner: „Über ruhigem Grund durchsichtig Leben”. 100 Jahre seit der Geburt des Dichters, Malers und Komponisten Wolf von Aichelburg. = Spiegelungen. 7. Jg. 2012. 1. no. 30-34. p.

Motzan, Peter: Als man noch lange Briefe schrieb: Zeugnisse aus einer fernen Zeit. = Uott. 35-38.

Az osztrák (karintiai) főnemességből származó („bároi” rangot örökölt), pólai születésű, majd Nagyszebenben nevelkedett Aichelburg alkotópályája a Trianon utáni romániai német irodalom, a korabeli művészeti élet szerves részévé vált. (Nem áll rendelkezésre publikus adat a család Erdélybe költözéséről.) Tehetsége több ágon, az irodalom mellett a festészet és a zene területén is kibontakozott. A szebeni Bruckenthal-Gimnáziumban, majd az 1930-as években a kolozsvári, a dijoni, valamint a berlini egyetemen tanult, miközben a brassói *Klingsor* lapjain és másutt költőként bemutatkozott. A második világháború kezdetén besorozták a román királyi hadseregbe, 1941/44 között azonban fodítóként a Propagandaminisztérium sajtóirodáján dolgozott, és a Bukarestben élő német írók, költők népes táborához tartozott.

A háború után Szebenbe visszatért Aichelburg az akkor formálódó, román bázisú szebeni írókörhöz (L. Blaga, S. A. Doinaş, I. Negoitescu) kapcsolódva írásainak élt, de a festészetrel is megpróbálkozott. A kibontakozás éveit hirtelen értek véget 1948-ban, amikor tiltott határátlépés kísérlete miatt börtönbe, illetve a Duna-deltába került. Az ez időben született versek később váltak ismertté mint kordokumentumok. Szabadulása után néhány évvel az 1959-es hírhedt szebeni íróperben szabtak ki rá újabb börtönéveket, „bűnös társadalomellenes lázítás” okán. Innen a 60-as évek derekán szabadulva irodalom- és zenekritikákból, költői fordításból tartotta fent magát, de verseiből is közölhett, és helyben vagy Bukarestben időnként előadták zenei szerzeményeit. Emellett hébe-hóba utazhatott. Ezzel összefüggésben a titkosszolgálat újra zaklatni kezdte, 1976-ban kitelepülési engedélyért folyamodott, végre 1981-ben el is hagyhatta Romániát. A bresgaui Freiburgban letelepedve – előtte már-már derékba tört – pályáján és életútján elhatározóan új szakasz nyílhatott. Képei, zeneművei kiállí-

tásról kiállításra, koncertről koncertre jártak Freiburgtól Párizsig, szabadon élhetett költői, írói ihletének. Verseket mellett drámát, elbeszélést, esszét is írt, román, francia, angol költészetből fordított. De mindenekelőtt szenvedélyesen utazott elvesztett gyermekkori paradicsomától: Isztriától távolabbi tájakig, melyek újfajta élménye gazdagította újabb műveit. Egy utazása során lelte halálát, Mallorca partjainál a tengerbe fűlt.

Aichelburg romániai éveit tulajdonképp gazdagon reprezentálja 1969/74 között (egy 1959-ben bezúzott prózaválogatás mellett) ott megjelent öt vers- vagy próza-, illetve esszékötete. 1984/87 között innsbrucki kiadó – a családi ősök honából – szerencsétlente három új verseskötetével. Drámakötete 1993-ban Münchenben jelent meg, válogatott verseit pedig – két nyelven – az immár szabad Szeben német könyvműhelye adta ki. Röviddel halála előtt indult meg az életmű négy terjedelmesebb kötetre tervezett összkiadása, a folytatás azonban valahol elakadt. – Az Aichelburg-kötetek pontosabb említése önmagában nem mond sokat. A művek, főként a versek átfogó halmaza szolgál ellenállhatatlan varázssal. Ez a költészet a finommivű, „osztrákos” (Rilke, Trakl), gyakran táji gyökerű érzéklet, az ebbe burkolt érzelmi-gondolati rezzenés mesteriskolája (átjárással a festő és komponista kvázi nonfigurális-atonális szöveteibe), amely a fiatalabb honi pályatársak számára elérhetetlen, csodált mintául szolgálhatott. Talán ez is a méltatás, elemzés dolgában máig mostohán kezelt, lényegében felfedezésre váró életmű fő érdeme: a közvetítés a nyelvterület legjobb 20. századi öröksége és a legszebb erdélyi német költői vágyak között.

A születési centenárium alkalmából a folyóirat az értő esszéhez az 1969-es szebeni kötetre (*Ratten von Hameln*) kritikát írt, akkor fiatal irodalmár – a költővel folytatott beszélgetésekből idéző – visszaemlékezését és levélváltását is mellékeli

Komáromi Sándor

Az oroszul beszélő zsidó diaszpóra létének egyes kérdései: Ljudmila Ulickaja: Daniel Stein, tolmács című regénye alapján

Levantovskaya, Margarita: The Russian-Speaking Jewish Diaspora in Translation: Ljudmila Ulitskaia's Daniel Stein, Translator = Slavic Review, 71 vol. 1.no 91-107. p.

Észak-Amerikában, nyugat-Európában, de különösen Izraelben, az oroszul beszélő zsidó menekülteket néha „nem-zsidó zsidóként” kezelik. Ez abból fakad, hogy ezek az emberek általában kevésbé ismerik a zsidó vallást és

szokásokat, és szorosan kötődnek a szovjet kultúrához. A volt Szovjetunió területén élő, és onnan kivándorolt zsidóság körül kialakult kérdéseket számos tanulmány, tudományos cikk kutatta az elmúlt évtizedek során. Természetesen az oroszul beszélő, külföldre vándorolt zsidóság körülményeivel a tudósokon kívül más értelmiségiek is folyamatosan foglalkoznak. Ilyen a napjaink sikerkönyveinek egyik szerzője, Ljudmila Ulickaja is.

2006-ban írt regényében, a Daniel Stein: Tolmács-ban, az egyik legellentmondásosabb, és legszokatlanabb kísérletet teszi arra, hogy a kortárs zsidó identitást megfogalmazza, mivel szándékosan az európai zsidóság keresztényre hitre való áttérésének trendjére fókuszál. A regény főszereplői között van, Amerikába, és Izraelbe kivándorolt orosz ajkú, keresztény hitre áttért, vagy éppen szekuláris zsidó, palesztin keresztény. Az ő útkezeséseiket, beilleszkedésüket egy számukra idegen kultúrába, mutatja be a szerző. Ők teoretikusan és szó szerint is átéltek mit jelent az, tolmácsolni. Egyik kultúrából a másikba fordítani, áthidalni a nyelvi, és szokásbéli nehézségeket. De senki sem érzi ezt úgy át, mint Stein, a tolmács. Stein, identitását eltagadva, tolmácsként dolgozik a Gestapo-nak a megszállt Litvániában. Így egyrészt túléli a háborút, másrészt sok zsidó sorstársán van alkalma segíteni a vészterhes évek során. A regény témája, és a nyelvek, és kultúrák „egymáshoz fordíthatósága” körül való gondolkodás szándékosan egybecseng a fordítás elméletében újabban megjelent teóriák egy-némelyikével. Az a nézet, mely szerint a fordítás nyilvánvalóan kevesebb az eredeti szövegnél, és, hogy a fordítónak mindenképp előtte a pontosságra, a szöveghűségekre kell helyeznie a hangsúlyt, mára elveszíteni látszik érvényességét. A fordítástudománnyal foglalkozó tudósok között sok az olyan, aki egyrészt egyenrangúnak tekinti a lefordított művet az eredetivel, és vitatja a szöveghűség és pontosság előbbvalóságát a kulturális közvetítéssel szemben. Véleményük szerint a fordítás nem kizárólag az eredeti mű tartalmának hű interpretációja kell legyen, de egyfajta interkulturális híd szerepét is be kell töltsen. Ulickaja, egyetértve ezekkel a gondolkodókkal, maga is narratív megközelítésben viszonyul a fordításhoz.

Ulickaja regénye a egészen sajátos történéseken keresztül mutatja be a zsidó identitás többféle képpel végbemenő újrafogalmazását. Már persze, ha erre egyáltalán lehetőség adódik. Mert ahogyan a szerző is egyik szereplőjének szájába adva a szavakat megfogalmazza, a zsidóság egyrészt nem azonos a judaizmussal, másrészt a modern kori történelem során bebizonyosodott, hogy nem attól lesz zsidó valaki, mert annak vallja magát, hanem attól, hogy mások annak tartják-e. Ennek a kijelentésnek a fényben elmondható, hogy a zsidóságtól nem szabadulhat valaki, még akkor sem, ha más vallásra tér át, ha istentagadóvá válik, vagy ha megpróbál tökéletesen beilleszkedni egy adott kultúrába.

A fordítást a vallásos áttérés metaforájaként is értelmezi a szerző. Ahogyan Stein tolmácsként felhasználja a félrefordítás adta lehetőségeket mások megmentésére, illetve a saját zsidósága elrejtésének lehetőségét is megtalálja az interpretáció adta keretek között, úgy illeszkedik bele kereszténnyé válása is a kultúrák közötti közvetítés tudásának képessége is a történet által elmesélt élethelehetőségekbe. Stein keresztény hitre térése is a judaista és keresztény narratíva közötti fordítás metaforájának alakjában jelenik meg. Keresztény szemszögből szemléli a zsidók szenvedéseit, és rádöbben, hogy Isten csak a szenvedőkkel lehet, a vétkesekkel soha. Hinni kezd benne, hogy Jézus valóban a Megváltó, és Isten együtt „hal” meg az ártatlanokkal, különben feldolgozhatatlan lenne az a temérdek szenvedés, és kegyetlenség, aminek maga is tanújává válik. Fontos része a regénynek, hogy Stein áttérése után sem adja fel zsidó nemzeti identitását. Számára a vallás nem egyenlő a nemzeti hovatartozással. Másképpen fogalmazva, Ulickaja különbséget tesz az eredti, és a „lefordított” önzonosság között. A szerző véleménye szerint, Stein hitének megváltozása nem szünteti meg zsidó identitásának fenntarthatóságát.

Ugyanakkor, amint Stein megérkezik Izraelbe, kiderül számára, hogy ez nem ennyire egyszerű. Saját elmondása szerint, ő, mint zsidó és keresztény érkezik meg az országba, de őt ott csak háborús hősként, zsidóként nem ismerik el. Stein beilleszkedési nehézségei tipikusan jellemzőek a Szovjetunióból Izraelbe vándorolt orosz ajkú zsidóságra is. Az, hogy ezek a bevándorlók nagy tömegükben nem ismerték a zsidó hagyományokat, vallási és kulturális előírásokat, és/vagy nem voltak vallásosak, vagy netán keresztények voltak, eleve kiszorította, másodrangú állampolgárrá tette őket Izraelben. Ulickaja rámutat, hogy a zsidó identitás eltérő interpretációi, még a modern korban is léteznek, a zsidó állam megalapításának ellenére is.

Végso soron elmondható, Ulickaja mellett érvel, hogy egy adott csoport önmeghatározása, legyen az vallásos, vagy szekuláris, nem más, mint történelmileg, és társadalmilag befolyásolt kifejeződése az adott közösség kulturális azonosságának. Ulickaja többszörösen, és a változás/változtatás lehetőségét magában rejtő identitásfelfogása abban a tudományos háttérben leli meg fundamentumát, amely a nyelvészeti és kulturális fordítást dinamikus társadalmi gyakorlatként fogja fel.

Juhász G. Ákos

SZEMLE

Kisebbségek nyelvhasználata

A magyar nyelv használatának alakulása Szlovákiában

Lampl Zsuzsanna: A szlovákiai magyarok nyelvhasználata 2011-ben = Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2011. 3. sz. 3-29. p.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet Szociológiai és Demográfiai Részlege 2010 nyarától egy három részből álló kutatást végzett a szlovákiai magyarok nyelvhasználatáról, melynek első két része már napvilágot látott. A kutatás harmadik része, Lampl Zsuzsanna tanulmánya azt vizsgálja, hogy a házasság-típus és az alapiskola tannyelve milyen módon befolyásolja a családi és a nyilvános nyelvhasználatot. A kérdőíves felmérés nem, kor, településtípus és településszerkezet szerinti 800 fős mintát érintett. A megkérdezettek 95%-a magyarnak, 5%-a szlovák nemzetiségűnek vallotta magát. A magyar válaszolók 98%-a magyar szülők gyermeke, a többiek vegyes, magyar–szlovák szülők gyermekei. A magyar szülőkhöz képest 2%-os a gyermekeik generációjában bekövetkezett lemorzsolódás, ami elhanyagolhatónak tűnhet, de abszolút számokban kifejezve 1000 magyar szülőnek csak 980 esetben magyar a gyermeke.

A családon belüli nyelvhasználat egyik meghatározója a szülők nemzetisége. Bár az alapiskola nyelve mindenképpen hozzájárul a magyar identitás fenntartásához és magyar nyelvhasználat elmélyítéséhez, a családi nyelvhasználat főbb meghatározója a házasság-típus. A magyar tannyelvű alapiskolát végzettek 98%-a magyar családból származik, 2%-uk pedig magyar ajkú vegyes családokból. Ebből az is kiderül, hogy nem mindegyik magyar szülőpár íratta magyar alapiskolába a gyereket. S valóban, a szlovák alapiskolát végzett válaszadók kb. 77%-a magyar szülők gyermeke.

Az adatok azt mutatják, hogy a házasság-típus szempontjából, a generációk távlatában mutatkozó lemorzsolódás elsősorban a vegyes házasságokban tapasztalható, ahol ritka, hogy a gyermek a magyar szülő nemzetiségét örökölje.

A családi nyelvhasználat szempontjából az derül ki, hogy a minta kérdészettjeinek családjában valamennyi kommunikációs helyzetben a magyar nyelv dominál. Ugyanakkor magyar nemzetiségük ellenére többé-kevésbé a szlovák nyelvet is használják. A vegyes házasságokban azonban a ma-

gyar nyelv elveszíti a dominanciáját, holott a szlovák partnerek közül minden ötödik magyarul is tud.

Tovább árnyalja a képet, ha szülők és gyermekek, valamint a gyermekek egymás közötti kommunikációját vizsgálják. Az egymással magyarul beszélő gyerekek olyan szülők gyermekei, akik egymással és gyermekeikkel is magyarul beszélnek. Az egymással mindkét nyelven beszélő gyerekek szüleinek már csak 64%-a beszél gyermekeivel magyarul, a másik szülőknek pedig csak a fele beszél magyarul gyermekeivel. Az egymással szlovákul kommunikáló gyermekek esetében még kisebb a magyarul beszélő szülők aránya: a szülők egyötöde beszél egymással magyarul és csupán minden tizedik beszél magyarul a gyermekével. Tehát minél kevésbé használatos a családban a magyar nyelv, annál inkább jellemző, hogy a következő nemzedék szlovákul beszél.

Mindent összevetve: A magyar és a vegyes házasságokban csekély, de létező kivételtől eltekintve, a magyar házasságokban magyar a család nyelve; a vegyes házasságokban a szlovák mellett (amely távolról sem annyira domináns, mint a magyar házasságokban a magyar) a magyar nyelv is hangsúlyozottan jelen van. Ugyanakkor az adatok arról is tanúskodnak, hogy a családon belüli nyelvhasználat és a deklarált identitás nem mindig fedí egymást.

A magyar alapiskolát végzettek esetében erőteljesebb a magyar nyelv jelenléte, mint a szlovák alapiskolát végzetteknél. Százalékosan a családon belüli magyar nyelvhasználat a következő határok között mozog: a házastársak egymás között 51-100%; a válaszadó és gyermekei között 67-98%; a másik szülő és a gyermekek között 43-98%; a gyermekek egymás között 59-97%.

A nyilvános nyelvhasználat során érvényesülnie kell annak a két feltételnek, hogy a partner is ismerje és akarja használni a magyar, illetve a szlovák nyelvet. A kutatás során megkérdezettek többségének tapasztalatai szerint a környékükön élő szlovákok többsége valamilyen szinten ért magyarul (többségük tud, 49; a legtöbben csak értenek, 89; csak kevesen tudnak, 22). Megegyeznek továbbá abban – nemzetiségtől függetlenül –, hogy környezetükben – ott, ahol a szlovákok többsége is tud magyarul – jól boldogul, aki csak szlovákul tud. Ugyanakkor megegyeznek abban, hogy mindenkinek jól kell tudnia szlovákul, vagyis nem igazán fontos, hogy mindenki tudjon magyarul, de szlovákul fontos tudni mindenkinek.

A nyilvános nyelvhasználat, a családi nyelvhasználatához hasonlóan nemcsak a „tudok és akarok magyarul, illetve szlovákul beszélni” mikroszociológiai tényező függvénye. Olyan tényezők is befolyásolják, mint településtípus, házasságtípus, alapiskola tanítási nyelve. Árnyalják a képet a nyelvhasználattal kapcsolatos rendeletek, törvények, a róluk kialakuló

közvélekedés makroszociológiai tényezői. A tanulmányt egy összehasonlító ábrával zárja a szerző, amelyen a nyilvános nyelvhasználat némely színterein mutatózó magyar nyelvű kommunikáció látható 2007-es és a 2011-es adatok szerint. A munkahelyeken 2007-ben a magyarok kétharmada beszélt magyarul, 2011-ben 58%-uk, 10%-kal csökkent a magyarul beszélők száma, viszont 10%-kal nőtt a csak magyarul beszélők aránya. A hivatalokban is csökkent a magyarul beszélők részaránya 47%-ról 42%-ra, ugyanakkor 8%-kal nőtt a csak magyarul beszélők részaránya.

Az üzletekben 76%-ról 59%-ra csökkent a magyarul beszélők száma, és 5%-kal nőtt a csak magyarul beszélők részaránya.

A szomszédokkal való kommunikációban a magyarok 88%-a használta a magyar nyelvet, amely 2011-re 75%-ra csökkent, viszont a csak magyar nyelvet használók részaránya 8%-kal növekedett. Tehát azok, akik ma magyarul beszélnek, nem a situációtól függően váltogatják a két nyelvet. Úgy tűnik az elmúlt 5 év alatt a bemutatott tereken csökkent a nyilvános magyar nyelvhasználat a magyarul beszélők számának visszaesése miatt, ugyanakkor mintha kialakult volna egy kizárólagos magyar nyelvhasználatot előnyben részesítő csoport. Ennek bizonyítása vagy cáfolása azonban még további vizsgálódást és elemzést kíván.

Cholnoky Olga

SZEMLE

Kisebbségi politika

A pártegyesítés útján: szlovákiai magyar politikai képviselő 1990 és 1998 között

Duray Miklós: Hogyan lett több a kevesebb: A magyar politikai együttműködés viszonyai Szlovákiában 1990-1998 között = Magyar Kisebbség, 2011. 1-2. sz. 261-271. p.

Duray Miklós írása eredetileg a Magyar Koalíció Pártja megalakulásának 10. évfordulójára készült, és bár az azóta eltelt 4 év fontos – a magyar politikai képviselő szempontjából látványos – fejleményeket hozott, a szöveg a jelen sorok írója szerint időtálló, mert az olvasó figyelmét ráirányítja az időszak máig érvényes tanulságaira, legfőképp az egységes (magyar) politikai intézményesülés jelentőségére.

Csehszlovákia felbomlásával világossá vált, hogy az együttélés eszméjének – Szlovákia megalakulásával – az ideje lejárt, maga az Együttélés ettől kezdve csak magyar pártként létezhet. Látható volt, hogy a soknemzetiségű összefogásnak már nem lesz léte alapja, mert nem igénylik sem a ruszinok, sem az ukránok, a németeknek pedig anyaországuk tiltja meg a szervezett politikai kapcsolat kialakítását.

Szlovákia önálló államiségének azok a szlovákok voltak az élharcosai, akik a szlovák nemzettudat kibontakozása tekintetében legtöbbet a cseheknek köszönhettek, jelesül a magyarországi állami létből való kiszakadást. Ez a negatív érzelmi attitűd persze nem korlátozódott a csehekre, de kiterjedt a magyarokra is, tudván, hogy ők nem voltak hívei a szlovákok állami elszakadásának; úgy vélték, Csehszlovákia számukra nagyobb védelmet nyújthat.

Ilyen körülmények között a magyarok számára az igazi kérdés: elviselhető-e politikai megosztottságuk? Ekkor két párt – az Együttélés és a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom – egy ingatag koalíciót alkotott, a harmadik párt, a Független Magyar Kezdeményezés (később Magyar Polgári Pártra változtatta a nevét) e koalíción kívül állt.

(Igazából Szlovákiában ellenkező irányú folyamat zajlott le, mint Erdélyben vagy a Délvidéken: mindenütt egy magyar párt alakult, egyedül Csehszlovákiában alakított a magyarság három politikai pártot, noha a polgár itt is egységet akart.)

Nem volt véletlen, hogy az állami szétválás előestéjén Csiky Pál kezdeményezésére – főleg az autonómia kérdésével foglalkozó értelmiségi találkozón – sikerült megalakítani az akkorra négyre szaporodott (új pártként a Magyar Néppárt jelentkezett) magyar pártok egyeztető tanácsát, a testület azonban néhány hónapos eredménytelen egyeztetés után megszűnt.

A kudarcok ellenére 1994 válságos éve két eredményt hozott az újra kétpártivá vált magyar koalíció számára: az átmeneti szlovák kormány stabilitását biztosító szerep vállalását, és ennek eredményeképp a magyar nevek anyakönyvi bejegyzését biztosító törvénymódosítást és az érintett települések két nyelven való megjelentetéséről szóló törvény kihirdetését. Az 1994-ben előrehozott választásokra megalakult a hárompárti magyar koalíció. (A Magyar Néppárt a koalíción kívül maradt.)

A magyar közvélemény egységes magyar pártot kívánt annál inkább, mert a szlovák pártok folyamatosan külön tárgyalásokat kezdeményeztek a magyar koalíciót alkotó pártokkal, sőt személyekkel. A magyar pártok egyesítésének szüksége 1997 őszén vált világossá, amikor a kormánykoalíció a választójogi törvény megváltoztatását tervezte: a parlamentbe jutás 7%-os küszöbértékét 15%-ra kívánták emelni. Ebben a helyzetben kezdeményezte az Együttélés az alulról építkező pártunió létrehozását. A hosszas egyeztetések nyomán végre 1998 húsvétja után a pártok Duna-szerdahelyen megegyeztek az egyesült párt megalakításának alapelveiben, az új párt nevét illetően már nehezebbnek bizonyult a megegyezés: végül az egyesült párt neve Magyar Koalíció Pártja lett, júniusban pedig elnök-ké Bugár Bélát, általános alelnökké Duka Zólyomi Árpádot választották, tiszteletbeli elnöke Duray Miklós, a keresztény-konzervatív-népi platform elnöke pedig Csáky Pál lett.

Az MKP megalakulásának 10. évfordulója néhány tanulsággal szolgál:

- ha az erő nem oszlik szerte, hanem egy pontba irányul, megsokszorozódik a hatékonysága,
- akik a józan ész diktálta közakaratot képviselik, felülkerekednek a többiekkel szemben,
- csak alázattal és türelemmel lehet közszolgálatot teljesíteni.

Cholnoky Győző

Hogyan tovább, erdélyi magyarok?

Toró T. Tibor – Toró Tibor: Romániai magyar tanulmányok és jövőképek. Vitaindító a Magyar Összefogás esélyeiről = Magyar Kisebbség, 2011. 1-2. sz. 7-33. p.

A 2007. novemberi Európai Parlamenti választások a romániai magyar politikai életet új színfolttal gazdagították: az addig egyedüli parlamenti képvisellel rendelkező RMDSZ mellett – független jelöltként – Tőkés László is mandátumhoz jutott. (Az írás megjelenése óta lemondott – a szerk.) Ezzel párhuzamosan a romániai magyar politikai intézményi képviselő hárompolusúvá vált: Az RMDSZ és a Magyar Polgári Párt mellett megalakult az Erdélyi Magyar Néppárt, amelyet az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács 2010. decemberi küldöttgyűlése jelentett be.

Az eredmények és a támogatottság

1. Az említett 2007. évi EU parlamenti választások nemcsak Tőkés László személyes sikerét hozták, hanem az RMDSZ-ét is: 2 mandátumhoz jutottak, és az eredmények azt mutatták, hogy a magyar szavazók közel 40%-kal jobban mobilizálhatók voltak, mint a románok. Ugyanakkor az is kifejezésre jutott, hogy az RMDSZ elsősorban az interetnikus környezetben ért el sikereket, Székelyföldön kevésbé, hiszen ott a magyarság nem kisebbséget, hanem többséget képvisel, ily módon nincs kisebbségi tudata.
2. A Magyar Polgári Párt a 2008-as helyhatósági választáson az 1. pont alatti „interetnikus környezet vs. Székelyföld” opció következtében kizárólag a Székelyföldön tudott eredményesen szerepelni. Kiderült az is, hogy Tőkés László politikai tőkéje csak korlátozott mértékben ruházható át másokra.
3. A parlamenti választások az RMDSZ számára felemás eredményt hoztak: míg mandátumait és a szavazatokból való részesedését nagyjából megtartotta, addig abszolút számokban a szervezet nagyjából kétszáz ezer szavazatot veszített.
4. A 2009-es EP választásokon létrejött „Magyar Összefogás” közös RMDSZ és EMNT jelöltjeiből álló listát hozott létre, amelyből – éppúgy, mint a választások kapcsán létrejött összefogásból – kiharadt a Magyar Polgári Párt. (Szerzők ezt a megosztottságot is a Partium és a Székelyföld egymástól eltérő szavazói magatartással magyarázzák.)
5. A magyarországi politikai fejlemények kontextusában: a FIDESZ kétharmados többsége birtokában az Erdélyi Magyar Nemzeti Ta-

nácsot támogatja, ezzel tovább feszítve az addig sem konfliktusmentes viszonyát az RMDSZ-szel.

Konfliktusok, nézetkülönbségek

1. Az első látványos konfliktust – szerzők szerint – Tőkés László tiszteletbeli elnöki tisztségének megvonása idézte elő az RMDSZ részéről még 2003-ban, s ekkor a belső ellenzék alapította meg az Erdélyi Nemzeti Tanácsot, amelyet ugyan az egész erdélyi magyar közösségre kiterjedő önkormányzati kezdeményezésként definiáltak, ám – igaz, kezdetben e szervezet részeként, de utóbb „külön identitással és cselekvési szabadsággal bíró részstruktúráként” – jön létre a Székely Nemzeti Tanács, a Székelyföld területi autonómiájának képviselőjére. Ezt követően alakult meg a Magyar Polgári Szövetség, majd a Magyar Polgári Párt, amely szervezeteket a „szétforgácsolt ellenzék integrálásának igénye” hozza létre az RMDSZ keretein kívül.
2. Tőkés László tárgyalásra irányuló felhívását az RMDSZ a Magyar Polgári Párt kiharadásához köti, ráadásul a helyzetet nehezíti az említett RMDSZ–FIDESZ ellentét is, amely – a szerzők szerint – részben az RMDSZ–Erdélyi Nemzeti Tanács konfliktus folyamánya.

Befejezésül a szerzők egy olyan „stratégiai probléma-lista” meghatározását javasolják, amely „közös megegyezéssel kikerül a szembenálló táborok belpolitikai csatározásaiból”. Ez a „nemzeti minimum” a következő elemekből áll:

- a. Demográfiai csomag és népszámlálás kérdése
- b. Szórvány-kérdés
- c. Csángó-ügy.

Cholnoky Győző

Bulgária etnikai/nemzeti kisebbségei és a politikai intézmények

Marinič, Boris: Die Stellung der Minderheiten im politischen Systems Bulgariens. = Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik. 23. Jg. 2011. 1-2. no. 27-48. p.

Bulgária, a pártállami időszak minden beolvasztó igyekezete ellenére és a propaganda-manőverekkel szemben, többnemzetiségű arculattal lépte át a rendszerváltás küszöbét. A történelmi előzmények, az ötszázéves oszmán fennhatóság, a népek szakadatlan balkáni körforgása nem is eredményezhetett mást. A nagy számarányú török, pomák és roma kisebbség mellett sokféle kisebb (vlach, örmény, gagauz, karakacsán stb.) entitás színesíti a képet. A kisebbségi etnicitáshoz kapcsolódó vagy attól független vallási spektrum is többemű: a keresztény-ortodox és moszlim mellett, szórványjelleggel: római katolikus, különféle protestáns is akad.

A demokratikus kisebbségi politikai alapjait lefektette az 1991-ben elfogadott új alkotmány. Eben kollektív jogállásról ugyan semmilyen vonatkozásban nincs szó, de az etnikai, nyelvi önmeghatározás, a vallásválasztás tekintetében – már figyelemmel az egykorú európai uniós standardra – messzemenő egyéni jogokat biztosít. A későbbi csatlakozási folyamat keretében a még hiányzó elemek is bekerülnek a kódexbe. A direkt etnikai vagy vallási indíttatású pártalapítás hivatalos tilalma lényegében megkezdhető. A parlamenti összetételt (a 2009. évi vegyes opció kivételével) az arányos választási forma határozza meg. Az induló kispártok szempontjából kedvező parlamenti küszöb 4%-os. A jogrendszer és a joggyakorlat – ha nem kevés kritikával is – egyelőre működik. Ehhez hozzájárul a bolgár többségi társadalom, környező országokhoz képest, viszonylag toleráns mentalitása is. Negatív sztereotípiák nem feltétlenül összegződnek nyílt elutasításban. Kommunikációs vonatkozásban hozzájárulhatott mindehhez a kormány mellett működő tanácsadó ügynökség, az „etnikum- és demográfia-ügyi”, változott nevén „etnikai és integrációs együttműködési” tanács felállítása, még ha nem is túlzott serénységgel látott neki a munkájának.

A sztereotípiagyártás tekintetében a média méltatlan szerepe sem hagyható figyelmen kívül és nem maradhat megfelelő bírálat nélkül. Nem egyszer bántóak a kisebbségekre nézve továbbá a nemzeti bolgár történelemszemlélet etnocentrikus elemei, különösen a közoktatásban. Változhatatlan a makedón entitást, illetve nyelvi identitást tagadó doktrína. Eszerint a makedónok területileg elszakított bolgárok, a makedón nyelv pedig nem egyéb a bolgár standard önkényesen kimódolt változatánál. E címen a bolgár politika továbbra sem vesz tudomást határai között élő makedónokról.

2000-ben hivatalosan betiltották a mégis csak létező identitás érdekkörében szervezett pártot, ami kiváltotta a szomszédos ország tiltakozását és a tágabb külvilág ellenérzését.

*

Még ma is széles tömegű, 9% körüli kisebbséget alkot két (déli, északkeleti) kompakt, helyben többségi településével a török etnikum – az oszmán hódítás évszázadainak örökségeként. Korábbi, még erőteljesebb létszámarányuk a 80-as évek végi bolgárosító kampány nyomán, majd a gazdaságilag motivált szabad elvándorlással szűkült ennyire, miközben szoros kapcsolatok maradtak fent a kiköltözöttekkel. Az országban gyökeres, társadalmilag maradéktalanul integrált tömeg gazdasági-szociális állása mára a bolgár városi átlaggal egyező, épp csak általában falusias a milió. Javuló anyagi helyzete, önálló médiájának létrejötte a fejlettebb, szomszédos anyaországgal mind szorosabbá és természetesebbé váló kapcsolatoknak köszönhető. – A déli törökségével érintkezik az, a ma mintegy kétszázézer lélekszámú „pomák” régió – a Rodope-hegység övezetében, melynek etnikai bolgár népessége annak idején áttért az iszlámra. Körükben egyensúlyba került az 50-es években bevezetett modern igazgatási szerkezet a régi patriarchális falusi viszonyokkal. „Népi iszlám” jellegű vallásosságuk szokásformáiban keresztény motivikus elemek őrződtek meg.

Az együttesen mintegy milliós nagyságrendű, moszlim vallású török, illetve pomák etnikum elég erős bázis egy politikai nagypárt számára, amely etnikai hívószavak nélkül is innen várja választóit. Ez a párt „Mozgalom a Jogokért és Szabadságért” (DPSz) néven mindjárt 1990-ben színre lépett s a bolgár pártrendszer szilárd elemévé vált, kormányalakításoknál gyakran a „mérleg nyelve” volt. Többször bekerült a kormányba is különféle koalíciókban, választási sikerei az idő múltával csak erősödtek (1990-től 2009-ig: 6-ról 14,5%), s korántsem csak kisebbségi körből támogatták. „Vezér”-elvű formáció hírében áll, amely karizmatikus vezetőjének (Ahmed Dogan) egyéni teljesítményén áll vagy bukik; ma már fokozódó kritika éri belülről. Dogan messzetelektől, taktikus ügyességgel politizált: radikális párttársait leszerelve egyszer sem követelt török területi autonómiát, de 1994-re keresztülhajtotta a koalíciós tárgyalásokon és a parlamenten, 1999-re középiskolai szinten is, a kötelező törökoktatást. A nyugodt felszínt ugyanakkor utóbb már átütötték a fiatalabb funkcionárius-nemzedék merészebb tervei (mint a törökség államalkotó néppé nyilvánítása az alkotmányban), és mindinkább szemet szűrt a befolyásossá vált szervezet gazdasági környezeti protekcionizmusa. A folyamatosan növekvő választási sikerekkel együtt ezek a mozzanatok sokat tettek a szélsőjobb-etnopolitista ATAKA-párt 2005. évi színrelépése érdekében, amely

máris bámulatos eredményeket produkált. Utóbb, talán a politikai és általános közvélemény, illetve a sajtó részéről kedvezőtlenül fogadott ultraradikális kommunikációja és visszatetsző akciói okán, visszább csúszni látszik az eredménytáblákon. „Támadása” (amit pártnevével meghirdetett) talán megtörik a toleranciában erős, edzett társadalom ellenállásán.

*

A népszámlálási adatokban feltétlenül alulreprezentált, becsült érték szerint 7-800.000 főt kitevő roma-csoportok, több betelepülési hullám örököseiként, többféle kultúrát képviselnek, más-más vallási hovatartozással (moszlim, ortodox, protestáns; a protestáns romák száma a rendszerváltás óta nőtt meg). E színes tömeg gyorsuló elnyomorodása, marginalizálódása az európai köztes periféria más régióihoz hasonlóan a bolgár társadalomnak is eleven sebe, az előbbrejutás mérhetetlen gátja. Növekvő munkanélküliség, analfabétizmus, napi bűnözés, a város- és faluszélek lerongyolódása, járványveszély: ezzel a problematikával, úgy látszik, a politikai intézményesség sem tud mit kezdeni. Az EU-részről is támogatott vagy épp onnan kezdeményezett roma-felzárkóztató programok – a végrehajtás közönye mentén vagy a közegellenállás miatt? – rendre elfullanak. A szociális ördögi körből nincs kitörési pont. Nincs érdemi roma önszerveződés. Néhány helyi érdekű pártalapítási próbálkozás arra elég, hogy periférikus választási koalíciókban a magabiztosabb partner szavazatokat nyerjen vele – egy-egy önkormányzati képviseleti helyre. Roma-roma pártszövetkezésre eddig egyszer sem került sor. A kivándorlási perspektíva is irreleváns. (Lásd: bulgáriai roma-menekültek kitoloncolása Franciaországból, 2010. szeptember.) A roma-milió teljes elesettsége mindazáltal a többségi társadalomnak is szégyene; nő vagy enyhül az elutasítottság foka, a társadalom szerencsésebb, bolgár vagy akár más nemzetiségű részének civilként is tennie kellene valamit ellene. A tét nem ott kezdődik, ahol a jobboldali köziró-politikus (K. Kosztadinov) új „nemzeti katasztrófát” kiált a születések számában megmutatkozó (egyébként elég enyhe) roma demográfiai dinamika-főlény okán, hanem a civilizált környezet-teremtésnél, még ha több roma újszülött élne is tovább, mint amennyi ma életben marad. Bulgária számára ez lenne améltó távlat.

Komáromi Sándor

SZEMLE

Nemzeti és etnikai kisebbségek története

A balkáni vlachkérdés – történeti metszetben és aktuális helyzetképpel

Cumita, Aura: Die Vlachen. Eine balkanische Minderheit. = Halbjahresschrift für südoesteuropäische Geschichte, Literatur und Politik. 23. Jg. 2011.1-2. no. 65-77. p.

A Balkán több pontján, Albániától Romániáig, Isztriától Dobrudzsáig néhány százezres (?) összlélekszámmal ma is megtalálható a rejtélyes múltú, kora középkori eredetű vlach avagy – nyelvi tulajdonára utaló néven – aromán/arumén, olykor „makedorománnak” is mondott szórvány. Kiléteiről, jellemzőiről, csoportjainak történeti útjáról, a nemzeti román nyelviséghez fűződő kapcsolatáról sokféle, gyakran egymást keresztező feltevés és ismerettöredék kering az irodalomban. (Korszerű történeti alapmű gyanánt lásd Max Demeter Peyfuss 'Az aruménkérdés' című munkáját: *Die Aromunische Frage. Ihre Entwicklung von den Ursprüngen bis zum Frieden von Bukarest (1913) und die Haltung Österreich-Ungarns*. Widen etc. 1974.) Mai, belső vitáktól korántsem mentes új öntudatra ébredésük jelei eljutnak legalább a politikai- és sajtónyilvánosságig. Az itt ismertetendő publikáció (romániai szerző tollából) mindkét oldalról körüljárja a témát.

Egymással ellenkező hipotézisek születtek már a 18. századtól mindjárt a vlach identitás eredetéről: romanizált dákok, trákok, netán hellének? Feltűnésüket a teóriák egyébként egységesen a Balkánt egészen Dáciáig birtokba vevő római behatolással hozta összefüggésbe. Az eredeztetés változatait hamarosan kisajátították maguknak a különböző nemzeti mozgalmak, ezek között a román nemzeti etnogenezis-elmélet a legismertebb (alfejezeteként a dáko-román elmélettel), amely a különféle szórványcsoportokban egyetlen generikus nép- és egyben a nyelvfejlődés elszórt nyomait látja. A román felfogás magukat a nyelvváltozatokat a román nyelvi „dialektusok” egyetemleges rendszerén belül szemléli, amelyek alkalmassint egyetlen, közös „ősnyelvi” alakra utalnak vissza. Független elemzések ezt sok tekintetben cáfolják, azt sugallva: valójában helyesebb talán a vulgáris latin megannyi, egymástól függetlenedő helyi zárványával számolni. Ha mégsem, akkor legalább az kérdéses: vajon mely helyi változatok rep-

rezenálhatnak a szorosabb közelséget ama, esetleg tényleg megvolt, közös ősnyelvhez? (Legfeljebb a mára már csak letöredezett állapotban fellelhető nyelvi minták aligha alkalmasak a faggatásra, történeti – írásos – szöveg- emlékek megléte pedig nem jellemző.)

A vlach/arumén csoportokban (általában keresztény-ortodox vallásuk mellett) más közös nincs is, mint egymáséhoz többé-kevésbé közelálló, noha meglepő helyi sajátosságokkal is rendelkező népnyelvük, melynek nemzedékről-nemzedékre öröklődő (mára mindinkább elhaló) birtoka nem kötődik közös etnicitáshoz. A nyelvi azonosság talaján megfogható vlach szórványok tehát (egykes kutatók fogalomhasználatával szemben, lásd pl. Kisebbségkutatás, 2005. 4. sz.) nem alkotnak etnikai közösséget, „népcsoportot”, hanem etnikailag „szórt” jellegű kulturális identitást képviselnek. Azonosításukra különben a „vlach” elnevezés átfogó jelleggel nem is állandósult, hanem régióként önálló neveket nyertek (Albánia: csobánok, Szerbia: cincárok, Románia: makedonok, stb.).

*

A vlachok a maguk zárt közösségi, vándor-pásztorkodó (esetleg termék-közvetítéssel párosult) létformájával évszázadokig kevésbé tűntek fel. Talán közömbös, távoli volt számukra a hosszúra nyúlt oszmán fennhatóság is. A balkáni életviszonyok lassú modernizálódása azért őket is elérte. Született már a 18. században egy vlach nyelvű liturgia, de görög ortodox patriarchátus nyelvi görögösítésüket szorgalmazta. Vele szemben a feltörekvő nemzeti Románia a nyelvi kapcsolatok fonálán (de a politikai védnökségi szerepet is megpályázva) felkarolta világi művelődési törekvéseiket. Gazdasági érdekeik a más-más irányba toló erővonalak mentén mégis inkább Görögország felé mutattak. A fokozódó albán, szláv, görög, román nemzeti versengés közepette végül Isztambulnál kerestek politikai támaszt, amit végre a „millett” közigazgatási autonómia-formában 1905-ben, talán már túlságosan későn, meg is kaptak. Épp csak nem hozott védelmet a körülöttük folyó görög-román vetélkedés ártalmait ellen. Soraikat tizedelte a két Balkán-háború, majd a világháború is. Frontvonalakba ékelődött falvait a harcok elsöpörték vagy közösségeiket elűzték a harcok nyomán eltolódó határok egyik vagy másik oldaláról. Mindez a második világháború balkáni fordulatai során is hasonlóképp zajlott. Az üldöztetések nyomán számosan beköltöztek Romániába, ahol a szállásterületük főként Dobruzsára összpontosult, ahol soraik a Bulgáriának 1940-ben visszaadott déli területről lakosságcsere útján is kibővültek. (Részben élő erőforrásul a román Vasgárda számára.) Időközben egy részük szétszóródott a nagyvilágban. Az 1945 után berendezkedő diktatúrák sötétjéből emberöltők múltán a fényre kilépve kezdetét vette fogyatkozó soraik újrendezése.

Az „arumén nyelv és kultúra” barátai Bresgau-freiburgi székhelyű szövetségének (Union für aromunische Sprache und Kultur) előterjesztésére az Európa Tanács 1997-ban elfogadta a „vlach nyelv és kultúra” mint veszélyeztetett értékek védelméről – lényegében a balkáni államok címére – szóló ajánlását (1333. sz.), mely több korábbi, általában a kisebbségi nyelveknek, egyedileg a jiddis kultúrának vagy a történelmi-kulturális örökségek kérdésének szentelt ET-ajánlás elemeit hasznosította. Maga a freiburgi „Unio” különböző új tagszervezetekkel gyarapodott a régi és új balkáni szuverenitásokból – egyenesen hárommal Romániából, eggyel Makedóniából, kettővel Albániából, melyek a vlach önmeghatározás legkülönbözőbb színeiben mutatkoznak. A romániai szervezetek között megtalálható mind az önálló etnikum-párti, mind az egységnemzeti, mind pedig a „politrop”-identitás-elvű tömörülés. Az etnikum-párti „arománok” eddig mindenesetre sikertelenül pályáztak a hivatalos kisebbség státuszára. Albániában a román-, illetve a görög-párti csoport áll szemben egymással, de mindkettő kihangsúlyozza albán hazafiságát, számon tartja érdemeit az albán nemzeti felszabadításban. Az irányzatok egy pontban harmonizálnak: a saját nyelvhasználat követelményében. Támogatást a valós gyakorlat – a nyelvi iskolázás, médiakörnyezet stb. – biztosításához viszont csak és kizárólag a román államtól várhatnak. Más oldalról Görögország nem enged hivatalos érvényt nyelvi, etnikai másságnak, a vlach szórvány csak görög iskolában tanulhat. 2000. évben a thesszaloniki egyetemen a görög védelmi (!) minisztérium szervezésében került sor egy vlach-ügyi szimpóziumra, melyet – görög nyelven – a vlachok „görög nemzeti öntudata” kérdésének szenteltek. Ismert lépés 1992-ből az Iliescu elnök és a görög titkosszolgálat (!) között létrejött alku, melyben a román fél a görög politikai szolidaritás fejében lemond a hellén vlachok kulturális pártfogásáról.

A vlach önmeghatározás politikai szabdaltsága a szórvány nemzetközi összefogására irányuló próbálkozásokat is könnyen szétfeszíti. Az első vlach-konferenciát az azt követően hamarosan kettévált albán szövetség rendezte Tiranában 1991-ben, Makedóniától az USA-ig ívelő nemzetközi részvétellel. Ugyanott 2009-ben már harmadjára ültek össze a „minden arománt az Európai Unióba!” jelszavával. Ez alkalommal frontnyitásra került sor az etnicista szármánnyal szemben, ami mögött az egységnemzeti román-aromán irányzat mesterkedése állt. A hangadók szorgalmazták a „balkáni romanitást” iránti fokozottabb felelősségvállalást a román állam részéről. Azóta is több, más rendezvény alkalmával gyakran feszülnek egymásnak eltérő felfogások, kapnak hangot különböző, burkolt vagy nyílt politikai szándékok a vlach/aromán/arumén identitás útkeresését illetően.

Komáromi Sándor

„A permják kérdés”: A bolsevik központi hatóságok, az orosz és nem orosz provinciális elitiek autonómia tárgyalásai az 1920-as évek elején

Jääts, Indrek: „The Permiak question”: Bolshevik central authorities, Russian and non-Russian provincial elites negotiating over autonomy in the early 1920s = Nationalities Papers, 2012, 40 vol. 2. no 241-257.p.

A cikk a bolsevik nemzetiségi politikáról szól. Arról, hogy tényszerűen ki döntötte el, mely populációk tartoznak egy nemzetiséghez, és ebből következően kinek volt joga a nemzeti önmeghatározásra, és az egyes nemzetiségek milyen mértékű autonómiához juthattak. Kutatók egész sora foglalkozott az orosz, és szovjet nemzetiségi politika jelenségeivel, bár figyelmük középpontjába rendszerint a nagyobb nemzetiségek kerültek. Jelen cikk arra tesz kísérletet, hogy a Szovjetunió belüli kisebb nemzetiségek területi autonómiáit bemutassa. Az ilyen alacsony szintű területi autonómiával rendelkező nemzetiségek esetében gyakran kérdésként merült fel, hogy mennyire számíthatnak ők egyáltalán, és esetükben mennyire fontos Oroszország kulturális és nyelvi sokszínűségének megtartása.

Bevezetés

Jelen cikk a Komi-Permjak Nemzeti Körzet 1925-ös megszületésének körülményeire fókuszál. A körzet megszületése a különböző csoportterdek egyfajta ad-hoc kompromisszumaként volt lehetséges. A területi autonómia létrejött, a zürjén, a permjak nemzeti kommunisták, az orosz területi hatóságok, és a központi hatalom különféle ágai közötti megállapodás megszületésének volt köszönhető. Az egyes résztvevők éveken át vitakoztak a komi-permjákok nemzeti önmeghatározásának lehetőségéről. A vita központi kérdése az volt, hogy a komi-permjákok vajon különálló nemzetiségi csoport-e, vagy pusztán a komi nemzet részét képezik. Innen származik a „permjak kérdés” elnevezés is. A végső (egyébként, politikai) választ a bolsevik felső vezetés adta meg, mely szerint a zürjéneket, és a permjákokat külön népeknek kellett tekinteni. A Komi-Permjak Nemzeti Körzet létrejött volt az egyik első gyakorlati kompromisszum, az akkori Szovjet területi reform két vezérelve: az etnográfiai és a gazdasági tényező között. Kiderült, hogy nem lehetetlen a kisméretű nemzeti alapon létrejött területi autonómiák egy nagyobb gazdasági térségbe való integrálása.

A háttér

Oroszország európai részének északkeleti területeit a tizenkilencedik században kisszámú nem orosz anyanyelvű népesség lakta. Ezt a több dialektust beszélő csoportot nevezzük összefoglaló néven kominak. A Jeges-tengerbe ömlő folyók völgyében élő népességet zürjének, míg a Káma folyó felsőbb részein élők permjáknak neveztek. A zürjéneket és permjákokat külön népcsoportként kezelték a cári időkben, bár nyelviileg nagyon közel álltak egymáshoz. Georgij S. Litkin (1835 – 1907) zürjén értelmiségi volt az első, aki azt állította, hogy a zürjének és a permjákok által beszélt nyelvjárások ugyanannak a komi nyelvnek a változatai csupán, és így a két népcsoport ugyanannak a népnek két ágaként fogható fel. Ez, és más, a témával foglalkozó tudósok véleménye képezte az 1917 utáni területi autonómia törekvések alapját.

1917–1921

Hatalomra jutásuk után a bolsevikok hozzáálltak a többnemzetiségű orosz birodalom újrendezésének. A cári Oroszországot a népek börtönének festették le, és ígéretet tettek rá, hogy a kisebbségeket kompenzálni fogják az általuk elszenvedett sérelmekért. Ez a kijelentés vonzóbbá tette az új hatalmat és ideológiát a nemzetiségek körében, amely végső soron a polgárháború megnyerésében is szerepet játszott. Az 1917-ben és 1918-ban elfogadott „Oroszország Népeinek Jogáról szóló Nyilatkozat”, és a „Munkások és Kizsákmányolt Emberek Jogáról szóló Nyilatkozat” utat nyitott a nemzeti alapon szerveződő területi autonómiák ügye előtt. Ennek köszönhetően a Szovjet uralom első évtizedének végére szinte az összes nagyobb lélekszámú nemzeti közösség területi autonómiát nyert a Szovjetunióban. A huszadik század első felében megjelenő komi értelmiség túlnyomó részében a kommunisták oldalára állt, és amellel tette le a voksát, hogy a komi területeket egyesíteni kell a permjak területekkel. Ezt nem csak nemzetiségi alapon tartották kívánatosnak, de gazdasági szempontból is. Mivel a permjak területek főként mezőgazdasági hasznosításra voltak alkalmasak, a komi területeken pedig az ipar volt túlsúlyban, a komi elit úgy tekintett a permjákok földjére, mint az egyesült komi-permjak terület leendő éléskamrájára. Reményeik azonban nem váltak valóra. A felsőbb vezetés először megtagadta tőlük, hogy saját tagköztársaságot hozzanak létre, majd pedig le kellett mondaniuk a permjak területekről is, mely területek így Perm része maradtak. Tagköztársaság helyett létrejött tehát a Zürjén Autonóm Terület, mely csak a zürjéneknek jelentett valós autonómiát, a permjákoknak nem.

1921–1925

A kedvezőtlen eredménytől függetlenül a permják kérdés továbbra is napirenden maradt a zürjén kommunisták körében. Tovább lobbiztak a központi hatalomnál, az unalomig ismételve álláspontjukat, mely szerint a zürjének és a permjások ugyanannak a komi nemzetnek két ága, és ezért politikailag is egyesülniük kell. Igyekezetüket csak erősítette az zürjén elit körében keringő elképzelés, hogy a sikeres nemzetegyesítésnek köszönhetően sikerülhetne az önálló tagköztársasági státuszt is kicsikarniuk a központi vezetéstől. A perm vezetés, és általában a központi hatalom is általában gazdasági ellenérveket fogalmazott meg a zürjén elit törekvéseivel szemben, de elhangzottak olyan érvek is, amelyek szerint a zürjének és permjások közötti kulturális és nyelvi különbségek arra is utalhatnak, hogy valójában itt nem egy, hanem két különálló népről van szó. A permják kommunista vezetés kisszámú és általában tanulatlan paraszti származású, az első világháborút és a polgárháborút végigharcoló volt katonákból állt, akik semmilyen súlyt sem jelentettek a kérdés megoldásában. Így tehát az 1920-as évtized első fele folyamatos vitatkozással telt a zürjének, és a Perm tartományban élő oroszok között, a permjások helyzetét illetően. Ráadásul mindenki megdöbbenésére a permják vezető réteg egy része idővel azzal az elképzeléssel állt elő, hogy a permjásoknak önálló autonóm körzettel kellene szerveződniük függetlenül a zürjénektől, és Permtől. A folytonos vita egyik eredménye az lett, hogy a permjások számára megnőtt saját nemzeti identitásuk fontossága, az anyanyelvhez való ragaszkodás, az anyanyelvű irodalom megteremtése stb. Végül a húszas évek közepére a permják elit egésze belátta, hogy önállósodási törekvéseik egyetlen útja az lehet, ha először mégis csak a zürjénekkel közös politikai térbe sikerül rendeződniük. Mondhatjuk úgy is, ez tűnt a kisebb rossznak a számukra.

A permják kérdés kapcsán lezajlott megannyi tárgyalás, konferencia, bizottsági vizsgálat, és vita eredménye végül az lett, hogy 1925. február 26-án létrejöhetett az Urál megyének alárendelt Permjak Nemzeti Körzet. Ezt a nevet rögtön az első kongresszusukon Komi-Permjak Nemzeti Körzetre változtatták, mivel eleve ezen a néven nevezték magukat eddig is, és mások is így ismerték őket. Természetesen ez továbbra sem jelentette azt, hogy a komik elérték volna, amit szerettek volna, hiszen a '25-ös döntésnek megfelelően a két terület továbbra sem egyesülhetett. Ráadásul kb. 5000 permjak, aki a Káma folyó felső folyásánál élt, ki is maradt a területi autonómiából és ennek köszönhetően rövid időn belül eloroszosodott.

Úgy tűnik tehát, hogy a Szovjetuniót egy olyan közös szálláshoz hasonlíthatjuk, amelyben a nagyobb lélekszámú nemzetiségi csoportok saját

szobát kaphattak (területi autonómia), a kisebb lélekszámú nemzetiségeknek viszont azokban a közösségi helyiségekben kellett meghúzniuk magukat, amelyeket az oroszok uraltak, s így csak elenyésző mértékű nemzeti-ségi jog illette meg őket.

Konklúzió

A permják kérdés magja igen egyszerű volt: A komi-permjások vajon része-e a komi nemzetnek, vagy önálló etnikai csoportot alkotnak? A kérdésre két egymásnak ellentmondó, de a kortárs politikai vita részét képező válasz született.

A nemzeti alapon gondolkodó zürjén kommunisták egyértelműen meg voltak győződve róla, hogy a komi-permjások organikus részét képezik a komi nemzetnek, és nemzeti önmeghatározásuk lehetetlen a politikai egyesülés nélkül. A politikai érvek mellett a komik egyesítésének elképzelésében gazdasági szempontok is szerepet játszottak.

Ugyanakkor, a többségében orosz nemzetiségű Permet, később Szverdlovskot irányító elit határozottan ellenezte ezt az elgondolást. Az iparra épülő Urál régió vezetői szkeptikusan álltak hozzá a komi nemzet-építési törekvésekhez, és leginkább a komi-permjások és zürjének közötti nyelvi, és kulturális különbségeket hangsúlyozták. Ők szerették volna saját fennhatóságuk alatt tartani a permjak területeket (faanyag, termények, munkaerő), így fő érvük a komi törekvésekkel szemben gazdasági volt.

Mindezt tetézte, hogy a permjak kommunisták között sem volt egyetértés a kérdésben. Általánosságban véve elmondható, hogy hittek az egységes komi nemzet eszméjében (legalábbis a permjak kérdés körül kialakult viták elején). Ugyanakkor voltak közöttük olyanok, akik saját permjak autonómiáról álmodtak. A permjak parasztság mindkét álláspontot támogatta, mivel elegendő volt az ipari Urál régióval való kiszolgáltatottságból.

A kérdés végül a „gordiuszi csomó átvágásával” zárult. A Szovjet felső vezetés úgy határozott, hogy a zürjének, és a komi-permjások egyesítése nem történhet meg, mivel két különböző népcsoportról van szó, viszont az akkori nemzetiségi politika irányvonalának megfelelően mindkét népcsoport „saját szobát”, saját területi autonómiát kapott. Igaz, a permjakoknak kiutalt „szoba” egészen apróra sikeredett, mivel autonómiájukat korlátozta, hogy közigazgatásilag az Urál régióval alárendelve, annak részeként kellett maradniuk.

A permjak kérdésre adott válasz tehát egyértelműen politikai volt. A bolsevik csúcsvezetés valószínűleg nem tartotta kívánatosnak, a Komi

tagköztársaság létrejöttét, amely hatalmas területtel rendelkezhetett volna, a Káma folyótól egészen a Jeges-tengerig.

Mára a permják területi autonómia megszűnt. A komi-permjákok a 2003-as népszavazáson nagy többséggel a gazdaságilag prosperáló Perm megyéhez való csatlakozást választották.

Juhász Gergely Ákos

Hibajavítás

Előző számunk magyar és angol tartalomjegyzékében, valamint a 22. oldalon szereplő szerző neve helyesen:

Szűts István Gergely.

A hibáért a szerző és az olvasók elnézését kérjük.

A szerkesztő.